circa gium 1830

Gravelot, del. *De Longueil, Sculp.*

JACOBI VANIERII PRÆDIUM RUSTICUM;

NOVA EDITIO

CÆTERIS EMENDATIOR,

CUM

INDICE LOCUPLETIORI.

ACCEDIT

VITA AUCTORIS.

QUÆ OMNIA ACCURATISSIMÈ

RECENSUIMUS.

PARISIIS.

EX TYPIS AUGUSTI DELALAIN,

BIBLIOPOLÆ, viâ Mathurinensium, n°. 5.

1817.

£.10

ILLUSTRISSIMO VIRO

NICOLAO LAMONIO

BAVILLÆO.

VIDES *quàm obsequentem me habeas*, Vir Illustrissime, *qui Musas, atque intermissam agrorum culturam non resumam modò, quod suaseras; sed opus aggrediar, quod universam ferè ruris disciplinam complectitur: id enim oneris imposui mihi, ut* Prædium Rusticum *conficerem sexdecim libris, quorum argumenta subjicio, ut, fide tibi semel obligatâ, nulla me negotia, nullus scribendi labor à suscepto consilio deterrere deinceps possint. Primo quidem libro docebo quomodo fundum emi, ac reparari oporteat. Deinde servorum delectum, et varia singulorum in excolendis agris*

ministeria persequar. Tertio laboriosissimum hominis in agricultura socium bovem, aliasque informabo pecudes; quæ vel in consortium operum, vel reditûs et custodiæ causâ nutriuntur. Et quoniam, empto prædio, comparatisque ad illius culturam servis, et pecoribus, statim conserendum censent rusticarum rerum periti, colendarum arborum rationem tradam in quinto et sexto libro. In septimo et octavo annuas agrorum operas summatim sequar, ut, quid quâque tempestate ruri peragendum sit, uno velut intuitu conspiciatur. Tum plenius tractandas aggrediar delicatiores rusticationis partes, hortos scilicet, vites, optimamque vini conficiendi rationem. Adjiciam denique aves chortales, columbas, apes, et piscinam; quæ ad rem familiarem non minus, quàm ad villæ splendorem pertinent. Ultimum domestico lepori librum destinaveram, ut rusticis conviviis eas quoque adderem epulas non pecuniâ, non ve-

nantum sudore partas : sed intellexi placere tibi, ut venationis voluptati magis indulgerem ; neque leporem unum, sed silvestrem quoque capream, aprum, damam, aliasque fulvas, ut vocant, feras meo vivario includerem. Cujus argumenti amœnitatem eò libentiùs sequar, quòd me à proposito non recessurum puto, si, traditâ totius agriculturæ arte, id demum adposuero quod magnopere invitet, rurique quàm diutissimè teneat dominos ; quorum præsentia in operibus rusticis tantùm pollet, ut nullo terra lætamine pinguior fiat, quàm si frequentibus domini vestigiis proculcetur.

Habes, Vir Illustrissime ; *seriem totius operis, quod confidentiùs exsequar, si tuo judicio comprobatum intelligam. Is enim es, quem artium omnium ac scientiarum non patronum modò, sed et magistrum veneramur. Jamque apud oratores constat, non habere illos unde me-*

liora eloquentiæ documenta sumant, quàm si te dicentem in publicis Provinciæ comitiis audierint. Quantùm in pertractandis negotiis, rebusque publicis administrandis proficiunt, qui te propiùs intuentur, declaravit æquissimus rerum æstimator Ludovicus magnus, qui Cursonium filium tuum præfecturâ donavit amplissimâ; non tam perpendens ejus annos, quàm exemplorum tuorum vim; præclaramque illius indolem faustis sub penetralibus enutritam. Et quanquam usus togæ tranquillior te à gerendis bellis amoverit, ubi tamen Provinciæ salus te ad arma capessenda compulit, perspectâ animi tui magnitudine, reique bellicæ peritiâ, non longis experimentis, sed mirâ ingenii sagacitate partâ, exercitatissimi bellatores te, non consiliorum modò, sed et armorum ducem sequebantur. At ne cætera intempestivè commemorem, quanto mihi ad rem poëticam

adjumento futurus es, jam probè novi ex frequentibus tuis litteris, iisque uberioribus, quàm ab occupatissimo viro sperare debueram: nec possum quin gratuler ipse mihi, qui in Provinciâ repererim præsidium, quale Parisiis habuere maximum Rapinus, Comirius, Ruæus, aliique celeberrimi vates, quorum acuebat industriam LAMONIUS, *pater tuus, senatûs Parisini princeps illustrissimus, nec fortunarum magis, quàm famæ arbiter. Tu apud illum in Musarum quasi domicilio educatus, et paternarum virtutum æmulator, studia mea non adhortando tantùm, sed erudiendo quoque promoves; cavesque consiliis tuis, ne quid è manibus in publicam lucem elabi sinam, quod tuo nomine indignum videri possit. Perge, et depositâ bonitate, quâ soles ad te adeuntes excipere, duram nunc primùm severitatem adhibe; versusque, quos ad te mitto, liberè redargue. Quantùm enim alii, tuâ apud regem*

gratiâ, ad honores et dignitates enituntur, tantùm ego in scribendo præsidium spero ab acutissima illa ingenii vi, quæ tibi non minùs apud litteratos, quàm apud politicos commendationis adfert.

Deditissimus J. VANIERIUS.

VIE DU P. VANIÈRE.

JACQUES VANIÈRE, un des meilleurs poètes latins entre les modernes, naquit dans un village du diocèse de Béziers, nommé Causses, en Languedoc, le 9 mars 1664. Son père étoit un honnête bourgeois qui aimoit beaucoup les travaux de la campagne, et qui justifia tous les éloges qui lui sont donnés à la fin du cinquième livre du *Prædium rusticum:* ce court épisode ne fait pas moins d'honneur au fils qu'au poète.

Envoyé dès sa plus tendre jeunesse à Béziers, il y fit ses études au collège des Jésuites. Le P. Joubert, son régent, racontoit une chose assez singulière : les premiers vers latins qu'eut à faire le jeune Vanière, le rebutèrent; il pria son régent de le dispenser d'une sorte de devoir classique qui lui coûtoit une peine inutile. Le P. Joubert n'eut garde d'y consentir; il fit, par des soins particuliers, ce que, malgré des obstacles étrangers, la nature se hâte communément de faire par elle-même, c'est de développer un talent extraordinaire. Sa rhétorique achevée, le jeune Vanière souhaita d'entrer dans la compa-

gnie de Jésus, et il exécuta ce dessein l'an 1680, âgé de seize ans et demi.

Après avoir soutenu l'épreuve de deux années de noviciat, il alla faire sa philosophie au collége de Tournon, où son talent rare et singulier pour la poésie latine ne tarda pas à se manifester; car dès la première année de sa régence, le P. Vanière s'annonça par le poëme intitulé *Stagna*, qui, l'année d'après, fut suivi de celui qui a pour titre *Columbæ*, imprimé à Toulouse, où ses supérieurs l'avoient appelé pour continuer sa régence. Ce second ouvrage parut un phénomène qui étonna le Parnasse latin, et qui mérita au P. Vanière, de la part du célèbre Santeuil, cet éloge flatteur, *que nouveau venu sur le Parnasse, il y avoit dérangé tous les poètes latins modernes*. Le Poëme intitulé *Vites*, et celui qui a pour titre *Olus*, se succédèrent, et furent accueillis avec les mêmes applaudissements: le dernier fut donné au public à Montpellier, où l'auteur étoit professeur de philosophie. C'est là que ses talents n'échappèrent pas au goût de M. de Basville, intendant de Languedoc: héritier du génie du grand Lamoignon, il excita par ses éloges, et plus heureusement encore par de judicieux conseils, notre poète à poursuivre la carrière où il étoit entré: c'étoit acquérir des droits légitimes à la dédicace du *Prædium*, qui en effet

parut sous les auspices de l'illustre magistrat. L'agrément des fables que le P. Rapin a si bien maniées dans ses Jardins, n'y répare pas un excès de prodigalité : le P. Vanière étoit jeune ; l'exemple devenoit dangereux. Les avis de MM. de Basville et Flechier, évêque de Nîmes, qu'il se fit un devoir de suivre, le rendirent plus sobre dans l'usage de cette espèce d'épisode ; et peut-être cette sobriété a-t-elle été poussée trop loin.

Quoique son esprit fût d'une trempe à se plier heureusement aux sciences abstraites et élevées, ses supérieurs se hâtèrent de le rappeler au collége de Toulouse, pour le mettre à la tête de la maison des pensionnaires.

Le P. Vanière n'étoit pas borné au talent de faire des vers. Eclairé par une raison saine, toujours guidé par un grand sens, plein de zèle pour l'utilité publique, il envisageoit les choses sous leur vrai point de vue ; aussi capable de former des plans, que propre à les exécuter, il savoit se roidir contre les obstacles : jamais maître n'eut peut-être ni plus d'art, ni plus de méthode, pour mettre à profit tous les talents des jeunes élèves confiés à ses soins.

L'emploi de Principal qu'il remplit pendant six années, prenoit trop sur la composition qu'il ne pouvoit se résoudre d'abandonner : la Providence le rendit à son goût et à son génie ; il lui

fut permis de suivre plus tranquillement le plan d'un ouvrage qui embrassât les travaux et les agréments de la vie champêtre. La place d'écrivain qu'il occupa dans le collége de Toulouse, le laissa maître de disposer du temps nécessaire pour élever l'édifice du *Prædium rusticum.*

Mais il est peu de poètes que ne séduise l'attrait dangereux de s'essayer sur plus d'un genre de poésie ; le P. Vanière s'y laissa prendre, et commença un poëme dont le héros étoit S. François Xavier. Il traça ce plan poétique après l'impression de quelques livres du *Prædium*, et il le communiqua au célèbre P. de la Rue, qui crut devoir arrêter les progrès d'une tentation capable de faire prendre le change au vrai talent du P. Vanière.

Cependant l'auteur du *Prædium* jugea qu'il pouvoit, ne fût-ce qu'à titre de délassement, se partager entre les charmes de la poésie, et le travail d'un *Dictionnaire poétique latin ;* et c'est à des heures comme perdues que la littérature est redevable de ce dictionnaire, le meilleur ouvrage que nous ayons en ce genre. Il étoit presqu'impossible qu'un auteur qui connoissoit si bien les poètes, et qui étoit lui-même un bon poète, ne fît point en ce genre quelque chose d'excellent. On a fait un abrégé de ce dictionnaire pour la commodité des jeunes étudiants.

L'impression de cet ouvrage, qui parut à Lyon chez Briasson en 1710, en un vol. *in*-4°, et qui depuis y a été réimprimé aussi *in*-4°, en 1722, chez les frères Bruyset, obligea le P. Vanière de faire un séjour de deux années dans cette ville, où le prince d'Harcourt lui marqua une estime singulière, jusqu'à lui fournir par lui-même sur la chasse du cerf des connoissances qu'il a employées habilement dans le seizième livre du *Prædium.*

Dès 1706, le P. Vanière avoit formé le dessein de réunir en un corps de doctrine tous les préceptes qu'il avoit rassemblés sur les travaux et les agréments de la vie champêtre. En effet, nous voyons que les deux premiers chants du *Prædium* parurent cette année à Toulouse, chez Antoine Colomyez, en un volume *in*-12. En 1707, ces deux premiers chants reparurent accompagnés de huit autres dans l'édition donnée à Paris chez Jean le Clerc, en un volume *in*-12. L'ouvrage étoit donc divisé en dix livres, et l'auteur sembloit alors borner à ce nombre toutes les parties de son sujet : *Id oneris imposui mihi, ut Prædium rusticum decem conficerem libris*, est-il dit dans l'épître dédicatoire à M. de Lamoignon de Basville. Il traitoit tout de suite du lieu qu'il faut choisir pour un établissement de campagne; du laboureur, du berger, et des autres serviteurs; du

gros bétail, et du menu, ainsi que des chiens qui les gardent ; de la culture des arbres; et du soin que demandent le potager, la vigne, le vin, la basse-cour et le colombier.

Le P. Vanière ajouta en 1719 au *Prœdium* quatre nouveaux chants, qui furent imprimés à Toulouse, chez Jean Guillemette, en un volume *in*-12, et précédés d'une épître dédicatoire, la même, à peu de chose près, que celle qui est à la tête des dix chants dont nous venons de parler. Le léger changement qu'on y remarque, se borne à mettre *quatuordecim libris* au lieu de *decem*, et à donner l'annonce des nouveaux livres et de l'ordre dans lequel on doit les ranger dans le poëme, lorsqu'on le réimprimera. Les deux premiers nouveaux chants apprennent ce qu'il faut faire à la campagne dans chacune des quatre saisons de l'année. Les étangs et les viviers font la matière du troisième. Le P. Vanière avoit d'abord résolu de ne parler dans le dernier, que du lapin domestique; mais ayant appris que M. de Basville désiroit qu'il fît entrer dans ses chants les animaux qui dans les forêts font l'agréable objet de la chasse, il se conforma au goût de ce grand homme. Il expose donc dans ce quatrième chant ce qui regarde le cerf, le chevreuil, le sanglier, le loup, le taureau sauvage, et les autres bêtes fauves. A la suite de ces nouveaux chants

paroissent le texte du poëme des *Colombes*, accompagné d'une traduction en vers français; et une excellente pièce intitulée : *Serenissimi Delphini, Burgundiæ ducis*, *Tumulus*, aussi traduite en vers français. Le volume finit par une *Lettre* en vers, adressée à M. de la Berchère, archevêque de Narbonne, par les livres de sa riche bibliothèque, qui demandent à être rendus publics.

Le P. Vanière étoit persuadé que les meilleurs ouvrages ont besoin d'être maniés à plusieurs reprises, et que la correction est un travail nécessaire pour arriver à la perfection. C'est ce qui le détermina à revoir avec l œil d'un censeur sévère les poëmes qui composoient le corps du *Prædium*. Il y fit des changements et des augmentations considérables, et y ajouta deux nouveaux chants, l'un sur les maladies des arbres, et l'autre sur les abeilles: ce dernier avoit été imprimé séparément à Toulouse dès 1727. Ces changements et ces augmentations parurent en 1730, dans l'édition du *Prædium* que l'auteur donna lui-même à Toulouse, chez Pierre Robert, en un volume *in*-12, et qui est sans contredit la meilleure. Elle a servi de type à toutes celles qui ont été publiées depuis, soit à Paris, soit en Hollande, ou à Toulouse. Dans notre première édition du *Prædium*, donnée en 1774, nous avons cependant jugé à propos de mettre des sommaires à

la tête de chaque chant, et de rejeter dans *l'Index*, que nous avons considérablement augmenté, toutes les notes qui, dans les éditions précédentes, occupoient les marges ou le bas des pages, avec l'attention toutefois de les y indiquer par un astérisque *, et quand la chose a été nécessaire, par un renvoi au vers et à la page auxquels elles appartiennent. Nous avons fidèlement suivi l'édition de 1774 dans cette nouvelle édition, revue avec soin, que nous offrons aujourd'hui au public. Les augmentations que nous avons encore faites dans *l'Index* et dans la vie de l'auteur du *Prædium*, que nous reproduisons avec plus d'exactitude, lui prouveront de nouveau combien nous nous efforçons de mériter de plus en plus sa bienveillance.

Le poëme du P. Vanière comprend tout ce qui a rapport aux travaux et à la vie de la campagne, comme le dit l'auteur lui-même dans son épître dédicatoire à M. de Lamoignon de Basville. C'est peut-être l'ouvrage qui approche le plus de Virgile, et de la perfection en ce genre. L'auteur si judicieux du *Spectacle de la Nature*, en fait un grand éloge dans le tome deuxième de son ouvrage, au commencement du cinquième entretien; et tous les connoisseurs en ont toujours parlé aussi avantageusement. « Les per» sonnes de goût qui possèdent la langue latine,

» dit M. Titon du Tillet dans son *Parnasse fran-*
» *çais*, admirent non seulement la beauté et la
» fécondité du génie du P. Vanière, la justesse
» et le naturel avec lesquels il peint tous les su-
» jets qu'il traite, mais encore l'élégance et la
» pureté de son style, dignes du siècle d'Au-
» guste ; en quoi il l'emporte presque sur tous
» nos poètes latins, au jugement des meilleurs
» connoisseurs ».

Le P. Vanière, qui ne croyoit jamais avoir acquis des droits au repos, s'étoit aperçu que la république des lettres, si heureusement fournie de dictionnaires, manquoit d'un ouvrage en ce genre, qui fût comme un trésor abondant et varié de la langue des Césars. Il avoit donc formé dès 1720 ou environ, le plan d'un *Dictionnaire français et latin*, qui renfermât tous les sens, toutes les expressions de notre langue, et les termes des arts et des sciences. Des personnes aussi distinguées par leurs lumières que par leurs places, furent consultées sur ce plan, dont elles approuvèrent le goût, la méthode et l'étendue. Ceux qui s'intéressoient au progrès de la langue latine, et par-là peut-être au dépôt du bon goût, encouragèrent le P. Vanière à servir la littérature par une sorte de travail qu'on n'apprécie jamais ce qu'il coûte ; et on l'a vu redoubler de zèle dans un âge fort avancé, jusqu'à

mettre au rang des plus grandes pertes les moments qu'on lui déroboit.

Ses supérieurs, attentifs à ménager quelque sorte de délassement à ses occupations, lui proposèrent, vers 1726, le rectorat du collége d'Auch : l'espérance d'y trouver de nouveaux secours pour hâter sa pénible entreprise, fut un des motifs qui le déterminèrent à se prêter à leurs instances.

C'est ici l'époque de la connoissance que le P. Vanière fit du P. Lombard, qui entroit dans la carrière de sa régence. Il l'appela auprès de lui, dirigea ses études, l'associa pendant une année au travail du dictionnaire, comme s'il eût prévu qu'il dût un jour être chargé de le continuer, et de le donner au public.

Au bout de trois années le P. Vanière fut rappelé à Toulouse, où un événement littéraire le força d'interrompre son ouvrage. M. de la Berchère, archevêque de Narbonne, légua, par son testament, aux Jésuites de Toulouse, la belle bibliothèque qu'il avoit formée à grands frais. Cet illustre prélat, dont la mémoire sera toujours chère, avoit annoncé ce présent à l'auteur du *Prædium*, en ajoutant que la beauté de ses vers avoit beaucoup influé sur la destination qu'il faisoit de ses livres. Cependant on ne sait quel concours de circonstances fit dégénérer le

don en procès. Le P. Vanière fut chargé de le poursuivre au conseil d'état. Il se transporta en 1730 à Paris, où l'accueil dont il fut honoré par ce qu'il y avoit de plus élevé dans le royaume, et de plus distingué dans la république des lettres, eut de quoi adoucir le désagrément du rôle que joue un auteur devenu plaideur.

M. le chancelier d'Aguesseau, qui connoissoit le P. Vanière par les grâces de sa poésie, lui permit un accès toujours facile auprès de sa personne, et daigna lui faire part de ses idées pour son grand dictionnaire. C'étoient des degrés de perfection que l'ouvrage gagnoit.

Les savants qui présidoient à la garde de la magnifique bibliothèque du roi, voulurent que le jour où le P. Vanière y étoit entré, fût une espèce d'époque qui ne s'oubliât jamais; les registres y conservent le souvenir de l'honneur qu'on lui fit.

Un homme de lettres est pour des yeux éclairés plus qu'un homme ordinaire : ainsi le pensoit le célèbre P. Porée, qui, sous un artifice innocent, attira dans sa classe de rhétorique le Virgile français, pour lui payer un tribut d'éloges.

Les instants de loisir que laissoient au P. Vanière ses sollicitations, ses démarches pour faire juger le procès qui l'avoit conduit à Paris, et les visites d'honnêteté dont il ne pouvoit se dispen-

ser, ne furent point perdus pour les lettres. Profitant de son séjour dans cette ville, il y fit réimprimer, en 1730, chez Pierre Simon, ses *Opuscules poétiques*, avec des corrections et des augmentations. Outre neuf églogues sur l'amitié, son essence, ses caractères, ses devoirs, ses effets, on trouve dans ce recueil *in*-12, des lettres, des odes, des épigrammes, des hymnes, des épitaphes, une relation de son voyage de Paris, et une pièce à la louange du Parnasse français, que M. Titon du Tillet a fait exécuter en bronze. Ces poésies ne sont pas moins estimées, et avec raison, que le *Prædium*. C'est toujours la même pureté de style, la même simplicité et la même élégance. A en juger par une note relative à un vers de l'épître dédicatoire du traité sur l'amitié, adressé à Louis XV, qui n'avoit alors que sept ans, la première édition de ses *Opuscules* doit être de 1717.

Après l'événement du procès, qui fut bien triste pour les lettres en général, puisque la bibliothèque de M. de la Berchère fut mise en vente, pour n'être désormais que les membres épars et séparés d'un grand corps, le P. Vanière revint à Toulouse. Il reprit ses occupations avec une ardeur fort au-dessus de son âge, sans pouvoir achever son dictionnaire; et encore avertit-il son successeur, dans un mémoire qu'on a

trouvé parmi ses papiers, de ne pas regarder comme fini ce qu'il laissoit de l'ouvrage : en effet des lettres presque entières étoient à faire.

Voilà l'état où se trouvoit ce dictionnaire, lorsque le P. Lombard, dont nous avons parlé plus haut, fut chargé par ses supérieurs de le continuer et de l achever. Il étoit bien capable de remplir une pareille tâche. A une profonde connoissance des langues latine et française, il joignoit un grand amour du travail ; ce qui faisoit espérer que sous peu d'années le grand ouvrage du P. Vanière seroit imprimé. Une chose qui sembloit encore mieux fonder cette espérance, et que nous devons publier, c'est l'attention que Mgr. le cardinal de Fleury voulut bien donner au dictionnaire du P. Vanière. Après avoir honoré ce savant de ses bienfaits, en obtenant pour lui une pension du roi, son Eminence fit passer jusqu'au P. Lombard la même grace, pour accélérer l'ouvrage en augmentant les secours. Mais par quelle fatalité ce dictionnaire n'a-t-il pas encore été publié ? et seroit-il à craindre que le public ne jouît jamais du fruit de tant de veilles ?

Il falloit bien que le P. Vanière eût reçu de la nature un tempérament robuste, pour fournir à un travail qui occupoit constamment ses journées d'un bout à l'autre. Sa santé commença à se

déranger par une douleur paralytique qui se jeta sur le bras droit ; la fièvre suivit de près. Epuisé par tant de veilles, le P. Vanière ne put résister à la violence d'un redoublement qui l'emporta, après 14 jours de maladie. La mort n'effraya pas un homme qui l'attendoit, pénétré des plus tendres sentiments de la religion. Il mourut à Toulouse, le 22 août 1739, dans la soixante-seizième année de son âge. Le vide qu'il a laissé sur le Parnasse ne sera pas facilement rempli.

Ce ne seroit pas faire connoître suffisamment le P. Vanière, si l'on ne présentoit le portrait de l'auteur. Il fut un de ces hommes distingués par une aimable simplicité, par une exacte probité, qui ne se retrouvent presque plus dans nos mœurs ; son caractère fut parfaitement assorti au genre de poésie que la nature lui inspira d'embrasser. Une taille haute et sans grace, un extérieur peu recherché, mais propre, des manières embarrassées, une physionomie qui laissoit entrevoir moins de finesse que de candeur, une conversation plus sensée qu'agréable, presque timide et sans saillies, cachoient l'auteur élégant et châtié du *Prædium*. Sa modestie ne contribuoit pas à le faire découvrir ; il sembloit ignorer ses talents. Mais ce qui est bien plus précieux que les talents, et plus rare encore que la modestie dans un auteur, une piété toujours

égale fut la compagne et le soutien de l'innocence de ses mœurs. Attaché par goût à son état, on jugera sans peine qu'il en remplissoit tous les devoirs. On pourroit fournir la preuve des démarches édifiantes qu'il fit pour aller porter l'évangile aux nations infidèles : les missions lui furent infiniment chères ; et, comme pour suppléer au défaut de son ministère, il les secourut par de solides bienfaits.

Comment le P. Vanière, qui n'a fait qu'exprimer ses sentiments dans les églogues qu'il a composées sur l'amitié, n'auroit-il pas eu des amis ? Il en eut d'un mérite et d'un rang distingués, parmi lesquels furent les Lamoignon, les Flechier, les la Berchère, l'illustre de Caulet, président au parlement de Toulouse. M. Titon du Tillet, si zélé pour la gloire de la nation, et lié depuis quelques années avec l'auteur du *Prædium*, lui a marqué une place sur son Parnasse français, et a fait exécuter en son honneur, en 1730, un beau médaillon, sur le revers duquel sont représentés plusieurs sujets des travaux et des plaisirs de la campagne, avec ces mots pour légende : *Deliciæ et ruris opes*. Cette marque d'estime étoit due à un homme, qui, dans ses poésies, s'est fait un devoir de témoigner la sienne à tous ceux qui s'étoient distingués dans les lettres, et avec qui il avoit eu quelque liaison, ou à qui

il croyoit devoir de la reconnoissance. M. Desforges-Maillard, connu par ses poésies françaises, a honoré la mémoire de notre habile Jésuite par une ode adressée à M. Titon du Tillet, et imprimée dans le *Mercure de France*, deuxième volume du mois de septembre 1739.

Le célèbre Ravasini, poete latin et italien, a invoqué dans un de ses poëmes, la muse du P. Vanière; il l'invite à venir l'inspirer sur les bords du Mincio, où la muse de Virgile la regarderoit moins comme étrangère que comme sœur. Il étoit donc permis au P. Vanière de dire :

Seram vel denique famam
Non audituro cineri post fata relinquam.

En 1743, le sieur Petit, graveur, a fait le portrait du P. Vanière, au bas duquel on lit ces vers latins de M. Vanière, neveu de notre poète :

Adspice quem Gallis alium natura Maronem
Ingeniumque dabant, nec non labor omnia vincens,
Dum pietas, mores, vultus virtutis amorem
Spirabant. Flemus qui flebilis occidit orbi.
Abstulit hunc oculis, animis non invida tollet
Sors : vivet, dum vivet amor, dum rura manebunt.

Le *Prædium rusticum* a été traduit en français

par M. Berland, de Rennes en Bretagne. Cette traduction, aussi élégante que fidèle, a été imprimée à Paris, sous le titre d'*Economie rurale*, chez MM. Etienne, en 1756, en 2 volumes *in*-12.

OUVRAGES qui ont servi pour composer la Vie du P. Vanière.

Eloge du P. Vanière, dans les Mémoires de Trévoux, mois de Novembre 1739.

Lettre de M. Titon du Tillet, Mercure de France, deuxième volume de septembre 1739.

Parnasse Français, supplément.

Vie abrégée du P. Vanière, par le P. Théodore Lombard, brochure, in-12.

*Vie du P. Vanière, tirée de Moreri, et imprimée à la tête de l'*Economie rurale, *traduction du* Prædium rusticum, *par M. Berland.*

Journaux du temps.

IN OBITUM
R. P. JACOBI
VANIERII.

ECLOGA.

DAPHNIS, TITYRUS, THYRSIS.

DAPHNIS.

Ruris amor patrii, quid, Tityre, mollis in umbra
Argutos hilari meditaris arundine versus?
Thyrsi, quid ore modos recinis? dum ripa Garumnæ
Ingemit, alterno festiva tripudia saltu
Ducitis! Ah! plectrum lacrymis aptate; coronas
Demite temporibus; submittite tristia lætis:
Fata tulere... premunt fractam suspiria vocem:
Est sua vox lacrymis; lacrymæ, sine voce dolorem
Promite.

TITYRUS.

Quid gemitus? num sparsa mapalia ruris
Vastat flamma furens? timidas ab ovile capellas
An lupus eripuit? num fulminis igne bidentes
Ablatas quereris? num sæviit horrida grando
Maturam in cererem? messes inopina Garumnæ
Obruit eluvies? tantos da noscere luctus.

DAPHNIS.

Non sibi Daphnis oves, pueri, lacrymatur ademptas;
Sospes ab igne domus; segetum spes certa colonos
Exhilarat: Mopsum, heu! pastores, fata tulerunt.

THYRSIS.

Proh dolor! occubuit Mopsus, tutela coloni,
Gentis honos, pagi columen! spes, gloria ruris
Ergo jacent tumulo.

TITYRUS.

Potuit mors atra sub umbris
Præcipitare dies Mopsi? nec Apollinis iram
Atropos extimuit? divini, Mopse, Maronis
Æmule, tu nostræ summum decus urbis, alumne
Pieridum, Phœbi comes inclyte, fata fuerunt
Ut caderes! ergo superest nox omnibus una.

DAPHNIS.

Qui pleno libatis aquas Parnassidis ore,
Dicite funereos, Mopsi præconia, versus.

THYRSIS.

Silva gemat: nostro doleant hic cuncta dolore,
Ipsaque saxa pias referant super astra querelas.

TITYRUS.

Aonidum sociata cohors, si tristia tangunt
Fata deas, si carmen amant, è pectore mœstos
Effundent gemitus; flebunt sacra culmina Mopsum.

DAPHNIS.

Incipe, Thyrsi; prior Mopsum lacrymabere versu;
Bucolico docuit Mopsus te ludere plectro:

Tu nostros modulis forsan solabere luctus,
Carmina si tantas possint depellere curas.

THYRSIS.

Sum numeris impar, nisi Delius adnuat ausis.

DAPHNIS.

Adnuet; hic vatum deus est; dabit apta dolori
Carmina: dum canimus Mopsum, celebratur Apollo.

THYRSIS.

Quantùm Romuleo se Mantua jactat olore,
Gallia se tantùm Mopso jactabat alumno:
Et tamen interiit! crudelia numina, tantum
Quæ sunt ausa scelus! Lachesin feralia nentem
Stamina non potuit Phœbeo vincere cantu,
Carmine qui potuit tenebrosum Acheronta movere.

TITYRUS.

Proh superi! Mopsus periit! neque numinis iram
Avertit pietas; puræ neque candida mentis
Simplicitas, neque recta fides, et castus avitæ
Relligionis amor, neque virtus inscia fuci,
Aurea nec morum species, et blanda senectus;
Nec potuit probitas, culti neque gratia versûs
Invisas retinere colos, et flectere Parcas?

DAPHNIS.

Heu! memori redeunt animo prænuncia luctûs
Omina: funereo crocitârunt gutture corvi;
Non solitis turtur fidos deflevit amores
Planctibus; agricolæ medio sub vespere nostras
Dixerunt ululâsse canes; in culmine bubo
Incubuit ferale dolens.

THYRSIS.

Quid laurea vati
Profuit? Ecce, uno qui tactus ruris amore,
Pindi sceptra tenens, velatus tempora lauro,
Ruricolis præcepta dedit malè cognita priscis
Vatibus, ecce perit! compto sed carmine vivet;
Vivet, et ad seros venient mellita nepotes
Carmina quæ cecinit; vivet post funera: sacris
Musarum fastis inscribet fama poëtam.

TITYRUS.

Antè Pyrenæum caput ipse Garumna reviset,
Tectosagumve suis urbem non adluet undis:
Antè suo zephyrus nodosas flamine quercus
Diruet, aut boreas spirabit amabile frigus;
Antè leves piscis torquebit in æthere pinnas,
Aut volucres rapidis sulcabunt æquora pennis,
Quàm teneros Mopsi versus obliteret ætas.

DAPHNIS.

Umbra minùs pecori, minùs agnis læta placebant
Pratula; melliferis apibus neque florea tantùm
Serta placent; fessis neque dulcior unda juvencis,
Quàm Mopsi versus avido placuere colono.

THYRSIS.

Idalias volucres quantâ dulcedine cantùs
Edidit! alituum mores quâ voce locutus,
Quàm blando versu! primæ prolusio musæ
Eximiæ fuit artis opus; palmamque tulisset
Judice Virgilio, nostris si prisca redirent
Sæcula temporibus, vel Apollinis aurea Mopsus
Tempora vixisset.

TITYRUS.

Permessidos ebrius undâ
Ingenii nova deproperat miracula : Pindi
Regia miratur, decernit præmia; Mopsi
Laudibus urbs omnis resonat : vivum ære * Menalcas,
Et vatum cultor, decus et Parnassidis aulæ,
Vatibus adscribit quos Gallia parturit, ævo
Judicii monumenta sui miranda relinquens.

DAPHNIS.

Tollite, Francigenæ vates, super astra Menalcam,
Pieridum si tangit honor, si gloria vatum.

THYRSIS.

Ruris amatores, vestrum super astra poëtam
Tollite : quæ cecinit, vos quantùm prædia ditant!

TITYRUS.

Germina nunc olerum vates concludit in horto,
Et pigras sensim lymphâ juvat ubere plantas.
Inde secutus agros nascentem graminis herbam
Luxuriare jubet.

DAPHNIS.

Nunc stagna virentia pisci
Rure parat : socias nunc jungit vitibus ulmos;
Edocet et nimiæ resecare tenellula vitis
Brachia falciculâ, succumque fovere lyæi.

THYRSIS.

Singula commemorat, nihil inscius : explicat artem,

* *D. Titon du Tillet.*

Quâ possis curare greges, terramque sativis
Arboribus decorare; boves submittere; ramos
Falciferâ resecare manu; pecorique cavere
Arboribusque luem, creremque reposcere terris.

TITYRUS.

Chortalem pingit volucrem; nec mellea versu
Dona silet; describit apum primordia, mores;
Admonet et timidos claustris recludere cervos.

DAPHNIS.

Mellifluo vatis cantu natura movetur:
Olli bruta favent; solitam truculentior iram
Ponit aper, rabiemque leo: lepus ipse timorem
Exuit, et modulos adrectâ combibit aure.

THYRSIS.

Alter et Amphion commutat arundine saxa,
Et dociles silvas fidibus trahit Orpheus alter:
Thebanam citiùs struxisset versibus urbem;
Indomitas meliùs lenisset carmine tigres.

TITYRUS.

Vidimus ah! quoties, tenui dum pectine molles
Tentabat citharæ nervos sub tegmine fagi,
Tellurem pulsare leves Faunosque, ferasque;
Naïadas in fluviis, Musas Helicone, Napæas
Saltibus, alterno doctos pede fingere motus!

DAPHNIS.

Vidimus æquoream sensim colludere gentem;
Nunc caudis agitare lacum, nunc alite saltu
E mediis præceps tentare emergere lymphis.

THYRSIS.

Ludere subsultim pratis, citharæque choream
Lene pecus miscere juvat; balatibus agni
Luxuriant, plauduntque levi per gramina saltu.
Pavus inexpertis inflatus laudibus, alas
In varios, fastu revolubilis, explicat orbes:
Altior incedit gallus; gallina tumescit:
Terram scalpit anas; tremulo quin stridulus anser
Obstrepit alarum motu: cessantque volucres
Alterno vernare modo; pastoris avenæ
Lenior adridet zephyrus, garritibus ægrè
Dum volvit querulis illimes rivulus undas.

DAPHNIS.

Nec tantùm lauro Mopsus Parnasside cingi
Carminibus meruit; Phœbeæ industrius arti
Erudit ætatem teneram, indigitatque recessus
Aonii montis; si quis per devia rupis
Culmina tentat iter, dextram protendit amicè,
Castalidumque sacros latices de fonte propinat.

THYRSIS.

Uberiora tui monumenta laboris adessent,
Si non, Mopse, tuos Erebi rapuisset ad umbras
Invida Parca dies; majoris et ipse dedisses
Molis opus, Latiæ modulamina singula linguæ.

TITYRUS.

Impia mors! ah, Parca ferox! crudelia fata!
Sic Latiæ præruptus honos et gloria linguæ!

DAPHNIS.

Lustrorum quatuor lux abstulit una labores,
Verborumque perit doctis pretiosa supellex.

THYRSIS.

Falleris : immemori * Corydon è mente recessit?
Flos vatum, Corydon noster ; qui prima Minervæ
Dona tulit toties, quo nunc sedet ipse ** Lycæo.

TITYRUS.

Collige relliquias Mopsi ; citus ede volumen :
Hæc, Corydon, te cura manet ; tot scripta tenebris
Erue splendidiùs ; majori Gallia plausu
Excipiet : nomenque tuum cum nomine Mopsi
Ibit ad extremos, summa cum laude, nepotes.

DAPHNIS.

Vatis adorandi celebres ignoscite manes ;
Parcite, si tenui præconia diximus ore :
Quos flens Virgilius fundebat Daphnide rapto,
Hos simili in luctu modulos heu ! musa negavit ;
Attamen hoc liceat tumulo superaddere carmen.

EPITAPHIUM.

Hìc Mopsus jacet Ausoniâ celeberrimus arte,
Quem peperisse, tibi, Blittera, multus honos.
Artis Apollineæ solers arcana retexit,
Et pleno cecinit carmine ruris opes ;
Scripsit amicitiæ leges et opuscula : versus
Esse, Maro, velles ; esse, Tibulle, tuos.

Cecinit Isaac-Joannes Badon.

* *R. P. Theodorus Lombard.*
** *Tolosano.*

ARGUMENTUM

LIBRI PRIMI.

INVOCATIO. *Argumentum totius operis. Dedicatio, lausque Lamonii Bavillæi. Quæ in emendo fundo consideranda sint: Aer; Situs; Fertilitas; Salubritas; Aquæ; Ornamenta; Reditus; Via; Ædificia; Agri feracis indicia; Prædia inter se distantia; Vicinitas urbis, fluminis, viæ militaris. De bono maloque vicino. Reparatio empti prædii: Elapidandi agri; Renovanda prata; Restituendæ arbores; Siccandæ paludes, ubi de Alveo Regio Occitaniæ, et de Riqueto ejus auctore. Aquæ, ubi de aquarum scrutatoribus. De origine fontium, ubi de subterraneis ignibus. Villæ ædificatio. In ædificationem quæ providenda: Cæmenta, Materies, Sabulum, Lateres, Calx. Domus: Fundamenta, Prospectus, Fenestræ. Villa*

rustica : Stabula ; Culina, ubi de rusticæ familiæ serotinis laboribus ; Diversoria taberna ; Area ; Lacus compluvius ; Sterquilinium. Distributio fundi : Frumentarium solum ; Vineæ ; Oliveta ; Prata ; Silvæ. Campanicæ Silvæ prope Tolosam luctuosa extirpatio, ubi de ludo Trudiculorum, et de auctoris sodalibus, scilicet P. Cleric, P. Campistron, P. Belot, P. Mourgues. Prædii Bavillæi descriptio.

PRÆDII

RUSTICI

LIBER PRIMUS.

Quomodo fundum emi ac reparari oporteat.

ME quoque Parnassi per lubrica culmina raptat
Laudis amor: studium sequar insanabile vates,
Ausus non operam, non formidare poetæ
Nomen, adoratum quondam, nunc penè procaci
Monstratum digito, seram vel denique famam
Non audituro cineri post fata relinquens.
  Haud tamen arma meis malè congrua moribus ausim
Imbelli tractare manu: dat maximus amplàm
Materiem Lodoix, victò clarissimus orbe:
Sed jam trita nimis laudum seges; atque poëtis
(Ausint cuncta licèt) vix tantum fingere, quantum
Efficere huic promptum est: heroum fabula veris
Vincitur historiis; stupefactaque fama triumphis
Jam silet, et longo plausus prope concidit usu.

Nec tenui vacat in socco, grandive cothurno,
Vel fletum populis, vel inanem extundere risum;
Et mea quum nullo doleat mens percita casu,
Non gemitus ultro quæram, causasque dolendi,
Tristibus illacrymans elegis: non quemque canino
Allatrans studio satyras sectabor amaras.
Secreti tacitâ capior dulcedine ruris:
Quod spectare juvat, placuit deducere versu.
Dulcis enim vetat ingratum sentire laborem
Materies; et me, solers si fortè negabit
Ingenium, facient amor et natura poëtam.
Vana deûm simulacra, Ceres cum patre Lyæo,
Cedite: fœcundat vero qui numine terras,
Christiadis colitur toto deus unicus orbe.
Humanæ pater et rector sanctissime gentis,
Tu morbo procul et lethi formidine, ruris
Inter opes, hominem quondam melioribus ortum
Auspiciis, blandos dederas sine crimine soles
Ducere, dum veteres ultrò deponeret artus,
Et vitæ pertæsus, humum mutaret olympo.
Unius en! culpâ excidimus; pomumque nefastis
Morsibus absumptum cunctis decussit honorem
Arboribus: non jam segetes injussa merumque,
Sed steriles tribulos, et gramen inutile tellus
Parturit, et læsi juvat ultrix numinis iras.
Paremus taciti, luimusque paterna volentes
Crimina; nec petimus natas sine semine messes

Educet ut tellus, hominemque in prima reponas
Fœdera; sed jusso victum sudore paranti
Ut faveas clemens; et quos felicior olim
Nescierat natura, juves nunc arte labores.
Aggrediar, duce te, mores habitusque locorum
Explorare; suos partis accersere fundis
Agricolas; curare greges, sociosque laborum
Informare boves; et agrestibus, atque sativis
Arboribus vestire solum: tum prata secutus
Et segetes, operasque omnes, quas annua ruri
Cura refert, olus, et vites, vinumque resumam:
Et constabit honos cultis ubi debitus agris,
Chortales addam volucres, mollemque columbam.
Melliferas nec apum cellas et regna silebo:
Æquoreo dein stagna gregi, leporique fugaci,
Et capreæ, et timido ponam vivaria cervo.
Lamonidûm decus et columen, quem publica rerum
Cura tenet, tibi ne qua forent infecta, colonis
Hanc quoque me dare cogis opem: tibi cætera debent
Agricolæ, duro tutas a milite fruges,
Et quæ vel medio regnarunt otia bello:
Te prohibente, suos usu pejore ligones
Lethiferum nunquam conflavit arator in ensem,
Disjunxitque boves, et lamentabile flenti
Uxori, et pueris opera imperfecta reliquit.
Hæresis antiquos quanquam meditata furores
Vicino de monte viros in bella vocaret,

Oppidaque armorum fremerent excita tumultu;
Pax aluit segetes: nec agrestes ulla colonos
Sollicitos habuit festi quàm cura triumphi.

Hinc regem juvat usque novis provincia donis
Prodiga: namque tibi quid deneget illa petenti?
Si non obsequio, si non cedamus amori,
Vincimur eloquio; teque hortatore, volentes
Quidquid opum est bello dudum impertimur; et urbes
Pro patria, pro rege, viris spoliamus et auro.
Quare agite, agricolæ, duris et ut excita rebus
Adsit humus, mecum proprios expendite cultus.

Immensos alii tractus, et vasta requirant
Prædia, centenis quæ vix subigantur aratris:
Cui placet utilitas et amœni gratia ruris,
Quo potiatur emat, non unde gravetur; agrorum
Non faciem tantùm, sed aquas observet et auram;
Explorans non multiplici quàm ludicra jactu
Lympha fluat, sed quàm facilis, quàm largior hortum
Irriget, ac dites latè fundatur in agros.

Sit clemens cœlum, mollesque frequentiùs auras
Quàm ventos habeat: pluviales pinguis ad austros
Pendeat exiguè tellus, depressior imâ
Non convalle latens, non montibus aspera nudis,
Nec torpentis aquæ diris infesta venenis.

Arduus ad boream mons tempestatibus horret,
Et cererem planis imber suffocat in agris;
Villaque demissis in vallibus abdita, cœli

Prospectu caret, obruitur stagnantibus undis;
Atque frequens vapor in nubem concretus aquosam
Spicatæ segeti nocet, et florentibus uvis.
Non cupidè visumque semel mercabere fundum;
Sæpe soli facies quoque fallit: amicus, agerque,
Quos vis esse tuos, longo noscantur ab usu.
Quæ bona sunt, propriâque valent virtute, placebunt
Usque magis. Raræ fruges, virgultaque passim
Nec procera satis, neque succo plena, docebunt
Si quod inest terræ vitium: sed tabida cœli
Si fuerit plaga, signa dabunt manifesta senectus
Rarior, informi macies pallorque colentûm
Ore sedens, oculorum acies offensa, laborans
Pectus, et infirmo segnes in corpore mentes.
Lene fluens cœlo consentiat unda salubri:
Optima, quæ saxis præceps aqua volvitur; illi
Proxima, quæ puteis facili deducitur haustu;
Tertia cisternæ; pigro teterrima lapsu
Quæ tacitis irrepit agris: immota palustres
Si jaceat cannas inter, det pocula tantùm
Queis præsens suprema deest in fata venenum.
Non odor in lymphis, ut in aëre, non sapor ullus
Quæritur: anguillis si quæ scatet, atque bibentûm
Pallida liventi non inficit ora colore,
Vasa nec obducit crustis, neque lenta legumen
Excoquit, et facilis subjectos concipit ignes,
Nec longum post dein tempus nativa resumit

Frigora; qualis erit vulgò quæ montibus altis
Dejicitur, levis et cursus tenuata per ipsos;
Corporis hæc recreat vires, acuitque salubri
Ingenium potu, ductis arentia rivis
Temperat, et lætis fœcundat messibus arva.

Ne placeant, procul accitis quæ splendida lymphis
Sæpe gravant dominos operoso prædia cultu.
Naturæ, non artis ama decus: elige villam
Quam nemora et fontes, longoque virentia tractu
Prata, situsque loci, non quam labor improbus ornet,
Quæque suos luxu fructus absumat inani;
Ne qui debuerat te pascere fundus, alatur
Ipse tuis opibus: paleas, olearia vasa,
Iliceosque cados spectans et torcula, villæ
Conjiciat reditus, neque prædia finibus emptor
Censeat, agrorum sed fertilitate; merique,
Et cereris modios numeret, non jugera campi.

Nec modò ruris opes, sed vectigalia norit;
Et sciat expensis superet quæ copia factis.
Cuncta minutatim quærens, interroget ipsos
Agricolas; videat saturis an læta juvencis
Prata virent; domibusne trabes, urendaque ligna
Fumosis dat silva focis; e fonte perenni
Num riguas bibit hortus aquas, vel hiantibus haustos
E puteis situlæ fundunt aut antlia rivos;
An facilis via, quâ fruges vectentur in urbem,
Quæ dominum ad villam si non invitet, acerbis

Nec salebris saltem, neque cœno absterreat alto.
Ne levia attendas, ut matutinus euntem
An radiis oculos sol obliquare jubebit,
Vel reducem, labente die; num simplice ritu
Structa domus, crassis dum mœnibus arceat æstum
Frigoraque, et tenui non irreparabilis ære,
Laxior, ac veteri quoque majestate superba,
Belligeram simulet fossis et turribus arcem.
Si domus est fundo major, potiere prioris
Stultitiâ domini; modò non gravioribus ædes
Impensis tueare: frequens rus namque revises,
Nobilis excipiat caros si villa sodales.
Nec refert quòd terra situ sordescit inerti,
Horrida neglecto squalet quòd vinea cultu,
Lymphaque silvestres fluit infœcunda per hortos,
Omnia quæ facili reparat labor annuus arte.
Hunc eme, quem modicis meliorem sumptibus agrum
Efficias; ubi cuncta vigent, ubi grandia felix
Progenerat virgulta solum, folioque tenaci
Luxurians hiemi vix arbor cedit, et altâ
Sub nive servat adhuc rami frondentis honorem;
Pinguis ubi se terra brevi reparata quiete
Restituit, passimque sinus fœcunda virentes
Graminibus tegit injussis, facilisque moveri
Nec pluvium tenet humorem, neque finditur æstu.
Sed ne prima soli facies imponat, ab alto
Erue: nam veluti, quibus est obnoxia, morbos

Ægra parens cum lacte suis transmittit alumnis;
Sic humus ingratos non nunquam exspirat odores,
Quos referunt tristi fruges et poma sapore.

Prædia nec ventis nec tempestatibus isdem
Subdere plura velim: fundos si jungere pulchrum,
Rustica damnosè casu res omnis ab uno
Pendet; et interdum domini variare, novoque
Dissita sub cœlo gaudent loca visere, tritas
Ire nec usque vias, et eosdem cernere colles.

Elige vicinos magnis aut urbibus agros,
Aut grandi pago, vel, quò ratis ambulet, amni:
Ditat enim villam facilis vectura; colendo
Nec desunt operæ ruri, nec agrestibus armis
Artifices, nec prompta tuis obsonia mensis,
Nec medicus, tibi qui subitis in casibus ægro
Præsentem nisi præstet opem, solantia saltem
Verba ferat: sic urbe tamen distabit ab alta
Fundus, ut hospitio non infestere perenni.

Imprimis fugienda tibi via lata, cohortes
Quæ solet armigeras aliò deducere: nubes
Ignibus horrificis et grandine fœta minorem,
Quàm peditum globus aut acies frænata, colonis
Pulvereâ fert nube metum: non villica, milvo
Circumeunte, suos revocat magis anxia pullos,
Nec pastor, veniente lupo, gregibusque sibique
Plura timet, quàm quum tremulos procul audit equorum
Hinnitus, longamque videt fulgere micanti

Ære viam: prædator enim per devia miles
Obliquans iter, occultis vel fraudibus aufert
Obvia quæque rapax, aut vi grassatur apertâ.
Villicus arva colens, ab aratro avulsus, acerbis
Cogitur imperiis lassæ comes ire cohorti,
Auxiliumque viæ, curru subjungere tauros.
Amissum flent sponsa virum, natique parentem,
Quem credunt in bella rapi, quem tela gerentem
Pro stimulo, fingunt animis trepidantibus ire,
Rura revisurum nunquam dulcesque penates.

Te quoque vicini juvat explorare coloni
Et studia et mores: neque enim est sapientis iniquam
Sponte parare sibi sortem, litesque perennes
Vicino cum fure suis transmittere natis.
Nam rivos modò subductos sitientibus herbis,
Aggere nunc contrà facto demersa videbis
Fluctibus arva, novo nunc pervia tramite, fructu
Vel spoliata suo, vel decrescentia rosis
Finibus, et saxo quod dividit arva revulso.
Nunc impune terunt alieni prata juvenci;
Et tuus incertæ si quid grex attigit herbæ,
Ambiguo si tollis agri de margine quercum,
Lis oritur, sua quam judex in commoda ducit,
Atque tuos habet antè greges, quàm pascua dicto
Jure tibi cedant: inimicaque messibus ilex
Utiliùs staret: tanto victoria constat!

Prætereo raptos furtim de vite racemos,

Avulsas cum fronde nuces, et poma, vagisque
Abductos clam fraude malâ cum matribus agnos,
Atque bovem; qui si pereat, vicinia furti
Sit suspecta tibi: neque enim solet ille remotos
Errabunda procul vestigia ferre per agros.
  Quàm miseros condes soles hæc inter! Ubique
Dulcis amicitia est; sed fidus rure sodalis
Utilis imprimis, ut tædia gratus amico
Diluat alloquio, convivia mutua curet,
Auxiliumque ferat bonus accipiatque vicissim.
Quæ tibi si ruri deerint, animumque vacantem
Et volucres tantùm pascant, tacitique recessus,
Nec nisi cum stupidis tibi sint commercia servis;
Urbanos repetes neglecto rure penates.
Atqui non alio tantùm lætamine tellus,
Quantùm oculo domini gaudet; modò rure laborum
Utilitas placeat, non desidiosa voluptas,
Otiaque ad gelidos fontes, et ad arboris umbram.
  Idcirco quantùm præsens fortuna vel agri
Nobilitas patitur, tibi commodiora domorum
Exstrue membra: dabis tamen otia prima serendis
Arboribus, postrema domo stabulisque parandis.
  Incipe, et agricolæ quod inertia longa prioris
Perdidit, in melius felici corrige curâ.
Namque parens hominum, æternam sortita juventam,
Non senio tellus, non deficit ubere partu;
Sed facili vires, et fertilitatis honorem

Restituit cultu: nos contrà, quum semel annis
Invasit nullà reparabilis arte senectus,
In pejus ruimus; nec habet natura regressum.
Expediendus erit saxis et gramine campus
Et filice et junco: filicem satione fabarum
Interimes; juncos vinces et gramen aratro:
Sed lapides manibus remove, mediosque per agros
Altiùs accumula, vel grandibus obrue fossis.
Sæpe tamen cupidos humus exossata colonos
Decipit; amotis seu jam durata lapillis
Parciùs enatam succos immittat in herbam;
Sive repercutiens solem, radicibus imis
Calculus auxilio est, et iniquos temperat æstus.
Horrida si musco vel inerti obducta senectæ
Prata situ, fœnum pariunt ignobile; stercus
Ingere vel cineres: quæ si cui pigra videntur
Auxilia, effossum frumentis exaret agrum;
Atque novis ne fortè soli prior impetus obsit
Messibus, herbosâ nimias farragine vires,
Pubentique fabâ, napoque absumat edaci.
Prædia si fuerint nimiùm nemorosa, revulsis
Arboribus, glandem pingui mutabis aristâ:
Namque habile est segeti, quod frumentaria, cæsis
Ilicibus, silvestre solum redigetur in arva.
Ast ubi deficiunt silvæ, quercumque virentem
Et platanum pones, serasque nepotibus ulmos;
Restitues oleas, si quas dejecerit auster;

Nec steriles, vel qui pariunt ignobile pomum
Degeneres, patiere solo consistere truncos;
Vindice sed ferro tolles, aut brachia cædens
Insitione feros coges mitescere fructus.
Sicubi stagnanti seges emoriatur ab imbre,
Absorbere solum neque possit quidquid aquarum
Accipiet, neque vicinos effundere in amnes;
Affer opem, et medio largas duc æquore fossas.
Occultos, ubi terra fluit sabulosa, canales
Obcæcabis agris; neu præcludatur aquarum
Exitus illapsusque, sub os utrumque refixis,
Pilarum vice, ponticulos imitabere saxis.
O! tibi torpentes si desiccare paludes
Fata darent, cœloque novas ostendere terras;
Semina restituet quanto proh! fœnore campus
Et limo satur, et longo requietus ab ævo.
En Bliteram, propter quam pinguia findit arator
Æquora vomeribus, quæ navibus antè secabat.
Namque suà totum quondam gens Romula mundum
Sub ditione tenens, ne quid deperderet agri,
Quo nullus toto melior sibi paruit orbe;
Fecit iter pigræ longo sub monte paludi:
Grande opus, emensis exhinc nec inutile sæclis.
Altiùs ignoto manabant tramite lymphæ;
Oceanum sed utrumque novo qui fœdere jungit
Alveus, excisi per saxea viscera montis
Dum foditur, patuit ductus; priscosque labores

Opposuit nostris Romana potentia cœptis,
Francigenas certans hâc saltem vincere laude:
Artificum superata manu sed Roma, palustres
Ad mare vicinum duxit cum flumine ranas;
Gallia dum gemino faciens commercia ponto,
Ignotos ratibus calles tellure sub ima
Effodit; et longo suspensis fornice lymphis
Quæ medium non inde procul per inane volabant,
Icariam visæ naves timuisse ruinam,
Nunc sub humo mersæ stygii nigra verrere Ditis
Stagna putant: sed mox quum subterranea remis
Æquora sulcarunt, altas ubi Blittera turres
Atque suos oculis aperit mirantibus agros,
Elysium, loca quæ fortunatissima vestit
Purpureâ sol luce, sibi spectare videntur.

At neque vel cœli facies, vel gratia ruris
Dulce movent mirâ captas formidine puppes:
Terribili nam quum sonitu sublimis ab alto
Labitur unda jugo, celsas quo more per Alpes
Auctior imbre ruit saxa inter inhospita torrens,
Stant in præcipiti naves, quas lapsus aquarum
Multisonus subitò quassas horrore moratur.
Abruptis tamen unde locis vix antè capellæ
Desiliere leves, operum molimine grandi,
Perque vices varias stratis æqualiter undis,
Descensus habet hinc faciles oneraria navis.

Hæc tua laus, Riquete; suo tibi Blittera civi

Divitías urbisque decus, tibi Gallia debet
Quo nihil ad regni splendorem grandius, usu
Quo nihil uberius. Mutato flumina cursu
Jussa novas intrare vias, diruptaque saxa
Alcidem vetuere mori: vicere labores
Herculeos quæ tu, per prodigiosa locorum
Intervalla, mari gemino commercia præbes.
Magnæ mentis opus! quod, si mortalia cures,
Tu quoque nunc cœlo videas miratus ab alto,
Ni foret in terris oculos quo pascere mavis
Lamonia de matre nepos, cui magna parantur
Virtutum documenta domi; seu clara parentis,
Aut patrui insistat vestigia; martia quondam
Seu galea, aut Themidis sacros premat infula crines.
  Arida nunc riguis ubi fontibus arva carebunt,
Signaque deprendes lymphæ manifesta latentis;
Gaudentes cœlo latices erumpere, terris
Erue: at indiciis ne decipiare dolosis,
Manè plagam cœli Phœbo nascente rubentem
Pronus humi speculare; levem consurgere nubem
Si videas, tenuesque solo se tollere fumos,
Lympha latet: nova signa dabunt et muscus aquosi
Ruris amans, culicumque globus revolutus in orbem
Desuper, et madidâ gaudens tellure conysa,
Et junci, et salices, et arundiferæ calaminthæ,
Et dulci quotquot frutices humore creantur.
  Talibus indiciis, et non interprete virgâ

Flexibili, rimâtur aquas, qui judice fontes
Quos oculo novit, mirâ feliciter arte
Prædicat inventas : quasi fons occultus in agro
Curvatum valeat coryli deflectere ramum,
Altus aquis nec possit idem torrentibus amnis.
Sic curvis olim baculis emensus olympum
Augur aves Romæ spectans, quæ mente sagaci
Viderat, ex volucrum monitu ventura canebat,
Plus avibus quàm consiliis credente popello.
Me præsente suam nuper jactantior artem
In cœlum quum ferret aquæ scrutator et auri,
Ac rudibus rem penè viris suaderet, avarâ
Spe lucri faciente fidem : fruticante sub herba
Quem reperit nummum, sub eodem gramine rursus
Miranti similis coram depono; manuque
Inflectente volens, non per se vergere ramum,
Errantes oculos aliò dum conjicit, aurum
Clam tollo : corylum rursus movet ille, manusque
Continet immotas; et virgam cuncta trahentis
Demonstrat flecti deorsum vi solius auri.
Atqui aurum nullum est, aio : risere repertos
Fraude dolos; quos ille fugâ tacitoque pudore
Confessus, tamen auriferam non abdicat artem.
Indiciis, quæ multa dedi, nisi credat aquarum
Indagator, humum fodiat; puteoque cavato
Ardentes oleo lychnos, aut vellera lanæ,
Vel crudos lateres, inversaque vasa reponat

Intus; et angustam multo tegat assere fossam.
Si videt exstinctas consumptâ nocte lucernas,
Æraque concepto sudore madentia, lanam
Humidulam, et lateres putri tellure solutos;
Quærat aquas, et si quid adhuc dubitaverit, ignes
Admoveat; nam si nebulosos humida fumos
Eructabit humus, suberit fons largus aquarum;
Si tamen hiberno non insidet humor ab imbre.

Jam terræ genus inspiciat: cretosa liquores
Ingratos dabit et tenues, nigriorque saporis
Egregii lympham venâ stillabit egenâ.
Exiles, sed præcipuos dulcedine fontes
Glarea promittit: rubra inter saxa repertis
Nulla fides: occulta per intervenia rursus
Dilapsi fugiunt, et spem frustrantur inanem.
Humor ab illimi qui defæcatur arena
Utilior stomacho fluet, uberiorque: salubres
E collis radice, graves de pinguibus arvis
Prosiliunt latices. Sed copia major aquarum,
Præcipitesque cadunt altis de montibus amnes:
Seu vacuis intus spatiis, victæque tepenti
Sole nives, pluviique imbres cogantur, aquarum
Quo velut hospitio fontes et flumina manant:
Seu pelagi terras ambit quæ lympha jacentes,
Occultis fluat usque viis mare subter et agros;
Atque undam premat unda gravis, fluctumque propellat
Fluctus, et occulto juga trudat in ardua ductu;

Humor ut in pannos sursum defertur; ut alto
Fons e monte cadens, plumboque receptus, in auras
Emicat; et quantùm primo caput extulit ortu
Monte super, tantùm attollens se valle sub ima
Prosilit, et rapido vacuum petit aëra jactu:
Seu, posito velut igne, meri florumque calentum
Spiritus ad costas hæret frigentis aheni,
In tenuesque fluit guttas; sic abditus imis
Visceribus terræ residem calor igneus undam,
Quam cavus immensi mons continet instar aheni,
Calfacit, et sursum fumos emittit aquosos;
Qui simul ac gelidi tetigerunt concava montis,
Densatus vapor in tenuem se colligit imbrem;
Saxa madent, circùmque vagis flent omnia guttis;
Unde oritur rivus, qui montis acerba volutus
Per latera, hinc illinc venas rimatur apertas,
Atque humiles juga per declivia fertur in agros.

Ima vaporiferos intra penetralia terræ
Fornaces ardere docet, qui frigora plantis
Sub nive defendit tacitus calor, atque rubentes
Ætnæo qui monte furens erumpit in auras
Flammarum globus, ignivomo telluris hiatu
Horrida per Siculos spargens incendia campos.

Adde salutiferos fontes, et balnea passim
Terrenis calefacta focis, ærisque metalla,
Quodque sagax natura cavis sub montibus aurum
Excoquit, humanis opus haud imitabile curis.

Tantus inest terris calor, ut Plutonia norint
Regna, metalliferis qui demerguntur in antris;
Tantaque sulphurei est vis ignis, ut impete vasto
Fundamenta soli quatiat, montesque revellat.
Ænea quas tormenta vomunt, imitamine flammas
Hausimus e terris; nec eas novus intulit orbi
Impia subducens cœlo per furta Prometheus.

Ignis humi gremio latitans se prodit ab ipsis
Oceani ferventis aquis; et nuper ad Indos
Insula nata mari est, partu quam terra fragoso
Protulit, ex imo jaculatis æquore saxis.
Incaluit latè pontus fumantibus undis;
Atque novum pelago dorsum, cæcasque latentis
Prodigii causas avidi cognoscere, flammam
Terrestrem ratibus nimis heu! sensere solutis.

Plurima jam sub monte cavo quæ cogitur unda,
Fervet ab æterno, tellus quem subjicit, igne:
Ad juga summa vapor levis evolat, unde relabens
Confluit in rivos, qui prona per arva voluti,
Oceano lymphas, quas accepere, redonant.
Hinc aqua monte fluens levis est, eademque salubris:
Scilicet e tenui levis est concreta vapore;
Et per arenarum manans quasi cola, repurgat
Quod vitii, quod sordis inest pluvialibus undis;
Quæ sursum licèt in tenues a sole vapores
Educantur humo, terrenæ semina labis
Insincera tamen retinent, fœtæque venenis

Destituunt medio sitientes æquore nautas,
Cisternas ubi posthabitis adiere fluentis.
Interea meditare diu quà parte domorum
Fundamenta loces; ut laxa, salubris, et ipso
Pulchra situ sit villa; suum nec debeat arti
Impensisque decus, nemorum sed dulcibus umbris,
Et rivo, qui prata vagus per amœna, penatum
Æternos modico sumptu tueatur honores.
Vicinos fuge torrentes, et strata viarum
Publica; planitiem ne depopuletur apertam
Prædonum vel avara manus, vel tristis aquarum
Eluvies. Juvat et tacitas procul esse paludes:
Virus enim, morbosque palus eructat inertes;
Servatas hiemi fruges et agrestia longo
Inquinat arma situ; nebulas exspirat, et almas
Interimit segetes; cœnoque creata tepenti
Armat in humanos stimulis animalia vultus;
Ranarumque greges limosa educit ab ulva,
Prisca coaxantes patulo convicia rictu
Quæ recinunt, placidis gens infestissima somnis.
Nec lateat cæcas intra domus abdita valles:
Maluerim, patrum ritu, super ardua montis
Culmina, suspensos aquilarum more penates
Institui, validisque dari ludibria ventis,
Quàm curvo sub colle gravi torpere pruinâ,
Æstivoque, feros quum Sirius evomit ignes,
Sole coqui, nullis æstum solantibus auris.

Ergo locum capies, qui nec depressior unda
Stagnet in hiberna, nec tristibus horreat austris
Editior, neque præruptus fluat imbre; sed imâ
Vel sic valle latens subsidet, ut aëra laxum
Accipiat; vel sic montem consurget in altum,
Montis ut alterius defensus culmine, ventis
Non rigeat; sic planitie diffusus, ut imbres
Hibernos fallente queat deducere clivo.
Pinguis ubi molli sensim tumet edita dorso,
Et tepidos tellus modicè deflectit ad austros,
Nec tremulis rivus saliens procul obstrepit undis;
Optimus ille domi situs est: hîc atria, cellasque,
Et stabula, et totos sulco describe penates;
Et ne præcipiti quid inemendabile pecces
Consilio, prostent operis primordia; toto
Quæ rigidus tecum censor dijudicet anno.
Ne fundus villam, neque fundum urbana vicissim
Villa requirat: agro sit par domus: ardua non tam
Suscepisse juvat, quàm sustinuisse decorum est;
Turpiùs et cessat quò cœpta superbiùs, urbe
Indignante, domus: tu laxos rure penates
Ut facili statuas operâ, nec prodigus aurum
Effundas, villæ felicibus utere donis.
Dat lapides muris tellus; dat lucus inemptam
Materiem tectis, operisque fabrilibus; idem
Et virides ramos et cædua ligna ministrat,
Queis lateres calcemque coquas. Vel fossile terris

Eruitur, fluvio vel de propiore petitum
Advehitur plaustris sabulum: quæ cuncta parabis,
Nascentes priùs incipiant quàm surgere muri.
Saxa trahant fortes hiberna per otia tauri:
Plurima vicinis in saltibus icta securi
Procumbat platanus, metuendaque pondere quercus,
Atque abies opere in sicco durabilis, altaque
Ornus, et indocilis fagus compage domari.
Populeas, lunâ jam decrescente, bipenni
Aggrediere trabes; atque arbor ad usque medullam
Quum fuerit propè cæsa, suo patiere minacem
Stare loco, venis ut noxius humor apertis
Diffluat, et plures lignum perduret in annos.
Pinguis ubi regio ducendis saxa negabit
Parietibus; lateres figulus coquat igne, tenacem
Effodiens cretam, multâ quam maceret undâ,
Iliceisque lutum formis dein molle figurans,
Æthereas plano super æquore siccet ad auras.
Aggrediatur opus, vel quum jam præterit æstas
Usque sub autumni finem, vel rursus abactis
Frigoribus, quum ver zephyro laxaverit annum:
Non satis hiberno siccantur sole, figuram
Ut teneant lateres, rimisque æstate fatiscunt.
Tres quatuorve dies solidos calcaria fornax
Non intermissis accenditur ignibus, imâ
Dissiliat dum parte lapis, fumosaque longo
Flamma per obscurum non exeat aëra tractu.

Sunt varii lapides, diversos calcis in usus
Quos fornace coques: opera ad tectoria mollis,
Dura silex ad structuras adhibetur. Arena
Egregia est, compressa manu quæ stridet, et albis
Nec maculas pannis, neque sordem excussa relinquit.
Hæc ubi materies fuerit congesta, domorum
Fundamenta solo jacies, quum denique terra
Ruderis occurrit sine suspicione soluti.
Ast ubi visceribus vel ab imis mollior usque
Eruitur tellus, quartam demergere muri
Sufficiat partem: quernos defigere palos
Tum poteris, lapidumque gravem superaddere molem.
Ad medium spectent obversa cubicula solem,
Altior ut Titan obliquâ luce fenestras
Transcurrens æstate, domum non urat; et idem
Inclinatus humi, gelidam quum vergit ad arcton,
Ima per hibernum recreet penetralia frigus.
Quas hodie ruri ponunt et in urbibus ædes,
Perfundunt hâc luce, cavas hoc ore fenestras,
Hoc numero faciunt, altis ut tecta columnis,
Non muris suffulta putes, hominemque penates
Nunc intra vitreos jures nec frigora brumæ
Nec curare notos et vim penetrabilis æstûs:
Transmittuntur enim larga cum luce calores
Æstivi; neque si raucis aquilonibus atrox
Mugit hiems, duram gelidi vim frigoris arcent
Multa fenestratos quæ munimenta penates.

Linea defendunt: placet indulgere tuentum
Deliciis; lætæque foris videantur ut ædes,
Intùs acerba pati, magnoque incommoda sumptu
Quærere. Sic usu ratio quoque vincitur inter
Francigenas; quibus in morem si venerit, aurum
Argentumque levi placeat mutare papyro,
Vanaque pro solidis sibi nomina sumere nummis.

Fas sit in urbe novo moliri mœnia ritu,
Auster ubi minùs audet, agros quàm nactus apertos.
Tu ruri veterum mores imitare parentum;
Et modicis, quantùm satis est, admitte fenestris
Aëraque et lucem: nec quære, cubicula ponens,
Ordinibus longis pateant ut pervia visu
Omnia; sed liber sit membris exitus, hospes
Ut placidos ducat securus ab hospite somnos.

Stabit ubi perfecta domus, ne fructus agrorum
Depereat, vel amans cultûs matrona decori
Invitis oculis spectet non rustica tantùm
Arma ferosque canes, et ferramenta, sed ipsas
Ruris opes, alias condendis frugibus ædes
Sic statues, ut quæ loca sunt magis humida vinum
Accipiant; oleum, medio quæ sole tepebunt.
Maturos verò fœtus pomique pyrique,
Quos hiemi paleata super tabulata repones,
Siccis claude locis. Rugas aquilone, vel austro
Mollitiem ne poma trahant, dissolve tepenti
Frigus et humorem prunâ, crebròque revisens

Insincera manu remove; ne mucor ab uno
Serpat, et in tabulas latè contagia manent.
Horrea Sithonius boreas inspiret; aquosis
Nec subeat pennis inimicus frugibus auster.
Ditia Tectosages medio granaria vico
Ædificant, et humo condunt frumenta domorum
Ante fores, pluviæ secura ruentis, et auræ
Omnia perpetuo solventis corpora pulsu.
Curculio farris cumulos ubi rodere cœpit,
Summa tenet, totoque luem permiscet acervo,
Ventilat exesas qui plena per horrea fruges.
Agricolæ sit laxa domus: sua cella bubulco,
Sit sua pastori: stabulis non influat imber,
Quo pecorum mollis corrumpitur ungula, murus
Deperit, et tristes ducunt animalia morbos.
Mœnibus aut inclusa cavis, vel pendula sursum
Nullos incutiat fumosa lucerna timores;
Et procul à stabulis sub fornice villica panes
Excoquat; accensas ne tigna calentia flammas
Accipiant, totisque ferant incendia tectis.
Agricolas juvat in primis spatiosa culina;
Quà collecta domus largo brumalia ligno
Frigora dissolvat, lassataque vespere curet
Corpora, nec seros opus interrumpat ad ignes.
Quos etenim de nocte potest urgere labores,
Non sinit hiberno fieri sub sole colonus.
Post epulas hinc inde sedent et grandis arator,

Horridus et custos caprarum, oviumque magister,
Atque lacertosus fossor, durusque bubulcus.
Avulsis si quæ ramis hæsere, tenaces
Secernunt oleas; detonsaque vellera purgant;
Et findunt, lymphâque domant Amerina calenti;
Vitibus aut acuunt vallos, aut vimine lento
Conficiunt calathos; sua nec jucundiùs usquam
Agrestes videas decurrere pensa puellas.
Villicus accensâ nam dum face singula lustrat,
Et clausas invisit oves, numerumque recenset,
Nec pueros, timidamque patris præsentia natam
Continet: illa bonum, quem fingit amare, Menalcam
Dulcibus aggreditur verbis, stolidumque maligno
Illaqueat sermone; suos ut et ipse vicissim
Explicet, et rauco cantu testetur amores;
Speret et hinc laudem, risum quoque ducat honori;
Atque jocos vecors non sentiat inter acerbos
Illudat nigro quòd Thestylis improba succo,
Et faciem conscribat: habent nam pagus et urbes
Hoc hominum genus ad vulgi ludibria natum;
Quos impunè, pigri bovis instar, acumine pungas,
Quique sibi vel aperta inter convicia plaudant.
Æsculeis tectum pilis suspende coloni
Pro foribus, sua quo defendit tegmine plaustra,
Et dolat hibernos currus et aratra per imbres.
Si sit rure frequens iter et solemne, tabernam
Pone viatori; sed egenos excipe tectis.

Ipse tuis. Hominum quondam divûmque parenti
Nomen ab hospitio veteres fecere; suisque
Vilia dum latebris animalia somnus habebat,
Non hominem nudo voluere sub æthere noctes
Ducere; sed tecto donarunt hospite: necdum
Audierant inopum vili sub veste latere
Sæpe deum, cœloque virûm pia dona reponi.
Ne gravidas procul à villa terat area messes;
Ut raptim frumenta domi malè trita recondas,
Si subitus nimbis fallentibus ingruit imber.
Eligitur locus et sublimis, et arbore nudus,
Ut lenem accipiat perflabilis area ventum.
Illa vel ingenti tibi complananda cylindro,
Vel saxis (opus æternum) sternenda: flagello
Cedit enim tellus, atque interiore recondit
Mollitie frumenta, levi vel pulvere fœdat.
Sit piscina duplex, ut maceret altera virgas,
Et pecori facilem det purior altera potum.
Purgamenta domûs stabulique, soloque jacentes
Quas silvis decussit hiems aquilonia frondes,
Et limum, fluvii si quem incrementa tumentis
Respuerint, madidæ tectis procul ingere fossæ:
Sic positi tenues non evanescit in auras
Exsucci vis tota fimi; crassâque peremptis
Seminibus lymphâ, non pullulat herbida messis.
Proxima sint villæ pomaria, floreus hortus,
Et quæcumque placent oculis, quæcumque rapaces

Invitant ad furta manus. Aquilonis ab ortu
Silva truces frangat ventos, et frigora tollat
Umbriferis quæ deinde comis æstate redonet;
Atque hiemes eadem nimiosque attemperet æstus.
Humida vallis olus, vivaces collis olivas
Educet. In plano vel fluctuet æquore messis;
Vel longo fundant se prata virentia tractu.
Hinc procul assurgant vites, oculosque morentur
Camporum per aperta vagos. Quot jugera prato,
Quot segeti dabis, aut oleis, vel vitibus almis,
Ex opera redituque simul metire, labori
Componens fructus; et tecum mente revolvens
Quanti vendideris, non quantum innascitur agro.
  Quæ cereri visa est humus opportuna serendæ
Sæpe redit manibus versanda; datasque reposcens
Mutuat in semen fruges, neque perfida pactam
Liberat usque fidem; seu messibus obfuit annus
Siccior aut pluvius; steriles seu fudit avenas
Infœcundus ager; fractis seu grandine culmis
Procubuit, fluxisve seges stetit arida granis.
  Sumptibus ipsa suos interdum vinea fructus
Devorat: incerto quoque casu pendet oliva;
Et quanquam tenui sese lætissima cultu
Sustineat, tamen et glacie sterilescit et æstu;
Ac nebulis flos vere novo contactus iniquis
Emoritur, tristique solum tegit omne ruinâ.
  Non faciunt hos prata metus; secura pericli

Diffusas cœlo nebulas, boreamque, notumque
Accipiunt; frigus nec curant triste, nec æstum,
Deductus facili rivus quem temperat undâ.
Pratensis minimum desiderat herba laborem;
Et semel orta, suas nullis obnoxia curis
Fundit opes; reditu nec simplice ditat avaros
Agricolas: hiemi nam fœnum atque annua fessis
Pascua dat tauris, armentaque læta tuetur;
Eximiumque decus ridentibus adjicit agris,
Roscida seu flores intermicet herba rubentes,
Seu jaceat prostrata solo, mollemque cubanti
Sufficiat thalamum temerè congesta; vel alto
Accipiat sitiens ductos è tramite rivos,
Atque novam paret usque novo sine semine messem.
Quare agite, et dorso si non decedat iniquo,
Præcipites neque fundat ager præruptior undas,
Nec bibat humorem graciles imitatus arenas,
Stagnantes neque contineat depressior imbres;
Jugera quanta patent, medicam, viciasque, boumque
Gramina torpenti non injucunda palato
Spargite, et assiduos pratis inducite rivos,
Ipsa nisi molles uligine pinguior herbas
Nutriat irriguæ tellus non indiga lymphæ.
Sed neque posthabitis oleas an ponere pratis,
Messibus an præstet, vel habendæ incumbere viti,
Definire velim: veteres imitare locorum
Agricolas; non omnis enim fert ómnia tellus.

Ipse Garumna suo populos qui spectat in ortu
Forcipibus massas chalybis tractare liquentes,
Et montes aperire cavos, per opima volutus
Pascua, vel pressis solidum lac cogere formis
Agricolas videt, aut pomis instare serendis;
Triticeas posthinc segetes miratur, utroque
Mox conspecturus gravidas in littore vites.
Quidquid erit, quamcumque tibi spem patria tellus
Fecerit, antiquos ferro ne dejice lucos.
Adspicis effosso terris carbone Britanni
Quàm malè dissolvunt frigus; quàm ducitur ægrè
Spiritus, infesto nisi tabescentibus igne
Monspeliensis opem tulerit pulmonibus aër.
Circuitu majore novos, urbs inclyta, muros
Exstrue: divitibus decorata suburbia tectis,
Et quos Versaliis hospes laudaret in agris;
Hinc illinc positos amplectere mœnibus hortos;
Ægra salutifero potiatur ut aëre tecum
Gallia, quæ foculos uno carbone Britannum
Mox struet ad ritum, ligno caritura; gravesque
Hauriet et fumos, et anheli semina morbi;
Ni caveant quibus est nemorum mandata potestas.
Victrices pelago naves, ramosa calenti
Ligna foco, domibusque trabes, et aratra juvencis
Sufficiat lucus; sed avorum munere natas
Tu quoque silvarum transmitte nepotibus umbras.
O! ubi curarum requies, studiique levamen

Frondosum nemus, et veteres quas nostra Tolosæ
Nutrierat sibi contiguas Campania quercus?
Flemus adhuc, atque hospitibus felicia quondam
Monstramus loca, quæ villæ contermina luco
Floruerant, densisque rigent nunc obsita dumis.
Ruris amatorem, qui perleget ista, poëtam
Heu! nimiùm justo sinat indulgere dolori,
Et saltem meminisse, frui nos invida quando
Fata vetant: mihi nam videor spectare, renatis
Arboribus, socios nemorum per opaca vagantes.
Secretis alii secum meditantur in umbris,
Atque alto leges divinaque dona revolvunt
Pectore; vel longo decurrunt murmure sacri
Pensa ministerii, pia vota precesque diurnas.
Sub patula multi fessum latus ilice ponunt.
Cantantes ille audit aves, auditur et illis
Voce suum modulans, dulci vel arundine carmen;
Hic gravibus somnos oculis admittit inertes,
Restituens sibi quas studio subduxerat horas.
Trudiculis ludunt alii: locus arbore nudus,
Cui circumpositæ præbent umbracula quercus,
Eligitur; sparsâ tellus solidatur arenâ;
Quæque laborato præcluditur area ligno,
Secta vias patet in quatuor: stat ferreus orbe
Annulus in medio; per quem si buxeus ullâ
Trajicitur sine fraude globus, vel tramite circùm
Quadruplici fixas ultra detruditur oras,

Victor eris, totâ victor celebrabere turbâ,
Sedibus hinc illinc gaudens quæ spectat ab altis.
Ergo levi quibus est animus concurrere pugnâ,
Brachia ferratis armati fustibus adsunt;
Atque globos, valido silvis resonantibus ictu,
Percutiunt; animosque levant exercita duro
Membra fatigantes ludo. Nec amore legendi
Silva vacat, quanquam recreando nata labori.
Non alibi vates propiori numine Phœbus
Afflat; et ad populum, cui fandi copia, fagos
Agrestes inter, nemorumque silentia, discit
Magna loqui, sontesque tonans inflectere mentes.

Hîc ego te lauro cinctum Parnasside vidi,
Clerice, felici meditantem pectine versus,
Quos mirata diu, quum jam nequit ampliùs auro,
Post exhausta tibi sua munera, laude Tolosa
Donat; et Aoniis ultrò te cœtibus addit,
Muneribus reliquos decoret quo judice vates.

Dicentem cupidâ suspensus ut aure bibebam!
Sive Sophocleum nemora inter opaca cothurnum
Indueres; lepidos, positâ gravitate, Terentî
Sive jocos patrio reddens sermone referres;
Eloquiove potens rueres torrentior amne,
Autumno quoties medio dicturus, agrorum
Delicias veluti raperet præcognita fandi
Copia, desertâm donabas civibus urbem.

Gaudebas, memini, vel silvam errare per altam,

Castaneâ vel sub veteri considere mecum:
Fons ubi sic tremulam zephyris motantibus umbram
Castaneasque nuces, et quæ super arbore sidunt
Instabiles imitatus aves, specularibus undis
Exprimit; ut dubites, an eamdem fonte sub ipso
Creverit in faciem ramis felicibus arbor,
Hirsutisque latex frondens horrescat echinis;
An volucres alat unda suas, quæ flumina pennis
Ima secent; vitreas an imago supervolet undas.

Hic locus est, ubi prima meæ conamina musæ
Quum legeres, stimulos dare suetus opemque, jubebas
Carmen ad incudem et limam revocare; tuumque,
Latiùs effundes proprio quod carmine, nomen
Si taceant quos te fingo censore libelli,
Ingratus videar; mihi nec satis æquus, amicum
A teneris nisi conjunctum te glorier annis.

Tuque, Capistronides, animæ pars altera nostræ,
Hîc plausus, hîc illam inter querceta parabas
Nobilis ingenii famam; quâ, sive cothurnum
Æmulus assumis fraternæ laudis, avenâ
Sive canis citharâque, tuo seu profluit ore
Majestas Romana, lepos vel Gallus, utroque
Et Latio patrioque potens sermone, senatum
Purpureum trahis, et populos te cive superbos.

His ego te, quo jam vellem monstrante doceri,
Institui silvis primo, Belote, sub ævo;
Quum florens studiis, artes ita natus ad omnes

Esse videbaris, foret ut dubitabile quali
Ad summum decus ingenii famamque placeret
Ire viâ: nam verba sacras orator ad aras
Seu faceres; nostras, Musarum castra secutus,
Obscurare tuo velles seu carmine laudes;
Plauderet urbs, avidâ nec segniùs aure canentem
Exciperet, quàm sacra tenens quum pulpita solvis
Luce tuâ fidei tenebras; cupidosque sciendi
Discipulos, ad quina virûm centena coactos,
Voce doces, vitâque magis, pietatis amorem.
  O! ubi nunc virides umbræ tacitique recessus,
Qui tantos aluere viros? instaret acerba
Quum jam penè dies perituris ultima silvis,
Proh! quali tonuit Parnassia murmure rupes!
Sed quid inhumanas contra potuere secures
Carmina, Threicio quanquam non segnior Orpheo
Flebilibus justam nervis effuderit iram
Murgius? Aoniis jam non aurita poëtis
Obsequitur quercus; sed, quod licet, icta bipenni
Congemit; et quâ voce potest, quos sæpius umbrâ
Fovit, ad auxilium vocat emoritura sodales.
Venimus; ac veluti, data post certamina, campo
Quum jacuere duces, atque inclyta nomina letho
Perdita, secreto tristes horrore movemur,
Liventes plagas, fluidoque cadavera tabo,
Oraque cernentes patulo deformia rictu:
Idem omnes nos sensus habet, quum grandia quondam,

Victaque jam ferro, querceta jacentia terris
Adspicimus, frondesque recisaque brachia trunco
Sepositis pallere locis, flammisque parari.
Heu! quantus nemore avulso decor excidit arvis!
Quàm sibi dissimilis Campania! rebus in arctis
Pauperies urgens quæ vastam exscindere silvam
Suasit, et in belli sumptus impendere ruris
Delicias; eadem, cultûs inimica decori,
Cogit agros servire lucro: nam vomer avarus
Antiquæ turrita domûs nunc mœnia pulsat;
Et seges est, ubi se spectabilis ordine pulchro
Fuderat ulmorum series; quæsitaque longè
Rarior æstivis emitur jam solibus umbra.
Pampineas vites inter via longa, tegebant
Quam positæ quondam spatiis æqualibus ulmi,
Cespite nunc uno viret, arbore nuda: soloque
Si quis adhuc stat truncus iners, arbuscula fatis
Si qua relicta suis oritur, premit ægra dolore
Corda novo, veteres revocans spatiantibus umbras.
Non buxos humilemque pyrum tonsura coërcet
Annua; sed fusis sine lege per aëra ramis
Ire sinunt; et qui flores et oluscula nobis
Sufficiebat, equis nunc hordea parturit hortus.
Repit, et ingenio jam liberiore per omnes
Lympha vagatur agros, quæ pressa canalibus olim
Altiùs in varios erupit ludicra jactus.
Miris torta modis, tunc ibat ab ore leonum

Phocarumque fluens: nunc rustica tota faselos
Irrigat, aut miseros caules; et in ore leonum
Phocarumque suas vel tendit aranea casses,
Aut intùs ponit luteos avis hospita nidos.
Alveus innatas olim felicibus agris
Excipiebat aquas; et circum picta phaselo
Prata vehebamur, vel edaci subdola pisci
Retia tendentes, vel aquarum frigore et umbris
Vitantes rapidum frondente sub arbore solem.
Cymbula, crediderim, venalibus addita lignis,
Cum quercu visit tristes urenda caminos;
Trutaque flucticolas inter pulcherrima pisces,
Littora quæ nobis ad nota sedentibus olim
Adnabat, molles fructus, servataque panis
Frustula mendicans oculis caudâque trementi,
Cessit aquis, ranæ linquens cœnosa loquaci
Flumina: gallinis graveolentibus atria pavo
Libera permisit; villæque nitentis amantes
Excessere simul triplici de turre columbæ;
Tectaque marmoreis habitant innixa columnis
Aut infesta cohors murum, vel bubo sinister.
Nos procul hinc aliò quoque migraremus, in illa
Sorde jacens nisi vicinas Campania villas
Exsuperet: nam mirum! etiam populata, decorem
Invitis retinet dominis; cultusque vetustos
Naturâ supplente, merum rus usque placebit.
Hæ sunt, Lamonide, quales desideret emptor
Neglecti decoris villas; quas una beato

Dives opum fortuna situ, venæque perennis
Fontibus, et pingui ditaverit ubere tellus.
  Si quem nosse juvat, quos et felicibus hortis,
Et domibus, lymphisque potest ars addere cultus,
Quæ tu Cursonio posuisti prædia fundo
Visat; opesque soli, flores, pomaria, silvas,
Atque aditus et tecta domûs, operumque magistram
Et moderatricem stupeat per singula mentem:
Seu procul obtutu stet contemplator in uno,
Atque avidis primos oculis delibet honores
Deliciasque loci; sive atria prima domorum
Intret, et incertus naturam laudet an artem,
Nunc ipsas ædes, nunc rura patentia circùm
Prospiciat. Juvat in primis in imagine vivum
Marmoreâ, dicamne tuum populive parentem
Adspicere; et tacitâ secum pietate vereri
Illius ora, virûm quæ custos optima quondam
Induerat, daret ut regno Themis arbitra leges.
  Auspice te priscos quum defendisset honores
Quæ docet ars Pario ductos è marmore vultus
Reddere, vel vivo pictos animare colore;
Illa tuam seris faciem transmittere sæclis
Cogitat officii memor: at tu, marmore quanquam
Duratura magis monumentis non eget ullis
Fama viri, tamen hac donari laude parentem
Expetis; ut patrii majestas oris eâdem
Et nati pietas æternùm in imagine durent.
  Cætera quid memorem quæ se miracula passim

Objiciunt, pedibus seu rura beata sequamur,
Aut oculis? quos ipsa loci natura vagantes
Ne lasset spatiis, colles utrinque supinos
Objicit aut Baccho virides, vel messibus albos;
Et mediis, quantos possunt lustrare tuentum
Lumina, cogit agris toti quas parcior orbi
In populos partitur opes ditissima tellus.

Non alibi tumido sine fastu tanta domorum
Majestas; non ille nitor cum simplice cultu;
Non querni nemoris par umbra, paresque recessus;
Nec similis decor, ubertas, et gratia tonsis
Arboribus, neque tam bellè ficusque pyrique
Applicitæ muris; illo non ordine flores
Digesti; reliquis non sic olus emicat hortis:
Te quamvis absente procul, flos omnis et arbor
Luxuriet, niteatque minùs; nam quale locorum
Te desiderium tenet, îsdem prædia votis
Te repetunt. Sint hæc illis solatia, natum,
Quem tua sectantem vestigia munere gaudes
Penè parem, et meritis non inferiora sequentem,
Cursonium spectare, viri mollire labores,
Et saturare suos in imagine patris amores.

Tuque, Parisiaci qui ruris amore teneris,
Desine, blanda licèt, loca velle revisere; regi
Nec populo furare datum te munus, amico
Divûm consilio: natas in publica mentes
Commoda sepositis scelus est sibi vivere curis.

ARGUMENTUM
LIBRI II.

ARATOR. *Pastor; priscæ vitæ pastoritiæ dignitas. Caprarius. Olitor. Villicus: nequam villicus; bonus villicus. Villici officia, mores. Villicus in urbe infrequens, ubi de urbano luxu. Villici officia erga dominum. De fortunata agricolarum vita; agricolarum vita fortunatissima. Villica: villica domum instruit; victum comparat, ubi de conditura uvarum, malorum Cydoniorum et olivarum. De salsura suillæ carnis. Villicæ labores agrestes. Rusticanorum puerorum educatio. Rusticana puella; ejus nuptiæ.*

LIBER SECUNDUS.

Servorum delectus, eorumque in excolendis agris ministeria.

Nunc age, qui servis melior delectus habendis
Exsequar: et quoniam sulcat qui rectiùs agros,
Utiliùs colit; in primis tibi quære bubulcum,
Quem pecudes atrocem habitu, non indole sævum
Formident: nervosa viro sint brachia, vultus
Terribilis, sed blanda manus; plenusque minarum
Verbera difficili non addat dura labori;
Sed resono terrens clamorum hortamine, vastâ
Voce magis, quàm vel stimulo plagisque juvencos
Imperio dociles habeat. Procerus arator
Sulcandum stivæ innixus cavat altiùs agrum,
Et duras nisu rumpit leviore novales;
Incedensque retrò proscissa per æquora, tauris
Celsior, extremas oculum collimat ad oras,
Obliquumque brevi gyro deflectit aratrum;
Si qua solo jaceant, quibus obluctata moveri
Colla boum possint, allisave cornua frangi.
Norit et agrorum mores, et tempus arandi,
Nec duram recludat humum, vel ab imbre lutosam:

Almus enim moto cum pulvere succus in auras
Avolat; et toto manet intractabilis anno,
Vertitur infractis quæ tellus humida glebis.
 Si pluvios cretosus ager vix ebibat imbres,
Vere sub extremo jam siccus arabitur, herbas
Quum tulit injussas, quarum mala semina nondum
Messis in exitium siliquis fluxere solutis.
Nec mora transversis iterum secet æquora sulcis;
Pendentes eadem neque per vestigia colles
Prosubigat, sed agri nunc in declivia tauros
Dirigat, obliquo nunc vertat in ardua sulco.
 Agricolæ concors labor est, oviumque magistri:
Et quamvis studia in contraria sæpe ferantur,
Atque bubulcus amet puros à gramine campos,
Hamatisque rubis fugiens loca consita pastor
Herbosos sectetur agros; nonnulla laborum
In tam disparibus tamen est concordia votis.
Alter arat; camposque fimo juvat alter ovillo;
Servit agro pecus, et pecori dat molle vicissim
Gramen ager; neque rura vigent armentaque, densi
Sive greges campis, gregibus seu pascua desint.
 Romulidæ quondam proceres quæ fortiter armis
Quæsierant, ipsi subigebant arva; colonos
Nec semel avulsos ab aratro Roma vocavit,
Imperiis gravidam regerent qui legibus urbem,
Ac positis iterum sulcarent fascibus agros.
Subdiderant cui colla duci famularia gentes,

Lætus aratori taurus parebat ovanti;
Ipsaque laurigero versari vomere gaudens
Terra triumphalis superabat vota coloni.

Si sacros tamen annales, veterumque virorum
Evolvam monumenta; greges servare paternos
Nobilius visum est olim, quàm vomere terras
Exercere graves, sulcisque reposcere fruges.
Aurea namque sub hæc mundi primordia, regum
Progenies veneranda, pedum, præludia sceptri,
Pastorale gerens, ovium moderamine blando
Subjectos quondam discebat habere benignis
Imperiis populos, nec opes crudeliùs, instar
Velleris, ad vivum resecare; superflua tantùm
Sed leni tondere manu, lac ducere pressis
Molliter uberibus, non immulgere cruorem.

At vacua incultis ut erant tunc omnia terris,
Custodes ovium loca per deserta vagantum
Alta sub innubi peragentes otia cœlo,
Non tantùm didicere gregis quæ cura tuendi
Optima; quæ morbos, et quæ ferat herba salutem:
Aërias tentare domos, lunæque labores
Et varium cœli placuit cognoscere morem.
Servarunt primi tacito labentia motu
Sidera; transversum mundi revolubilis axem,
Et geminos statuêre polos, solemque secuti
Nominaque et numeros signis fecere, volentes
Ut pecori et stellis aries dux esset; et idem

Cœlo, qui stabulis armenta, reduceret annum.
Illi adeo volucres imitati voce canoras,
Dulcibus inter se primi concentibus auras
Implerunt; calamos etiam fecere loquaces,
Quos pice vel liquidâ plures conjungere cerâ,
Et numeris dare verba, pedesque affingere verbis
Instituêre: modos, pastoralemque cicutam
Nunc etiam vates adhibemus, ut otia ruris,
Tranquillosque dies, castumque canamus amorem.
Omnia proh! quantùm longis mutantur in annis!
Quod regale fuit quondam, quod Apolline dignum,
Vilibus officium servis mandatur; inersque
Et stolidus vir pascit oves: quæ cura manebat
Ingenuo pueros olim de sanguine natos.
Hac hominum de fæce, virum tibi selige frugi,
Qui magis ingenio placeat quàm corpore; primis
Qui curare greges, et pascere norit ab annis;
Urbanasque puer non sit formatus ad artes,
Atque juventutis primæ transcenderit annos.
Non tamen in senium vergat proclivior ætas,
Ne pedibus vix stare potens, propioribus agris
Insistat piger, aut molli resupinus in herba
Non observet oves: oculorum namque requirunt
Sublimem veluti speculam, ne si qua moretur,
Aut gregibus præcurrat, agris vel deerret apertis,
Involet è latebris lupus insidiator, ovemque
Aut collo vehat impositam, vel mordicùs aurem

Apprendens, saltus trepidam deducat in altos;
Atque renitentis clunes uterumque flagellet
Verberibus caudæ: dum tristior illa remotum
Longiùs heu! querulo frustra vocat ore magistrum.
Caprigenum qui saxa pecus per inhospita ducet,
Sit brumæ patiens pluviæque nivalis, et audax
Reptantes salebrosa sequi per culmina capras.
Ingenium faciemque viri trux ipsa locorum
Efferat asperitas, et linguæ dedocet usum.
Sed tu nil speciem turpesque morabere vultus
Pastoris, dum tensa ferat grex ubera lacte.
Lanigeras bene pascat oves, subigatque peritâ
Rusticus arva manu: terræ cultura feracis
Vertitur hoc duplici quasi cardine. Cætera ruris
Officia, ulteriùs dein evolvenda, colentum
Villicus ingeniis accommodet atque lacertis:
Namque viro vir ut differt, nec in omnibus idem est
Corporibus vigor, aut animis prudentia rerum;
Sic varia est agri quoque disciplina colendi:
Postulat hæc validis sociatam viribus artem;
Hæc plus artis habet quàm roboris; altera mentem
Consiliumque, meras desiderat altera vires.
Rejice quæsitos opera ad graviora colonos,
Protinùs exhaustis cessant qui viribus; agros
Segniùs effodiunt, occultâ fraude relinquunt
Crudi aliquid; terræ nec ad intima viscera tendunt,
Sed pigri leviore movent sola summa bidente.

Nervosos olus agricolas gnavosque requirit,
Qui variis norint accommoda semina terris;
Arvaque perpetuo renovanda ligone fatigent,
Nata recèns cultu foveant arbusta, futuro
Provideant, domini rem curent parciùs, uni
Nec studeant famæ, sed habendis fructibus instent.
In primis hunc sperne, novas jactantior artes
Qui sermone magis, quàm re commendat; eorum
Quæ fecere alii nihil approbat, omnia mutat,
Et reficit, nec tam reparat, quàm destruit hortum,
Spe dominum pascens, neque mensam fructibus ornans.
Sed velut in magnis spes et victoria bellis
Pugnantum non stant animis, numeroque virorum,
Ductor ubi nullâ fortis regit arte catervas:
Sic tu rure parum famulorum examine multo
Proficies; nisi dux vires et brachia rectis
Temperet imperiis. Nequam tibi villicus agros
Emaciat; nocuo silvas arbustaque ferro
Persequitur; malè pascit oves, oviumque magistros:
Incustoditi per mollia prata vagantur,
Lætaque proculcant tauri frumenta: rapinis
Arva patent adaperta; manus neque continet ille,
Cujus erat fures avertere: poma, nucesque
Clam legit; et domino plus seminis imputat, arvis
Quàm dederit; totas neque mittit in horrea messes.
Sumptibus extenuat fructus: riget obsita vitis
Sentibus, erranti vel gramine: junior arbos

Deficiente perit lymphâ; siccusque novellâ
Pro platano stat palus humi; vel pendula ramos
Dejicit, et baculo primis non fulta sub annis
Planta manet contorta, noto vel læsa procaci:
Hanc flexâ cervice videt nutare, gravique
Verrere fronde solum, nec opem dignatur amicam
Ferre laboranti, quernumque adjungere palum,
Qui fragilem trucibus plantam defendat ab austris.
Ipsi adeo, miseris dudum si præsidet arvis,
Depereunt fontes; sterilescunt prata; jacentes
Destituit colles humus ipsa trahentibus undis:
Atque ubi post aliquot villam infamaverit annos,
Litem pro pacta fundi mercede relinquit.

Hanc quoque sæpe dati prior occupat æris acerbus
Creditor, et misso spoliat lictore colonum.
Servatas hiemi segetes; et vina, lebetes,
Ac thalamos, et quos alieno villicus auro
Emerat, ad tristem videt heu! cum curribus hastam
Stare boves, vocique novæ parere coemptos.
Nudus opum nudas repetit mœstissimus ædes,
E quibus ægra fames abigit, servire coactum
Qui famulis legem dederat: memorabile pigris
Exemplum dein agricolis, ut amare laborem,
Inque suis nummis et parcè vivere discant.

Fortunatus ager, longo quem villicus usu
Novit, et exercet multa cum prole; suosque
Ditis avos fundi numerans atavosque colonos,

Huic patrio quasi jure præest: nec junior ætas
Præcipitem faciat, neque tardum pigra senectus.
Namque senile licèt tractandis congruit agris
Imperium, juvenumque manus; tamen usque repugnant
Obsequio famuli, seu junior arva gubernet,
Sive senex: alius quòd non bene præcipit, alter
Quòd nihil exsequitur: nam plus exempla jubentis
Quàm præcepta valent; et ruris in arte colendi
Si sapiat plus servus hero, malè jussa facesset.
Villicus et vitæ mores operumque laborem
Instituens, totum curas extendit in annum,
Et quid quâque die peragendum, vespere jam tum
Præmonet, antè toro famuli quàm membra reponant.
Ultimus it cubitum, concusso cardine postquam
Vidit utrum contra nocturnos ostia fures
Sint munita satis, nova num stramenta cibosque
In longas habeant hiberna bovilia noctes.
Impiger ad primos galli consurgere cantus,
Non patitur lentos ad opus procedere servos;
Sed jubet, instantis velut ad certamina belli,
Fortibus ire animis: oculos per singula volvens,
Urget opus, pigros dictis castigat acerbis
Agricolas, laudat fortes, operumque peritos;
Et placito longum recreans sermone laborem,
Vix operam Phœbumque sinit sentire cadentem.
Si quis erit quasso languent cui corpore vires,
Succurrens adhibet fomenta, domumque remittit:

Præstat enim soles aliquot requiescere servum,
Quàm si dura ferat longos incuria morbos.
Dat sine fraude dapes, operique cibaria duro
Respondere jubet, nec avarus pocula tristi
Miscet aquâ, nigro famulos nec furfure pascit,
Durius esse putans et iniquum munera vitæ,
Humanos quæ terra parens largitur in usus,
Deesse viris, quibus ipsa suas exercita tellus
Debet opes: socios operum cibus unus, herumque
Sustinet; una sitim communibus amphora mensis
Abluit: utque sciat cui credere possit, abundans
Consilii, tamen interdum quæ semina terris
Optima, quæ vitis melior cultura, requirit.
Temperat imperium clementia: lentus ad iram
Verberaque, ignoscit famulis, mavultque cavere
Ne peccent, meritis sontes quàm plectere pœnis.
Injecto nonnulla metu, sed plurima sanctis
Moribus emendat: per duros membra labores
Exercens, animam prohibet succumbere culpis.
Latiùs hinc magnas, pagis ignota, per urbes
Grassatur scelerum facies, quòd in urbibus alta
Desidia est, operumque quies; morumque magister
Optimus agricolas curis labor urget honestis.
Villicus exemplo præit ipse; ducemque sequuntur,
Et morum famuli testes, sociique laborum,
Non adjutores, ut in urbe, libidinis adsunt.
At neque cessat opus, ruptis ubi nubibus imber

Largior agricolas tenet intra tecta: lavari
Dolia, purgari villam frumentaque, funes
Sarciri jubet, et stabulo fumosa canistris
Stercora deferri, rastros et aratra parari,
Ligna que flammigeris findi majora caminis.
Non hominem vano sermone moratur aruspex,
Nec focus aut nugæ fabrorum, quique per urbem
Agricolas ad vina vocant venalia rami.
Non laqueis volucres, non visco decipit auceps,
Nec canibus sequitur lepores venator; et almam
Negligit interea segetem, vitesque colendas.
Oppida rarus adit, quum res et commoda poscunt
Tempora, servatas fruges ut vendat, ovesque
Morbosas, vetulosque boves, et vellera lanæ;
Ut pueros hiemem contra præmuniat, ipsamque
Utiliter sponsam, non culte, vestiat, auri
Parcus, et urbani metuens contagia luxûs,
Quæque bonos exempla valent corrumpere mores.
Indignatur enim segetem, quæ jugera centum
Vestierat, vix matronæ satis esse tegendæ.
Obstupet imprimis quum spectat in urbe puellas
Et matres pallâ discinctâ vadere, nudos
Exsertare sinus, et (quæ tegumenta pudoris
Repperit afflicti vesana licentia morum)
Purpureis grandes intexere vestibus orbes,
Qualibus ille solet sua cingere dolia vinclis.
Occupat una vias laxosque canephora vicos;

Vixque suas intrat foribus bipatentibus ædes,
Protensis latè tunicis, inflantur ut Austro
Carbasa, quum plenis sulcat ratis æquora velis.

Fabula si qua recens, totam vulgata per urbem,
Inclyta dedecoret maculosis nomina probris;
Erubeantque viri, quòd peccat adultera conjux,
Vel doleant ludo tenuat quos prodiga census;
Miratur proceres, qui legibus oppida frænant,
Non regnare domi, sed rem famamque mariti
Uxorem penes esse levem. Connubia ruri
Stant ritu meliore. Viri dominique jubentis
Imperio paret conjux; oblitaque legum
Et fidei, si quæ blandis sermonibus aures
Credula præbuerit, nullis infamia crescit
Litibus in vulgus sparsis: quo pectore sontes
Castigat pueros, meritas à conjuge pœnas
Clam repetit sponsus, promptoque recidere mallet
Fuste scelus, lento socii quàm fœdera lecti
Solvere judicio. Jus imperiumque mariti,
Quod mera rusticitas apud oppida culta vocatur,
Rure pudicitiæ custos et amoris habetur.

Proh! quibus uxores oculis fatuosque maritos
Rusticus adspiceret, festis adcumbere mensis
Si videat solas, et nudo vertice circùm
Stare viros, humeris mantilia ferre, nec ullum
Abnuere officium vernæ, nullosque negare
Quos, veluti miserata, cibos dat fœmina retrò

Stantibus ad mensam sponsis ! His turgida matrum
Mens epulis alitur, crescitque superbia formæ :
Inde ministeriis fungi servilibus ultrò
Quos vidêre, putant natos servire maritos.
Villicus urbani quanquam non ambulet auceps
Rumoris, solâque roget de messe colonos,
Accersit quos rure frequens mercatus in urbem ;
Nosse tamen juvat invicti quàm prospera Galli
Bella gerant ; avido referat quæ nuntia pago.
Dein modium salis, atque infecti pondera ferri,
Quo faber obtusi dentem procudat aratri,
Et solidam nigræ massam picis, atque ligones
Comparat, et curvo lunatam tergere falcem,
Runconesque, quibus sequitur vepreta, secures
Et cultros, quibus arboreum compescere luxum
Possit, et arentes trunco rescindere ramos.
Nil emit illorum quæ vel nascuntur in agro,
Vel fieri possunt ; non lento vimine corbes,
Linaque, et agrestem tortâ de cannabe telam ;
Non soleas, quas ipse rudi dolat arte ; caprinas
Non ocreas è pelle, quibus defendat acutis
Crura rubis : vendax etenim ditescit ; emacem
Agricolam contrà miserabilis urget egestas.
Scripturæ rudis et rationum, sæpius affert
Ad dominum pactos, quàm scripta volumina, nummos ;
Atque illo veniente, timor nihil arguit intùs.
Disciplina domi viget inculpata ; forisque

Cuncta nitent bene culta : boves armentaque rectè
Pasta : novus limes, nova non fit semita campis.
Non hortus, non prata siti morientia languent:
Surgit opima seges; defensaque sepibus arva,
Vel ductis circùm fossis clauduntur: herumque
Villicus agrorum partes deducit in omnes;
Exsultatque animis, illo laudante, suumque
Nemine vicinos inter culpante laborem,
Vel pravos mores, occultaque furta suorum.
Et quanquam bellis dominus, vel lite molestâ,
Implicitus procul abfuerit, non arva colonus
Segnior exercet; nec heri præsentia curas
Acriùs exstimulat, quàm mens sibi conscia recti.
Hoc absente, rei patriæ non parcere natum,
Sed populatrices comitum rus ducere turmas
Clam dolet; annonam nec cautiùs abderet omnem,
Si desolandas irrumperet hostis in ædes.
Sic Ithacæ quondam post mille pericula portum
Quum tetigit senio faciem mentitus Ulysses,
Intravitque suam peregrinus et hospes in aulam,
Omnia contemplans furtim, nec cognitus ulli;
Unus erat, qui, res magno turbante tumultu,
Eumæus, dominum tristi sermone requirens,
Sulcandis instabat agris; graviterque dolebat
Quòd fœcunda procos alerent armenta rapaces,
Atque suo tellus non fertilis esset Ulyssi.
Provisor non multa rogat, ne multa vicissim

Finitimi repetant: aliena negotia vitat;
Nec, nisi quæ domini, sua credit; iniqua perhorret
Furta; suique tenax, alienis abstinet, æqui
Sic rigidus custos, ut famosissima pagi
Jurgia componat judex; ignaraque legum,
Non recti justique, secet prudentia lites.
Ille suos hominum fortunatissimus agros
Diligat, obscuro positus qui rure colonus,
Exiguus voti, parvoque adsuetus, edaces
Aut curas, aut spes animo non pascit inanes.
Non hunc sollicitat dominandi sæva libido,
Ut leges alibi cupiat quàm rure, suisque
Arboribus dare; non amor irrequietus habendi,
Ut medios auri sit egentior inter acervos,
Usque novis inhians opibus sine fine parandis;
Non studium, fastuque tumens doctrina superbo,
Ut quid scire velit, quàm rectè vivere, pastos
Quàm curare boves, quàm nosse faventia terris
Sidera, ventorum mores, et tempora messis.
Ille nec invidiæ patet, aut livore vicissim
Carpitur occulto; nec jam popularibus auris
Evehitur; summo nec honorum culmine lapsus
Monstratur fragilis documentum triste favoris.
Non metuit lites dubias, sortesque severi
Judicis, indomitas animæ non vindicis iras:
Non alios, non se timet ipsum. Non sua mœror
Gaudia, non epulas fastidia lenta sequuntur.

Agrestes operas obit indefessus; humoque
Semina nunc mandat, nunc debita dona reposcit.
Inde vigor membris, et nescia vita podagræ
Morborumque, parit quos desidiosa voluptas:
Dulciùs hinc ori sapit esca, labore diurnam
Obsonante famem: faciles in cespite duro
Hinc veniunt somni, lecto quos dives ab aureo
Nequicquam profugos invitat, mollia pernox
Strata super vigiles curas et membra volutans.

An præstat, rupto naturæ fœdere, terris
Quem deus absciderat, fragili rate currere pontum;
Et levibus cum re vitam committere ventis;
Atque alio, volucrum ritu, sub sole jacentes
Ire, redire plagas; animamque impendere lucro?
An cupidus famæ quis fortunatior urbem
Incolit; et, circumvolitans ingrata potentum
Limina, vel servis ipsis blanditur, emitque
Imperium misero famulatu; perque pudendum
Dedecus, ad summos iter investigat honores;
Vel rerum vacuos per mille negotia soles
Condit, et officiis consumit inanibus ævum?

Vendere num satius clamorem, operâque forensi
Insontes unâ defendere voce reosque;
Causidici vel ad arbitrium rixantis acerbè
Tristibus adfigi soliis, alienaque propter
Jurgia privatis animum subducere rebus?
Crudeli pietate datis num credere nummis

His etiam invisum, quibus auxiliabere, fœnus;
Aut ex militia prædam cepisse cruentam,
Et lacrymis luctuque virûm ditescere malle,
Quàm spoliis ab humo sine vi, sine crimine raptis?
Felices equidem, ruris si commoda norint,
Virgilius canit agricolas; at sidera nosse
Mallet, et occultas naturæ accedere partes.
Egregiam verò sortem! quâ rebus in usum
Lætitiæ natis animum cruciaret; et orbes
Anxius æthereos cœli scrutator obiret,
In varias cogens, instar ducis, astra cohortes;
Dum fruitur stellis et amicâ nocte colonus.
Hic læto sub sole boves per prata vagantes
Adspicit; et terræ florentis imagine gaudet.
Ille acuens vitro speculari lumina, floris
Quæritat in gremio, putrive cadavere, nudis
Quæ nequeunt oculis animalia parva videri.
Rusticus, herboso residens in littore rivi,
Non caput et cæcas sub humo rimatus aquarum
Ancipiti ratione vias, accersit ab alto
Perpetuos pelago fontes; sed concavat ambas
In pateram palmas sitiens, dulcemve liquorem
Ore bibit prono, lympham miratus euntem;
Seu strepat obstantes vix eluctatus arenas
Rivus inops, pleno sive ambitiosior alveo
Insultet ripis, atque obvia saxa lacessat:
Nam neque quâ pluviæ, quâ sint ab origine fontes,

Nosse suum est; sed quâ rivos agat arte per hortum,
Et quibus instantem signis præsagiat imbrem.
Nescit in humanis quorsum nunc frigore membris,
Nunc alternanti febris desæviat æstu:
Sed quibus auxiliis, et quâ curabitur arte
Non latet; et quanquam medicus nihil ampliùs addat,
Post sectas ferro venas, fusumque cruorem,
Imaque malvarum missos in viscera succos,
Et contra varios eadem data pharmaca morbos:
Ille salutiferis febres et vulnera sanat
Stirpibus aut foliis; neque sensu torquet amaro
Labra, nec epotis premit intestina venenis.
O! tibi quàm vultu risit fortuna sereno,
Rustice; si vitæ comes obtigit atque laborum,
Quæ studiosa suas peragat quoque villica partes,
Non somno pigra, non epulis, non dedita vino,
Maturamque gerens juvenili in corpore mentem.
In commune bonum cum conjuge sponsus amicis
Conspirant animis. Soles et frigora forti
Perpetienda viro, quem rerum summa potestas,
Quem penes est cultura soli; sociata penates
Sustinet, et curis instat levioribus uxor.
Imperat alter agris; regit interiora domorum
Altera: vir operâ servos exercet agresti;
Sponsa fatigatos pascit: sata læta maritus
Educat, et multo Cererem sudore recondit;
Advectasque domum conservat fœmina fruges.

Et quia fida metu custodia crescit ab ipso,
Idcirco timidam fecit natura, virumque
Audacem, et duros natum tolerare labores.
Alterius sic alter eget; sic ruris opimas
Mutuus auget opes amor et concordia vitæ.
Villica stramineos componit ritè penates;
Et quanquam nudus paries humilisque, nitenti
Paupertate placent ædes et simplice cultu.
Non ebur aut aurum, sed pensilis uva lacunar
Contegit: argento non ambitiosa renident
Vasa, nec insignes tabulæ, nec ahenea signa;
Sed scutulæ, vitreusque calix, et stanneus orbis,
Atque faventinæ lances, servata supellex
Nobilis adventum vel ad hospitis, annua pago
Vel quum festa dies redit, aut quum rura revisens
Incomitatus adest dominus, fastuque remoto
Gaudet honoratis unà considere mensis.
Grandia terga suûm, nec non redolentia latè
Allia, et in varios cepe religata maniplos,
Rugosæque nigris pendent laquearibus uvæ;
Villica quo mavult agrorum munere prolem
Pascere, quàm pictis oculos recreare tabellis.
Linteolo tectam componit vespere mensam
Ante focum, si frigus erit; si ferveat ardor
Sirius, igne procul portæque patentis ad auram,
Vel jove sub nudo, patulæ vel ad arboris umbram.
Quid memorem, quantùm mulier studiosa laborat,

Ut facili paret arte cibos; nec pinguia desint
Larda domi, neque castaneæ, passique racemi,
Quos, hiemis memor, autumno ferventia binos
Vel ternos in ahena manu demittit, et ignem
Suppositum tolerare jubet, dum pallida rugas
Uva trahat, cinerisque calens lixivia crudos
Excoquat humores intùs: tum dulcis olivi
Instillat guttas aliquot de paupere cornu,
Quò gustu melior, quò pinguior uva nitescat:
Securam dein à pluviis et rore madenti,
Longâ crate super, muro subtendit aprico,
Vimineisque premit siccatam sole canistris.

Præterea calido vel mala Cydonia musto
Incoquit, aut liquidi saturat dulcedine mellis;
Et tenui virides cultro decussat olivas:
Incisura salem recipit, mixtosque virentis
Feniculi, menthæque brevis, laurique sapores.

Quum redeunt à glande sues pinguedine tardi,
Claudit harâ; liquidoque cibo potuque necandos
Atque volutabris, ut sit caro siccior, arcet.
Hora saginato quum fulserit ultima porco,
Ne longis moriens fessas grunnitibus aures
Offendat, vel dente manus; huic spiritus oris
Obstruitur, jugulumque rubro mucrone resolvunt.
Stat circum piciens rivos mirata cruentos
Progenies, mirata suem sine voce jacentem,
Pulsantemque tamen singultibus ilia crebris.

Hirsutas operæ patiens vel dextera setas
Detrahit, officio lymphæ ferventis; easdem
Abs radice levi vel adurit flammula culmo.
Intima tum calido nudantur viscera ferro.
Bis quinos est cura dies in tergora largum
Infarcire salem, et vastum superaddere pondus;
Deîn pernas lardumque nigris suspendere tignis,
Quò veniant calor, et vicino fumus ab igne.
Sub placidis soles ita condit villica tectis;
Et nisi votivum domibus procul ire sacellum
Relligio jubeat, non errabunda penates
Deserit, ut vanis alibi terat otia nugis.
Blandos usque lares fovet; et si tempora poscunt
Ut gravibus mutet fusos et stamina rastris,
Non æstus, non acre gelu deterret euntem;
Sive legenda solo sit pinguis oliva rigenti,
Ignivomo seu flava seges sub sole metenda.
Instanti quum plena tument quoque viscera partu,
Æquat humum rastris; segetem nascentibus herbis
Liberat; in longos religat sarmenta maniplos;
Et duri patiens ita ruris, amansque laborum est,
Inter ut agrestes operas enixa, marito
Progeniem referat, quam non peperisse, sed agris
Invenisse putes. Proh! quàm, sub paupere tecto,
Rusticulus fatis alitur felicibus infans!
Non aliena parens sinat ubera sugere prolem:
Gaudet enim cum lacte suos traducere mores

In pueros; et habere domi, qui blanda vicissim
Accipere, et dulci velit oscula reddere matri,
Plaudentique patrem redeuntem vespere risu
Noscere, et amplexum cupidis ambire lacertis.
At puer ingenuus, qui sub laquearibus aureis
Exoritur, tristi patrios mutare penates
Cogitur exilio; positoque puerpera fœtu
Fœmina dives opum, ventris cum pondere, matrem
Exuit; atque boum mugitus inter alendam
Rus aliquò sobolem dominâ procul urbe relegat;
Quæque cani sugenda dabit, negat ubera nato.
Gibbere, distortis fœdum vel cruribus, annos
Post aliquot, puerum recipit, quem plurima passum
Non oculo novit, non pectoris indice motu.

Susceptam ruri contrà pia villica prolem
Usque domi fovet; et teneris impendit alumnis
Quos natura sinus implevit lacte tumentes.
Quò se cumque ferat, gremio puer oscula circùm
Pendet; iterque levat gratissima sarcina: matris
Inter opus, tellure jacet sine fletibus infans;
Et tenero jam tum soles adsuescit in ævo.

Naturam sequitur genitrix studiosa magistram.
Amissos videt ut fœtus genus omne volucrum
Defleat; ut, rapto vitulo, queribunda per altos
Vacca parens saltus erret, mugitibus auras
Impleat, et stabulum jam sole cadente revisens
Grandibus ora riget lacrymis, nec limpida curet

Flumina, nec pinguem, vituli memor unius, herbam.
Audit et absentem quantis balatibus agnum
Mœsta requirat ovis, quàm gaudeat ubera proli
Vespere plena ferens: agnos miratur ut inter
Mille, colore pares habituque et voce, tenellam
Agnoscit sobolem mater, sobolesque parentem.
Villica, rure videns hæc passim exempla, putaret
Esse nefas, in amore feris si fœmina cedat.

Rusticus agrestes puer informatur ad usus:
Vix pedes ire potest, et jam tractare ligones
Incipit, et patrio adsurgit robustus honori.
Nondum operas puer exercet: sed testis in agro
Adsiduus versatur; amat discitque videndo
Difficilem ruris culturam; jamque patrissans
Sustinet absentis partes genitoris, et ore,
Brachia si nequeant, opus imperiosus adurget.

Interea, variâ pro tempestate solique
Ingenio, proprias natum pater edocet artes:
Multa monens, pluviæ imprimis frugumque datorem
Ut precibus votisque deum veneretur; et aris
Adferat occulto puram sine crimine mentem;
Imperitet terris, sed pareat usque potenti
Terrarum domino; tempestatesque serenas
Oret, et adversas contra præmuniat agros:
Festa piè celebret; quod lex vetat, omne dolosâ
Cesset opus sine fraude domi rurique; laborum
Ipse quoque immunis bos prata per herbida festus

Ambulet, et posito vires confirmet aratro.
Vicinos amet agricolas, et ne quid eorum
In pecora et segetes committat; ut arva vicissim
Illius et pecudes servent, furesque repellant.
Invideat nulli; sed quas miratur opimas
Alterius segetes, tentet superare colendo.
Ambiguas vitet lites, quæ civica bella
Victori victoque parem dant sæpe ruinam.
Officiis, quantùm poterit, bonus adjuvet omnes;
Sed sibi nec multos, neque nullos, quærat amicos.
Non in amicitiis quantùm in tellure reponat:
Hanc colat imprimis; hinc spes certissima: vastos
Laudet agros, amet exiguum. Fœcundior, inquit,
Est brevitas culti ruris, quàm millia fundi
Jugera, quæ rerum pauper nec vomere possis
Adsiduo versare, fimo nec spargere pingui:
Pugnat enim, sterilesque citans quum prævalet herbas,
Adlidit dominum tellus; nisi rustica cogant
Arma reluctantem vigili parere colono.

Parce peregrinos cultus tentare, novasque
Explorare vias: imitare quod approbat usus.
Pone modum votis; nec opum te dira cupido
Pauperiesve doment: obstat virtutibus auri
Sacra fames, scelerique animos inclinat egestas;
Atque ubi res est arcta, suis vel pauper amicis,
Vel sibi paupertas oneri est: hanc inter opesque
Sic medium insistes iter, ut nec pagus habenti

Invideat, neque te rursum miserescat egentem.
Conductis segetes operis, oleæque legantur;
Nec plures alito famulos, quàm rure colendo
Exercere potes. Ne partibus aspera factis
Consurgant odia, et bellum servile, quietos
Elige, nec plures illa de gente ministros,
Quæ, patriæ telluris amans, popularibus unis
Jungitur; ac misero, reliquis inimica, tumultu
Miscet heri scissas animis discordibus ædes.
Servitia exemplis moderare; magisque silentem
Te famuli metuant, rabidâ quàm voce tonantem;
Crudelemque domus non detestata, severum
Formidet dominum, sed amet magis æqua jubentem.
A famulis ut amere, tuo quasi sanguine natos
Dilige; nec dulci frauda mercede. Fideles
Ut facias, confide: manus ad furta rapaces
Cautior invitat custos. Herus omnia norit,
Multaque dissimulet: sanos exerceat, ægros
Sollicitè foveat servos: placet omnibus, uni
Quidquid opis datur invalido; stimulusque laboris
Optimus est amor in dominos, studiumque placendi.
Sic puerum instituit pater; et vergentibus annis
In senium, valeat quanquam, nec segnis inersque
Mens sit ad imperium, nec dextra laboribus impar,
Dat tamen agrestum nato moderamina rerum:
Ut quem cura manet rurisque, domûsque regendæ,
Consiliis usus patriis, formetur ad artes,

Quas alii discunt peccando multa; quietis
Non ut amans, vitæ genitor se tradat inerti.
Filius exemplis opulentus et arte paternâ,
Ruris in imperium succedit; et ubere tellus
Messe ferax dominum non sentit abesse priorem.
  Grandior et plenis jam filia nubilis annis
Exercet rigidos unà cum matre labores;
Nec pudet et rastros durumque movere bidentem.
Purpureâ non veste nitet, non crinibus emptis,
Nec raris Arabum donis, aut divite cultu:
Fœmineoque licèt studio formosa videri
Rure velit, faciem nullâ juvat arte; suasque
Prata die festo quærit per florea gemmas,
Ad vitreum crines ornans et tempora rivum.
Simplicitas capiti pro turribus insidet, ori
Pro fuco pudor ingenuus; sociasque labôrat
Vincere, non formâ, sed robore corporis: illà
Quæritat, et ditem reperit sibi dote maritum.
  Dulcis enim quùm jam primos Hymenæus amores
Sollicitat, vincloque parat sociare jugali;
Quum procus innuptæ, pueroque puella vicissim
Par ætate placet; captent ut tempora fandi
Opportuna, legunt in eadem vite racemos,
Flaventesque secant uno simul æquore messes.
Adgreditur primos, operum dux fœmina, sulcos;
Atque proco placitura suo, præcurrit anhelos
Agricolas: illam tacitâ dulcedine lætus

Spectat amans, gaudetque sequi non posse metentem.
Sæpe nec ingratis ultro remoratur amicam
Questibus, increpitans spicas tellure relictas;
Ut vultus oculosque retro convertat in ipsum.
Messores reliqui somno, sed dulcibus ambo
Colloquiis fractas reparant post prandia vires:
Jamque animo instituunt, quâ lege feracibus agris
Imperitent, placidosque regant in pace penates.

Quum jam notus amor patribus, dignique videntur
Conjuge vir, conjuxque viro; desponsa parentes
Continuò certis firmant connubia pactis.
Tum vel amicitiâ juncti, vel sanguine, totis
Undique concurrunt pagis, et agrestia secum
Dona ferunt, tædasque parant celebrare jugales.

Exspectata dies ubi jam processit, et albâ
Cunctantes manet impatiens in veste sacerdos;
Ante fores, ipsoque domûs in limine, sponsi
Procumbunt in genua: parens utriusque madentes
Procedit siccans oculos: et amore paterno
Præmia digna, manum tollens cum voce, precatur.
Templa petunt; vittâ sponsus bicolore galerum
Ornatus, virgo vultus dejecta modestos,
Atque novis sudore madet sub vestibus: ambo,
Numine teste, sacro conjungunt fœdere dextras
Sole nigras, quanquam purgatas furfure multo;
Tympanaque et cytharas inter, clamosa juventus
Deducunt, sponsum pueri, nuptamque puellæ.

Tum prisco de more jubent utrumque sedere
Ulmo sub patula, mediis quæ publica pagis
Umbra viret. Magnâ spectantum adstante coronâ,
Junior hinc virgo cerealia grana refundit
Conjugis in caput; et, tacito suffusa rubore,
Votum pro thalamis, et fertilitatis honore
Persolvit, dulcesque refert in corbe placentas.
Inde juventa procax ausit garrire virorum
Sorte super; vocem nisi protinus ære soluto
Comprimat, atque merum vir connubiale rependat.
Interea structis fumant convivia mensis,
Lauta quidem, nullo tamen exornata macello:
Hædus enim vervexque, fames quo prima domatur,
De gregibus venêre suis; pullosque tenellos,
Gallinas, anatesque diu servavit in illam
Parca colona diem: mensis nec poma secundis
Castaneæque nuces desunt, nec copia lactis.
Quas epulas non vina modò, sed pectine duro
Pulsa chelys, fracti calices, risusque soluti,
Carminaque, et varii ductâ pro conjuge cantus
Exhilarant. Mensas choreæ, ludique sequuntur;
Et festum visenda tenent spectacula pagum.]
Quorum finitimos rumor diffusus in agros
Non aliis vacuas sermonibus occupat aures:
Gaudet enim faustam non invida crescere prolem,
Et patribus similes sperat vicinia natos.

ARGUMENTUM

LIBRI III.

EQUUS. *Bos. Vacca, ubi de prisca animalium feritate, et de prioribus Americæ incolis. Boum domitura; mutua amicitia. Bos senior. Asinus. Mula, ubi de more Hispanorum, qui nunc etiam mulis vehuntur; de prisca Francigenûm Patrum modestia, et de fastu recentiori. Boum morbi: cruditas; febris; claudicatio; scabies; coriago; tumores; hirudo hausta; viperinus morsus, ubi de rutæ aliarumque herbarum vi, et de lapide à serpentibus dicto; pestis, ubi de peste Massiliensi. Vaccæ, quæ aluntur in Arvernis montibus; ubi de urina vaccæ (quæ aqua mille florum dicitur).*

LIBER TERTIUS.

Pecora majora.

Non satis est terris fortes quæsisse movendis
Agricolas : opus et pecudum, quæ vomere scindant,
Et pingui macros saturent lætamine campos.
Qui longas amat ire vias, aut horrida Martis
Castra sequi, tenerâ facilem cervice domari
Fingat equum; doceatque pedes et mollia crura
Composito glomerare gradu; spumosaque frænis
Ora regens, plano vel in æquore cursibus acrem
Calce citet, pressis vel in orbem flectat habenis,
Aut molli placidum jubeat procedere gressu.
Est alios nobis bos instituendus ad usus,
Difficiles aret impulso qui vomere terras,
Luctanti vel plaustra trahat stridentia collo.
Elige qui magnâ moveant se mole juvencos,
Cornua queis procera, caput deforme, resimæ
Nares et patulæ, compacta torosaque cervix,
Hispida frons, aures hirtæ, palearia mento
Pendula, nervosum corpus densumque, benignum
Ingenium, mitesque truci sub imagine mores.
Torva minùs facies, tactu mollissima pellis,

Crus modicum, breviorque pedum decet ungula vaccam:
Cætera sit tauro propior; sint grandia membra,
Pectus grande, torus sublimis, et ardua cervix,
Fœturæque capax uterus; palearia circum
Genua fluant, et cauda pedes fundatur ad imos,
Frontemque ostentet speciosam cornibus altis.

Bos unum tremat ad stimulum, vocemque bubulci,
Nec vanos metuat strepitus, nullasque recuset
Ire vias: ea sit fiducia roboris, ut, nec
Auditu pavidus neque visu, interritus urbem
Et tremulum subeat pontem fluviosque sonantes.

Per virides saltus taurorum libera quondam
Errabant armenta, jugi secura; priusquam
E patriis humana feras industria silvis
Duceret, et longo jussas mansuescere cultu
Imperii dociles faceret. Tum brachia fossor
Versandis adhibebat agris; neque jungere tauros
Norat adhuc, nec equo ferri, domibusque receptos
Informare canes, vitulosque adponere mensis;
Sed veluti grandes nos in convivia cervos,
Et pavidum canibus leporem venamur, et aprum:
Sic ove, mactato nemorum sic hospite tauro,
Gens antiqua virûm mensas onerare solebat,
Et nudis informem humeris circumdare pellem.

Quos dederat ritus homini natura recenti
Servabat fera gens, Asiæ borealis ab oris
Quæ nemorum per opaca novum penetravit in orbem:

Indulgebat enim duris venatibus, arcu
Expediens victum. Primas Hispania postquam
Intulit hæc in regna rates; equitemque sub armis
Ostendit prior, et junctos ad plaustra juvencos;
Incola non homines, alto sed ab æthere lapsos
Advenisse ratus Superos, his paruit ultro
Qui dociles ad jussa feras habuere; virûmque
Exiguæ cessit manui pars altera mundi.
Silvestres stabulis animalia cætera mores
Deposuere : boves aliquid feritatis avitæ
Semper habent; primisque nisi domitentur in annis,
Stridula vix subeunt collo dein plaustra rebelli.
Jam vitulus palpantis heri consuescat amicam
Ferre manum, nexasque pati per cornua frondes;
Triste rudimentum pressuri grandia quondam
Colla jugi. Tribus exactis pòst messibus, anno
Nascenti, vernisque priùs quàm buculus herbis
Luxuriet, trimum subiges : nam deinde repugnant
Imperio medii vel robur et impetus ævi,
Vel pigra segnities, flectique ignara senectus.
Indomitos animi motus, ac totius iram
Sævitiæ porcinus adeps et vina resolvent;
Et, quo mens hominum furit effera, taurus Iaccho
Plenior innatos dediscit mente furores.
Si vino dapibusque datis, si nomine blando
Compellans nihil obtineas, in vincla rebellem
Conjicies; saturisque bovem præsepibus arcens,

Ingenium per longa ferum jejunia vinces.
Torva tuens, cœlo dum cornua fune revincta
Jactat, et in ventos iras effundit inanes,
Cautior accedes: nam si te calce petitum
Amoveat, mentem successu lætus iniquam
Roborat; atque suî confidentissimus, audet
Detrectare jugum, cornuque in vulnera prono
Intentare minas, rigidumque impingere calcem.
Mitia colla gravi postquam submisit aratro,
Nullos deinde negat placidus tolerare labores;
Terribilisque, suas norit si bellua vires,
Vel pueri pavet ad stimulum vocemque minantis.
Ergo ubi pellito jam supposuere juvenci
Colla jugo, sint qui retinacula lorea retro
Contineant: præeat domitor, stimuloque fatigans,
Æquali doceat junctos incedere passu.
Pondera prætentet leviora, solumque subactum
Vel sterilem facili sulco moderator arenam
Exaret; ignaros operum ne forte juvencos
Terreat, aut molles quasset labor improbus artus.
Indocilis quum taurus agrum deformat arando,
Confunditque vagos sinuoso limite sulcos,
Jam domino validoque bovi conjungitur asper;
Quem procurrentem retrahit vetus, urget inertem,
Et conferre pedes jubet ac parere bubulco:
Fumosis tumidas licèt efflans naribus iras,
Prosiliat, tentetque jugum dirumpere taurus.

At si forte malo, quod vi non præstitit, astu
Tentet, et in mediis jaceat cerebrosior agris,
Supposito non igne latus, nec tergora plagis
Ure; sed indomitum vinclis constringe juvencum,
Ut nec stare queat, neque vesci : namque periclo
Cautior ipse suo, nusquam dein sponte jacebit
Inter opus, stomacho monitore fameque magistrâ.

Hac etiam ignaros operum domat arte bubulcus.
Conjungit tres una boves ad aratra : duorum
Arbitrio medius, veteranos inter, agrestem
Molitur patiens operam, paucisque docetur
Verberibus jussos ultro durare labores.

Ad juga coge pares annis et robore tauros;
Viribus ut juncti sulcent æqualibus arva.
Conficit invalidum fortis; vel, ut ipsa ferarum
Ingenia in vitium labuntur prona, valentem
Cogit ad ignavos pigrior deflectere mores.

Sublimes ut eant speciosiùs inter arandum
Altâ fronte boves, neque tanto pinguia nisu
Rura secent, loro septemplice jungat arator,
Cervicique jugum, non cornibus illiget : ipso
Plus etenim collo possunt et pectore tauri,
Quàm capite et cornu; toto sic pondere, totâ
Mole lacertosi nituntur ad intima terræ
Viscera, nec tensâ graviter cervice laborant.
Adtritos autem manus officiosa bubulci,
Propellens hinc inde jugum, refrigeret armos,

Ne damnosa tepens invadant ulcera collum.
Supremo quos sole boves disjunxit arator,
Fontibus et saturis abigat præsepibus, artus
Dum fluido sudore madent: fumantia feno
Colla fricet, costasque manu detergat amicâ.
Unanimes faciunt operum consortia tauros:
Est et amicitiæ sua vis, animalia dulci
Fœdere quæ longo vitæ conjungit ab usu.
Nonne vides socios per pinguia prata juvencos
Carpere communes herbas, ad flumina pastos
Ire simul, mediis unà decumbere campis,
Et lento sub dente cibos revocare terendos?
Magnanimo quamvis armatam in prælia frontem
Præbuerit natura bovi; silvisque vagantes
Aut stabulo clausæ pecudes in pace sub îsdem
Vix habitent tectis, et ovi quoque debile cornu
Pruriat in pugnam; convivæ nulla juvenci
Bella movent: animis agitant concordibus ævum:
Oscula quin etiam jungunt, fessumque soluti
Quum posuere latus formoso in gramine, molles
Blanditias adhibent, et amicam ferre vicissim
Novit opem grandi dens officiosus hiatu,
Alter ut alterius prurigine liberet armos.
Stridula contentis unà cervicibus ambo
Plaustra trahunt, totâque simul nituntur opum vi:
Officio certare putes, et utrumque sodali
Velle suo gravium solatia ferre laborum.

Jejuno si forte bovem lupus ore lacessens
Terga fero laceret morsu, mugitibus alter
Excitus, auxilio jam non piger advolat, hostem
Fronte petit, vacuoque jubet decedere ventre.
Hos ubi dissociat mors immatura, juvencus
Qui superest tristes, amisso compare, questus
Ingeminans, lacrymis fraternum funus obortis
Prosequitur; gemituque replens circumvagus auras,
Contristat magis agricolam nova damna timentem;
Ne dolor hunc etiam absumat, qui nescius herbæ
Dat gemitus tristes, et fletu pascitur uno.
Solve senescentem taurum, qui, liber aratri,
Pascua læta petens, postquam te juvit arandis
Vivus agris, ipsâ prosit quoque morte, macello
Venditus, et vitæ finem sortitus iniquum:
Namque gravi consors operum qui vomere tecum
Exercebat agros robustus et integer ævi,
Debuerat fatis senior melioribus uti.
Emeritus bos prata terit; permissaque secum
Otia miratus, lætis pinguescit in herbis,
Nescius heu! letho quàm tristi debita cervix,
Cui gravis impendet frangendo clava cerebro.
Non aliter rebus felix qui sæpe secundis
Intumuit, gaudens animis exsultat avaras
Inter opes; et, fortunæ malè credulus, altas
Spes animo versat, dum mors jam proxima dextram
Extulit armatam crudeli falce, beatum

Ut caput, et vanas uno spes abscidat ictu.
Arva colunt et asellus iners, et mula biformis:
At neque difficiles veniunt ad aratra; sed ultro
Accipiunt cervice jugum, versantque solutas
Vomeribus terras, et plaustra gementia ducunt.
Parcior est asini victus facilisque: laborum
Atque famis patiens, foliis herbâque palustri
Vescitur, objecto ramorum fasce, rubisque
Et paleis etiam gliscit; neque novit inertes,
Qui majora solent armenta invadere, morbos.
Non operum tamen ulla quies: nam quidquid in urbem
Vel sub tecta ferant, miserandæ sortis asellus
Semper adest, omnem qui sessile præstet in usum
Tergus, et immiti duratas verbere costas.
Mancipiis autem natus licèt ille vehendis,
Gestitat et dominas, queis nondum prisca parentum
Simplicitas odio est: stricto non ora capistro,
Sed levibus flectunt virgis; asinusque superbus
Auratis phaleris atque ipso pondere, cœptum
Urget iter, lentas nec jam movet indecor aures.
Sæpe suî tamen oblitus, petulantior abdit
Inter genua caput; simul et sinuosa retorquens
Membra procax, dorsum movet in sublime, sedili
Excutiens equitem, cœno quem mergit in alto;
Accitamque rudens vocat ad ludibria plebem.
Interdum mediâ sessorem detinet urbe;
Et luteos rodit caules frondemque salignam,

Irrequieta parum curans hortamina vocis,
Inflictasque sibi nodoso robore plagas.

Mula Ruthenensis, mixtum genus, atque biformis
Progenies, ab utroque refert nonnulla parente:
Nam patiens operum est, et victu parca; pedumque
Mobilitate viget; dorso nec ferre recusat
Pondera, nec gravibus collum submittere plaustris.

Jugera plura colent grandes, par nobile, mulæ,
Quàm juga terna boum; pinguis nisi gleba requirat
Acre ministerium, natosque ad fortia tauros:
Nescia difficili nam cedere mula labori
Rumpitur, arentes nequeat si frangere glebas.

Illa viatorem dorso phalerata quieto
Accipit, et placidos alacris per acerba viarum
Tendit inoffenso pede gressus. Utile pulchro
Anteferens, veterisque tenax Hispania moris,
Nunc etiam mulâ vehitur; pugnandaque Martis
Ardentes, quos nutrit, equos ad prælia servat;
Non curans quàm turpe caput, quàm longior auris,
Sed quàm pes agilis, passus quàm mollior, unâ
Quàm pingues paleâ mulæ culmisque nitescant.

O! ubi Francigenûm veneranda modestia Patrum,
Quos ætate graves ad sacrum mula senatum
Ipsa gravis senio portabat; et inter eundum
Tempora inempta dabant, facilesque clientibus aures:
Atque ministeriis ut pluribus aptior, idem
Servus erat portæ custos, et agaso, coquusque;

Per varias sic mula vices et ephippia gestans
Clitellasque suas, domino quod sessile tergum
Præbuerat, dabat et ligno segetique vehendæ;
Nunc humilis patiens operæ, nunc læta per urbem
Considente simul cum conjuge ferre maritum.

Non opibus, quas luxus iners populatur, inani
Sed fastu superamus avos; nec habetur ad usum,
Sed magis ad pompam, famulantûm turba; gerendis
Quos satius foret aut bellis impendere vires,
Aut patrio duros adsuescere rure labores,
Infamare suam quàm longa per otia vitam,
Et dominis adferre magis, quàm demere curas.

Non satis est quòd plus stabulis impenditur auri,
Quàm mensis tribuatur; herum quòd currus ovantem
Auratus vehit; et natis ornatior ipsis
Circumstat rhedas utrinque satelles: equorum
Officiis servus successit, et immemor ortûs
Vir hominem collo gerit; humanâque per urbem
Non pudor est cervice vehi, tantumque deorum
Editæ in effigiem naturæ intendere probrum.

Sed quid ego hanc animis hominum detergere labem
Aggredior? Pecorum morbos, usumque medendi
Utiliore sequar curâ: bove discat ab uno
Rusticus, armentis medeatur ut omnibus: ægras
Nam neque fas pecudes, neque casus ire per omnes.

Sæpe cibos fastidit iners, et pinguia taurus
Prata tenens lætam nec edit, nec ruminat herbam,

Se neque deterget linguâ: sed inertia ponens
Membra solo, caput huc tristis convertit et illuc,
Circumagit caudam, cœlum mugitibus implet,
Atque laboranti crebros è gutture ructus
Eluctatur agens: oculos stupor urget inertes;
Grandibus ora madent lacrymis; medicasque reposcunt
Viscera cæca manus longum miscentia murmur.
Tantos efficiunt vel pabula cruda dolores,
Vel qui tortilibus fimus altè induruit extis.
Villicus arva dolens inarata quiescere, taurum
Et miserans ægrum, valido medicamine tentet
Incoctas superare dapes, uterumque tonantem
Torminibus cæcis herbâ mollire salubri.
Compescunt uteri sonitus, sævosque dolores
Sæpe levant vetus austero dilutus Iaccho
Caseus, et gallæ contritaque poma cupressi.
Febris et ipsa boum vastos desævit in artus:
Signa dabunt utriusque oculi compressior orbis,
Manantes lacrymæ, satias morosa ciborum,
Dejectum caput, et vix pectore ductus ab alto
Spiritus. Emisso si sanguine febris anhela
Perstat adhuc, cæsos caules, oleumque, garumque
Incoquite, et mixtos in guttura fundite succos,
Pampineâque cibi fastidia vincite fronde.
Accessu facilis medicos stet ut æger ad haustus,
Nec dextram ingratâ bos calce repellat amicam,
Commoda transversis fabricatur machina tignis;

Quâ veluti caveâ clausus, validisque capistris
Altè substrictâ quadrupes cervice, medentûm
Arbitrio succos nolens absorbet amaros.

Claudicat interdum taurus; nec vulneris ulla
Signa patent: si crura manu palpêre, doloris
Impatiens docet ipse locum, quo sanguis inhærens
Putruit effusus venis: sævire salubri
Nil dubita ferro, vomicamque aperire latentem.
Ulcus ubi tenet ima pedum, rescinditur unguis
Ad vivum; et scalpro sanies stupâque bibaci
Detrahitur: tum pes vario medicamine fotus
Induitur soleas; incinctaque spartea circùm
Fascia lethali plagam defendit ab imbre.

Oceanus scabiem mordacibus eluit undis:
Si medias habites alto procul æquore terras,
Auxilio veniant vel aquas imitata marinas
Lympha gravis sale, vel pelli defricta rigenti
Allia, vel pingui dilutum sulphur amurcâ.

Pestis inest corio major, quum forte tepenti
Bos sudore madens gelidâ refrixit ab aurâ,
Hæreat eminulis ut jam cutis arida costis:
Decoque florentes lauros; et, sole sub ipso
Terga fovens, superadde fraces fecemque Lyæi.

Solvantur venæ, quoties luctatus iniquis
Taurus agris sibi contuderit vel colla, vel armos.
Si media intumuit cervix, neque sanguis utraque
Missus ab auricula quid profuit; illinc sebum

Hircinum,liquidamque picem,bubulamque medullam.
Hausta cruentatis ubi faucibus hæsit hirudo,
Nec manibus potes infestam detrudere pestem;
Grandior inseritur diductis fistula malis :
Supposito cimex ita deinde peruritur igne;
Ut tubus acceptos intùs transmittat odores.
Nidor enim pronà stantis cervice juvenci
Liberat obsessas fauces; et ab illius ore
Sponte cadit, quanquam non plena cruoris, hirudo.
Sæpe venenatum premit heu ! bos inscius anguem,
Quem prato recubans alta non vidit in herba.
Mole lacessitus serpens in tergora morsum
Imprimit, et totos labem molitur in artus.
Lethiferum si fata dabunt cognoscere vulnus,
Rutam adhibe : membris agit atrum ruta venenum.
Quam tu ne medicos, ne crede Machaonas artem
Induxisse; comas, stirpes, et vana loquuntur
Nomina plantarum: vires usumque medendi
Utiliùs natura docet genus omne ferarum.
Mustelà didicit quondam monstrante colonus
Tabificos quid ruta valet serpentis ad ictus:
Illa reluctantem quum forte lacesseret anguem,
Infectis quoties membris lethale venenum
Hauserat, ad rutam fugiens, tactuque salubri
Occultè medicans, non segnior ibat in hostem.
Rusticus, excelso rem demiratus ab agro,
Avulsis, quæ sola fuit, radicibus herbam

Abstulit; exanimis cadit heu! mustela veneno
Turgida: nam, toto rutam dum quæritat agro,
Intima corda subit jam non medicabile virus.

Pœoniis si nota foret vis insita plantis,
Quos metuat casus vitæ mortalis egestas?
Ingenio nostrum est usuque parare magistro,
Quod docuit natura feras ratione carentes.
His ducibus medicina suas jactantior artes
Edidicit. Longo peregrina ciconia rostro
Prima salutiferos herbarum in viscera succos
Indidit; hippotamus junco sibi primus acuto
Incîdit nimio salientem sanguine venam;
Abstergensque cibi fastidia gramine, vires
Extudit herbarum canis, et medicaminis usum.

Est lapis Eoo nuper delatus ab orbe
Subniger et levior, serpentum nomine dictus,
Quem si tecum habeas, securâ innoxius angues
Jam poteris tractare manu. Serpentis ad ictum
Adplicitus lapis in sese trahit omne venenum,
Quod revomit vel aquâ mersus, vel lacte tepenti.
Quin et mortiferam lapis idem sugit ab altis
Vulneribus tabem; plagæque tenaciùs hæret,
Ebrius exhaustâ sanie dum labitur ultro.

Lethiferæ quid dira loquar contagia pestis,
Quæ desolatos tauris cultoribus agros
Præcipiti viduant casu? per florea passim
Arva, per herbosos saltus moriuntur, et auras

Latiùs inficiunt. Stabulis quos vespere clausit
Villicus incolumes, exactâ nocte, juvencos
Ad saturum præsepe videt suprema gementes:
Nec semel incurvo subigunt dum vomere terram,
Alter humi cadit inter opus; sociusque laborum
Comparis exitium dum flet crudele, trahitque
Extremos ad agri fines exsangue cadaver,
Concidit ipse super lethi comes, udaque fletu
Claudit in æternam morientia lumina noctem.
Tristior infixum tellure bubulcus aratrum
Tollit; et, imponens onus illætabile collo,
Nuntius it geminæ mortis, luctuque penates,
Nec vanis implet vicina mapalia curis.
Ergo ubi sæva lues incessit, sola remotos
In saltus procul et montes armenta relegans,
Conserva quæ sana vigent, et corpora fatis
Ægra suis permitte, viam nec quære medendi;
Christiadis quanquam, divo rerum auspice Rocho,
Nil desperandum. Vivus qui profuit olim,
Et pestem patriis orando depulit oris;
Nobis usque bonus, precibusque potentior idem
Mortiferam cœlo labem compescet ab alto:
Jamque patrocinii vim dudum experta Tolosa,
Monspeliumque suo posuere altaria civi.
Depulit hic nuper nostris à finibus ortam
Massiliæ pestem, quæ nos formidine mortis
Cinxit utrimque furens. Hominum proh! millia letho

Quanta dedit! Tanti sint hæc solatia luctûs,
Exemplis quòd dira lues illustribus auxit
Antiquum fidei puræ decus; atque recentis
Hæreseos fraudes, et, relligionis amictu
Quæ tegitur, faciem populis ostendit apertam.
Vidit, et in summis urbs desolata periclis
Horruit absimiles dictis factisque magistros,
Splendida jactantes rigidæ mendacia sectæ,
Indecori victos pestis formidine, vitam
Ignavâ quæsisse fugâ, latuisse vel intra
Tecta domûs; donec sacer auri corde timorem
Solvit amor, viduosque lares intrare coëgit,
Pestiferis fortes hæredia fœta venenis
Accipere, atque animam generosam impendere lucro.
Interea veteres ritus atque aurea quondam
Tempora Christiadum qui nescivere, Catonum
Ut nova turba canit; qui dogmata laxa sequuntur,
Culcitrulisque jugum Christi mollire laborant,
Devovêre animas populis: utrimque frequenti
Agmine Massiliam properant, quò sola vocabat
Relligio pietasque viros, et nobile funus.
Præcipites mora nulla tenet: quod, carcere rupto,
Sons fugiens timuisset, iter per flumina quærunt;
Nec dubitant (via quæ sibi visa brevissima) vastos
Amnis inexperti nando perrumpere fluctus,
Et duplici fortes animas committere fato.
Monspelium, petit unde genus mortale salutem,

Massiliæ transmisit opem : venêre medentûm
Tres numero tantùm, at medicinæ totius instar.
Incumbunt alacres operi; propriæque salutis
Immemores, ægro quam civi ferre recusat
Civis opem, natoque pater, certantibus ultro
Dant studiis: nec viva modò, sed mortua tractant
Membra manu, causasque luis scrutantur, et ipsâ
Certius auxilium vivis in morte requirunt.
Expertes sparsæ in vulgus formidinis, ægros
Inter anhelantes pestem, minùs ore diserto,
Quàm factis, spernenda docent contagia morbi:
Quo semel ex animis dempto terrore, cavetur
Præcipiti ne plura fames det corpora letho,
Quàm luis absumat non immedicabile virus.
Quos minimè reris tantæ pietatis amantes,
Spretâ classe, duces venêre, necisque ministram
Inter bella manum vitæ admovêre tuendæ;
Adflatam neque peste magis timuere, cruentam
Quàm priùs horruerant media inter prælia mortem.
Ipsæ adeo, quum pestis erat teterrima, matres
Naturâ timidæ, fortes pietate, virili
Pectore non sponsis solùm, natisque, sed ægris
Omnibus adstantes, molles servilibus audent
Officiis dextras adhibere; nec ulcera visu
Horrida fomento metuunt curare salubri.
Fecerat hos animos vitæ qui præsul, et auri
Prodigus, adsiduis animas et corpora curis

Sustinuit, mortem visus calcare metumque,
Intrepido vadens per strata cadavera passu.
  Fluxerat unde lues, hinc et generosa per urbes
Finitimas latè manant exempla; sacrosque
Gallia pontifices stupuit pietatis avitæ
Æmula pro populis opponere pectora letho,
Atque alios quantùm meritis et honore ministros
Exsuperant, tantùm contemptu vincere mortis.
  Hos inter fuit auditâ qui clade suorum,
Magna sibi velut obtigerant hæredia, longam
Carpit equo cursore viam; dulcemque tuendo
Pro grege non metuens pastor bonus edere vitam,
Quò properant alii, dominæ fugit urbis asylum.
  Nomina clara virûm, vos ô! subducite letho,
Heroum meritas vestro qui carmine laudes
In longum majore tubâ demittitis ævum:
Nos, operis cœpti memores, armenta sequamur.
  Ruricolas satis est, ubi pinguia pascua desunt,
Nosse boves: pecorum nutrix Arvernia vaccas
Educat, et lacti curas impendit habendo.
Vacca suis hiemat stabulis: nix undique circùm
Occulit albentes agros; armentaque longi
Carceris adposito sustentant tædia feno.
Sed liquidæ simul ac altis è montibus aurâ
Jam tepidâ fluxere nives, longoque soluta
Frigore nascenti tellus se vestiit herbâ;
Tunc veluti quum signa tubæ cecinere, relictis

Urbibus, armigeræ coëunt in bella cohortes;
Haud secus hibernis stabulis grex corniger unà
Funditur, et sese montes hortatur in altos,
Adsuetasque vias nullo custode capessit.
Herbosos superant montes, et gramine pingui
Luxuriant armenta, dies errantia totos.
At serâ jam nocte lupos, qui montibus illis
Insidias vitulis meditantur, ut agmine facto
Propulsent pavido victos terrore vel armis;
Gramineis quasi castra toris metantur in orbem:
In medio vitulos statuunt, junctisque recumbunt
Tergoribus circùm : quæ propugnacula molis
Corporeæ subita erectis ad prælia vallant
Cornibus; et placidos ducunt in cespite somnos
Securæ sobolis matres, gremioque parentum,
Cui timidum latus applicuit, confisa juventus.
Exorto jam sole lupum bos si qua vagantem
Viderit, horrendis implet mugitibus auras,
Auxiliumque vocat : subeuntes undique vaccæ
Terrificam reddunt vocem; nec gramina libant,
Antè recompositis quàm fur procul exsulet oris.
Grex autem viridi quanquam lasciviat herbâ,
Pastori tamen, ut primùm lux alma refulsit,
Plena refert junctis quæ mulgeat ubera palmis.
Lac sale compensat pastor, quo munere vaccas
Invitet notis iterum succedere tectis,
Et pressis ultro dare lactea flumina mammis.

Ergo manè greges subeunt magalia circum:
Mulgendam propiùs quam vult accedere vaccam
Evocat, et proprio compellat nomine pastor.
Paret, et adpositis obvertit tergora mulctris.
Ne latices premat, et, vituli memor, ubera mater
Contineat, primus nato permittitur haustus.
Interea mulsæ repetunt dum pascua matres;
Pastores niveæ liquefacta coagula mulctræ
Injiciunt, manibusque premunt lac molle, serumque
Pingue jubent sudare gravi sub pondere saxi.
Buccra visuri montes armenta per altos
Si quando domini veniant ex urbe, calores
Ut nimios vitent, et liberiore fruantur
Aëre; quàm gaudent lentos in gramine molli
Ferre gradus, lactis massas numerare coacti,
Et nitidum pecus ac pecoris spectare magistros!
Sive per herbosum grex liber obambulat agrum;
Sive solo decumbit iners, et ruminat herbas;
Pinguia tondentes carpunt seu pascua vaccæ;
Plenaque pascentûm vituli circum ubera matrum
Vel ludunt, herbam timido vel dente lacessunt;
Ubera seu pecoris custos lactantia siccat,
Nudatis vel mulctra premit concreta lacertis;
Sive die festo socii de montibus adsunt
Contiguis, largoque hilarant convivia Baccho.
Ipsi adeo dulci foveant ut viscera potu,
Lacte merum domini mutant; medicosque liquores

Hausturi, fontes spernunt, quos terra salubri
Adfecit succo; et, vaccâ meiente, capaces
Manè scyphos implent, multùm ridente bubulco,
Pocula lactenti non invidiosa juvenco.
  Mox ubi jam primis horrens aquilonibus annus
Deciduis hiemi nivibus præludit aquosæ,
Cogitat herboso grex cedere monte, diesque
Pascitur et noctes, avidoque viatica morsu
Providet; et quanquam reditum non urgeat, ultro
Descendit tamen, et jam frigidiora relinquit
Culmina, ut in stabulis hiemem traducat apricis.
  Sic ubi sol nostris decedere cœpit ab oris,
Quas hilari cantu recreaverat hospita Progne,
Jam brumâ pulsante, domos fugitiva relinquit,
Et mites alio quærit sub sidere terras.
  Sic lætam quæ manè diem Philomela salutat,
Nocte silet; tristes lugubri voce per umbras
Dum funesta canit mortalibus omina bubo.
  Sic domus argento ridet quæ divite, densis
Fervet amicorum gregibus: si nubila surgunt
Tempora, diffugiunt, re dilabente, sodales;
Alternisque virûm gaudens insistere tectis,
In quoscumque pedem tulerit Fortuna penates,
Instabiles illuc secum transmutat amicos.

ARGUMENTUM

LIBRI IV.

OVES. *Agni : agnorum curæ et educatio. Aries. Impendentis pluviæ signa : impendente pluviâ, pastor ne pascat oves. Pascua. Verveces. Hircus. Capræ. Pascuorum varietas. Ovium tonsura ; ubi de pace, et de D. de Bignon, abbate, et bibliothecario regio. Lanificium. Dispertiti greges. Ovis suisque contraria studia. Suum pascua, morbi. Canum variæ species : canes venatici ; canis villaticus. Catuli. Amor canum in dominos. De anima brutorum animalium.*

LIBER QUARTUS.

Pecora minora.

JAM pecoris cultus sequitur memorandus ovilli;
Quo nihil utilius terris, hominumque tuendis
Corporibus, natura dedit: cerealia pingui
Namque fimo juvat arva bidens; et mollibus agnis
Sustinet humanos, quos vellere contegit, artus.
Atque ego crediderim tibi, blanda pecunia, nomen
Lanigerum fecisse pecus; pastoria postquam
Vita Remum fratremque tulit, pecorumque magistros
Ad tantas evexit opes, ut mœnia Romæ
Et populis legem dederint moresque subactis.
 Non alias studio pecudes majore fovebunt
Agricolæ: neque enim stolidam tenet ulla bidentem
Cura suî. Deus hanc unâ munivit opum vi,
Qui reliquis dedit arma feris. Generosus in hostem
Cornua bos obvertit; equus se calce tuetur,
Ungue leo, morsu tigris, vulpecula fraude;
Exserit ore canis strictos in prælia dentes;
Imbellisque sibi pede consulit alite cervus.
 Debilis et simplex ovis, indefensaque, forti
Non animo, non septa pedum levitate, luporum

Nec cursu cavet insidias, nec dente repellit:
Vix celeraret iter jam tempestate subortâ,
Cum clamore ruens nisi pastor fuste morantem
Admoneat pluviis sese subducere nimbis.
  Hanc autem natura licèt magis omnibus unam
Vestierit, tamen invalidam penetrabile frigus
Interimet, stabulum tepidos nisi vergat ad austros;
Et siccam pecori filicem paleasque cubanti
Opilio substernat, ubi cum matribus agni
Puriùs et teneros deponant molliter artus.
Nam jove sub nudo silvis quæ vixit in altis,
Ventorum patiens hiemisque, domestica nostros
Ad mores deflexit ovis: quò plura saluti
Cavimus, ægra magis tentârunt corpora morbi.
  Quare agite, et primis agnum curemus ab annis.
Hausit ubi lucem matris delapsus ab alvo,
Erigitur: pressis custos agnina papillis
Ora rigat, primumque inspirat lactis amorem,
Distentis alimenta docens educere mammis.
Sed priùs exiguum mulget lac pastor, humique
Projicit expressum manibus; nam lacteus humor
Enixâ qui matre recens emittitur, agnos
Tristibus afflictat morbis in limine vitæ.
  Dein cum prole parens includitur; illa novellum
Ut foveat partum, condiscat et ille parentem
Nosse suam: tum post biduum vernantia fœtis
Hordea permittant ovibus, stabuloque tenellos

Contineant agnos; quanquam sine fine gementes
Balatu matrem repetant, et ovilia rumpant.
Quum teneros ætas firmaverit auctior artus,
Florida jam grandis matrem per prata sequatur
Agnus, et in mollem dentes exerceat herbam.
Pòst ubi maternos tempus saturavit amores,
Absentemque parens sobolem sobolesque parentem
Non feret impatiens, repetant sua pascua matres;
Atque tener puero grex compellente nocentem
Luxuriam segetis prima depascat in herba:
Vel natum pater agrestes informet ad artes;
Et sibi si qua domi sit filia parva, decoros
Agnorum formosa greges farragine pascat,
Nec saturos claudat stabulis: in gramine molli
Lascivam sinat exsultim colludere prolem,
Linea dum tereti devolvet stamina fuso.
Ne tamen hanc animis adsuesce, puellula, vitam:
Virginibus licuit quondam, quum sæcla fluebant
Aurea; nec Satyros nemorum per opaca latentes,
Altera nec norant ovium quàm furta puellæ.
Vespere clauduntur pastis cum matribus agni,
Ubera queis illæ referunt potanda, diurni
Supplementa cibi: depulsi lacte, gregales
Inter oves, unà campis pascuntur; et îsdem
Sub tectis, cœlove simul stabulantur aperto.
Sed non longa manet concordia; quique per urbes
Exitio solet esse viris, pecus inter ovillum

Crudelis quoque regnat amor: vix cornibus agno
Frons tumet, insanis quum jam ferus ignibus ardet;
Sævaque rivales inter se prælia tentant,
Villicus effrenos ferro nisi rumpat amores.
Cui patris officium nomenque relinquitur, ampli
Procerique habitûs aries, villosus et ipsâ
Candidior nive, nec linguam, nec tergora nigris
Interpuncta notis habeat; suscepta paternas
Ne referat fusco maculas in vellere proles.
Plurima cervices, caput, alvum, oculosque vel ipsos
Lana tegat. Rostro sint cornua prona: cruentant
Rivales erecta mares; ariesque superbus
Quum semel armatam sibi frontem intelligit, acri
Percitus invidiâ, rixas æternaque miscet
Prælia. Pugnaces hac comprimet arte magister:
Exiguam clavis tabulam transfigat acutis,
Rixosique proci media inter cornua, verso
In frontem mucrone, liget: galeatus in hostem
Irruit, atque pedes aries sublimis in imos
Cervicem ferit impactâ cervice; sed ictu
Saucius ipse suo, fatalibus abstinet armis.
Tu gregibus cornu mutilum præpone regendis:
Ille colet pacem; sociosque quietus inermi
Fronte mares feret. Uxores adjunge marito
Nec vetulas, agnasque meras: senioribus instat
Proxima mors, falletque tuam spem sæpe juventus.
Pastor oves procul à stabulis ne ducat alendas,

Strymoniæ si quando grues atque improba cornix
Aërea de nube vocant clangoribus imbrem;
Deductisque graves olfactant naribus auras
Erectâ cervice boves; nec quum acriùs hæret
Musca cuti; celsasque super volat ardea nubes,
Effugiens pluviâ quos impendente vapores
Adflat humus: suspecta etiam sint nubila cœli,
Quum levior vento frons colludente recurvos
Volvitur in gyros, sinuosaque flamma per auras
Fertur; et æquoreas gemino Thaumantias ore
Ducit aquas, pluvio quas imbre refundat in agros.

Inprimis æstate tonat quum nubibus æther,
Mortiferis spargens fœtum bufonibus imbrem,
Claude pecus stabulo: neque enim præsentius ullum
Posset edax avido contingere dente venenum;
Et tamen imprudens diras ovis appetit escas.

At neque purpureo reserabis ovilia vere,
Antè pruinosam quàm sol deterserit herbam:
Pòst ubi torrentes accendet Sirius ignes,
Lanigerum bis pasce gregem; quum roscida manè
Dulcius herba sapit, rursumque virentia sero
Gramina quum gratos ducunt à vespere succos:
Phœbus enim medio quoties furit igneus orbe,
Languidaque exsuccum vix sustinet herbula collum;
Umbriferâ tum valle pecus, pecorisque magister
Icarium vitent patulis sub quercubus æstum.

Pastoris pecorumque canis comes adsit et ultor,

Pascentes qui servet oves, securaque noctu
Excubitor fidus tueatur ovilia, fures
Atque lupos uno vocis terrore repellens.
Herbosos placidè custos lentèque per agros
Ducat oves, stimulans pigras, properasque coërcens.
A grege deerrantes revocet, vel stridula fundens
Sibila, vel notas rauco dans gutture voces
Irato similis. Partu resoluta recenti
Si qua solo decumbat iners, cervicibus ægram
Suppositis matrem subeat, mollemque tepenti
Admoveat gremio sobolem, monstretque parenti.
Morborum sciat et causas, usumque medendi,
Et varios cœli mores, et pascua rura,
Quæ pretium lanæ faciunt, carnique saporem
Conciliant: norit quâ tempestate resectis
Velleribus nudabit oves, quo tempore pastum
Exiget, et fontes saturis præbebit amicos.
Pascendo si quem tenues cognoscere curas
Non piget; occiduum stabulis egressus ad orbem,
Pellat manè greges, et vespere solis ad ortum:
Ardor enim nocet armentis, si prona vagantûm
Sint ovium capita adverso contraria soli.
Eligat imprimis non pascua læta, bidentes
Quæ saturant; sed amet siccis in collibus herbam,
Nobiliore pecus lanâ quæ vestit ovillum.
Mollior est, dulcemque refert in carne saporem
Gangeticus, thyma qui carpit fragrantia, vervex.

Autumni ne prima timens sibi frigora pastor
Imbelles prætexat oves, nudoque recuset
Sub jove frigidulas segnis traducere noctes:
Raro namque fimo pecorisque tepore cubantis
Lætior est, quàm si, plenis satiata canistris,
Stercoris ingentes tellus absumat acervos.

Præmatura tamen nimio si frigore cœlum
Contristabit hiems, pecus indormire rigenti
Non patiere solo, nec adustam segniter ipsa
Sub nive rimari gelido pede graminis herbam:
Sed vicias aut vile dabis præsepibus ervum,
Et frondes fenumque; gregem ne tentet ovillum
Dira fames, scabiesque famis comes occupet artus.
Hæc ubi lanigerum pecus adtigit, arbore costas
Impatiens deterget ovis, vel scalpit aduncis
Cornibus, aut morsu, flexâ cervice, cruentat;
Unde cutem latè fundit se pestis in omnem.

Post hiemem quum sole nives periere, revisunt
Pascua læta greges: aries præcedit, et illo
Sub duce gramineis hilares spatiantur in agris,
Ductoremque sequi gaudent; seu vespere pastor
Cogat oves; rabidos medio seu sole per æstus
Compellat pecus in valles nemorumque latebras;
Seu tenues pedibus rivos amnemque phaselo
Trajicere, aut fossas opus est transmittere saltu.
Usque adeo est gens illa sequax, ut sicubi torto
Corpore dux aries saltu micat altus, ibidem

Subsiliant omnes plano vel in æquore matres.
Semimares quoque læta petunt ductore sub uno
Pascua verveces; gregibus non ille regendis
Præficitur, quia nobilior, quia vellere dives,
Aut ætate gravis, longoque scientior usu:
Sed veluti dominos inter rerumque potente
Evehit ad summos favor inconsultus honores,
Unum præ reliquis pastoris amica voluntas
Non aliter jubet esse ducem: præit ille, viasque
Tentat; et ut pastum ducit potumque, necandos
Sic agit ad lanium quoque perfidus; estque benignas
Inter oves proprii generis qui proditor, ultro
Triste ministerium subeat mercede solutâ:
Nam reduci sperata solet dare munera pastor,
Exiguam cererem, dulcis vel grana cumini.
Per juga reptantes cursu prævertere capras
Muneris, hirce, tui est; sed vix, tardante podagrâ,
Lenta moves properas inter vestigia matres.
Dura voluptatum merces, quas hædus ad annis
Sectatur teneris! mento vix barbula pendet,
Nataque ruperunt teneram vix cornua frontem,
Intima quum tacitæ gliscunt in viscera flammæ;
Atque hinc invalidum premit immatura senectus,
Quæ ligat et tetris infestat membra venenis:
Inde piger, morbosus, iners, et inutilis ævi,
Ingrato fetore greges atque aëra circùm
Inficit, et tristem propero dat funere vitam.

Non eadem loca pascuntur gracilesque capellæ,
Lanigerique greges : nam saxa per aspera tutas
Capra vias agit, et projectos pendula ramos
Ac cytisum rimatur; ovis campestria quærit
Pascua, nec gaudet juga per dumosa vagari;
Terga secant rigidi vepres, floccosque revellunt,
Queis luteos sternit nidos operosa volucris.

Hircinâ quæ pelle greges Hispania vestit,
Mordacesque rubos crasso defendit amictu,
Et molles lanas habet; atque, ut prata, quotannis
Pellitarum ovium bis terga feracia tondet.

Omnia morosus longo fastidit ab usu
Pabula grex : nostrisque placent ut fercula mensis
Solerti variata manu; lætissima siccis
Pascua sic mutant pecudes, fruticumque virenti
Fronde levant quæ pingue parit fastidia pratum.
Imprimis ubi, post imbres biememque peractam,
Vere novo solet herbosos grex visere montes;
Non mage balantes hac tempestate morantur
Prata greges, dulcis comitum quàm cœtus, et urbis
Deliciæ retinent pueros apud oppida, ruri
Quum jam poma refert autumnus et otia Musis.

Grex æstate novâ demi sibi vellera gaudet,
Hibernâ sub veste calens: tellure jacentem,
Transversosque pedes nodoso fune revinctam,
Pastor ovem lanâ spoliat: nec ovilia tristi
Balatu resonant, uno sed forficis ictu;

Vix querulo gemit ore bidens, licèt, altiùs ima
Abs radice secans ferro, crudelia tonsor
Vulnera det, queis nec dulci dignatur olivo,
Nec liquidâ pice, sed trito carbone mederi.

Lanigeras tonsurus oves, solemnia quondam
Festa parans, veteres mensis adhibebat amicos:
Quæ dulces epulæ flava cum messe redibant;
Et gravidâ rursum descendens Bacchus ab ulmo
Læta redonabat festo convivia pago.
Adflictis Bellona furens nunc gaudia terris
Blanda fugat: sed mox hilari Pax aurea vultu
Lætitiam et risus, et fertilitatis honorem
Restituet: cœlo Pax en delabitur alto,
Quam sequitur Pietas et pleno Copia cornu;
Et jam diva, potens hominum componere lites,
Alta vagis regum lustrat palatia pennis;
Nec frustra monet ut populorum parcere vitæ,
Pacatoque velint nunc demum vivere mundo.

Ergo fatigatas tristi non ampliùs aures
Pulsabunt clangore tubæ; sed rustica passim
Fistula pastorum teneros cantabit amores.
Libera securis decurrent æquora velis,
Solaque ventorum metuent fera prælia nautæ;
Atque, situ gladiis squalentibus, arma nitebunt
Rustica; et uberibus sua messibus arcta colonus
Horrea mutatis secum mirabitur annis.
Florebunt iterum studiis atque artibus urbes;

Castalidumque choris honor et laus prisca redibunt.
Quanquam non sileant longa inter bella camœnæ
Auspice Bignonio, qui, sacri regia Pindi
Sceptra tenens, idem Phœbi Themidisque sacerdos,
Clarus avis, propriâ major sed laude, poëtas
Ornat, et ingenuas curis amplectitur artes.
Illius auxilio sese natura videndam
Detegit in plantis; oculis non invia nostris
Sidera metimur; cæcas scrutamur aquarum
Ventorumque vias; expressos marmore vultus
Reddimus; ac veteri, quem Græcia jactat, Apelli
Nostra, vetustatem præter, nihil invidet ætas:
Et patriæ novus usque lepos, nova gratia linguæ
Accessit, duce Bignonio; nec latiùs arma,
Quàm sermonis opes, toto diffudimus orbe.
Sed nos interea pecudes et rura sequamur.
Purgandum cancrem vellus, calidisque trahendum
Pectinibus; nec pensa colis deducta silerem,
Quoque modo filum varios glomeratur in orbes,
Insertumque levi radio, digitisque remissum
Mobilibus, plexo densat subtegmina tortu.
Forsitan et potis lanam medicarer ahenis,
Sidonio fulgere docens vel murice, fusco
Vel flavere croco, aut atris nigrescere succis,
Vel ferrugineo violæ pallere colore.
Lanificam sed non deerit qui mollibus artem
Carminibus celebret vates; et pectinis unci

Vel Phrygiæ moderator acûs, imitetur agrestes
Delicias ruris, vel regum prælia textu
Artifici referat: nobis memoranda supersunt
Multa ovibus super atque ovium custode molosso.
In varios pecus omne greges disperge; remotis
Ut pascens hinc inde locis, et graminis herbam
Latiùs absumat, nec oves via longa fatiget;
Nec pereant omnes, tractu si pestis in uno
Sævierit, nondum terras grassata per omnes:
Quæ fragili metuenda magis contagia capræ,
Tu nisi, quem tabes invaserit horrida, claudas
Intra septa gregem; cannæque palustris, et albæ
Radices spinæ tritas pluvialibus undis
Immiscens, ægris potu medeare capellis.
Est ubi miscet agens pecora omnia pastor, ovesque
Cum suibus junctas uno compellit hibisco;
Dissimiles quanquam studia in contraria ferri
Spectet utrosque greges. Silvas et opaca sequuntur
Rura sues: nemus omne bidens exosa, virentes
Tondet agros; nec amat fluvialia littora, magnis
Quæ scrobibus gestit fossor concîdere porcus.
Ille volutabris fruitur cœnoque; lutosam
Vix summis hæc audet humum contingere plantis.
Exsertos alterna sues in vulnera dentes
Semper habent: ovis ingenio nil mitius; unà
Gramineis pascuntur agris, glomerantur in orbem
Spissiùs, et medios ubi densior umbra per æstus

Defuit, alterius caput altera subjicit alvo.
Si cui per campos se fertile gramen eunti
Obtulerit, pingues aliis non invidet herbas,
Commoda sola sibi; pleno sed balitat ore,
Palantem meliora vocans ad pabula turbam.
Non rixæ, non bella vigent; vallesque per imas
Si placet adverso committere vertice pugnam,
Fronte licèt frontem quatiant, et rursus in ictum
Pendentes sublime caput jaculentur in hostem;
Lætior excelsa custos è rupe frequentes
Adsultus, longamque videt sine sanguine pugnam.
Quòd si forte graves procedant longiùs iræ,
Non opus est baculo rixam placare sequestri:
De grege nam medium sese bellantibus offert,
Pugnam interposito dirimat qui corpore vervex.
In sue naturam gula vincit edacior: ipsam
Mater enim, stimulante fame, vorat impia prolem.
Ast ove nulla parens fœtûs studiosior: agnum
Blanda fovet; clausumque domi si deserat, herbæ
Tædet, et absentem balatibus usque reposcit
Progeniem, parili quæ rumpit ovilia questu.
Illa mali patiens, et nescia viribus uti
Offensas ultura suas, oblita timorem,
Audet in adversos generosior ire molossos,
Si quis in aprico ludentem gramine ludens
Impetit, et vanâ formidine territat agnum.
Quâ quis matre satus, quum sit color omnibus unus,

Nec facies diversa, licèt dignoscere pastor
Non valeat; sobolem mater, caramque vicissim
Progenies mirâ novit pietate parentem.
Nam simul ac pastu reduces ad ovilia cogit
Vesper oves, læti plaudunt venientibus agni
Matribus; et caudâ visi gestire trementi,
Balatu tenero dant accipiuntque salutem:
Nec mora, lactanti pendentes ubere, longam
Compescuntque sitim, desideriumque videndi.
Sus autem, nisi porcellos signare colore,
Atque alios aliis formis inscribere partus,
Et propriæ sobolem cures adfigere matri,
Exporrecta solo catulis dabit ubera notis
Ignotisque, suæ nullo discrimine prolis.
Non illam benefacta movent; altâque subulcus
Maturam baculo quum decutit ilice glandem,
Sus ingrata manus nunquam suspectat amicas.
Pastor ovi contrà si cui blanditur, euntem
Fida comes sequitur; vel, quod canis invidet, hærens
Custodis caro lateri, requiescit in herba.
Ergo pecus varium et dispar ne pastor eisdem
Cogat agris, porcoque greges inhonestet ovillos.
Setigeros herbosa sues vel in arva subulcus,
Aut altos agat in lucos; atque inter agendum
Sæpe vocet cornu, sparsumque recolligat agmen.
Sicubi sus avido rimatus tubera rostro
Sulcat humum, glebasque sagax scrutatur odoras;

I, propera, cave ne raris malus impleat atram
Ingluviem dapibus, queis mensam ornabis herilem.
Transversum si forte gerens obstipa caput sus
Per medios subitâ vertigine concidat agros;
Sub cauda trepidam pastor secet illico venam,
Corticulisque liget detracto sanguine vulnus:
Dein trahat ad stabulum, cornuque patentia ternos
Fundat in ora gari cyathos, et pinguia clausæ
Nutrimenta sui tepidis dissolvat in undis.
Vespere ne scrofas, ovium de more, gregatim
Claudat, haræ sed quamque suæ, mundoque cubili:
Namque volutabris fœdissima bellua quanquam
Gaudeat, atque ipsa spurcè versetur in esca,
Sordibus et stabulo tamen adflictatur aquoso.
Struma suum infestat fauces, anginaque guttur;
Lepraque squamosos artus contaminat; ægrum
Tussis anhela latus quatit; et lactentior alvum
Graminis herba citat: quibus auxiliabere morbis.
Nam fœdo pecori medicas adhibere recusat
Musa manus; et quos amor et custodia fida
Commendant, canibus curas impendere gestit.
Sed non una canum species: pars nata domorum
Excubiis, gressum et mensam sectatur herilem;
Venandi studiosa feras pars alite cursu
Insequitur, vel nare sagax vestigat odorâ;
Obsequio faciles alii mandata capessunt,
Insistunt pedibus recti, plauduntque choreas

In numerum, jussos agili dant corpore saltus,
Et vacuas urbana tenent per compita mentes.
Hic levis ad cursus, abdomine tardior alter;
Ille rota verubus fixos versabit ab alta,
Quos alius laxo lepores venabitur agro.
Est quoque deliciis matrum quæ nata catella
Oscula vel pendet circum, mellitaque lingit
Labra, vel in molli gremio sedet, unde procaci
Latratu dominâ furit iracundior ipsâ.

Jamque canes inter duris venatibus aptos
Pars juga vestigat, pars militat æquore plano:
Ille coturnici melior, perdicibus alter:
Silvestres alius cervos in retia trudit,
Provocat et tauros mediâ bellator arenâ,
Intrepido fidens animo, doctusque tenaci
Prendere dente feram, quâ parte facillima vinci.

Horridulus villis alter barbâque, natatu
Stagna levi secat; et plumbo si fixit aquosam
Venator fulicam, cælo quæ lapsa paludem
Verberet, et rubro fluitans vada sanguine tingat,
Amne refert alto volucrem, dominique reponens
Ante pedes, plausâ gaudet cervice, jubamque
Excutit, et latè rorem dispergit in auras.

Est humili qui radit humum depressior alvo;
Demissæ pendent aures; sursumque retortâ
Nare sagax rimatur agros, et odora ferarum
Ac volucrum presso sequitur vestigia rostro.

Ille per arentes culmos huc acer et illuc
Circuit; at notos ubi naribus hausit odores,
Hæret, et immotas volucres immobilis ipse
Detinet, explicitos donec super æquore casses
Viderit: in prædam tunc involat, atque minaci
Latratu proturbat aves: sub retibus illæ
Seriùs heu! clausæ nituntur in aëra pennis;
Venantumque manu, catuli vel dente furentis
Intereunt: perdix, visu miserabile, dextrâ
Dum capitur, vitam lacrymis exorat obortis.

Sæpe lepus, stipulas inter quem somnus habebat,
Præcipiti canis incursu subitoque pavore
Evigilans, agilemque levi dans corpore saltum,
Induitur laqueis, et se rotat æquore toto;
Sed vinclis ligat usque novis revolubile corpus.

Arva per et saltus canis alter præpete cursu
Insequitur claris lepores latratibus actos;
Et domino prædam, quibus exturbavit, easdem
Protinus ad salebras et vulnera certa reducit.
Pes illi gracilis, longa internodia crurum,
Argutum caput, et levibus vis ignea plantis;
Demissumque brevi pectus se colligit alvo.

Rusticus, impendens melioribus otia curis,
Venandi studium venatoresque relinquat
Desidibus catulos dominis: sibi quæritet acrem,
Quo custode domi sint omnia tuta, molossum:
A rabidis pecus ille lupis sub sole tuetur,

Excubitorque vigil pernoctat ovilia circum;
Et fures, si qui plenis subrepere caulis
Tentabunt, vel voce fugat, vel dente lacessit.
Olli cauda brevis, breve rostrum; turpe vel ipsâ
Mole caput, demissæ aures, hirsutaque villis
Pectora, pes, humeri, collum, latus, omnia vasta;
Quin etiam vasto procul intonat ore molossus,
Latratuque priùs, tum visu terret, in ima
Terga sedens, dentes rictu si quando trementi
Nudat hians, clausoque minas obmurmurat ore.

Dat natura quidem, tamen arctior hos quoque mores
Disciplina facit: vinctus si colla catenis
Ante fores jacet, et latratu sævit inani;
Supremo dum sole domos et ovilia liber
Circumeat, latèque metum cum voce profundat.
Ingenium tamen esse decet nec mitius, ipsis
Furibus ut parcat; neque sævum, ut morsibus ultro
Adpetat incautos, et amicum invadat et hostem.

Blanda venus canibus non permittenda tenellis;
Pulchraque furtivo si femina cedat amori,
Materno primos clam pastor ab ubere partus
Amoveat: neque enim rectè tiruncula prolem
Educat; et primis infans ubi mater ab annis
Lactavit, vastos jam non excrescit in artus.
Amissos quamvis repetat queribunda catellos,
Nil miserere: breves capit ætas illa dolores,
Nec longum meminit raptós ex ubere fœtus,

Dum liceat sibi cum paribus colludere, cursus
Exercere vagos, atque indulgere procorum
Blanditiis, aliâ faciant qui prole parentem.
  Rursus ubi pariet, catulos tibi selige binos
E numero; vel delectum committere matri
Si placeat, fasces curvum sinuabis in orbem:
In medio statues catulos; matremque vocabis,
Admoto priùs igne: parens hortamine vocis,
Sed mage natorum volat accersita querelis.
Hos ut ab igne videt cinctos, auditque gementes
Jam propior, casu tanto perterrita, flammas
Insilit in medias; patuloque celerrima rictu
Nunc illum, mox deinde alium, totamque periclo
Liberat instanti sobolem: quos illa priores
Eripuit, sepone canes; da cætera letho
Corpora missa procul, vel humo mandata, cadaver
Nè referat, gremioque parens gemebunda tepenti
Applicet, exstinctum quærens revocare calorem.
  Depulsos à lacte cibis jam pasce catellos,
Grandia qui foveant generoso corpora succo.
  Providus arcebis rabiem, si dente revellas
Compressum modicè nervum, qui ductus ab altis
Articulis spinæ caudam prorepit ad imam.
  Dentibus innocuis ludens lasciviat unam
Mordicùs in matrem catulus: sed viribus impar
Non homines, non ore feras invadat inermi;
Mulctatus ne fuste, lupi vel dente, timorem

Concipiat, quem dein plenis non exuet annis.
Interea vigili latratu nuntiet, ætas
Dum robusta sinat morsu prosternere furem.
Qui pecori canis eligitur defensor ovillo,
Acrior et longi sit corporis, atque coloris
Unius albentisque; lupum ne vespere pastor
Fuste sequens, dubio præceps errore, molossum
Impetat. Ad cursum pariter rixamque paratus,
Sit pedibus velox, animisque valentibus audax:
Raptoremque lupum juga per nemorosa secutus,
Excutiat prædam; et laceratum vulnere multo
Furem abigat, saltus ululantem triste per altos:
Atque acie redeat ne saucius, hispida ferro
Colla gerat, quâ parte canes adprendit inermes
Interimitque lupus. Cæco fur impete fertur,
Pastorisque dolos et torquem oblitus aduncum
Læditur, atque suo fauces jam sanguine tingit.
Lanigeros quocumque greges hirtasque capellas
Pastor agit, lateri comes et defensor amico
Usque molossus adest, et hero famulatur, ovesque
Communi regit imperio; blanditur, amatque
Blanditias domini; sua gaudia ducit ab illo,
Tristitiamque: viri non est vir amantior alter;
Et desertores fractis quæ rebus amicos
Sors adversa fugat, nullis terroribus aufert
Quem domino canis æternum devovit amorem.
Obstupuit quondam detrusi in vincla Sabini

Roma canem, nullis abigi de carcere plagis
Qui potuit. Præceps alto de ponte Sabinus
Mittitur in Tiberim, manibus post terga revinctis;
Pronus et ipse canis saltu se jecit in amnem,
Et dorso exanimum sustentans impare corpus,
Maluit in mediis occumbere naufragus undis,
Quàm domino superesse suo: mirabile visu
Prodigium mœrens populus spectabat, amorem
Infractamque fidem cane demiratus in uno.

Nec minùs ultorem Galli stupuere molossum.
Æternum facti monimentum curia pictis
Servat adhuc muris: nudos in imagine dentes
Exserit, et lacero victor canis insidet hosti.
Illius ante oculos dominus clam vulnere cæco
Conciderat, multo fundens cum sanguine vitam.
Visus deinde cani mediâ sicarius aulâ
Vindictam stimulat, memoresque resuscitat iras.
Ergo virum sine more feris latratibus urgens,
Indicium ostendit sceleris; pœnamque reposcens
Irruit; et quanquam sicarius iret in armis,
Solaque protegeret pietas spectanda molossum,
Hostica vindicibus dens morsibus ilia rupit.

In dominos peccasse canem quoque pœnitet. Ædes
Nuper enim quum forma viri larvata subiret,
Insurgit canis ore ferox, et nescius ipsum
Lædit herum, qui detracto velamine tristes
Seriùs heu! retegit vultus, et vulnera monstrat

Ignoscenda ; suis ignoscere si quid amantes
Delictis possent : lucem vitamque perosus
Delituit ; certusque mori canis horrea Bacchi
Cæca petit, cupaque gemit sine fine sub alta.
Indulgens veniam dominus compellat amicâ
Voce canem ; sed acerbum acuit vox cognita luctum ;
Nec nisi per lacrymas et per tristes ululatus
Respondens, dapibusque negans producere vitam,
Jejunos mœrore dies absumit acerbo.

Ite modò, et quæ vana sophi commenta loquuntur
Credite, quòd tantos capiunt animalia sensus,
Seque movent sine mente ; suis ut machina nervis
Ducitur huc illuc ; ut acus magnetica miris
Irrequieta modis partes se versat in omnes,
Donec hyperboream tandem respexerit arcton.

Instruat insidias canis, et per aperta secutus
Arva feram, spernat vestigia nota viarum,
Et petat obliquo compendia tramite, furtis
Apta suis ! Lepus ipse canes post terga sequaces
Ludat, et implicitos confundat odora per orbes
Signa pedum, nullosque dolos in pectore verset !
Expers consilii miras exerceat artes
Simius, et fustis lateat formidine, culpæ
Inscius ipse suæ ! Capiendis piscibus aptas,
Magnæ mentis opus, fiber alto in flumine moles
Ædificet ! Tantâ nidos avis exstruat arte !
Venturæque hiemis memores æstate reponant

In commune cibos apis et formica; nec ullum
Ingenium divina regat molimina rerum!
  Hæc ut vera putes, si quis suadebit, eisdem
Eripiet verbis humano è corpore mentem.
Et ne plura sequar, sêd ab uno exempla catello
Indubitata petam, fidas ad limina custos
Excubias agit, et nutus observat heriles;
Ut, quò jussa vocant, velocior advolet: idem
Nunc hilari congaudet hero, nunc tristior ægro
Adsidet, et socias vindex adsurgit in iras;
Ponè subit comes assiduus, dominique sepulchro
Immoritur: neque quid sit amor, quid gratia novit!
  Hæc agitent secum vacuæ deliria mentes,
Queis licitum fuit ex uno vel simplice motu
Materiæ in quadrum sectæ diffundere terras,
Et maria, et cœlum, et spectabile quidquid in orbe est;
Qui potuere levi de pulvere fingere solem,
Præliaque et nostros stellis adscribere motus:
Namque aliis alias concurrere, duraque cœlo
Bella movere volunt, regnique extendere fines,
Aut subigi, alteriusque sequi per inania morem,
Incertasve loci propria sine sede vagari:
Qualis vicino jam turbine victus, oberrat
Dira suo casu portendens fata cometes;
Qualis et astrorum quæ decidit ordine tellus
Lumine cassa suo, Phœbique absorpta rapacis
Vortice, jam cœlo sequitur victoris ovantes

Solis equos, tentatque in pristina jura redire.
Nam si vera canunt, fatalibus abdita crustis
Terra potest fracto reparare putamine lumen,
Nosque repentinis ardens involvere flammis.
At contrà Phœbo metuunt, crescentibus olim
Ne maculis piceo radios et lumen amictu
Contegat, et mundum tenebris obnubilet atris.
Ludat et in brutis, cœlo qui lusit in alto
Cartesius, novus astrorum fabricator, et orbis
Egregius fictor. Tu, rustice, vana sophorum
Somnia contemnens, animalibus utere, laudans
Ingenium rerum solers, cautumque futuri:
Nec pudeat facti memorem sociumque fidelem
Ingratis catulum famulis, natoque rebelli
Objectare bovem, pueri qui jussa facessit,
Debellare potens ursos, torvosque leones.
Incautæ memora tristissima fata cicadæ,
Quæ matutino canit ebria rore, diesque
Præterit æstivos et tempora messis, inani
Ut recreet sese strepitu; sapientior almas
Dum sterili segetes hiemi formica recondit.
His super agricolam carpes, qui gaudia vitæ
Vana sequens, curas extendere nescit in annum,
Et quem dira fames, brumâ redeunte, fatigat.
Vespere ad hibernos redeant tibi sæpius ignes
Tristior atque gemens amisso compare turtur,
Fida columba viro, patrumque ciconia nutrix,

Quæque diu rimata solum gallina repertis
Abstinet ipsa cibis, pullos ut pascat edaces.
At neque melliferæ durique laboris amantes
Prætereantur apes, tectis quæ dulce sub îsdem
Unanimes agitant studiis concordibus ævum;
Nec sibi mella vehunt flores quæsita per omnes,
Communem referunt sed in horrea publica victum.
Cætera rus oculis quæ passim exempla reponit
Prosequere, et varias animantum edissere curas:
Gaudentes pueri circùm narrantis ab ore
Pendebunt, tacitumque bibent virtutis amorem.

ARGUMENTUM
LIBRI V.

LAMONIUS, *princeps senatûs Parisini. Olea. Arborum varietas. Nemora: ulmus; tilia; cupressus; carpinus; morus. Viæ publicæ arboribus cingendæ. Restituenda nemora. Arbores fluviales: alnus; salix. Buxus. Taxus. Myrtus. Casia. Populus, etc. Arbores frugiferæ: scrobes; plantarum delectus; seminarium. Arbores substituendæ; arborum compescenda luxuria, ubi de hirudinibus ærarii. Insitio: insitionis utilitas, ubi de almo terræ succo: inserendi tempus. Plantarum satio. Pomus. Ficus, ubi de novorum hominum instabili fortuna. Citrus. Nux. Castanea. Amygdala, ubi de arborum floribus. Cerasus. Pirus: piri putatio. Arborum putatio, ubi de auctoris patre.*

LIBER QUINTUS.

Arbores.

Quid moror arboribus curas adhibere colendis,
Pomorum genus omne solo deponere, montes
Quercubus et colles oleâ vestire supinos?
Cætera sufficiunt labor indefessus et aurum;
Longa sed annorum series pomaria fructu
Nobilitat, celsâque pigros tegit ilice campos.
  Quare age, si nudo placet umbram adcersere fundo,
Pomaque fœcundis olim decerpere ramis
(Dulcis enim ex illa, quam severis, arbore fructus),
Insta operi, plantasque solo defige feraces;
Elice vel sterili natum de stipite pomum,
Dives adoptivo pariet quod germine truncus.
  Huc ades, ignaris mecum succurre colonis,
Quæque domi servas, studii monumenta paterni,
Scripta super plantis in publica commoda profer,
Lamonide: genitor nam quum tuus alta teneret
Regna fori, sacræ Themidis legumque supremus
Arbiter, ad curas animum demisit agrestes;
Hyssopumque novus Salomon, cedrumque secutus,
Arboribus morem imposuit populisque, labores

Urbanos blando recreans moderamine ruris.
Quippe viro requies operum fuit altera semper
Cura, novusque labor; vacuasque forensibus horas
Litibus autumno decorandos scriptor in agros
Contulit; ut legum sua qui frænabat habenis
Tempora, venturis impenderet otia sæclis.
Quæ decreta tulit pater optimus, illa senatus,
Judicii normam, sibi servet habenda, gravesque
Hac trutinâ causas et jus examinet anceps;
Nosque Bavillæo quas idem rure serendis
Arboribus leges dabat et præcepta, sequemur.

Nostras interea, quas prætermisit, olivas
Hinc canere adgrediar: neque enim est quæ, pallida quanquam,
Blandiùs agricolis arbor spectetur avaris;
Sive racemato faciat spem flore, nigrantes
Prodiga seu fœtu curvaverit ubere ramos.

Qui tepidos exilis ager conversus ad austros
Nec sabulo macer est, glebâ nec pinguis opimâ,
Ille ferax olearum: illum concîde cavatis
Ante hiemem scrobibus. Vicino è colle petitam
Sponte suâ dabit ipsa parens in semina prolem,
Quæ fruticat passim sub amica junior umbra;
Et teneram radice suâ dotabit olivam.

Parce senescenti matrum de corpore plantas
Tollere: longævum vexat stirps eruta truncum.
Enatos primo frutices corrodat in ortu
Grex ovium; soboli nisi forte placebit habendæ

Devovisse oleam veterem; truncoque reciso
Vivaci de stirpe novas educere virgas.
Eruat, et brumæ sub frigora prima colonus
Radicata serat truncis plantaria ramis:
Sed caput antè luto velet muscoque virenti,
Et vinclis constringat; hiems ne frigore venas
Occupet, et totâ desæviat arbore pestis.
Gaudentem clivis oleam ventoque feraci
Ordinibus serito laxis; ut utrimque patentes
Explicet, et latè quondam protendat in orbem
Grandis oliva comas: nam quæ caput ardua cœlo
Coniferum tollit, raris se fructibus arbor
Induit, et solâ foliorum exuberat umbrâ.
Altior emineat truncus, ne pondere curvas
Grex avido possit frondes depascere morsu.
Erecto viden' ut collo sublimis in imos
Adtollit se capra pedes, si forte diebus
Æstivis humiles inter stabulatur olivas?
Dilue fœda boum cœnosis stercora lymphis;
Quasque suus per se satis haud defendit amaror,
Ingrati tutare comas adspergine roris.
Si nimiis agitetur iners arbuscula ventis,
Vel flecti facilis dorso decedat iniquo;
Quercus opem propè fixa dabit, rectamque docebit
Acres stare notos contra, boreamque furentem.
Tempestivus ubi nimbis se fuderit imber,
Aut oleas fodito circum, vel totus aratro

Proscindatur ager ; quibus arbos excita curis
Tarda tamen veniet, sed duratura per ævum.
Nam veluti crescit sensim, multosque per annos
Perficitur, subito nec prodit ab impete mentis,
Plurima durando vincat qui sæcula, fœtus
Ingenii; sic terra, breves ficusque pirosque
Præcipitans, ubi vel tilias vel in altera quercus
Cogitat aut oleas transmittere sæcla, morarum
Jam patiens, longo pòst tempore brachia fundit,
Prævalidis postquam truncus radicibus hæsit.

Lactea dum teneris adolescit frondibus arbor,
Et primis oleæ incipiunt nigrescere baccis;
Durior ah! fragiles ne rumpat pertica ramos:
Carpe manu quos à terra contingere fructus
Arboris hac ætate potes. Quum deinde sonoros
Ferre flagellantûm poterit jam fortior ictus;
Rusticus adversam feriens ne cædat olivam;
Sed quatiat gravidos obliquo verbere ramos,
Excipiens baccam telis, quam vespere sero
Jactet in oppositos spatium per longius euros,
Triticeas levibus segetes ut ventilat auris.

Arbore jam nimiùm reliquarum oblitus, in una
Demoror; et patriæ studio percussus olivæ,
Non video quantam versu decurrere silvam
Et quàm dissimiles habeam vel fingere ferro,
Fœcundare novo steriles vel germine plantas.
Halanti pars flore micat: pars utilis umbrâ

Luxuriat ramis : pars, nobiliore gravescens
Pondere, curvatur pomis. Juvat ire per omnes
Arboreos fœtus; quoniam fert omnia dives
Quæ colitur nobis placido sub sidere tellus.
Principio, nemoris quæ forma, modusque serendi
Expediam : neque enim villis accedere major
Possit honos, densâ quàm nubilus arbore lucus.
Silvarum studiosa, suos quum Gallia quondam
Vix aleret cives, patriâ migrare relictâ
Atque peregrinos aliò deferre penates
Maluit, excisis victum quàm quærere silvis.
Hæc ubi jam nemorum reverentia tanta, bipennes
Ut teneat? Nostros ubi grandior ulla per agros
Quercus ad annosam, ferri secura, senectam
Durat, inaccessis nisi consita montibus, ipso
Se defensa loco tueatur? Si qua supersunt
A patribus nemora ad seros transmissa nepotes,
Illa nec æstivo frondent impervia soli,
Nobile nec cœlo caput abdunt, qualia quondam
Vulgus adorabat truncis procera verendis :
Sed veteri de stirpe, novo surgentia ramo,
Et quatuor post lustra nigros visura caminos,
Vix lepori hospitium præbent, silvestribus olim
Quæ timidos latebris damas, ursosque tegebant.
Ecquis honos ruris, nemorum si gratia desit;
Obsessusque domi maneas, quum Sirius ardens
Debacchatur agris ; viridique sub ilicis umbra

Irriguo possis nec tradere fessa sopori
Membra, nec æstivos ramorum frigore soles
Frangere, nec taciti per amica silentia luci,
Multisonos avium concentus inter, ad aptos
Sponte suâ veniens numeros, contexere carmen?

Quare age, et, extendens ventura in sæcula curas,
Silvestres serito quercus. Si pronior ætas
In senium vergat, nec jam tibi vita supersit
Quanta sat est, blandis tenebrosa recessibus olim
Ut nemora adspicias; frutices gaudebis opacis
Exsultare comis, tenuesque adsurgere in auras,
Atque peregrinam tecto invitare virenti
Lusciniam, vernis mulcentem cantibus aures.
Quæ si non animum silvæ nascentis imago
Moverit; at dulces non obliviscere natos,
Nec tibi, sed retro venturis consere sæclis.

O! mihi Loiolidæ juvenes, in nostra recepti
Castra recèns, ô! si veterem fas reddere lucum,
Fletibus avulsum dolui quem nuper amaris!
Ipse labore manum tererem, nostramque levarent
Tristitiam caris provisa sodalibus olim
Gaudia. Præcipites cœli quâ parte procellas
Molitur Boreas, domibus contermina nostris
Vomere proscindens ter vel quater arva, sativam
Obruerem glandem: quæ nata cacumine molli
Quum primùm inciperet maternam findere terram,
Jamque solo frondere, greges procul inde repellens,

Confusas ultro paterer silvescere plantas.
Junior effusis quum dein arbuscula ramis
Lasciviret agro, nascentes fronde levarem
Ante gelu quercus; et semina pauca relinquens,
Eruerem male nata, tegens loca nuda coævis
Ilicibus, procera priùs quàm silva comantes
Altiùs aëreas truncos efferret in auras.
Nam proceres ut in urbe, tenent qui culmina rerum,
Obscurant humilemque vetant adsurgere plebem:
Sic nunquam se parva nigris in saltibus arbor
Tollit humo grandes inter, quæ vertice celso
Astra petunt, umbrâque premunt graviore minores.
Ac demum spinis ima de stirpe recisis,
Horridulum purgare nemus, plantasque tenellas
Adgrederer formare, comas et brachia ferro
Dejiciens, primo labor opportunus in ævo:
Quercus enim per se ramos jam grandior imos
Exuit in silvis; et quæ spatiosa per agros
Funditur, ingentem passis dans frondibus umbram,
Arboribus circùm crescentibus, æmula cœlo
Fert sublime caput, solemque adfectat amicum:
Huc totas profundit opes, nec curat alendis
Vitales terræ succos impendere ramis.
Si placet arboribus primos ornare domorum
Introitus; triplici tendant umbracula versu
Ulmus opaca, leves tiliæ, vel tonsa cupressus
Parietis in morem, vel carpinus ire per omnes

Obsequiosa modos, hortisque virentibus addens
Grande decus; seu tonsa comas curvamine pulchro
Flectitur, et longos imitatur fornicis arcus;
Seu labyrinthæo non observabile flexu
Turbat iter: quod si tenebris quis captus amœnis
Ingreditur, vix se dubiarum ambage viarum
Expediet; sed per calles errabit eosdem,
Ambiguos referens sua per vestigia gressus.

Jucundam vicina domo quoque sufficit umbram
Morus: at illa comæ longum non servat honorem;
Namque renascentes ubi misit in aëra frondes,
Dura puellarum manus instat, et arbore vernas
Tollit opes, avidis dulcem bombycibus escam:
Triste quidem, sed non tamen irreparabile damnum,
Si reduci cum fronde decens quoque forma rediret;
Sed lacera sicci pendent ex arbore rami,
Quos properæ verno fragiles humore puellæ
Decussere manu. Vos ô! dein parcite summis
Frondibus; et, lævâ capita indetonsa tenentes,
Flexibiles ductâ virgas abradite dextrâ;
Ne præcisa comas scabrum caput horrida morus
Exserat, et, turpi reprimens hastilia nodo,
Indecorem rarâ truncum vix contegat umbrâ.

Quod domibus quæro, toti decus addere regno
Lege datâ voluit princeps; quum strata viarum
Arboribus cingi positis hinc inde jubebat:
Grande viatori quondam solamen in æstu,

Nec modicum, ligno jam deficiente, caminis
Auxilium. Sed quid leges sine moribus? Arbor
Consita si qua fuit, manibus positoris avari
Vellitur, aut tacito perit interfecta veneno,
Triticeis noceant olim ne messibus umbræ.
Insta operi, Lodoix: si mulcta levissima, pagi
Vectigal minuens, legem firmaverit; annos
Post aliquot fatis crescet melioribus arbor
Ornatura vias; et, te si digna futuri
Cura movet, totam nemorum, quæ pauca supersunt,
Anteveni cladem: facilis labor; arva novellis
Ilicibus pinuque recèns vestita tributi
Libera sint, passimque novas mirabere silvas.
  Fluminibus gaudent salices et populus alba:
Lætior hinc amnis facies labentis in umbra;
Hinc pecori frondes, domibus tabulata, caminis
Arida sufficies alimenta; solumque tenebis
Arboreis vinctum radicibus, amnis adesos
Illabens ne rodat aquis mordacibus agros.
  Sæpe tibi fluvius salices tellure revulsas
Auferet, et teneras secum trahet auctior alnos:
Nil minùs incœptos iterabis vere labores,
Et nova gramineis figes plantaria ripis.
Si semel hæsit humi radix firmata, suoque
Continuit se lympha diu tranquillior alveo;
Indomitos et lenta salix et vilior alnus
Frenabunt cursus; et inexsuperabile flumen,

Quod latè premit arva sonans, et gurgite moles
Diruit oppositas, volvitque rotantia saxa,
Nequicquam littus feriet nemorale, suoque
Defensos numero truncos: torrentibus ultrà
Perget aquis, immane fremens; testemque furentis
Diluvii spumam limumque in fronde relinquet.

Pratorum quoque glauca salix non indecor oras
Cinget, et epotis crescet ramosior undis,
Lentaque præbebit frenando vincula Baccho.
Humenti figenda solo cuneatur, et, ortu
Non morosa, citat ramos; ac sæpe revulsus
Exsucco palus salicum de fasce, tenellis
Detur ut arboribus custos tutorque, renatâ
Fronde viret, plantamque gravi premit improbus umbrâ.
Atque ut cæca rapit mors optima quæque; saligunm,
Exstinctis tiliâ aut ulmo, mirabere palam
Fundere vicino pallentes funere ramos.

Perpetuum buxus servat quæ frondis honorem,
Saxosos olim montes inculta tenebat:
Hortorum nunc crispa vias distinguit, et errat
Mille modis rubeos inter viridissima flores;
Jussa vel in muri speciem consurgere, clausum
Ornat et hirsutis vallat pro sepibus hortum;
Dat thalamos eadem mollique sedilia fronde;
Et, teneros longo flectens curvamine ramos,
Exhibet æstivis impervia solibus antra;
Tonsaque forficibus, rabidi nunc ora leonis

Exprimit, aut arcu jaculantem tela Dianam :
Nunc turrita viret; longi nunc torta colubri
Prosilit in faciem; passas nunc explicat alas
Instar avis, superas quæ visa tenere volatu
Velle plagas, hæret pedibus tellure refixis.

Ad quascumque voles magis ingeniosa figuras
Taxus in irriguis crescet formosior hortis:
Sive rotundatur ferro, terrisque jacentem
Orbiculata globum reddit; ductisve per artem
Frondibus æthereos imitatur flexilis arcus,
Vel solis radios, gracilis vel cornua lunæ;
Seu detonsus apex in acumen desinit, altæ
Pyramidis ritu; seu gnavus in ora ferarum
Aut hominum ramos olitor jubet ire sequaces.

Quid loquar aut myrtos humiles, aut præmia vatum
Pierias lauros, aut flexile vimen acanthi,
Hirsutamque comis pinum, tristesque cupressos?
Quid platanum, et ripis lætam declivibus alnum;
Vosque, peregrino, casiæ, quæ nuper ab orbe
Venistis, murum dociles vestire, domorumque
Atria vere novo scenâ decorare virenti;
Teque, susurranti quæ, popule, contremis umbrâ,
Et te, abies, quæ, passa truces in montibus austros,
Ad mare descendes alios visura tumultus?

Invitant aliò pomis nos dulcibus horti:
Hic labor, hinc operum merces speranda colonis.
Ergo novo jam vere manus adhibere cavandis

Edicam scrobibus, vitium telluris ut æstas
Percoquat, et salibus gravidet sola fertilis aër.
Scrobs autem cono similis fodiatur, ut agri
Interiore sinu radix diffusa vagetur
Laxiùs, et nimios humus extima respuat imbres.

Semina recta leges, nullis deformia nodis
Ulceribusque: tripes arbor tria brachia pandet,
Ut mediam teneat se firmiùs, atque comantes
In patulum ramos spatiosior explicet orbem.
Venali ne crede nimis: nam sæpe per urbem
Vendibilis jactatâ, solo deponitur arbor
Jam prope sicca, diu nimiùm quia pabula tellus
Nulla dedit; spem sæpe tuam frustratur, agrestes
Ingratosque ferens mentito nomine fructus.

Semen agro dabis ipse tuo; primamque parabis
Arboribus segetem: si desint semina, mollis
Arbore detrahitur ramus, claususque lagenâ
Ad tepidos alitur soles pluvialibus undis.
Si fontes bibat usque novos; jam mense peracto
Truditur ex ima brevior radicula parte:
Robustis tum planta cibis nutritur, humusque
Trita manu miscetur aquæ: mox cortice rupto,
Quum teneras meditatur hians arbuscula frondes,
Deponenda solo est, tractandaque molliter; acri
Ne brumâ torpescat iners, aut sole sitive
Ardeat, immodico vel palleat ebria potu.

Arborei porrò fœtus non omnibus æquè

Proveniunt agris : neque enim nutritius idem
Humor ubique subest ; radice nec unus in omni
Contextus similesque viæ, queis pabula terræ
Omnia succedant. Hinc semina mutat arator,
Et milium sparsamque solo committit avenam,
Triticeis alimenta negant ubi messibus agri :
Namque novas novus insinuat se succus in herbas.
Interiit quibus antè locis vetus arbor, eisdem
Altera vix oritur ; vitalem sive superstes
Præripiat succum radix ; seu tabida labes
Imbelli funesta ferat contagia plantæ.
Attamen, ut paribus spatiis stent ordine longo
Arborei trunci, vacuis ubi sedibus hæres
Restitui debet, vasto telluris hiatu
Fossa diu pateat : tum stirpibus igne perustis
Purgatoque solo, terram de valle petitam,
Et putribus pinguem foliis, supplere memento.
Sic quum pestifero quis funere polluit ædes ;
Omnia contactu fœdo temerata fenestris
Ejiciunt procul, et, diræ purgamina pestis,
Nuda salutiferis inodorant mœnia fumis.
Observare polos juvat, et, quo cardine cœli
Constiterant, eidem molles opponere plantas ;
Pabula ne subeant ægræ : si respicit arcton,
Quæ steterat pars antè notis obversa (minores
Nam boreæ de parte latent sub cortice venæ)
Parciùs hinc succum sol è radicibus imis

Evocat: ecce vides ut in ilice plurimus ovi
Circulus in faciem truncis inscribitur, austros
Crassior ad tepidos, gelidamque exilis ad arcton.
Hâc ratione plagas cœli, quum forte per altos
Devius errasti saltus, et quâ sit eundum
Invenies, plano ramum si demetis ictu;
Adspice quâ cortex propior sit parte medullæ;
Frigidus hinc oritur boreas: contrarius auster
E regione venit. Si terga obverteris axi,
Occiduo tibi dexter erit flans caurus ab orbe,
Lævus ab eois eurus qui nascitur oris.
Junior in frondes si se profuderit arbor,
Radices oblita suas defigere terris,
Falce recîde comas; ut stirpem succus ad imam
Defluat, et primo truncum confirmet in ævo.
Frugiferis sic vere greges immittimus arvis,
Ut seges adsurgat tonsâ generosior herbâ,
Nec culmus gravidæ quondam succumbat aristæ.
Pinguior è media quum prosilit arbore ramus,
Dulcia præripiens reliquis alimenta, fameque
Conficiens; ferro tolles, succumque docebis
Permutare vias, et in omnes partibus æquis
Ire comas, virgæ nimis indulgere nec uni.
Atque utinam novus è populo quum civis ad amplas
Sic emergit opes, spectans ad publica vulgi
Commoda rex, premat indecori quod in aëra fastu
Altius erigitur caput; et quas subtrahit unus

Divitias regni, populum diffundat in omnem;
Nec ferat exitio reliquorum crescere vilem
Obscura de plebe virum, nostræque superbis
Ædibus et luxu dapis insultare ruinæ!

In teneris quanquam meliùs respondeat annis
Insitio; si quos tamen emendare placebit,
Aut uno varios trunco confundere fructus,
Non simplex modus est alienum immittere germen.

Fissus enim scalpro cortex aperitur acuto:
Non tamen, ut vatum princeps monstrabat, in ipso,
Quà tunicas oculus rumpit, fit rimula nodo;
Sed potius quà se nullum de cortice trudit
Germen, ubi nitidus locus est, et nulla cicatrix;
Ex alia tener huc includitur arbore ramus.

Vel cæso in scuti faciem cum cortice, gemmam
Felici natam tollit de stirpe colonus,
Deque maritanda decorticat arbore, quantùm
Abstulit ex alia corii: tum fœdere miro
Germen adoptivum spatiis æqualibus aptat.
Commissura luto tegitur; constrictaque lento
Vimine gemma, novis inolescit sedibus hæres.

Arboribus demum superat quum mollibus humor,
Eligitur teres, et solidus, gemmâque frequenti
Surculus; hunc acuunt ferro, cuneique figurant
In speciem: ramis dein infelicibus arbor
Exuitur, vertex resecatur; et antè subactis
Quàm mediâ cuneis via finditur arbore, truncum,

Ne nimium procedat hians scissura, tenaci
Fune ligant; rimæque ferax immittitur altè
Surculus; et brumæ nimios immobilis imbres
Ut toleret ventosque, luto componitur unà
Muscus, et intortis religatur fascia vinclis.
Inclusos viridi mos est adstringere ramos
Vimine: nos juncos et mollia vincla probamus;
Angit enim plantam, quum vimen inaruit æstu.
 Vertice præterea cæso, quum plurimus humor
Vere subest, hinc inde frequens sub cortice ramus
Inseritur; truncumque novâ quasi prole coronat.
 Fistula vel salvis educitur integra gemmis,
Arboris alterius nudatum cortice ramum
Ut tegat, ingratos emendatura sapores.
 Quæ Pariam decorat pomis et floribus urnam
Citrus, ad agrestes truncos delata, feracem
Hospitio ramum sic jungit, ut ille parenti
Hæreat, et duplicem geminâ trahat arbore succum.
Deinde novo quum jam victu consueverit uti,
Tollitur avulsus matris velut ubere ramus.
 Insitione nihil ruris cultura, vel usu
Uberius, visu vel pulchrius extudit: illâ
Scilicet arte feros cogunt mansuescere fructus;
Nobilitata novis ita frondibus arbor ubique
Provenit: et cerasos, nec non gaudentia sicco
Persica mala solo, pingues uligine campi
Parturiunt; cerasi ramum si truncus adoptat

Humentis patiens terræ: sic hispida ponens
Tela pirus, nova poma, novas miratur et umbras.
Horridulos ita castaneæ nux ardua fœtus
Levigat; et prunus dat cerea poma, suumque
Fraxineo nomen trunco: sic insita malus
Fœcundat salices; et spinis natus alendis
Flore micat, fructuque rubus gravat ubere ramos.
Ilignâ sic glande pluit frondosior ulmus:
Sic ceraso mutat laurus Phœbæa corymbos;
Atque superba novo ramorum fœdere morus
Flore citri niveo candescit; et unde puellæ
Bombyces aluere suas, hinc aurea carpunt
Mala sibi; niveoque sinus hinc flore coronant,
Unde novâ calathos implebant fronde capaces.
Sic unâ varii pendent ex arbore fructus:
Ductus et ex îsdem radicibus, unus et idem
Succus amygdaleo fœtu durescit, aquosa
Mollior in pruno; niveis hinc floribus albet,
Hinc ceraso rubet, aut moris nigrescit; acerbos
Parturit, et dulces fructus; atque omnia rerum
Transformat sese novus in miracula Proteus.
Quin etiam varias subiens mutabilis herbas,
Allia qui pariet graveolentia succus, ocellos
Vicinamque rosam miro perfundet odore;
Purgantesque ferens malvas, gelidamque cicutam,
Incutiet morbos, morbisque medebitur idem.
Multiforis ut quæ tubulis fluit, una figuras

Mille refert, nunc in cyathos aqua concava, rectos
Nunc in aristarum fasces hirsuta, recurvas
Tensa vel in mappas : eadem micat ardua cœlo,
Carbaseoque sinu tumet, aut radiantia solis
Lumina, cœlestem vel mille coloribus arcum
Exhibet, aut pluvio dispergitur imbre : draconis
Nunc contorta modo, teli nunc missilis instar
Ejaculata, leves adspergine verberat auras.

Arbor adoptivos primo generosior ævo
Accipiat ramos : ut enim sanabile vulnus
Perfacili coit in membris puerilibus arte;
Sic levis in tenero fit cortice plaga, diesque
Post aliquot trunco coalescit in hospite ramus.

Non quascumque voles plantas tamen excipit omnis
Arbor ad arbitrium; veteres nec vincere rerum
Fas inimicitias, et conciliare pirosve
Quercubus, aut vites oleis, Bacchumque Minervæ.

Natali sata trima loco mutabis, amicam
Arboribus terram et loca commodiora requirens.
Si quæ mutatis vel non comprenderit arvis,
Aut enata parum faustè successerit arbor,
Insta aliis; et quære magis cui commoda tellus
Et cœlum faveant, quàm quæ vel divite fructu
Nobilior foret, aut viridi speciosior umbrâ.
Siccior et tepidis humus austris prona saporem
Commendat, molem præpinguis et humida tellus.
Inde petes fructum, qualem structura requirit

Pyramidum, quæ non stomachum, sed lumina pascunt,
Et quibus ut pictis gaudet conviva tabellis.

Eligitur pomis ager opportunus alendis,
Cui natura magis, rivus quàm ductilis, æquum
Sufficit humorem: loca nec montana recusant,
Nec graciles, modò lympha sitim compescat, arenas.
Attamen ut pomi fœtum sola pinguia vulgò
Degenerem pariunt, hebetantque saporis acumen;
Sic ubi sicca nimis tellus erit, arbore passim
Immatura cadent, et vermibus obsita mala.
Herbida conveniunt pomis quoque prata serendis:
Pomus enim, si nata suis semel hæserit arvis,
Agricolæ non curat opem; sine vomeris usu
Parturiet fructus, quos mollior herba caducos
Excipit innocuâ, vento quatiente, ruinâ.

Fîcus amat soles, nec apertis creditur agris,
Frigidior quâ sævit hiems regione; sed urnis
Grandibus impositam, brumâ redeunte, quotannis
Securam sub tecta ferunt, cœloque redonant,
Mollis ubi boream zephyrus procul egit ad arctos.
Nos autem ficum mediis vel ponimus hortis,
Aut humiles inter vites nudoque jubemus
Sub jove dura pati brumalis frigora cauri:
Quanquam confisos nimiùm deceperit atrox
Nuper hiems, et ficus agro defecerit omnis,
Insolitam secum stragem mirante colono.

Incolumem gremio stirpem quæ terra tepenti

Foverat, in partus ita festinavit, ut arvis
Tristia vix superent tantæ vestigia cladis :
Ficus enim subitò ramos adolescit in altos,
Sed brevis est quoque vita : rapit mors alite fato
Præcipiti quidquid partu natura creavit.
  Hunc fortuna sequi morem consuevit : in altum
Adtollit subitis opibus, celerique rotatos
Turbine mortales ab honorum culmine summo
Præcipitat; gremioque novum depromit alumnum,
Quem pariter monstret, tenebrisque recondat avitis.
Quò fuerat domus editior, graviore ruinâ
Concidit; ut silvis quam demiratus in altis
Umbriferas cedrum tollentem ad sidera frondes
Viderat, ex alio rediens mox orbe viator,
Circumfert oculos; et, quæ nemus omne premebat,
Quæritat incassum cedri caput : una supersunt
Arboribus circùm laceris vestigia casûs.
  Ficulnos memor usque solo defigere ramos,
Elige petrosum collem : loca saxea ficum
Nobilitant. Quanquam cœli plaga mitior ortam
Excipiat, primo tamen indulgere sub ævo
Proderit : idcirco vacua internodia cannæ
Divide; quo capitis quasi tegmine frigoris arcens
Vim gelidam, mollis tutere cacumina plantæ.
  Ut festina suos alienis mensibus arbor
Parturiat fœtus, oleum, cepasque rubentes,
Rigosumque piper fluvialibus incoque lymphis;

Quo radix animosa suos medicamine fructus
Præcipitet: pullam contrà remorabere ficum,
Nascentes primo grossos si decutis ortu:
Nam fœcunda novis se fructibus induit arbor;
Quos improviso non nunquam frigore caurus
Occupat, et dulci prohibet mitescere succo.

Mollior est citrus, et magnis obnoxia curis:
Hanc nisi structilibus tectis et stramine multo
Defendas hiemem contra; vix frigus acutum
Durat, in apricis quanquam sit consita terris.
Imbellem capit urna capax; et mobilis arbor
Æstivos medio soles nunc captat in horto,
Fornicibus nunc sub longis impune furentes
Audit tuta notos: et quum riget, atque caducis
Nuda comis deforme caput fert quercus in auras,
Illæsum retinet citrus aurea frondis honorem,
Malaque floriferis hærent pendentia ramis.

Lignea quæ citros gestabunt vasa, sub altis
Porticibus, serie longâ spatiisque viarum
Inter se paribus distent, ut vere fruaris
Perpetuo: te namque domi si quando tenebunt
Invia vel tellus, aut intractabile cœlum;
Frigoribus mediis spatiaberis inter odores
Veris, et autumni pulcherrima dona, virenti
Poma simul niveosque legens ex arbore flores.

Despectura truces olim nux grandior euros
Apricis adolescat agris: ibi semina prima

Humidulas depone nuces; testamque minorem
Subjice; radicem nascens ut latiùs arbor
Spargat, et insani quondam vim perferat austri.
Terque quaterque solum primo nux mutet in ævo:
Nam patriâ veluti procul à tellure juventus
Crescit laude novâ; teneris sic arbor in annis
Nativo translata solo caput altius effert,
Et ramos fœtu gravat uberiore comantes.
Laxiùs inter se distent; ne tristibus umbris
Vexet, et alterius diverberet altera frondes,
Depereatque tener per mutua vulnera fructus:
Et quia per vacuum passis amplissima ramis
Funditur, et nocuâ segetes interficit umbrâ;
Occupet extremos agrorum in margine fines,
Non conjuncta viæ tamen, aut vicinior urbi;
Præteriens matura petat ne poma viator,
Et laceros mutilet saxorum grandine ramos.
Quæ legitur, necdum fisso nux cortice rimas
Egit hians, corium paleis permixta remittet.
Nativo patiere satam consistere fundo
Castaneam; lutea vel cum tellure revelles,
Ut scrobibus demissa, novum vix sentiat agrum.
Triticeas inter stet mollis amygdala messes,
Durus ubi gelidis boreas non insonet alis,
Exuratque novo properat quos vere quotannis
Edere præcipites arbos improvida flores.
Omnis enim verno spes est in flore: tenellum

Hinc solers natura fovet, ramoque comanti
Et duro calicis munimine vestit; hiantem
Dein modicè jubet explicitas evolvere frondes,
Nec totos aperire sinus, sed discere sensim
Frigora nocte pati, calidoque adsuescere soli.
Interea fructum gremio flos mollis olenti
Educat, et tenero ventos defendit alumno:
Sunt etenim flores velut incunabula pomi,
Præsidio cui sunt decorique; nec antè relictis
Officii memores ramis labuntur, apertas
Quàm quum ferre potest fructus jam firmior auras:
Frons remanet, tremulis soles ut temperet umbris.
Quamvis et cerasos et amicam vinea ficum
Accipiat, sociasque piros, et Persica mala;
Frugiferis tamen arboribus propiora relinques
Arva domo, gregis et populi secura rapacis.
Intactis pirus assurgit liberrima ramis,
Frondentes vel tonsa comas, brevitate coactâ
Deprimitur; vel per cratem prætensa, sequaci
Fronde tegit murum, fruiturque calore reflexi
Solis, et artifici decorat pomaria textu.
Seu protensa pirus, pictisque simillima flabris,
Hæreat ad muros; vincli seu libera tendens
Brachia, crateri similem pandatur in orbem;
Imperia in ramos memor exercere fluentes
Rusticus, adtonsis norit quæ gratia ramis;
Quæ potior facies primo formanda sub ævo:

Instar enim pueri, pravè quum fingitur arbos
Junior, in pejus crescit; quod primula peccat
Disciplina, sequens vix unquam corrigit ætas.

Quum tumet et tunicas nova rumpit gemma, putator
Nil dubitat, fructu quis submittendus habendo
Ramus erit: nodo protuberat ille frequenti,
Alteriusque recèns cæsi de vertice rami
Solvitur in flores. Brevior crassusque, ferendo
Par oneri, succo plures alet ubere fœtus.

Si pirus irriguis se pumila jactat in hortis;
Provideant patulo crescens ne ramus ab orbe
Exeat, aut muris arbor decedat, acernas
Jussa sequi crates: imprimis fertile lignum,
Et, qui spem faciunt, oculi serventur; inersque
Et sterilis ferro ramus tollatur adunco.
Talis erit duro nitidus qui stipite sursum
Prosilit, et mediâ caput altius arbore tollit:
Ne tamen hanc penitus, radix cui prodiga succos
Pleniùs immittit, pressâ rescindite falce;
Sed mediam tantùm ferro succidite virgam:
Nam sterili pro fronde, caput decisa, feraces
Progenerat ramos nodis ex omnibus ortos.

Non placet adtonsa transversus in arbore ramus,
Ni parat in fructum gravidis erumpere gemmis;
Fructus enim decet imprimis. Sed copia florum
Largior agricolam ne spe deludat inani:
Majores, moritura brevì quum deficit, arbor

Jactat opes. Tu dona bonus suprema recusans,
Excuties digito flores: quâ fortè remotâ
Luxurie, succo reviresct paupere truncus.
Ad priscum sic sæpe decus, laudemque paternam,
Emergit fastu domus inclinata reciso.
Infirmis falcem arboribus suppone nivosum
Ante gelu; strictimque puta, nec plura relinque
Germina, quàm trunci vires patiuntur et ætas.
Vere novo validas contrà succoque nitentes,
Ne dubio properent flores educere cœlo,
Adtondere juvat, ferroque infringere vires.
Icariæ quum sol rapidos ad virginis astrum
Flectet equos, rursus folii tollenda virentis
Luxuries; succos ut fructibus arbor alendis
Servet, et in sterilem non fundat prodiga frondem.
Altera contineat, manus amputet altera ramos,
Et pronam ad solem media internodia plagam
Obliquâ falce accipiant: nam plana cicatrix
Rore tumens, gemmas inimico interficit imbre.
Incauto tua carnifices pomaria ferro
Ne lacerent servi, falcem tractare peritâ
Disces ipse manu; respondebitque labori
Non ingrata tuo pomis felicibus arbor.
Namque meam propter Bliteram, quà mitior ire
Incipit, et dudum juga per salebrosa volutus
Præcipites et adhuc pavidas horrore locorum
Obris aquas remoratus, agris hortatur amœnis

Felicique frui cœlo; vir ruris amator
Si quis erat, memini quas impendebat alendis
Arboribus curas, quàm fausto fœdere ramos
Insereret, citros ut falce putaret, odoras
Me puero gaudente comas adtollere terrâ,
Et plenis portare domum juveniliter ulnis.
Necdum animo effluxit, quàm dulcia poma vicissim
Arva darent, oleis ut grandibus æmula citrus
Surgeret, et ramis pendentia mala decoris
Candidulos inter fulgerent aurea flores.

Ille meus pater est, quem mors sævissima dudum
Abstulit: at nostrum non illa exstinxit amorem;
Et patrios revocans mores exemplaque, nato
Quæ præstat meminisse magis quàm dicere versu,
Non alio, ne regum equidem de sanguine malim
Esse satum: tanti est pietas atque aurea vitæ
Simplicitas, et nuda fides, lucroque pudendo
Pectus inaccessum, et rigidi mens conscia recti!

Ut juvat imprimis sub pectore volvere tritas
Usque fores inopum turmis! Ita pagus amicam
Pauperibus mentem norat, moresque benignos,
Et promptas ad dona manus; ut quisquis egentes
Viderat, aut serâ peregrinos nocte petentes
Hospitium, fundata velut sibi tecta, paternas
Monstraret miseris, peregrè vel euntibus ædes.

Salve, care parens, et qui prodesse docebas
Moribus agrorum studium; quòd ruris amore

Nunc uno tenear, procul ambitione remotâ,
Gaude, si quid adhuc mea curas: plenus amicis
Quæ dederas monitis, fructus non quæro laborum,
Quàm mihi quos ruris fert inculpata voluptas.
Si qua fuit quondam te vivo fama, placebat
Illa mihi, quia te pronis recreabat in annis:
Jam me nulla movet quæ te non gloria tangit;
Natalis nec jam capior dulcedine cœli:
Teque absente, placet tantùm mihi patria, nomen
Quòd colit illa tuum; quòd, me veniente, tuarum
Non oblita mihi laudum præconia pagus
Usque canit, mecumque dolet, mecumque parentem
Luget et ille suum, defensoremque requirit.

ARGUMENTUM

LIBRI VI.

ARBORIS *hominisque similes sunt status, vita, variæ ætates; eadem morborum signa; eædem causæ. Idem succi circuitus, qui sanguinis. Hujus circuitionis argumenta; physica causa. Aqua quantùm conferat ad nutrimentum plantarum. Limæ, in America, arbores rigantis arbitrio fructus pariunt. Humor arborum abundans exsudat: hinc myrrha, thus, etc. ubi de plantarum respiratione. Ars eliciendi succos ab arboribus. Arborei succi usus in medicina. Resecandæ radiculæ arboris succosioris. Arbor languens recreatur stercore columbino, etc. Optima plantarum medicina. De emendando pomorum colore et sapore. Ludunt in arboribus agricolæ; ludit in humanis fortuna. Varii casus, quibus affliguntur arbores. Fortuiti casus, quos habent juniores arbores. Infestantur arbores mucore, musco, etc. Arbor arbori innascitur. Viscus, ubi de veteris Galliæ superstitione, et de Galliæ christianæ pietate. Ludovici Magni laudes.*

LIBER SEXTUS.

Arborum morbi, eorumque causæ et remedia.

NUNC age plantarum morbos artemque medendi
Exsequar, humana repetens ab imagine causas
Atque mali communis opem: mortalibus ægris
Arboribusque pares fert vita simillima casus.
  Non dispar utrisque habitus: radicibus arbor
Insistit veluti pedibus; pro corpore truncus
Eminet, et longos fundit quasi brachia ramos.
Arboreas terræ succus pro sanguine venas
Irrigat; et frondes, vitæ fons, manat in omnes.
  Spemque metumque facit plantarum infantia, primo
Luxurians et flore nitens juveniliter ævo,
Sed vix stare potens, crebrisque agitata procellis.
  Lactentem quanquam teneris informet ab annis,
Ætati tamen indulget, ramosque colonus
Non reprimit, donec rigidos imponere mores
Et luxum austerâ compescere falce monebunt
Impetus, et trunci vigor inconsultus adulti.
Arctior effrenos tum disciplina coërcet,
Imperiumque pati ramos jubet, atque figuram
Induere, et curvum vel in orbem crescere tonsis

Frondibus, aut viridem muris prætendere scenam.
Indocilis posito demum fervore juventæ,
Subsequitur solers et idonea fructibus ætas:
Arboribus sua nec deest importuna senectus,
Fronde caput nudans, et arans in cortice rugas.
Pallentum notat ora virûm, macilentaque membra
Longior attenuat morbus: sic arida truncos
Occupat invalidos macies; aliumque colorem
Ægra trahit ramis pallens languentibus arbor.
Humanos eadem morborum causa per artus
Sævit et arboreas frondes, quas paupere succo
Vix alit, aut nimiâ tellus ingurgitat escâ.
Ac veluti calet indomitæ quum febris ab æstu,
Nec capitur venis, mortalia corpora sanguis
Adficit; et laxis morbi grassantur habenis:
Haud aliter nimio revolubilis impete succus
Arboreas rumpit venas, residensque latenti
Tabe putrem vitiat truncum; caput arboris aret,
Brachia deficiunt, coma defluit, almaque radix
Præclusis alimenta viis jam nulla ministrat.
Succus enim tenues subit abs radice meatus,
Pervaditque comas; et vertice lapsus ab alto
Circuit, ac latè plantam defertur in omnem:
Sanguis ut humanos circumvagus irrigat artus.
Nonne vides, stricto compressis vimine ramis,
Desuper ut refluo cortex humore tumescit;
Ut, pluvius frondes si tantùm adsperserit imber,

Continuò vires arbos animosa resumit;
Emoriturque trahens ramo quod sæpius uni
Morsibus inspirant animalia dira venenum.
Si facili placet exemplo cognoscere succi
Circuitum reducis, teneram cum stirpibus herbam
Velle solo: mersæ stirpis pars altera vitam
Ducat aquis, extra cyathum pars pendeat; omnes
Unus alet fatis paribus revolubilis humor.
Præterea si fortè, solum mordentibus undis,
Radices arbor nudas ostenderit, unam
Intercîde; novâ stirpem mirabere cæsam
Fronde virere, licèt non altera pabula tellus
Sufficiat, quàm quæ ramis transmittit ab altis.
Succosas ubi cœpit hiems constringere venas;
Deficiente cibo labuntur ab arbore frondes,
Hibernoque silent torpentes frigore rami;
Lignea dum tepidum ver spiramenta relaxet;
Atque viâ plantas se liberiore per omnes
Largior effundat succus, quem terra solutis
Collegit nivibus, plantisque impendit alendis,
Hinc nova vernantis facies telluris: in herbam
Prosilit alma Ceres, viget arbor, et ubere victu
Brumalem solata famem, se fronde virenti
Induit, et ramis crescens pubescit opacis.
Quâ ratione subit radicem succus, et altas
Invadit frondes, ac rursus ab arbore summa
Ad stirpem refluit, naturæ arcana, docebo.

Qui cœlum tenet omne, soli quoque permeat æther
Viscera densa; suo fluidos premit ille liquores
Pondere; quos sursum, si quæ vacat aëre crasso
Semita, per tenues cogit consurgere venas:
Ut digitos inter mustum prorumpit hiantes,
Maturas pedibus calcat quum vinitor uvas;
Nec secus ac pannum consurgens unda bibacem
Imbuit, extremo quamvis hunc margine tantùm
Contigerit; montes eadem quo more per altos
Nititur, et vivo juga saxea fonte recludit:
Aut velut in tubulos, circùm stagnantibus undis,
Adscendit liquor; aëreo sic pondere venas
Succus in arboreas protruditur: intima terræ
Qui calor occultis meat intra viscera flammis,
Spiramenta soli laxat, succosque tumentes,
Quà data porta, jubet ligni succedere venis.

Non tamen hæc alimenta caput sublime virentis
Ilicis adtingent; almo nisi mixta liquori
Latiùs humorem fermenta calentia pellant;
Venaque clusilibus valvis munita regressum
Impediat; ramos ut terræ succus in altos
Prosiliens, alat et truncum frondesque; novumque
Eluctatus iter, stirpem referatur ad imam:
Auctior unde vias iterum decurrat easdem;
Atque, perenne soli munus, nova pabula plantis
Adferat, absumpti reparans dispendia succi.

Ille autem modus ac vitæ divina supellex

Humanos oculo produnt se teste per artus,
Arboreis qualem visum est adfingere venis:
Namque suî semper natura simillima, textu
Simpliciore quidem, sed non diversa, secuto,
Plantarum vitam, pecudumque, virûmque tuetur.
Quis medicas adhibere manus jam nesciat ægris
Arboribus? Neque enim languent, si commoda tellus
Sufficiat succum, cui sit via libera ramis;
Nec subeunt alimenta, nisi fœcundior almam
Diluat imber humum: siccis hinc frondibus aret,
Quæ nullos bibit orta recèns arbuscula rivos;
Grandis enim sibi quærit aquas tellure latentes,
Altiùs immissis agro radicibus, arbor.
Hinc procul, extremis Americæ in finibus, oram
Æquoream propter, medius sol imminet urbi
Quam dixere Limam. Phœbo propiore calentes
Temperat aura dies, quæ frigida manè propinquo
Spirat ab oceano: quum vespere lassa quievit,
Succedit variatque vices adversa, nivosos
Quæ montes gelidosque madens præterfluit amnes.
Perpetuo cives ibi vere fruuntur; et annus
Labitur usque suî similis. Silet arbor, amico
Fonte carens; flores eadem fructusque rigantis
Agricolæ parit arbitrio: totumque per annum
Nullus ab innubi licèt æthere decidat imber,
Non arent tamen arva siti; sed hiantibus haustam
Ut puteis lympham multo sudore per hortos

Spargimus; in rivos ita per sata pinguia ducunt
Flumen: et arboreos vel aquarum copia fœtus,
Quo placet agricolis, maturat mense; vel anni
Tempus ad extremum lymphæ penuria differt.
Irriguis ergo pirus altera floret in hortis,
Altera curvatur fructu; maturaque nullo
Tempore deficiunt sitientes poma colonos;
Dumque solum movet, aut sarmenta fluentia cædit
Vinitor, hinc dulces in eisdem sepibus uvas
Colligit, hinc vitis captat florentis odorem.
Felices nimiùm populi, queis prodiga tellus
Fundit opes ad vota suas; queis contigit æstas
Æmula veris, hiems sine frigore, nubibus aër
Usque carens, nulloque solum fœcundius imbre!
Fertilibus gens dives agris, aurique metallo,
Ditior ingeniis hominum est, animique benignâ
Indole; si cuncti recte discuntur ab uno,
Linguarum morumque sciens, interprete nullo,
Europæ varias gentes qui nuper obibat,
Hospes ubique novus, nulla peregrinus in urbe.
Largior irriguo qui succus ab imbre redundat,
Officit arboribus; venisque effusus, inerti
Corrumpit carie truncos, aut gibbere fœdat.
Plenior ipsa sibi nonnunquam subvenit arbor,
Exsudans nocuos dirupto cortice succos:
Vere magis; largum quia vere tepentibus agris
Evocat humorem radix: hinc myrrha, sacrisque

Thura deûm quæsita focis, sudataque ligno
Felices Arabum ditant opobalsama silvas;
Hinc Chia lentisci lacrymas habet insula; saltus
Hinc Calabri rorem stillant, quem frigidus aër
Congelat: è cœlo lapsum plebs credula jactat,
Æthereamque vocat mannam, memor illius escæ,
Quâ Deus errantem loca per deserta tot annos
Abramidum pavit cœlesti munere gentem.

Uberior venis ut pix decurrat apertis,
Rusticus heu! ferro pinum denudat: hiemsque
Frigida jam nullo defensum cortice succum
Consolidat; claudensque vias, queis spiritus ipsis
Ducitur arboribus, cum respiramine vitam
Eripit: arbor enim (res non ignota) ferarum
Instar et alituum, piscisque latentis in imo
Gurgite, vitales et reddit et accipit auras.

Tutius est australe latus recludere ferro,
Atque terebratis humorem educere truncis.
Nam velut humanum, detracto sanguine, corpus
Sæpe valet; nocuum sic justo lætior arbos
Exonerat succum, sterili nec jam ampliùs umbrâ
Luxuriat; fructu sed curvos ubere ramos
Deprimit, et dulci commendat poma sapore.

Quare age, ne dubita fabrilem adhibere cavandis
Arboribus terebram: per iter declive canalem
Insertum ut subeat liquor, obliquabis adactum
Altiùs in truncos vulnus, quâ parte tepentes

Uberiùs stillans arbor spectabit ad austros.
Inde fluet medicas humor quæsitus ad artes:
Ulmeus expugnat febres; sambuceus albo
Languorem hydropis de corpore pellit aquosum;
Fraxineus laterum mollit capitisque dolorem,
Atque oculos hebetes acuit, surdisque medetur
Auribus, et membris abigit lethale venenum.
Est quoque fraxineo sua vis et gratia ligno;
Sive fluens sanguis, citiorve moranda sit alvus.
Livida fraxineæ curant quoque vulnera frondes,
Et prohibent mordax ne membra per integra cancer
Latiùs emanet, nec in intima viscera gliscat
Mortifero virus fundit quod vipera dente.
Anguibus usque adeo est arbos inimica, sub umbra
Illius ut metuant convolvere corpus; et orbe
In medio positus serpens, ac frondibus illinc
Clausus fraxineis, hinc prunâ ardente, per ignem
Semicremo fugiens celeres det corpore tortus.
Sanguineum quercus succo stringente fluorem
Compescit: stomachum tiliæ solantur onustum,
Marcentemque cibis: prunus silvatica pellem
Squamososque gravi prurigine liberat artus.
Nec betulla fluet membris minùs utilis ægris;
Seu stomacho diros calor erupturus in ignes
Incubat; infestus renes seu calculus urit.
Humidulos etiam studiosior Anglia flores
Pungit acu, et succum jubet exsudare salubrem,

Mæonios qualem non exprimit ignis ad usus:
Jamque papavereo stillant quæ vertice, guttæ
Ante alias promptum spargunt per membra soporem.

Humor ab arboribus, quoties nociturus abundat,
Detrahitur cuneis pingui sub cortice fixis:
Sed dubiâ veluti dape cautiùs abstinet æger,
Noxia quàm revomit medicas alimenta per artes;
Sic nimiam, cæsis aliquot radicibus, escam
Subtrahere, et plantis velut os occludere præstat,
Quàm nocuos ruptis succos extrudere venis.

Arbor ubi virides pandens lætissima ramos,
Pauperiem fructûs miserâ compensat inanis
Ubertate comæ, stirpis rescindere fibras
Proderit, et vegetas trunco subducere vires.
Ut quum luxus iners et dira pecunia sanctos
Fregerunt mores, vitamque licentiùs actam
Ad frugem revocare Deus dignatur; opimas,
Queis alitur vitium, quâ passim densa malorum
Pullulat abs radice seges, succîdere primùm
Instat opes, animum dein ad meliora referre,
Non illaudatos tum demum extundere fructus.

Nunc inopi contrà victu quum pallida languet
Arbor, et exsuccas nudato vertice frondes
Exuit ante diem; morbi radicibus imis
Semen inest, crassoque tumet stirps obsita limo,
Qui venas replet et succi commeatum tollit:
Sparge columbinum stercus, quod cæca relaxans

Spiramenta, vias aperit; succumque redonans
Arboribus, frondis revocat viridantis honorem.
Sed nulla est hausto potior medicina lyæo:
Arbor enim, lymphæ potrix, moribunda resurgit,
Vitigeno mutet si flumina cruda liquore.
Ante alias, ubi languet iners et pallida, vinum
Si biberit platanus, vires animosa resumit,
Epotumque merum viridante remunerat umbrâ.

Parcus opum pretiosa nimis qui vina fovendis
Arboribus negat orta, suo quam pondere pressus
Dives olivarum cumulus desudat, amurcam
Stirpibus effundet; vel quo præsentius ægris
Auxilium nequeat dare plantis, rure domique
Sordida quæque legi jubeat sale plena feraci,
Qualia sunt soleæ veteres, et quidquid equorum
Curator resecat summis ex unguibus, ossa
Trita minutatim, plumas spoliumque ferarum,
Atque columbinum stercus, cineresque marini
Roris; et in grandes hæc ingerat omnia cupas,
Ac demersa diu pluviali maceret undâ.
Ægra salutifero potu recreabitur arbor;
Altiùs adsurgent herbæ; meliùsque nitebunt
Purpurei flores: caput in deforme tumentes
Vix olitor cepas agnoscet, et allia, quæque
Cætera nitratis continget oluscula lymphis.
In nitro vis omnis humi est; nullâque gravatur
Fertilitate: sales si quos absumit, amicâ

Restituas ope, quæ ruris mihi summa colendi est.
Interdum variis natura coloribus ultro
Ludit in arboribus, mixtum candore ruborem
Fructibus adpingens: faciles imitabere lusus,
Multicolor verno si tempore succus aquarum
Irriguos tingat latices, quos ebibet arbor;
Pomaque dulciculum referent mellita saporem,
Indideris si mella cavo fragrantia trunco.
Hunc adeo in geminas aude diffindere partes:
Quæ mediâ penitus latet arbore, tolle medullam;
Atque salutares succos et dulcia supplens
Mella, fimo tinctum bubulo circumline vulnus,
Mollibus incingens vinclis tegumenta; recentem
Ne plagam Boreas, vel sol æstivus acerbent.
Quos ultro fert nata recèns arbuscula ludos,
Non patitur veteris trunci morosa senectus.
Ludit et in tiliis ars ingeniosa colentum:
Arbor enim primo docilem se præstat in ævo;
Et testudineum teneram si flectis in orbem,
Curvatumque solo caput obruis, ire deorsum,
Atque vicem stirpis fungi mirabere ramos.
Hæc nova quum radix genitalibus hæserit arvis,
Eruitur vetus; inverso consistere trunco
Jussa, suos effert arbor pro vertice nudos
In sublime pedes: rami tellure sub ima
Mutatis serpunt vicibus, stirpique rependunt
Aëriæ primis alimenta recepta sub annis.

Stirps autem virides nova per miracula frondes
Parturit, et flores, et quam corroserat antè
Vermis edax, jam nunc apis ambit murmure blando.

Quæ summos Fortuna levis transmutat honores,
Rebus in humanis ita sæpe jocatur; humique
Prosternit capita alta virûm; subitisque vicissim
Divitiis humili natos de plebe supremum
Evehit ad decus: elato sed vertice quanquam
Sidera contingant, et obumbrent omnia luxu;
Quæ primæ remanent stirpis vestigia, linguas
Mordaces acuunt; et non sua comicus actor
Ornamenta gerens risus movet: attamen umbram
Illius ac tegmen captant; et plebis opertum
Exuviis, cultu reverentur supplice truncum.

Quid varios, quibus est arbos obnoxia, casus
Enumerem? tristi nunc grandine vapulat, acri
Nunc perit usta gelu, villo nunc tabet edaci.

Durior abruptis lapidosæ grandinis ictus
Dissipat humorem venis; et hiantibus arbor
Livida vulneribus, fœdo mox tubere passim
Prominet horridior, neque fœtus educat ullos;
Saucia frondator nisi tollat ligna, novisque
Nudatum jubeat truncum revirescere ramis.

Grando minùs damnosa cadit, quum fortè recenti
Imbre madens hebetem cortex jam flexilis ictum
Emollit: tanti est violento posse furori
Cedere, nec semper rigidas opponere vires!

Arboribus contrà clades suprema paratur,
Quum pluvios gelidi vis frigoris excipit imbres.
Arboreas aqua vincta gelu sub cortice fibras
Dissecat; innumeris quo more fatiscere rimis
Cogit, et in varias solvi vas fictile partes.
Tanta potest vis esse hiemis glacialis, in imas
Arboris ut penetret venas, almumque liquorem
Congelet: hinc nostros et nux, et oliva, per agros
Interiit; brumæque truci vix restitit ilex.
Si placidum servârit hiems moderata tenorem,
Læsa cadit nemorum coma: sed radicibus imis
Defendens humus alma gelu, borealibus ultro
Frondis inane decus ventis permittit et umbras,
Quas mox restituet zephyris ver molle reductis.
Durior æstivo flagrat quum terra calore,
Arboribus justum non sufficit arida victum:
Occupat hinc ramos macies infesta; caducis
Inde comis, silvas jures spoliasse decembrem.
Felices populi, medio quibus orbe perennes
Sol cum nocte dies æquat; semperque virentum
Frons nemorum toto manet inviolabilis anno!
Ille nisi decor assiduo vilescat ab usu;
Et placeat magis alternâ vice frondibus arbor
Nunc spoliata suis, iterum nunc vere renatis
Læta comis, quum tempus eget frigentibus umbris.
Ægra vetustatis cariem si traxerit arbor,
Ulcus hians ventis aperi Phœboque medenti;

Largaque diducat truncum fissura patentem;
Ut penetrent intùs sol et perflabilis aër,
Qui putre consolident corpus; ne pestis in altos
Effundat totâ se latiùs arbore ramos.

In teneris etiam plantis primordia vitæ
Difficiles tentant morbi; seu siccior æstas
Incubuit, vel frigus iners, aut largior imber.
Sæpe viatoris quassat manus improba truncum
Imbellem; stirpes fossor vel talpa fatigat;
Cinctaque ni tortis arbuscula sentibus horret,
Capra venenatos dentes in cortice figit.

Præmatura novis, casu damnosior omni,
Fertilitas nocet ipsa piris: quot hiare tenello
Adspicis in ramo flores, tot signa salutis
Adflictæ, tot certa vides præsagia mortis.

Pallet ubi viridi frons cortice; quæritur imâ
Sub tellure mali labes; nudataque radix
Purgatur: sed quum cœpit nigrescere cortex
Aridus, invalidæ vix auxiliabere plantæ.

Mucor, si qua fides acuenti lumina vitro,
Fungorum genus est; fixum quod in arbore venas
Occupat, et ramos inimicâ tabe peresos
Interimit; succum villo quoque muscus edaci
Subducet, ferro nisi tollitur horrida labes,
Quum maduit longo cortex purgabilis imbre.

Tortilis arboreum velut arcto compede truncum
Implicat, et frondes hedera ambitiosa per altas

Indecores pomis audet miscere corymbos.
Hanc, ubi rugoso primùm se cortice fundit,
Tolle, priùs morsu quàm se circumliget unco
Arboribus summis; alienoque ubere pinguis
Emaciet, strictosque premens necet improba ramos.

Erucas, quæ fila vomunt, vincloque tenaci
Involvunt plexas, sobolis cunabula, frondes,
Et lethale comis adspergunt virus adesis,
Exime post imbrem: labor haud operosus; in unam
Tum coëunt pigro torpentes frigore molem.
Formicas abiges, vini si fæce, vel acri
Arboris obsessæ truncum contingis aceto.

Sæpe vel innatus, vel ad interiora medullæ
Vermis iners molitus iter, furit arbore totâ;
Brachia ni ferro cædas infesta, priusquam
Tristia vicinos lædant contagia ramos.

Dum volucrum genus omne lares suspendit opaca
Fronde super; picus rostro prædura lacessens
Robora, securos mediâ cavat arbore nidos.
Insidias meditare, brevem quum picus in orbem
Finget opus, resonisque dolens gemet ictibus ilex.

Fur veteri quondam silvâ quum fortè lateret,
Contemplatur avem; solidoque cubilia ligno
Fossa videns, vir ad omne nefas celer, altiùs acto
Obstruit angustos aditus et limina ferro;
Suspensam foribus gaudens lugere volucrem,
Et sobolis tristes audire et reddere questus.

O natura potens et rerum provida! Picus
Per nemus omne volans operosam viribus herbam
Adtulit, et nidos ferro reseravit abacto.
Obstupet, atque suæ latro non immemor artis,
Gramine, quo pullos genitrix à morte reduxit,
Utitur ut portis clavos ad furta refixos
Excutiat, tacitoque seras à poste revellat.

Arboribus nova sæpe tuis innascitur arbor,
Naturæ, non artis opus; seu fertile semen
Fronde sedens volucris laxâ profuderit alvo;
Molliculus trunco patitur quod in hospite cortex
Radices agere, atque alieno vivere succo.
Sic croceos passim muris erumpere flores,
Proceraque humiles in turre virescere plantas
Adspicimus, semen genitale ferentibus auris.
Arboreæ vitio venæ seu ductilis humor
Degeneres ramos et prodigiale virentes
Parturit, utiliter peccans: hinc namque colonus
Edidicit truncis peregrinum includeré germen.

Ipsa suis viscum ramis ita seminat ilex,
Dissimili qui fronde viret. Nil Gallia majus,
Nil habuit quondam quercu sacratius illâ,
Divinum partu tulerat quæ divite viscum:
Et quanquam nemore ex alto qui fausta tulissent
Ligna domum, nec dira sibi gregibusque timerent
Toxica, nec gravidis inimicos messibus austros;
Germina sacra tamen, ritu demessa paterno

Per Druidas, templis in publica jura locabant.
Ergo novo surgente die, crescentia postquam
Cornua jam sexto Phœbe reparaverat ortu;
Nobilitas cum plebe, viri cum matribus ibant
Quò sua per lucos, per et invia saxa vocabat
Relligio; sacrum resecabat ab arbore ramum
Aurea falx: neque enim ferro violare licebat.
Candenti præcinctus erat quà veste sacerdos
Excipiens viscum, populo plaudente, sub ipsâ
Grandia taurorum mactabat corpora quercu,
Ausus et humano cultros fœdare cruore.

Parce, Deus! neque dira luant commissa parentum
Sæcula servasti quos in meliora nepotes.
Numina vana colens, legumque oblita tuarum
Gallia si tantis potuit succumbere culpis;
Non alia est ritus quæ gens exuta profanos
Servierit cœlo meliùs: non sceptra suosque
Fortiùs est tutata lares, quàm numinis aras.

Nostris pontificum Romana potentia donis
Regna suæ ditionis habens, dat jura per urbes
Ausonidûm, solâ quas relligione tenebat:
Divini cui cura gregis commissa, sacerdos
Maximus imperii summos ut haberet honores,
Pastorale pedum sceptro mutavimus aureo.

Quid loquar emensum pelagus, veteresque triumphos;
Gallia juratis olim quum tota sub armis
Ibat; et augustæ regum quoque prodiga vitæ,

Victrices Solymæa cruces per regna ferebat?
 Gallorum non ille animis excessit avitæ
Relligionis amor: Christo trans æquora magnus
Militat extremas Lodoix orientis ad oras;
Vastaque sulcârunt jam sæpius æquora naves,
Militibus fœtæ, Jesu qui signa secuti,
Emenso terræ revolubilis orbe, salutis
Pignora sacra, cruces, non Gallica lilia portent;
Templa deo statuant, non propugnacula regi;
Et victos Christo populos cœlestibus ornent
Divitiis; nec opes referant, quæ cætera cogunt
Navigia extremos Sinarum accedere fines.
 Muneris et, Lodoice, tui est, quòd nulla supersunt
Hæreseos monumenta; novos quòd Gallia ritus
Dedidicit: nostras quòd rursus Erinnys in oras
Ausa subire, nigro caput icta recondidit orco.
Post longam regum seriem, post sæcula patres
Crediderant cultus aboleri posse profanos;
Et laudum sibi visa seges satis ampla, vel unam
Restituisse Deo et priscis altaribus urbem.
Jussit, et imperio Lodoici tota nefandis
Templa sacris addicta ruunt; totidemque diebus
Exæquantur humi, quot desudaverat annos
Hæresis usa dolis, ferroque armata rebelli,
Ut populos olim patriis averteret aris.
 Una fides animis, cultus concordibus idem
Insidet, et veterum tibi, Gallia, nulla timorum

Causa subest : quondam exitium quæ pœne supremum
Intulit armatis in mutua funera Gallis,
Hæresis emoriens supremos ecce furores
Efflat; et ex altis fumantia tecta Cebennis,
Templaque sacrilegis data flammis, corpora diris
Cæsa modis, uno plures in funere mortes,
Barbaraque et sævis olim vix nota tyrannis
Supplicia ostentans, consolaturque dolorem
Ipsa suum; jamque oblitis facit impia Gallis
Utile, sed veterum documentum triste dolorum.

Perge; novus labor ecce manet te, maxime regum;
Da populis stabilem fortunam : Gallia solam
Se timet, et scissos studia in contraria cives.
Effera, quæ tantum valuit suadere malorum,
Hæresis una potest veteres renovare tumultus:
Illa voluptatis quondam spirabat apertas
Blandior illecebras; mutato nomine larvam
Induit ecce novam, vultus mentita seniles,
Austerosque foris habitus : non invia telis
Est tamen illa tuis, veteres quanquam advocet artes,
Et se mira recens Proteus transformet in ora;
Sævaque nunc tigris fiat, vel amica luto sus;
Nunc vario sese tortu plicet; atque severis
Sæpius è manibus tibi lubricus excidat anguis.

ARGUMENTUM

LIBRI VII.

VITÆ *rusticæ commendatio. Anni initium: quatuor anni partes. Ver. Aranda tellus verno tempore. Curanda prata. Sartura segetum. Bombyces. Lanæ tonsura. Agrorum iteratio. Fenisecium, ubi de morte Delphini, Ducis Burgundiæ. Fenile. Æstas. Agrorum tertiatio. Vinearum pampinatio. Seges à rubigine tuenda. Messis, ubi de grandinis depopulatione. Paganalia: choreæ; convivia; spectacula.*

LIBER SEPTIMUS.

Ver et Æstas.

ANNUUS agricolis ordo, breviorque laborum
Summa mihi tradenda, prius quàm singula versu
Persequar: in tenues ruris descendere curas
Si piget, hanc mecum saltem cognoscite partem,
Qui colitis pingues operis venalibus agros.
Id solitum vobis nunc incusare querelis
Sidera, nunc sterilem falsis incessere terram
Opprobriis, quòd cesset iners, lassataque raras
Jam pariat segetes: atqui nec sidera cœli
Mutavere vices; neque post tot sæcula mater
Alma virûm senio tellus effeta quievit:
Sed cultu viget, æternam sortita juventam;
Et curis hominum, jugique exercita ferro,
Primævas reparat vires; nec inertior annis
Dedidicit veterem, nostro sed crimine, laudem.
Quæ manibus sulcare suis gens prisca solebat,
Nos avidi fructûs, imprudentesque laborum,
Horrida furaci permittimus arva colono;
Nec pudor est dominum servos audire docentes,
Usque novos tentare modos, artemque colendi
Non nisi per grandes peccando discere sumptus.

Ingenium miserè torquemus, ut æquoris æstum
Astrorumque vias studio speculemur inani.
Quâ sine deficerent viduæ cum civibus urbes,
Frugiferæ cultura jacet telluris; et unum
Scire pudet, tacito sequimur quod ruris amore,
Et quo regna solent armis opibusque vigere.
Alter enim culto census nec certior agro,
Militiæ potior neque disciplina: perito
Miles ab agricola fit strenuus, atque laboris
Et famis ac brumæ patiens. Agrestibus olim
Roma viris orbem domuit: duo fulmina belli
Scipiadæ coluere solum, glebasque ruebant
Quâ versæ cecidere manu Carthaginis arces.
Non alia est sceleris magis expers vita, beato
Quàm quæ rure piis agitur longæva colonis,
Ambitione procul, miserâque cupidine lucri.
Hinc hominum patrem mundi Deus auctor agrestes
Edidit inter opes: retro labentibus annis
Aurea si qua dedit mortali sæcula genti,
Agricolis fluxere viris; atque illius ævi
Si qua relicta manent vestigia, rure supersunt;
Floret ubi sacra relligio, cultusque supremi
Numinis; unanimes ubi cernitur inter amicos
Nuda fides, hostes inter placabilis ira.
Hic tenui victu, studioque laboris aluntur
Justitia et pietas: irritant oppida luxum,
Luxus avaritiam: scelus hæc prorumpit in omne.

Quare agite, antiquum patrii revocemus amorem
Ruris; et agricolas artem doceamus alumnam
Virtutis, fidei comitem, morumque magistram.
Mobilibus sunt qui numeris inflectere vocem,
Plaudere qui pedibus choreas, qui cædis amantes
Formantesque manus in mutua funera, promptam
Heu! nimiùm ferro monstrent accersere mortem.
Ruris ut ipsa suo quoque disciplina magistro
Gaudeat, et campis sua sint præcepta colendis;
Quæ veniunt properanda novo jam vere, quid æstas
Autumnusque monent, quos rure domique labores
Agricolis permittit hiems ignava, docebo,
Annua per varias partitus tempora curas.
Æterno postquam soboles æquæva parenti
Induit humanos artus, promissaque terris
Auxilia, et tectum mortali corpore numen
Adtulit; ex illo nobis revolubilis annus
Incipit, effundens primum quâ luce cruorem
Ingenitas homini deus abluit hostia labes.
Inde resurgentis numerant primordia mundi;
Et novus à Christo sæclorum nascitur ordo.
Naturam sequar ipse ducem; cœlumque recludens
Torpentesque sinus terræ, reserabit et annum
Purpureis mihi ver manibus; viridemque juventam
Antè canam, tristis memorem quàm tarda senectæ
Tempora: nam quatuor divisus partibus annus
Humanæ perfecta refert imitamina vitæ.

Vere renidentem credas juvenescere mundum:
Germina vitali turgent lactentia succo;
Nata recèns, ac mollis adhuc, et roboris expers
Audet humo vix stare seges: ridentibus agris
Blandior adridet zephyrus; pennâque jocanti
Mulcet odoratos flores, queis picta decentes
Terra sinus, jam tum messi præludit opimæ.

Fortior et plenis adolescit viribus annus,
Quum gravis exacto jam vere reducitur æstas.
Maturus fructu dein uberiore decorum
Adtollit caput autumnus; brumæque nivalis
Denique canities et frigora pigra sequuntur.

Ergo ubi jam propior gelidas ablegat in arctos
Sol hiemem, et nudis frondes ver mite redonat
Arboribus, viridique refert sua gramina terræ,
Atque suos avibus cantus, sua gaudia mundo;
Rusticus hiberno jam non piger igne, ligones
Expedit; et terræ florentis imagine gaudens,
Arva colit, cultuque novos superaddit honores.

En tumet, et gravidas laxato cortice gemmas
Palmes agit: teneras evolvens vinea frondes
Nascentem jam tum monstrat tibi, vinitor, uvam,
Sollicitatque tuas præsenti munere curas;
Ut sepem repares, alimentaque pinguia ferro
Elicias, fodiens circùm, natosque revellens
Abs radice rubos, et iniqui graminis herbam;
Quam nisi fumosis siccam procul ignibus uras,

Radices iterum terris aget, atque per omnem
Latiùs effundet sese vivacior agrum.
Intermissa boves redeant ad aratra, novales
Prosubigant, dum mollis ager, facilisque moveri,
Non pluviis tamen udus aquis; ne crassa revellant
Terga soli; quas dein glebas nec vomer aratri,
Nec pluviæ zephyrique putri tellure resolvunt.
Difficiles quum jam primis à mensibus anni
Sulcat arator agros, hominumque boumque labores
Sæpius explora: tunc demum intellige crudi
Nil superesse soli, quum scissa per æquora campi
Inseritur sine vi transversis pertica sulcis.
Hiberno dum pigra gelu silet herba, soluti
Prata terant impunè boves: sed vere renascens
Gramen ubi flores intermicat, udaque verno
Prata colore rubent; procul hinc herbosa secundùm
Flumina pascatur gravior pede taurus inerti,
Nec calcet spes ipse suas cùm mollibus herbis.
At neque serta legat, floresque puella per omnes
Erret, et instabilis nunc hos nunc demetat illos,
Nunc omnes effundat humi; violasque perosa
Quas habet in manibus, cupido molles hyacinthos
Ungue petat, tenerasque vago pede proterat herbas.
Unus erit verno qui tempore prata colonus
Ambulet, ut juncos ima de stirpe revellat,
Ac lapides, et si qua jacent obnoxia falci,
Amoveat; nudæque ruens telluris acervos,

Æquet humum, dorso quam deformavit iniquo
Effodiens hinc inde cavos sibi talpa penates.
Ipsa etiam senio, nisi vis humana resistat,
Degenerant quæ prata, fimo recreate; situmque
Et veterem campi maciem superate colendo.
Atque ubi nil prosunt sterili lætamina fundo;
Jam neque rivus aquis juvat auxiliaribus herbam,
Invalidis juncos inter quæ stirpibus ægre
Prosilit, et rarâ brevis interlucet aristâ;
Prata lacertosi subigant ignava juvenci:
Altiùs aut palam nitens pede rusticus arvis
Imprimat, et versis cœlo radicibus, herbam
Exstirpet penitùs. Mutato semine terra
Triticeas alet ingenti cum fenore messes,
Atque iterum veteri se lætior induet herbâ.
Arenti quos prata bibant æstate, parabis
Ante diem rivos; et decrescentibus alveis
Arboreæ frondis tenues imitabere ductus.
Adspicis ut vena fluat è majore canales
In minimos, frondemque liquor prorepat in omnem:
Editiore loco sic grandior alveus amnem
Accipit, ac rivis hinc inde minoribus undam
Dissipat, et latè sitientes irrigat herbas.
Sparge fimum, sublimis ubi se campus ad austros
Erigit: hinc imber pluvius, rivique cadentes
Adclivis alimenta ferent pinguissima terris.
Te quoque vere manent tua cura, tuique labores,

Villica : jam levibus seges edita fluctuat euris :
Sed steriles unà lappæ crevere ; tenellam
Jam cererem lolium infelix et avena fatigant.
Femineam tecum rape matutina cohortem ;
Herbosam ferro segetem rimare ; nec agro,
Quos legis, hinc illinc temerè disperge maniplos:
Cultori sed dona suo quæ terra remittit,
Fer stabulis ; durosque boum miserata labores,
Fac niteant herbis segetes taurique revulsis.
  Altera sollicitis impendet cura puellis ;
Morus ubi paritura novam bombycibus escam
Evolvet tunicis folium ; tepidoque monebit
Ova fovere sinu, tenuesque excludere fœtus,
Cunctaque lanivomæ provisa reponere genti.
  Ergo victa situ renovant tabulata ; fenestras
Occludunt austros contra ; mensisque paratis
In testudineos, spatiis æqualibus, arcus
Inflectunt sarmenta ; quibus dein ordine pulchro
Serica fornicibus suspendat stamina bombyx.
Tum procul infestos curant avertere mures,
Ne penetrare domum, thalamisque adrepere possint.
  Maturant hæc cuncta, brevem dum luminis usum
Accipit, et primos tenui dans corpore motus,
Opportuna, cibi parcus, facit otia vermis.
Nam mensas quum dein latè diffusus in omnes
Crevit, et arboreas properat depascere frondes ;
Vix operi et gregibus satis est domus omnis alendis.

Proceras spolient moros, provisaque servent
Sub tectis alimenta, nigram quum densior aër
Cogitur in nubem, pluviosque recolligit imbres.
Sedula bombycum custos, operumque magistra,
Frondea quæ saturis dispensas pabula mensis,
Thisbeam ne carpe comam, si fortè madebit,
Vel matutinis pallescet adusta pruinis:
Sed siccam viridemque aliâ procul arbore frondem
Dum repetas; suis exiguas de tergore partes
Ure foco; pinguique leva jejunia fumo,
Occultè medicans, et nubila tecta vaporans.
Projice si qua jacent defuncta cadavera; diramque
Anteveni, thalamos mutans et stramina, cladem.
Arrosam quoties frondem, dejectaque mittes
Purgamenta solo, viridem superinjice morum:
Si quis enim folium vermis latet inter adesum,
Emergit stimulante fame; morumque recentem
Occupat; et mensis cum fronde reponitur altis.
Atque ubi jam brevior locus est, populumque frequentem
Vix capit; in varias hinc illinc tota cohortes
Gens habitet: primum qui devicere soporem
Bombyces aliis thalamis, aliisque recumbant
Quos iterum premit alta quies: quos ultimus urget
Somnus, ad extremas epulas operumque laborem
Invitans resides inter sarmenta locabis;
Queis saturi adrepant, et fila sequacia ducant.
Cætera dum vires reparant animalia, noctem

Somniferam bombyx oculis non accipit unus.
Vita brevis quater ignavum per membra soporem
Irrigat: erectâ placidus cervice quiescit,
Immotusque manet, donec lux tertia longum
Excutiat tandem pigro de corpore somnum;
Evigiletque famem: vacui jejunia ventris
Sedat ubi bombyx, tabulata per omnia lenis
Fit strepitus; qualem audimus, quum nube solutâ
Depluit, et surdo strepit altum murmure tectum.
Jam satur, et vitæ bombyx pertæsus inertis,
Cogitat exsequias, et quod struat ore sepulcrum
Lanivomo: plexos croceo dans corpore tortus,
Opportunam operi sarmenta per ardua sedem
Occupat; et crassum ramis intexere filum
Incipit, egregii fundamina prima laboris.
Tranquillos sine nube dies orate, puellæ:
Nam tenebris si fortè minax horrescit olympus,
Et vasto quatitur tonitru, quo mœnia mundi
Dissiluisse putes; bombyx perterritus altas
Continuò sedes atque interrupta relinquens
Stamina, sub foliis latitat, nec fila retexit
Ampliùs, ignavâ moriens formidine lethi.
Ignoscenda quidem tineæ formido; virorum
Si stupeant simili bombycina corda pavore.
Ergo serenato dum lux micat aurea cœlo,
Pendulus alta super bombyx tabulata laborem
Insistit, mediusque brevi se carcere claudit,

Ditis opes uteri fundens, ovique figuram
Sedulus effingens opifex: et stamine quanquam
Ipse suo tegitur; tamen, ut quum vitrea piscis
Stagna secat, mediisque natans apparet in undis;
Atria sic primum bombyx per virgea filum
Intùs ubi regit ore, potes spectare viarum
Circuitus quos mille legit, quosque orbibus orbes
Impiger adglomerat; nebulâ dum clausus opacâ
Denset opus, quod dein tranquilla per otia complet,
Dives inexhausto mittens è pectore vellus.
Quos oculis jam non licet observare labores,
Adrectâ vigiles explorent aure puellæ;
Et quum facta quies operum est, intùsque siletur,
Protinus avulsos ramis flaventibus undâ
Folliculos fervente doment, vel sole perurant;
Carceris antè sui capiant quàm tædia vermem.
Namque terebrato bombyx erumpit ab ovo,
Impatiens reddi luci, cupidusque videndi
Adnatas humeris alas, adjectaque fronti
Cornua, et in volucrem versæ miracula formæ.
Sed non tanta novis tamen est fiducia pennis,
Ausit inexpertas ut tollere corpus in auras:
Obstupet ipse suî memor, et stridentibus alis
Papilio fremit attonitus, nec pabula curat.
Jejunus stat pullâ super velamina, mortem
Opperiens; vel, sola sui solatia lethi,
Consortem thalami petit; et ne perdita secum

Intereat prorsus generis spes tota, supremis
Admittit venerem curis, partuque soluta
Fœmina perpetuam reparat post funera gentem,
Ovaque venturum servanda relinquit in annum.
 Fumosis, currente rotâ, quæ duxit ahenis,
Aurea sole procul dum fila recondit, opesque
Villica miratur fortunatosque labores;
Gaudet et ipse novo quoque vellere rusticus; aurâ
Jam tepidâ lanam tondens, oviumque quotannis
Munera diripiens, et terga feracia nudans.
 Interea terras iterum molitur aratro;
Falciferas herbosa manus dum prata reposcant,
Quum fœnum zephyris jam lene moventibus undans
Fluctuat, et gravidis nova semina dissipat agris.
 Mollior herba licèt grandem micet inter avenam,
Flosque recens niveo mixtum candore ruborem
Explicet; immitis secat omnia messor; et uno
Procumbunt et flos tener, et rude gramen ab ictu:
Sic morimur fœdique senes, puerique decori;
Nobile plebeiumque caput sic subjacet atræ,
Quâ vitas hominum mors demetit impia, falci.
Feniseca in cumulos prostratam congerit herbam,
Confundens nitidos vili cum gramine flores:
Sic ubi mors pede proruerit regesque superbos,
Agricolasque humiles; et principis atque coloni
Indistincta jacent communibus ossa sepulcris.
 Hei mihi cur regum memini, mortisque? cruentum

En redit in vulnus nondum bene sana cicatrix;
Nec nisi flere juvat, quoties funesta recursant
Tempora, quæ tantos Gallis fecere dolores.

Funereo plenas luctu grassata per urbes,
Majus adorsa nefas, sacram prorepsit in aulam
Impia mors; et dum peragit sol annuus orbem,
Delphini periere duo; senisque diebus
Interiit tenerâ sponsus cum conjuge; natus
Defunctum spatio sequitur propiore parentem,
Atque uno conjux et vir jacuere feretro.

Adflictas jam dira fames et flebile bellum
Morborumque cohors viduârant civibus urbes.
Publica fata dolens princeps Burgundius ultro
Se, nova divinum quæ flecteret hostia numen,
Devovet. Audîsti, Deus! at si lenior esse
Funere debueras, populo quid obire volenti
Parcere, nec tantam numero pensare ruinam?

Irarum satis est: armatam in vulnera dextram
Siste; novoque, Deus, ne funere funus acerba;
Et totam penitus nisi mens exscindere gentem,
Uni quod superest capiti, quo vita salusque
Publica jam dudum pendent, placatior uni
Parce, Deus! tuque, ô Lodoix, qui magnus in armis,
Major in adversis numen nunc rebus adoras,
Macte animis, et quam partitur Gallia tecum,
Tristitiam fortis compesce; tuoque dolentes
Ne populos mœrore grava: solatia nobis

Si qua licet sperare, tuum est adhibere. Nepotis
Germen adhuc de stirpe manet, spes altera regni;
Solvitur in lacrymas puer orbus utroque parente;
Adrepitque tuis genibus suspiria ducens.
Non intellectum satis heu! tu, comprime luctum;
Amplexare fovens gremio; nec amica, sereno
Si potes ore, nega blando pater oscula nato.
Restat et ille tibi patrias formandus ad artes
Imperii: notos iterumque iterumque labores
Adgredere; et magnas animo spes concipe: natus
Namque tuus si tantus erat, si major eisdem
Exemplis monitisque nepos excultus; avitæ
Quantus erit pronepos, virtutis tertius hæres!
Sint satis hæc, ô Musa! graves è corde dolores
Si nequeas, fletus oculis absterge, tuosque
Fenisecas et prata sequens operosa, labores
Parva per ingentes solatia quære dolorum.

Post aliquot soles, furcâ quod sæpe bicorni
Versatum, jam nec viride est, nec sole perustum
Siccatumque nimis, sub tecta reponite fenum:
Lanigeras neque enim pecudes, operumque solutos
Dura fames adiget tauros contingere morsu
Gramina, quæ longis exsucca caloribus arent.
Quæ verò nondum satis insolata recondes
Imprudens, subitis pariunt incendia flammis:
Hos stabulis ignes, hæc tanta pericula tectis
Villicus amoveat, nudoque sub æthere fenum

Coniferos struat in cumulos; ut ad intima metæ
Non penetret, sed per latera inclinata relabens
Imber humi cadat, et perflabilis avolet humor.
Amnis ubi ruit exundans, et pabula lymphis
Spurcat arenosis; inimicam dentibus escam
Rejicies; nisi quod pluvius peccaverit auster
Emendet, fenumque novo detergeat imbre.
Sub juga coge boves iterum, pratoque relicto,
Transversis campum sulcis inverte, priusquam
Respuat, æstivo dein tempore durus, aratrum.
Ingredere et rursum vites; primoque sub ævo
Mollibus exturba digitis, quæ plurima circùm
Stirpis in exitium crescunt, matremque fatigant
Germina: sic viti nullo clementiùs ictu
Consulitur; luxusque, et inanis tollitur umbra.
Tunc etiam memor arboreos invisere fœtus,
Quæ ramos vitiosa gravant, interlege poma.
Lactenti quum fruge tumet, rubigine messis
Læsa perit, tenui si fortè supervenit imbri
Flammigero sol axe furens; seges uda priusquam
Excutiat rorem, vento perflata salubri.
Agricolæ longum bini protendite funem;
Frugiferumque cito campum decurrite passu,
Atque flagellantes spicas, austrumque silentem
Verbere supplentes, inimicam avertite pestem.
Dein ubi maturis tellus albescet aristis,
Dulcior agricolas toto labor orbe manebit.

Nascitur alma seges cœlo sub utroque; suusque
Ut calor Ægypto, Thracibus sic frigora prosunt:
Ubere ditat enim fœtu vis utraque terram;
Et quæ delicias vitæ mortalis in omnes
Partitur natura plagas, dedit omnibus agris
Triticeas, alimenta virûm communia, fruges.
Flavis ergo seges quum fluctuat aurea campis,
Demissumque caput gravidis inclinat aristis;
Adcingunt operi sese matresque virique.
Ac velut in magnis patriæ gentisque periclis,
Dira tubæ quum bella canunt, ruit omnis in hostem
Miles, et armatis viduantur civibus urbes:
Sic ubi, procera pendens ex arbore, rauco
Messores arguta vocat stridore cicada;
Falcibus armantur, camposque resecta per omnes
Procumbit seges, et primo nascentis ab ortu
Solis ad occasum requies vix ulla laborum est.
Temperat æstivos prædæ spes blanda calores:
Et medio licèt orbe furens messemque virosque
Torreat, ac membris sudorem abstergat, et idem
Eliciat Phœbus; non umbram et mollia captant
Frigora messores, etiam quum fessa diurno
Membra sopore levant: nudo sub sole recumbunt;
Nec satis est radiis illos solaribus uri;
Ignibus adjiciunt ignes, et odora legentes
Allia, delicias mensæ, cerealia tetro
Munera contingunt succo, frictuque venenant.

Post epulas; placido sternentes corpora somno
Messe super, vigilis reparant dispendia noctis;
Non immunis enim est duri nox ipsa laboris:
Colligitur seges, inque graves religata maniplos
Devehitur curru, noctis dum frigus aristas
Contrahit, in tauros neque sol exasperat œstrum.
Hordea prima cadant, quæ semen hiantibus ultro
Folliculis, etiam venti sine flatibus ullis
Projiciunt: fluidæ pariter cædantur avenæ:
Ordine tum nullo spicas vel pectine summas
Tollite, vel ferro messos prosternite culmos,
Atque dies operi noctesque insistite; flavam
Excutiat cæco ventus ne turbine messem,
Alituum vel grex passis diverberet alis.
Durius heu! patriis nuper quid contigit arvis:
Nam segetes, et quidquid opum nutribat opimo
Terra sinu, grando immanis populavit, et anni
Totius immensos nox abstulit una labores.
Tristes relliquias, frumenta jacentia terris,
Horrentes plagis oleas, horrentia passim
Excussis arbusta comis, viduata racemis
Et multos vineta malum fletura per annos
Et vidi, et dolui miserans; solatia mecum
Blanda fovens, tristem quòd, me referente, ruinam
Accipere, et tantæ possis succurrere cladi,
Lamonide, juris custos, quem fecit amicum
Musa mihi, miserisque patrem natura creavit.

Triste quidem, nostræ sed, ut auguror, horrida grando
Sæviit utiliter laudi, te præside rerum :
Si quid enim de me sentire superbius ausim,
Stabit apud memores benefacti gratia cives;
Qualis Virgilio fuit olim, qualis Homero
Debita, qui patrios servàrunt carmine fines.
Non ego me tantis possum conferre poëtis;
Fautores utriusque potes sed vincere pronis
In Musas animis, quos jam virtutibus æquas.
Te Mæcenati proavis meritisque potenti
Æqualem faciunt vatum tutela, favorque
Regis, et imperii rebus mens nata gerendis:
Neve fores alii absimilis, fecere rebelles;
Quos non consilio tantùm, sed fortibus ausis,
Felici sed marte domas. Hinc hæresis odit
Te fidei et regni columen; dudumque per altos
Exululans montes, nil proficientibus armis,
Posse negat revocare suos, te sospite, cultus.
Quare age, quique meam tollens ad sidera Musam,
Virgilium dicis tibi rura dedisse; vicissim
Rura suum servata canant habuisse Maronem:
Tu nisi Mæcenas fueris patriæque mihique,
Non ego Virgilius posthac ero: nobile nomen
Quo dederas animo, jam nunc defende; tuoque
Judicio, nostræque fidem bonus adstrue famæ.
Fertilis æstivo postquam satis area pulsu
Insonuit; duroque ceres extrita flagello,

Et zephyris purgata fuit; dum sole tepenti
Læta per apricos coquitur vindemia colles;
Cessandique moras humus intractabilis æstu
Agricolis indulget; amat tunc otia pagus,
Et celebrat sibi quæ redeunt solennia festa,
Christiparæ sacros anno referente triumphos,
Felicemque diem, quo dulci morte solutam
Ætherea plaudens matrem Deus excipit aulâ;
Sanguinis ut memor illa sui mortalibus ægris
Adsit, et humanis faciat commercia votis.
Hanc olim tuus, ô Lodoix, felicibus armis
Justitiâque pater celebris, sed stirpe relictâ
Clarior, edixit lucem servare, tuenda
Christiparæ dans sceptra; pii nec inania regis
Vota docent, quæ matre Dei geris auspice bella,
Quosque triumphorum fructus extendis in ævum,
Hæreticas abigens, cladum mala semina, pestes.
  Ergo dies ubi festus adest, splendentia primùm
Templa gravent opibus pagi; pictisque recentes
Adcumulent aris flores. Vos illa, puellæ,
Cura manet: niteant vestris altaria donis.
Tuque, juventutis princeps, qui publica ruris
Gaudia, qui choreas moderaris; sacra sacerdos
Dum peraget, cave ne lituûm clangore moreris
Effusam circum vicos et compita plebem.
Liba ferens, sanctas citharis comitantibus ædes
Matutinus adi; et donis precibusque memento

Sacra vovere Deo festæ primordia lucis.
Cœlituum voces inter, qui carmen amavit
Pastorale, Deus, tugurî sub tegmine nascens,
Agrestes cœlo non dedignatur ab alto
Et cantus, et juncta rudi pia carmina nervo.
  Plurimus interea vicinis hospes ab oris
Confluit : adponunt epulis porcumque bimestrem,
Et leporem, et pullos, et pingui jure natantum
Par anatum; nec abest pressi bona copia lactis :
Et quamvis hilarent multo convivia baccho,
Quò strepitus tamen, et fidibus sociata canoris
Tympana plausa vocant, mensis juvat ire relictis,
Et posito cratere leves agitare choreas.
  Ordine nunc longo manibus per mutua nexis
Circumeunt vicum; mediâ nunc sistere gaudent
In plateâ, populoque cavis spectante fenestris,
Ad numeros et verba pedes agitare manusque,
Et male compositos torto dare corpore motus :
Nunc virides inter sinuosis flexibus ulmos
Currere, nunc manibus laxis, et fune soluto
Se fugere, et binos sibi dein occurrere, terga
Nunc dare, nunc subito vultus obvertere saltu.
Sæpe, monente lyrâ, juvenum manus omnis, ovanti
Spectandas populo, levat in sublime puellas.
Sæpe sedent lassi; sua mox velut otia damnent,
Exsiliunt, iterumque solum pede vindice pulsant;
Atque iterum redeunt ad vina; novisque vicissim

Instaurant animos epulis, et corpora curant:
Jamque coronatum faustis cratera salutant
Cantibus; et spretâ laudant Amaryllide Bacchum,
Inque scyphos rerum curas et tædia mergunt.
  Agrestes præter choreas, cantusque tubarum,
Sunt quæ multa tenent avidam spectacula plebem.
Hinc merces inhiant pueri, cupidæque puellæ,
Ante sacras vafer explicuit quas venditor ædes.
  Fascinat hinc oculos subtilibus histrio nugis;
Et fieri quæ posse neges, per mille novarum
Expedit ambages vocum: plebs inscia rerum
Prodigium stupet, et magicas immurmurat artes.
  Mutatâ dein fraude polum trans vitra micantem,
Aut roseæ telluris opes, pelagive tumultus
Exhibet; et reges idem, regumque superbos
Objicit auratâ stantes in veste ministros.
Nunc aciem et rutilas eadem post vitra cohortes
Explicat; aërias longo nunc ordine quercus
Ponit; et horribiles ursos, sævosque leones,
Errantesque lupos silvis frondentibus addit.
  Hinc plaustro super et post linea tensa, cachinnos
Gens Pygmæa movet, pede quæ non altior uno
Emergens, et visa loqui, rixatur; et hostem
Fuste sequens, sese ex oculis mirantibus aufert.
  Inde Boëmarum vaga gens atque horrida cultu
Fata virûm manibus relegens inscripta, colono
Spem facit, et dubios augur fortunat amores.

Ramosis alii plaustris per compita vecti
Ruris delicias et Paganalia versu
Concelebrant. Alii cornu, patuloque ferarum
Horrificant rictu faciem; quos rusticus infans
Quærat, et inventos fugiat, matrique reportet
Ora virûm medio quæ viderit horrida vico.

Exoritur novus en strepitus: vicina juventus
Rustica rivalem vocat in certamina pagum;
Sive trocho, pictis senos seu ludere chartis,
Sive pilâ, rapidoque juvat contendere cursu,
Et sua proponit trabeatus præmia Consul.
Concurrunt in equis juvenes: stat pensilis alta
Annulus ex ulmo; cursu quem si quis equestri
Abstulit, inseruitque hastæ, victoris honores
Consul adornatum vittis dat ferre galerum.

Hinc epulis dulcique datur lux cætera vino;
Sed non longa manet pax inter pocula: vitis
Rixarumque sator linguas in jurgia Liber
Solvit, et agrestes nodosis fustibus armat
In fera bella manus; festivaque gaudia luctus
Occupat, et misero contristat funere pagum.

Quid seras memorem lunâ quas teste choreas
Instaurant, teneros quid amica per ostia cantus
Provectâ jam nocte; suam quum Phyllida clamat,
Et surdas jacet ante fores, abiensque Menalcas
Denigrat ingratos memori fuligine postes?
Quid citharas loquar, atque tubam jam triste canentem,
Quum lux orta refert hominumque boumque labores?

ARGUMENTUM
LIBRI VIII.

AUTUMNUS. *Autumnalis rusticatio. Autumnale fenisecium. Ultima agrorum molitio. Stercoratio. Vindemia. Sementis, ubi de seminis mutatione, et de mutuo plantarum odio. Medicata semina. Peracto semente, cæduntur ligna; putantur vites; seruntur arbores; vehuntur in urbem frumenta, vinum; et villicus in hiemem providet rebus necessariis; cibariis providet villica.* HIEMS. *Nix agros fœcundat. Hiberni labores ruris. Domesticus labor pluvio tempore. Vespertini labores. Glacies æstati reponenda. Hiberni labores in regionibus frigidis; in tepidioribus, olivitas. Olei confectura, ubi de hieme rigidissima anni* 1709, *et de olearum interitu. Vitis propago. Extremæ hiemis labores. Festi Paschalis celebratio.*

LIBER OCTAVUS.

Autumnus et hiems.

ALTERA pars anni superest agitanda: recessit
Et procul æstivos trans æquora fervidus ignes
Ardenti vomit ore Canis: quo creverat auctu
Decedens, medioque iterum stans Phœbus olympo,
Lance dies æquat justâ cum noctibus; horas
Dans operi somnoque pares, blandisque calorem
Frigoribus miscens, lenes adtemperat auras.
Pampineis pater Autumnus de collibus uvas
Ostentans et poma graves onerantia ramos,
Urbibus hortatur cives migrare relictis.

Ite, viri, quò res, quò formosissimus annus,
Dives opum quò vos tellus vocat, ite volentes;
Inque sinu villæ positis requiescite curis.
Et vos, agricolæ, domino veniente, penates
Instruite; et famulas jugi sit cura labore
Exercere manus; ut rure domique nitescant
Omnia: curvatis passim pendentia ramis
Invitent hinc poma manus; hinc lumina flores
Confuso teneant variorum errore colorum.
Obstrepat, et læto sese ferat obvia plausu

Altilium numerosa cohors; egressaque tectis
Densa columbarum nubes obscuret olympum,
Nec tantas herus inter opes desideret urbem.

Totos ille dies rus ambulat, omnia latè
Collustrans oculis, et pinguia culta revisens.
Mane legit flores, sibi quos nox humida laxis
Explicuit tunicis; lento pomaria gressu
Circuit; et varios trunco miratur in uno
Crescere suppositos fœtus; quos inscia fudit,
Non invita tamen vel succi parcior arbos
Educat. Interea, Phœbo nascente, loquaces
Dulce sonant passim volucres et cantibus aures
Oblectant, dum læta novus flos lumina pascit.

Frondiferis sese condit post prandia silvis,
Aut virides umbras nemorumque silentia leni
Permutat rivi strepitu; somnosque susurro
Invitante leves, placidæ dat membra quieti.

Vespere molle jugum pedibus conscendit; et altâ
Rupe sedens, oculis sequitur mirantibus amnem,
Culta per arva fluens, alius qui semper et idem
Præcipites volvit magno cum murmure fluctus.
Gramineum videt inde boves depascere littus;
Hinc ovium gaudere gregem pastoris avenâ,
Phyllida vel ripas cantu resonare docentem.

Hæc inter silvis avium se millia condunt:
Nidorum memores repetunt sua tecta columbæ:
Perdices, quas sparsit agris venator, acutâ

Voce parens vocat, et disjectum colligit agmen.
Aërias urbis turres et tecta domorum
Occiduo procul adspectat clarescere sole;
Urbanosque, fruens securâ pace, tumultus
Cogitat; et velut è specula, civilibus undis
Emersus portumque tenens, videt ire per altum
Mille rates, ferrique alias fallacibus austris
In scopulos; alias gnavi ductoris egentes,
Quò venti, quò fata vocant, fluitare regentis
Arbitrio pelagi; multas sine remige, velis
Vel laceris malisque, dari ludibria ponto;
Tristibus hærentes aliquas in syrtibus; omnes
Debacchante quati fluctu, paucasque subire,
Quò properant cunctæ, felicibus ostia ventis.
Hæc agitat secum, oblitus decedere nocti;
Quamvis non odium, non cura domestica tectis
Absterrent: sero nam vespere lætior ædes
Ingreditur; caraque sedens cum conjuge, narrat
Quas culto spes rure refert, auditque vicissim
Commoda quanta domi, facilis quàm victus agrestes
Inter opes, pleno fundit quas copia cornu.
Irriguus parcis hortus dat oluscula mensis,
Chors anates pullosque; suis ab ovilibus herbæ
Inscius agnus adest, ab hara porcellus, ab agris
Et lepus, et plumbo perdix quæ constitit uno.
Formosus quoque grex puerûm sua gaudia vultu
Explicat; et quo poma loco matura rubescant,

Pendeat aut ficus quà mollior arbore, totis
Quærit agris: vacuas studio venatibus horas
Fallit; et insidias turdo molitus edaci,
Gaudet et ipse suam mensis adponere prædam.

Ut juvat autumni soles ita condere rure,
Oppidaque et vanos animo contemnere fastus,
Naturamque sequi, non famam et triste decori
Servitium, quod in urbe jubet tenuare voraci
Divitias luxu, turbâ famulante fragosos
Angustare lares, auro fulgere, suosque
Pascendis aliorum oculis absumere census!
Quod satis est vitæ poscenti pauca ministrat
Terra virûm nutrix: non pulmentaria, raras
Non volucres frugi stomachus, non orbe petitum
Ex alio vinum sitis ambitiosa requirit.
Sed facili servos usu, sed frigore vestes,
Et comitum læto mensi convivia cœtu,
Non pompâ fastuque, sibi constantia parvo
Gaudia magna parant; secumque habitare potentes,
Non aliena vagi concursant limina, tempus
Ut pluvium, nimio vel adustum sole crepantes,
Mutua se rerum vacuo sermone fatigent.

Non tamen obscurum subeunt ignava recessum
Tædia; sed solidos operosa per otia soles
Condit herus. Fenum jubet autumnale secari,
Et purgata novis religari dolia vinclis.
Tecta fragore tonant resono; nec duriùs aures

Obtundunt reducis prænuntia murmura Bacchi.
Instantis memor interea sementis arator
Arva parat, facilique exercet vomere terram,
Si priùs ingruerit ruptis è nubibus imber:
Durior infractis ne vix humus eruta glebis
Lasset anhelantes vano sudore juvencos;
Quos ego maluerim pratis errare solutos,
Arida durati quàm terga revellere campi.
Messis enim quanquam sub iniquo pondere glebæ
Nascitur, et varios circùm dat acumine tortus;
Vix tamen æthereas iter eluctatur in auras.
Stercora purgatis ab ovilibus antè colonus
Egerat, exiles iteret quàm vomere colles.
Vertat agros, inaretque fimum; nec dissipet uno
Plus quàm sole potest altis abscondere sulcis:
Siccior in tenues vanescit inobrutus auras.
Arva juvat vetus et satur imbre; recentior, herbas
Qui generat, pratis fimus injicietur aquosis.
Sæpe nec immodicè saturet sola macra colonus;
Et lassi vires reparet, non opprimat agri.
Larga vel in crudos abeunt lætamina succos;
Arva vel exurunt; alimentaque pinguia tellus
Concipiens, fuso virides citat impete fœtus;
Luxuriansque seges fallacibus enitet herbis;
Nec genibus se deinde suis sustentat; humique
Prona jacens, cassis mendax spem fallit aristis.
Arva putri non posse fimo saturare, coloni

Desidis est: pagi sordes, cœnosaque villæ
Purgamenta, comas nemorum, frondemque caducam,
Et paleas, et quidquid aquis spumantibus amnis
Invehit ad ripas torrentior, omnia fossis
Ingerite, et totum veterascere jussa per annum,
Autumno redeunte, pigris adfundite campis.
Florentes inarate fabas pro stercore; siccos
Vel cineres, sterilemque, fimi vice pinguis, arenam
Fundite, si fuerit gravior cretosaque terra:
Rarior at contrà, sabuloque simillima, densam
Accipiat cretam: quas emendata per artes
Auxilium sibi dona feret per mutua tellus.
Ast ope vix aliâ magis exsultabit, aperto
Sub jove pernoctans quàm si pecus incubet agris;
Mollior hibernis parcet dum flatibus eurus.

Quas matura refert dulces vindemia curas
Prætereo; nec, Bacche, sequar te vite cadentem,
Et gravibus vectum plaustris, nudisque fluentem
Sub pedibus, missumque cadis, intùsque furentem;
Quanquam animus læto velit indulgere labori.
Nam primâ seu luce petant vineta cohortes
Fœmineæ; curvâ tollant seu falce racemos,
Plenosve exonerent calathos; aut vite sub ipsa
Instaurent epulas inopes; nec gaudia cessant,
Effusique joci, quibus agmen agreste bubulcum
Impetit, et dominos petulans lascivit in ipsos.
Vitifero ne carpat iter sub colle viator,

Argutos quicumque sales et jurgia linguæ
Oderit, et turbæ metuet jocus esse procaci.
  Non minor est strepitusque domi plaususque, Lyæo
Adventante: mero sordens, mustoque fluentes
Nuda pedes, surasque altè succincta juventus
Cursitat; et plaustris venientibus obvia, fausto
Cum clamore trahit dulces ad prela racemos;
Insiliensque super, gaudet manare rubentes
Sub pedibus fluctus; versisque in pocula palmis,
Prælibat latices blandos; mentumque lyæo
Humentesque sinus patulosque irrorat hiatus.
  Hæc aliàs: cœlo interea dum vectus aperto
Aëra purpureo vestit sol lumine, necdum
Humidus in terras effundit aquarius urnam,
Solenni semente solum gravidemus; arandis
Succedens iterum campis, leviore bubulcus
Vomere scindat humum; neque sulcis obruat altis
Semina, vix almas dein eruptura sub auras.
Cratibus æquet agros, glebasque infringat inertes;
Atque ubi perpetuis madet imbribus humida tellus,
Rusticus aurito liras attollat aratro;
Ut pluvios sulcis derivet aquarius imbres,
Nec seges intereat stagnantibus ebria lymphis.
  Festinata nimis sementis sæpe colonum
Decipit; at votis nunquam respondet avaris
Serior: anniculum semen quod pondere præstat
Robustumque nitet, sicco repetatur ab agro:

Semina degenerant humentibus optima terris.

Prima solo farrago putri mandetur; ut agnis
Herbescat teneris maturior: hordea siccis
Collibus, et pingui jaciantur adorea campo.
Nocturno quod rore madens committitur arvis,
Emicat in molles semen velociùs auras.

Singula quot modios spargas in jugera, campi
Vis habitusque docent; quod enim jejuna recusat,
Accipiet satiata fimo requietaque tellus.
Quin etiam vasto semen qui dissipat agro,
Pro varia tellure, manus nunc laxat; et idem
Parciùs effundit presso nunc semina pugno:
Nec plus credit humi quàm reddere possit, et ipsis
Nil etiam supra vires bonus imperat agris;
Et milium aut vicias hìc obruit, unde juvenci
Triticeam plaustro segetem vexere gementi.
Namque aliis velut à studiis ad Apollinis artem
Musa vocat, veteresque levat nova cura labores;
Sic viget in partus mutato semine terra:
Omnis enim plantas non truditur humor in omnes;
Et sua robustæ ducunt hinc pabula messes,
Aret ubi, succo jam deficiente, legumen.

Hoc odium est, et amor tacitus, quo dicitur herbam
Herba sequi, versis retro vel cedere fibris.
Inde rosis gaudent propioribus allia; rutam
Ficus amat: diversa trahunt quia pabula terris.
Atque eadem contrà vicinam ruta cicutam

Emaciat, rorique nocet saliunca marino;
Communem rapiat quòd edacior altera succum:
Herbam non aliis interficit herba venenis.

Omnia post imbres gravidis feliciùs arvis
Semina nascuntur: sudo tamen æthere nubes
Si steterint, nec curet humi sitientis amicum
In gremium læto descendere Jupiter imbre;
Nil dubita siccis committere semina campis.
Prædabunda quidem volucris, nigroque ruentes
Agmine formicæ levibus malè condita terris
Grana legent; sed et illa levis jactura: pigrumque
Major aratorem labes, damnumque manebunt,
Humida si pluviis, aut horrida frigore, serum
Accipiat semen tellus; primumque sub ortum
Palleat, et glacie seges infestetur iniquâ.

Versatis properate, viri, dare semina terris:
Nam quod inoccatum est agris sitientibus, imbre
Quum putruit modico, viridem consurgit in herbam;
Quæ tereti molles ubi rupit acumine terras,
Hæret, et hiberni contra vim frigoris, imam
Consolidat stirpem; dum mollior aura silentes
Evocet, et quasi vaginis emergere culmos
Cogat; et insidias contra, volucrumque rapinam,
Vallet aristarum tutas munimine fruges.

Si quo fortè placet contingere semina succo,
Atque salutiferis segetes urgere venenis;
Expertas ultro tradam non invidus artes.

Nuper enim quum dira fames invaderet urbes;
Jamque, nefas! vitæ mallent præsentibus uti
Auxiliis, fidæ quàm credere semina terræ,
Venturumque adeo curas extendere in annum:
Cautior ipse locos adii, quibus arte recenti
Conficitur pyrius castrorum pulvis in usus;
Et nitrum sal inde tuli: satiataque pingui
Flumina deinde fimo tetris haurire cloacis
Non puduit, crassoque humore resolvere nitrum,
Turgidaque infuso medicari semina potu.
Inde solo mittens, iterumque iterumque colonum
Admonui solito sereret ne more, manumque
Sic premeret spargens, ut quod dare sueverat uni,
Quatuor auderet partiri in jugera semen.
Mussitet ille licèt, tacitoque obmurmuret ore,
Objiciens secum: *parcè qui seminat, idem*
Parciùs et metet: ancipiti formidine pressus
Obsequitur tamen; et non intellecta facessens
Jussa, per ingentes spargit rarissima campos
Semina. Nec fallax lusit spem messis inanem:
Latiùs in plures sed ab uno germine culmos
Luxurians, texit sulcos ita densa feraces,
Villicus inventæ diffisus ut artis, opimas
Dein segetes inhians, demiraretur egenis
Quantùm rebus adest doctæ solertia mentis.
Pòst ubi disjunxit tauros, semente peractâ,
Cessatura diu suspendat aratra bubulcus;

Et resides, hiberna gregi ne pascua desint,
Injusso patiatur agros revirescere fœtu.
  Interea tu dum terræ, tibi terra vicissim
Dat requiem, non pigra domi tamen otia duces;
Evictos senio lucos invade securi:
Depositisque comis ubi vinea terruit ægros
Nuda senes, fluxæque tulit non irrita vitæ
Omina; tunc ferro sarmenta fluentia cædes,
Dum tepidi fulgent soles, tentetur iniquâ
Ne glacie ventisque recens à vulnere vitis.
  Prima quoque autumni sub frigora consere fœtus
Arboreos; seu glande satas educere silvas,
Seu longo mavis ulmos deponere tractu,
Vel scrobibus mandare piros, hiemique rigenti
Credere felices alieno germine pomos.
Tunc et olivetum juvat instituisse, priusquam
Sæviat hiberno Boreas bacchatus ab arcto.
  Sed neque plena tamen piger ad præsepia taurus
Stabit; in herboso vel gramine festus oberrans
Triste jugi dediscet onus; sed in oppida vinum
Triticeasque vehet segetes, dum nubila pendent,
Roboreis necdum tellus madet invia plaustris.
  Rusticus interea pluvias hiememque nivalem
Antevenit: plano cavat altiùs æquore fossas:
Invalidos ad plaustra boves ducenda macello
Destinat, et pingui curat laxare saginâ.
Vendit oves senio fractas, gregibusque futuras

Præsidio salices et glaucam tondet olivam.
Ac veluti custos urbis, quum proximus armis
Intonat infestis Mavors, urbana reponit
Ruris opes sub tecta; fame ne victus inerti
Cedat, et integris admittat mœnibus hostem:
Non aliter quum tristis hiems aquilonibus atris
Mugiet, et niveis teget arva rigentia floccis,
Villicus ignavæ nil curat frigora brumæ,
Obsessúmque solum nivibus: bona copia triti
Farris adest: sua sunt saturis fenilia tauris,
Atque suæ gregibus paleæ, frondesque salicti:
Cædua sunt et ligna foco, promptique labores,
Queis hieme ad largum servos exerceat ignem.
Provida consuluit parcis quoque villica mensis:
Pressit enim calathis passos de vite racemos;
Molliit et dulci saturata cydonia melle,
Mustaque decoxit lentis spumantia flammis:
Condiit et virides oleas, et salgama vasis
Indita fictilibus: neque pressi copia lactis,
Nec teretes napi, nec poma fragrantia desunt,
Castaneæque nuces, tumidoque cucurbita ventre:
Et jam flavus anas, adipi jam pinguior anser
Innatat ipse suo, clausisque reconditur ollis,
Antè levi sale conspersus: jam, maxima mensæ
Gaudia, fumosis hærent immania muris
Terga suum, siccique pedes, et viscera tritis
Farta cibis; longo quæ torta volumine, fumus

Explorat suspensa focis; ut ad ultima brumæ
Frigora, et ad seros durent sincera calores.
Illas inter opes ventos impunè furentes
Accipiunt, Boreâque famem stimulante, coloni
Divitiis totâ partis æstate fruuntur;
Parvaque curantes hilari convivia baccho,
Stramineo lætos agitant sub tegmine soles,
Sit licèt hiberni facies tristissima cœli.
Horret enim canis tellus hirsuta capillis;
Prataque et indecores ventis glacialibus horti
Triste rigent; silvis Aquilo pallentibus instat
Acrior; et capitis postquam decussit honorem
Arboribus, gelido calvas exsibilat ore.
Stant clausi tectis homines: deserta colonis
Terra silet, silvisque latent sine voce volucres;
Ipseque sol, alibi blandâ regione moratus,
Tardiùs exoritur: mox pallida nubis amictu
Ora tegit; vel, si puro nitet aëre, tristes
Obliquis terras oculis transversa tuetur,
Et currum gyro breviore fugacior urget.
Solvitur in pluvias cœlum: stagnantia latè
Rura natant; pigrisque seges latet obruta lymphis,
Aut nivibus, quas sparsit hiems. Color unus, et una
Telluris facies: montana cacumina vestit,
Et lapsa pro fronde tegit nix pendula silvas.
Pondere tecta labant; terrâque latente viator
Errat; et in foveam lapsus, nive naufragus altâ

Mergitur, aut planum credens decurrere campum,
Flumina vincta gelu pedibus proculcat equinis.
Indignentur onus montes; austrumque morantem
Auxilio juga cana vocent: nive pinguior almâ
Luxuriat, spicisque seges gravioribus horret,
Algida quò fœtis nix longiùs incubat agris,
Desuper et plures durans adsurgit in ulnas.
Orta ceres niveo seu defendatur amictu
Duram hiemem contra, nivium seu pondere pressa,
Nec potis æthereas adsurgere messis in auras,
Altiùs immissâ tendat radice tepentis
In gremium terræ, quo pinguia pabula ducat,
Latiùs et fruticet; zephyrisque vocantibus olim
Pluribus in frugem crescat seges herbida culmis.
Sive sales secum nix advehit æthere toto
Collectos, quos deinde, noto resoluta madenti,
Pinguibus immiscet glebis; et stercoris instar,
Cruda coquit salibus mixtis alimenta, viasque
Laxat; ut uberior stirpes se succus in imas
Insinuans, totam revolubilis irriget herbam.
Interea, pigro dum frigore segnis ad ignem
Civis in urbe riget, generoso exercita ferro
Rura fatigantes, operum sudore calescant
Agricolæ: si terra gelu durata ligones
Abdicat, annosas silvis evertere quercus
Frigora nulla vetant, saxosaque viscera montis
Eruere, et plaustro lapides vectare gementi,

Horrentesque rubos totis exscindere campis.
Tunc et lenta salix, et cædua silva bipenni
Dejicitur: truncos et brachia cæsa juvenci
Contentâ cervice trahunt; glaciemque terentes
Sub pedibus, calidas evolvunt naribus auras;
Fumososque boves fumosus et ipse bubulcus
Ponè sequens, crasso frigus defendit amictu,
Rugosoque manus alternas admovet ori,
Vivificum captans animâ spirante teporem.
Olli rore madet cum vestibus horrida barba,
Et coma concretis incanuit hirta pruinis:
Raucaque vox mento vix eluctata trementi
Jam non terrificat junctos ad plaustra juvencos.
Pastor oves curat stabulis, pecorisque misertus
Tædia longa sui, blandâ si fortè serenat
Hibernum sol luce polum, recludit ovile;
Grex ut in aprico spatiatus colle, latentem
Sub nive rimetur pedibus frigentibus herbam:
Pascua nec clausus querulâ dein voce reposcat,
Quum semel horrentes glacie conspexerit agros,
Et rigidas tremulis perceperit artubus auras.
Agricolam si quando domi tenet imber, adactis
Robora vel findit cuneis; vel aratra, jugumque,
Et stivas ferro dolat; obtusosque ligones
Et rastros incude novans, agrestia veri
Arma laborifero jam tum provisa reponit:
Nec vacuas operum noctes traducit, inerti

Tempora longa trahens somno; sed vimine corbes
Conficit, aut virgis crates; vitique caducæ
Exacuit vallos: ipsas quoque Palladis artes
Exercere viros, nocturnaque carpere pensa
Non pudet, et crassum fuso devolvere linum:
Thestylis in faciem quanquam permulta jocetur,
Accingique virûm lateri sua rideat arma;
Mutatisque ministeriis velit ipsa vicissim
Et tauros regere, et currus agitare jugales.
  Fert alias glacialis hiems tibi, villice, curas:
Stringenti coit unda gelu, gravibusque rigentes
Stridula plaustra rotis sulcant impunè lacunas.
Algidus ignavo stat frigore rivus; et amnis
Ad pelagus tectas volvit sine murmure lymphas.
  Ergo nives glaciemque, quibus ferventia quondam
Pocula restinguant, terris occlude sub altis.
Quique novas hiemi fruges æstate recondis,
Æstivis brumæ pœnas servire jubeto
Deliciis; ut sole sitim referente, gelata
Restituat tepidis aqua frigus amabile lymphis.
  Sed ne depereat primis labor irritus austris,
Antè locum cape, qui conos imitetur, et imbrem
Derivet pluvium: ne, si penetraverit intùs,
In fluidos glaciem doceat tabescere rivos.
Altiùs effodies terras; et saxea circùm
Mœnia molitus, camerato fornice solem
Defendes; positâque super tellure, cavatum

Obcæcabis iter latus ad boreale; nec uno
Limine contentus, solido tres robore portas
Constitues; ut quum nivibus loca plena coactis
Matutinus adis, rupem cæsurus aquosam,
Non subeat tecum madidis notus igneus alis.

Hæc ubi facta; gelu terras dum bruma rigentes
Asperat, et ventis frenat borealibus undas;
Ad fluvios et stagna manus adhibeto: bipennem
Ingemina: ferro glacies sonet icta; novoque
Tegmine nudentur fluctus; uncoque natantes
Hinc illinc depressa trahens ad littora crustas,
Stridentes onera currus, et grandia lymphæ
Fragmina duratæ repetitis ictibus, ipsas
Ante fores, nivis in morem tenuare memento,
Pulvereamque iterum glaciem quatere intùs, in unam
Ut coëat massam ventis adstricta boreis.

Mitis ubi decedit hiems, si frigore nondum
Constitit unda, nives spatiosa per arva volutas
Impiger adglomera; fossisque immitte paratis,
Proculcans gravibus soleis, et robore tundens;
In solidam donec jubeas coalescere molem.

Proderit egelido puros è fonte liquores
Injicere, et lymphis gravioribus aëra sursum
Trudere; si quid enim latitaverit aëris inter
Algida congestæ glaciei fragmina, ventos
Audiet æstivos; et iniquis proditor austris
Se socium adjungens adjutoremque malorum,

Vertet in obscænam nivibus loca fœta cloacam.
Munera qui duræ legitis glacialia brumæ,
Quærite quæ nullo sint turbida flumina cœno,
Vel puras à sorde nives; ut deinde colonis
Fracta securiferis glacies in vitrea torno
Pocula fingatur; quibus ignifer ipse lyæus
Algeat infusus cyathis, unoque bibantur
Et calices ipsi vinumque meracius haustu.
Hæc sunt quæ gelidi per inertia frigora passim
Exercent opera agricolæ: tu, dives aristis,
Sera sub extremos, Arvernia, demetis æstus;
Et lectas raptim segetes sub tecta reponis,
Instanti semente: gelu quum deinde rigentes
Stringit hiems terras; eadem intra tecta flagellis
Excutis, et nitidas tua mittis in horrea fruges:
Extricasque nuces resoluto cortice fractas;
Pumiceoque terens saxo, preloque madenti
Subjiciens, oleum ferventibus elicis undis.
Nos tepidas sortiti hiemes australis ad oram
Oceani, prolem colimus felicis olivæ;
Segnia per totam neque novimus otia brumam.
Ubere nam dives fœtu quum Palladis arbor
Brachia jam curvat nigros induta colores,
Longa fatiscentes excussis pertica baccis
Exonerat ramos; tensæque sub arbore telæ
Excipiunt oleas, baculo pulsante, caducas.
Quanquam hiberna dies nox urgeat, atque labores

Præcipitet, non antè tamen stringentur olivæ,
Quàm gelidum Phœbus deterserit arbore rorem;
Nocturnoque rigens à frigore ramus amicis
Lentescat Phœbi radiis, nec fissilis ictu
Dissiliat, frangi patiens, sed cedere plagis
Nescius, egelidæ nisi molliat aura diei.
 Frigora dum patitur glacialia rure colonus,
Excutiens ramos oleæ; ne tecta focumque
Villica segnis amet: grandi sed et ipsa gelatas
Corbe manus armata, legat, quas pertica longè
Dissipat, et sparsas hinc illinc jactat olivas.
 A foliis sero purgantur vespere baccæ,
Delatæque domum tritæque molaribus, ultro
Exsudant, quem virgineum dixere, liquorem.
Nec mora pressandis oleis gens horrida cultu
Prosilit: undanti pars ligna ministrat aheno;
Pars cophinis baccas, calidam pars ingerit undam:
Pars fumosa refert plenos sub prela canistros,
Quos struit in muri faciem: dein, impete facto,
Conjunctas adhibent ad torcularia vires;
Et manibus primùm, laterum dein pulsibus instant
Unà omnes; querulis dum congemat ictibus arbor
Utraque, transversum quæ sustinet ardua prelum.
 Aureus interea liquor effluit undique rivis,
Quem conchâ levis excipiet capulator ahenâ,
Torquendæ dum nigra cohors operata Minervæ
Pauperibus vires epulis recreabit, et ipsa

Caulibus è cupa non parcum insperget olivum.
Non satis est pressisse semel: bis, terque, quaterque,
Instaurant opus, et pinguem de fæce liquorem
Eliciunt iterum atque iterum, laticesque reponunt
Usque novos: oleo quæ subjacet unda natanti,
Haud procul hinc in labra fluit, prunisque tepescit
Adpositis, ut et ipsa quies atque ignis aquosos
Expediant nexus, oleumque tepore resolvant.
  Palladius quem tangit honos, olearia tergat
Vasa manu; testasque bibax exsiccet olentes
Spongia: ne fundo quæ fæx subsederit imo,
Nativum inficiat veteri rancore saporem.
  Sed quæ vana cano vobis præcepta, coloni?
Heu patriæ telluris opes! heu grandia divûm
Munera! felices oleæ, dum vita manebat,
Quæ vestris inimica lues decussit honorem
Frondibus? et truncos post sæcula victa verendos
Jam senio, paucis mors abstulit atra diebus?
O Blitera! ô divûm sedes! quis squalor amœnis
Arboribus quondam vestitos obsidet agros?
Stant equidem campis oleæ; sed morte recenti
Horrent indecores; nostrumque ut visa dolorem
Acriùs exstimulent, stant fixa cadavera terris,
Quo periere situ: stat iners sine cortice truncus:
Defluxere comæ capiti; nudataque cœlo
Brachia tolluntur, non placatura tonantem,
Qui desolatos videt immiserabilis agros:

Nec movet hunc, functâ quæ subter matre renascens,
Progenies imbellis adhuc, casuque parentis
Tristior emergit, tantæ spes sera ruinæ.
Audiat hæc, dictisque fidem ne sera recuset
Posteritas; et, si qua premant adversa nepotes,
Hac discant à clade suos compescere luctus.
Festa dies aderat prisco sanctissima ritu,
Quæ Christi cunas et inops præsepe quotannis
Nobilitat regum donis, et supplice cultu:
Nos adfusi aris, sacro dum thure litamus,
Atque Deo genitore satum, matrisque prementem
Ubera, dum Christum colimus, meliora precantes,
Forsitan heu! animis non utiliora superbis;
Sarmaticis Aquilo nobis invectus ab oris,
Sithonias secum glacies, et acuta Getarum
Frigora convectans, glacialibus evolat alis;
Et cœlum terrasque gelu constringit inertes.
Intremuere viri; totasque ardentibus ulmos
Advolvêre focis; positoque labore, suâ se
Quisque domo sepsit, largo vix igne trementes
Frigore defendens multis sub pellibus artus.
Palluit ægra seges, sulcisque rigentibus acri
Decubuit moritura gelu; silvasque per altas
Insonuit magno quercus discissa fragore.
Dissiluere jugis, et quæ durissima sensu
Hac caruere tenus, frigus penetrabile saxa
Per medias sensere nives; sensere sub altis

Gurgitibus Boream fluvii; frenique moræque
Impatiens Rhodanus gelidis consistere ripis
Jussus, et ignoto sua jungere littora ponte,
Sustinuit tergo ferratos pervius orbes.
Ipsum etiam in cellis sub opaco fornice Bacchum
Aspera vincit hiems; et stantia vina securi
Cæduntur: neque jam liquido sitientia potu
Ora rigant; sed dente, cibos imitata, teruntur.

Torpentes aër avibus non æquior alas
Illigat; et rigidæ, timidissima turba, columbæ
Hospitium querulo gemitu petiere; cibique
Et famis immemores, positâ formidine, nostris
Accessere focis: quæ mox exempla secutæ
Perdices turdique, fidem violataque jura
Ingemuere, manu capti: subit ipse penates,
Oblitâ feritate, lupus; nemorumque relictis
Hospitiis, fugêre vagi per compita cervi.
Communes habuere casas pecudesque virique;
Nec potuere tamen sævum defendere frigus.
Lanigeræ non vellus ovi, non seta capellis
Profuit, aut forti pellis durissima tauro.

In stabulis periere greges; periere ferarum
Per silvas armenta; vagæ periere volucres:
Quos et opum vesana fames decedere tectis
Impulit, et rigido sese committere cœlo,
Occubuere viri, aut pedibus vixere minores:
Auxilium neque enim præsentius horrida passis

Frigora, quàm ferro sævire salubriter, imos
Cædendo, quos acre gelu nodaverat, artus.
Perstitit hæc hiemis solidum vis improba mensem :
Intermissa virûm commercia; rure labores
Cessârunt, et jura foro : sacra ipsa quierunt :
Nam neque fas illis vinum libare diebus.
Non miror potuisse morâ durescere dios
In glaciem latices, licèt additus ignis ad aras;
Si tepido de fonte, cavis qui flumina palmis
Hauserat, admovit labris sitientibus amnem
Frigore concretum; projectaque lympha per auras
Insonuit terris, lapidosæ grandinis ictu.
Diffugêre nives tandem; vinclisque solutis
Deseruere toros fluvii; dorsoque rigenti
Portârunt gelidas, onus intractabile, moles.
Fluctuat, et pontes ruit insula vitrea, secum
Obvia quæque trahens, pelagoque licentior errans,
Fert ratibus nautisque novos infracta timores.
Aspera ponit hiems; et quum jam Thracius ultrà
Nil habuit Boreas, gelidâ quod perderet aurâ,
Vastatis excessit agris; ventosque tepentes
Africus inducens terrasque domosque reclusit.
Sed velut ancipitis quum nox certamina Martis
Solvit, et adfulget terris lux postera; cladis
Nescius ipse suæ, mersum dux sanguine campum
Lustrat equo; cæsasque acies, et morte peremptos,
Quos metuit reperire, viros et funera quærit;

Sic timuere pedes tectis efferre coloni,
Et segetes spectare suas, oleasque caducis
Nudatas foliis : trepidi formidine pigros
Increpuere notos; dubiæ qui certa ruinæ
Signa ferant, miseris solatia tristia rebus.

Quis dolor heu! luctusque fuit! quæ cura futuri!
Extremo jam vere, fides quum certa malorum;
Quum neque vastatis seges ulla repullulat agris;
Alta nec in silvis quercus revirescit; ademptas
Nec reparant oleæ frondes; nec vinea trudit
Germina; nec flores nux induit ulla renatos:
Horret adusta seges glacie; pallorque rigentes
Qui deformat agros, idem notat ora colentum.

Numine mortales discant in vindice patrem
Placari facilem. Rigidæ vis horrida brumæ
Quæ populârat agros, eadem genitabile terris
Indiderat robur : nova semina rursus, abactam
Post hiemem, quamvis alieno tempore sulcis
Obruta sint, tamen agricolæ non irrita fallunt
Vota pii : seges æstivo properata calore
Penè simul crescit, floret, fœtuque gravatur.

Non oleæ, non vitis erat reparabile damnum :
Utraque perstat humi siccis demortua ramis.
Quid steriles dubitatis adhuc excîdere truncos?
Hic labor, hæc maneat lacrymosos cura colonos,
Quas hieme uberibus spoliabant fructibus, illas
Nunc ferro totis oleas evertere campis.

Aprico defensa loco, si vinea tantis
Indejecta malis steterit, vastoque supersit
Ex obitu vivax hinc illinc truncus; ab uno
Stipite ducantur, scrobibus demersa, vacantes
Ad palos sarmenta: parens alimenta tenellæ
Pinguia transmittet soboli; totumque per annum
Hanc adeo, gravidæque novas propaginis uvas
Nutriet: exacto quo tempore, summa flagelli
Curvatura levi resecetur falce; suâque
Paulatim radice trahant plantaria succum;
Materno dum bima sinu tollantur, et almâ
Vite cadens palmes penitus tellure prematur.

Extremæ sub finem hiemis, quum juncta piorum
Agmina Christiadum fletu precibusque minaces
Numinis expugnant iras; animumque dolore,
Et sceleris socium pœnâ quoque vindice corpus
Excruciant, levibusque cibis jejunia pascunt:
Tempus erit duras tauris aperire novales;
Effodere, et spinâ vites sepire rigenti,
Vel luteos humili muros componere formâ,
Et procul infestas gemmis arcere capellas.
Tunc etiam longis, anni spes altera, sulcis
Obruitur milium, calidâ quod pulte colonos
Sustineat: tenui lentes, et edacia pingui
Cannaba dantur humo; tunc opportuna fabarum
Et ciceris satio: tunc et juvat hordea terris,
Arboreasque iterum scrobibus deponere plantas.

Festinate, viri: neque enim cessare colonos
Naturæ novus in partum sinit impetus: agros
Assiduâ versate manu: date semina terris;
Fronde levate nemus; vanumque recîdite luxum;
Et teneris jam tum ramis imponite morem.
Nam neque relligio, nec quadraginta dierum,
Ritibus addixit pietas quos publica sacris,
Jura vetant terræ curas adhibere colendæ.
Nos inopi tunc longa domant jejunia victu:
Hæc quoque sit vobis pœnæ pars magna, labores
Sustinuisse graves. At ubi celebranda recurrent
Paschata, terrenas ultro deponite curas,
Cœlorum memores: animus, pars optima nostrî,
Hanc saltem longi partem sibi vindicet anni.
Ut segetem gravis herba premit; virgultaque tonsas
Deformant malè nata piros; ut agrestia longus
Inquinat arma situs: pejora sequentibus instat
Sic animis purganda lues, atque insita rectis
Moribus improbitas, redivivaque semina labis
Illius, unde seges nova pullulat usque malorum.
Si pietas, si sensus inest; abstergere fletu
Ne pigeat maculas, fuso quas sanguine Christus
Abluit; et flammis non devoveamus avernis,
Quam superis animam moriens Deus asserit oris.

Sacros ergo dies pius aras ante, silenti
Curarum strepitu, sub pectore rusticus alto
Præteritæ noxas vitæ labesque revolvens,

Excutiat sese, scelerumque redarguat intus,
Exoneretque gravi confessam pondere mentem;
Auribus et tutis ultro, quæcumque remordent,
Deponat peccata, dolens, et crimen acerbans
Ipse suum: dextrâ quatiat tum pectus iniquum,
Suppliciter tristis; veniamque exoret amaris
Cum lacrymis; atque hanc dederit si rite sacerdos,
Nil dubitet sacris purum se sistere mensis,
Præsentemque Deum vesci sub imagine panis:
Excipiat Christum, non immemor hospite tanto
Muneribusque frui; et divinæ numinis auræ
Explicitos aperire sinus, nec parcere votis.
Has epulas celebrate, viri, quâ luce, ferarum
Antiqua pro cæde, litans se victima Christus
Instituit sacras, morti jam proximus, escas.
Hæc in honore dies: ritus servate vetustos,
Agricolæ; precibusque sacram producite noctem,
Numen adorantes templis tunc omnibus adstans.
Quò vos sæpe vocant leviora negotia, festam
Suadeat et pietas, natis comitantibus, urbem
Visere: rhedarum strepitu non illa sonoro
Fervet, at effusæ plebis, procerumque silenti
Agmine; nec capiunt rutilis ardentia flammis
Templa viros: pia proh! quantùm laudaret agrestis
Oppida, si toto non cerneret ampliùs anno!
Postera lux, diro Christi cum funere, luctum
Tristitiamque refert: nigros induta colores

Templa silent; nullus sacris honor additur aris,
Nec facibus pinguique calent altaria thure:
Jamque movent pavidas tenebrosa silentia mentes;
Quum subitò crucis ostentans venerabile lignum,
Et pullâ lugubre canens in veste sacerdos
Prodit, et ostensâ morientis imagine Christi:
En, ait, insonti nostras qui sanguine culpas
Eluit, expendens pœnas et debita nobis
Supplicia: en duræ quondam crux hospita mortis,
Nunc spes certa virûm: sacro procumbite ligno,
Quo mundi stetit empta salus. Hæc pauca profatus,
Depositâ cruce, submissis prior ipse sacerdos
Procumbit genibus, sacroque dat oscula ligno.
Poplite tum sequitur flexo plebs tota, manusque
Transfixosque pedes clavis, et pectus apertum,
Sacraque profuso fletu rigat ora; suisque
Objicit hanc vitiis mortem; nec obire vicissim
Abnegat, antè novo malesanam crimine mentem
Quàm sceleret, tantosque Dei frustretur amores.

Promissam servate fidem; nullique, redemptam
Hoc pretio, posthac animam submittite culpæ.
Non habitanda diu tellus: æterna beatos
Regna manent; longoque manus à sole rubentes
Sceptra regent; et quos nunc importuna fatigat
Pauperies, major votis à morte sequetur
Copia, quum luteas cœlo mutabitis ædes.
Christus enim, rediens ad vitæ munia, clausas

Per nostrum scelus, ecce fores perrumpit olympi;
Et secum eductas, tenebroso victor ab orco,
Ætherei animas, nostrum genus, invehit oris.
Nos quoque cœlituum felicibus inseret olim
Conciliis: vitam interea tueamur egentem,
Sperantes meliora: vocant en mollia rursum
Arva manus; palo suspensa resumite fortes
Arma, viri, meritasque Deo persolvite grates,
Qui nostrum bonus exilium solatur agrorum
Muneribus, curas addens operumque labores,
Tristia ne vacuæ capiant nos tædia vitæ.

ARGUMENTUM

LIBRI IX.

HORTI *positio. Aqua. Puteus. Horti sepimentum. Areæ informandæ, et cingendæ arbusculis, herbisque odoris, et floribus. Instrumenta olitoria. Varia olerum cultura. Variæ species : betæ ; lactucæ ; cucurbitæ ; spinachii ; brassicæ, etc. Olerum satio autumnalis. Oleri cuique loca opportunissima. Olera properata, ubi de Versaliis. Irrigandi tempus. Verna horti facies, ubi de prisca frugalitate. Verna olerum satio, ubi de superstitione lunari. Olera infestant talpæ ; mures ; campe ; formicæ, ubi de ciconiis. Olerum cultura. Pepo. Lactuca. Apium. Endivia. Raphanus. Capparis. Cicer. Allia. De horto olitorio. De olitore, ubi de brassica è Lycurgi lacrymis nata, et de ape in meliphyllum mutata.*

LIBER NONUS.

Olus.

Purpureis alii redolentes floribus hortos
Principibus cecinere viris; ego rustica tractans
Prædia, divino quondam meditata Maroni,
Tenuia difficili complectar oluscula versu.
  Lamoniana suos flectens per tempora flores,
Jam tulit hortorum primos Rapinus honores.
Tu, quem Lamonius regi populisque reliquit
Nominis hæredem meritique, virentibus hortis
Adde novum decus, atque apii cum baccare tortis
Frondibus agrestem capiti patiare coronam.
Si spectas mollemque rosam et sacrata parenti
Lilia, lactucas et humi nascentia fraga
Despicies: at inest oleri sua cuique voluptas;
Et placet ipsa sibi rerum natura creatrix,
Seu picto formosa novos in flore colores
Miscuit, hortenses seu protulit utilis herbas.
  Delicias et ruris opes qui præparat hortum,
Arva domo vicina colat: sit commodus aër,
Pinguis humus, facilisque: fimo telluris iniquæ
Corrigitur vitium; sed inemendabile cœlum est.

Prona per arcolas aqua derivabitur omnes;
Nec boreas adfliget olus, si colle sub alto
Molliter ad tepidos ager inclinabitur austros.
Nuda sit arboribus tellus: vernantibus herbis
Una laborantis non officit umbra coloni.

Maturas æstiva procul terat area fruges;
Infestas oleri paleas ne ventus in hortum
Deferat, et moto conspergat pulvere plantas.
Ne pigra vicinis fœdas imitata paludes
Torpeat unda locis; inimica nitentibus herbis
Stagna calescenti generant animalia limo.

Si vectigales amnis devexerit undas,
Seque, loci mirâ captus dulcedine, plures
Dividat in rivos, totoque perambulet horto;
Solve memor Superis tanto pro munere grates.
At si nec medio fons obstrepit ullus in horto,
Nec procul hinc aliis venit advena rivus ab oris;
Quod superest, olitor terræ cava viscera ferro
Tentet, et uberibus circumpluet undique guttis;
Ac mulo versante rotas per mutua nexas,
Non labor est imo latices educere fundo.

Ne gravior fossorum animas extorqueat aër,
Accendant pingues opera inter iniqua lucernas,
Et vitæ metuant, quum pestifer halitus ignem
Protinus exstinguit: directas undique circum
Ad latera objiciant tabulas; quas lignea vectis
Sustineat transversa; solo conclusa ruenti

Corpora ne tristi donentur viva sepulcro.
Qui fodiunt puteos, siccissima tempora quærant:
Quum madet imbre solum, fallacibus omnia lymphis
Rura natant: dubios æstas probat arida fontes.
Si maneant, inopem neque sirius hauserit undam,
Nil tardes muro puteum vestire perennem;
Mordaci sensim tellus exesa liquore
Ne labet, et subitam faciat mollita ruinam.
Quid mage conveniat, vel circumducere murum,
Claudere structilibus, vivis vel sepibus hortos,
Tecum mente agita: sepes armenta, rapacem
Et populum, sed non hiemes avertit iniquas,
Nec radice parum propioribus officit herbis.
Utilior contrà paries, seu quòd minus agri
Occupet, et teneris defendat frigora plantis;
Sive quòd in plures duret reparabilis annos.
His ubi provisum fuerit, tum vertere terram
Præcipio, multoque rudem describere campum
Tramite, quà rivum sulcos partitus in omnes
Ducat, et areolas dextrâ lævâque colonus
Accessu faciles ferro rimetur, et herbâ
Purget olus, gravibus neque calcet semina plantis.
Grandia si virides quis in oppida transferat hortos,
Tonsilibus distincta piris extrema viarum
Ornet, et hinc illinc longo serat ordine flores;
Indecores ne se porri, caulesque, videntum
Protinus objiciant oculis. Tu seria rerum

Semper ama, modicasque vias prætende thymoque
Et gratis Baccho cinaris, et rore marino.
Humentes quoque mollis amat satureia ripas,
Serpillumque solo repens, apiumque Pelasgæ
Quondam frontis honos, et crassis salvia ramis.
Non tamen omnigenis inimicus floribus, illos
Ejicies, quorum facilis cultura, nec usus
Nullus erit, quales violæ, nigrumque papaver,
Et rosa subposito quæ si calet igne, caduci
Solamen tibi floris, aquam stillabit odoram.
Liliaque, et calthas, et biantem flore decoro
Narcissum, clytienque seres; festisque diebus
Serta parans, donis Superos placabis inemptis.
In tenues hominum curas descendere gaudent
Cœlicolæ, tantùmque boni pietate coloni,
Quantùm operâ, quantùm largis viget imbribus herba.
Mopsus enim et Corydon hortis cum pinguibus olim
Contiguas habuere domos: magis iste lacertis,
Ille Deo confisus, humum sudoribus îsdem
Nec fructu coluere pari. Seu venditor urbem
Mopsus adit, ferro docilem seu cultor agellum
Sollicitat, plenis respondent omnia votis:
At Corydon inopes vix colligit unde penates
Sustineat, miseramque trahat cum conjuge vitam.
Æstus erat, festusque dies; amboque sub umbra
Gramineis sedère toris. O Mopse, beatos
Miror, ait Corydon, uni tibi surgere soles!

Semina diversis en ut communia fatis
Consurgant! atqui non ingeniosiùs alter
Excolit, aut lymphis juvat uberioribus herbas.
Mopsus ad hæc. Alia, ô Corydon, sed cognita paucis,
Te quoque cura latet Superos in vota vocandi:
Insontes cum voce manus fer ad astra, priusquam
Admoveas operi; fortunatasque videbis
Intùs ali, et succo meliore tumescere plantas.
Obsequitur monitis Corydon; nec vana precandi
Relligio: redeunt animæ languentibus herbis,
Fœcundosque sinus laxans, se messe coronat
Uberiore pias humus emendata per artes.

Rusticus ancipites hiberna per otia marras,
Ferratamque paret cratem, durosque ligones,
Capreolosque, quibus glebas exerceat armis.
Tum quoque vicino quærat sibi semina rure,
Et varios oleris generatim ediscere cultus
Non pigeat: neque enim plantis ager omnibus unus,
Non eadem cultura placet, tempusque serendi.

Pars amat æstivos soles, pars frigus, et euri
Aspernata minas, illæsæ frondis honorem
Per medias hiemes servat; pars condita terris
Non sursum prodire pigris radicibus audet,
Torpentes non antè comas evolvere cœlo,
Quàm reducem audierit Prognem, zephyrosque vocantes.

Sæpe sua pubens olus ab radice revulsum
Mutatis adolescit agris; et mater eodem

Sæpe sinu tellus quo parturit, educat herbas.
Sunt aliæ semel excisis quæ frondibus arent,
Demessâque comâ stat truncus inutilis agro.
Sunt quibus usque redit nova frons, multâque colonum
Messe beant. Molli nunc figit oluscula terræ
Intactis olitor foliis; nunc fronde resectâ,
Succus ut uberior stirpem cogatur ad imam,
Mandat agris. Plantas unâ ratione nec omnes
Evocat in semen, generique immittit habendo.

Præterea genus haud unum betæque rubenti,
Candidulæque: suas mensis alit altera frondes,
Altera radicem; genitalibus utraque sulcis
Danda, coronato quum vertice punica malus
Prodiit, et roseo procul emicat ignea flore.

Nec tibi lactucæ faciem nascentur in unam:
Altera quæ cochleas foliis imitatur, aquosam
Fert hiemem: medium per se caput altera plexis
Frondibus involvet, solidumque tumebit in orbem
Dentatas crispata comas; hæc vere tepenti
Nascitur; æstivos tolerat Romana calores.

Sunt etiam napi teretes, raphanique, sativus
Et rudis asparagus, capitatum et sectile porrum,
Longior et patulo visenda cucurbita ventre.
Longa super cameras reptat, vel ab arbore fructum
Demittit, docilem pueri quem cortice presso
Funiculis cogunt in quaslibet ire figuras.
Nunc solis radios fingunt, tortosque dracones;

Nunc super inscriptum gaudent concrescere nomen.
Dein humeris vacuas aptant, nudique per undam
Flumen inexpertis audent pulsare lacertis.
Scandit in arboreos ventrosa cucurbita truncos;
Sed tu multiplici per gramina repere flexu
Coge, fatiscentes rumpat ne pondere ramos.
Tertia, quæ brevior, medioque coërcita nodo
Exoritur, Baccho dabit opportuna lagenam,
Quam lateri adcingas operumque viæque ministram.
  Ipsa adeo geminum referunt spinachia sexum:
Quem dixere marem, generosior unus acutum
Prosilit in semen; tristi propè pallet amictu
Fœmina, quæ steriles effert sine semine frondes.
  Quid memorem, quantâ jactet se brassica laude,
Sive volubilibus redit in se frondibus, orbesque
Orbibus adglomerans, capitis sub mole laborat;
Tornato similes ebori seu candida flores
Ediderit; seu coniferas imitata cupressos
Seque suas plicat in frondes, et acumen in album
Desinit, ac tenui venit haud ingloria mensæ;
Sive hieme in media, quum cætera frigore torpent,
Læta viret; boreamque trucem, caurosque malignos
Despiciens, vacuis ultro dominatur in hortis?
  Ut variæ species oleris, sic plura serendi
Tempora sunt: putribus mandantur pleraque sulcis,
Quum pluviis tellus madet autumnalibus, et quum
Sithonias hiemes reducis fugat aura Favonî.

Tunc eadem est anni facies, et sæpe subortæ
Autumno violæ falluntur imagine veris.
  Tempestiva autem satio, seu frigore terram
Fermentârit hiems; seu coxerit acrior æstas.
Utraque vis solvit glebas, et inutile gramen
Enecat: insani quanquam post frigora cauri
Vere satas annus clementior excipit herbas.
Bruma tamen licèt usque comas adfligat adustas,
Securam patitur stirpem coalescere terris,
Et messem cœlo dein maturare calenti.
  Quare age, deciduas quum nuda ex arbore frondes
Frigidulis volitare vides ludibria ventis,
Insta operi; longos plano duc æquore sulcos,
Alliaque in plures spicas divisa, refosso
Conde solo; fatuumque blitum, cretasque marinas,
Et cinaram, cinaræque rubras intersere betas.
Optima tunc etiam satio menthæque virenti,
Et cunilæ, et fragis nemorum gaudentibus umbrâ,
Idæisque rubis, inulæque, crocoque rubenti.
Fungus, et anisum, gratoque lavendula succo,
Et sedum minus, et medicos hyssopus in usus,
Et siser, atque rumex, et inerti grata palato
Intyba, et atriplices, et pastinaca serantur,
Atque cicer telluris edax, dulcisque locusta,
Et foliis asper raphanus, chondrillaque crure
Lactea, quæque hilares faciunt nasturtia mentes,
Napusque, et minimo quæ semine nata sinapis,

Arboris in faciem ramis frondescit opacis.
Vos quoque, jejunæ quondam solatia mensæ,
Cæsa minutatim, et cerealibus abdita crustis,
Ante hiemem molles, spinachia, pandite frondes;
Et teneris aude, lactucula, surgere fibris:
Te stipulis, quum frigus erit, te stercore multo
Immites hiemis contra tutabimur auras.
Erucas etiam, rectoque dracontia caule,
Atque bipinellas, oximque, brevemque melissam,
Quas oleo, et veteri, quum bruma remittet, aceto
Perfundas, tunc tempus erit committere sulcis.
Nosse juvat quas siccus ager, quas humidus herbas
Respuat, ut toto nullus vacet angulus horto.
Quæ steriles fundo tellus imitatur arenas,
Lactucæ, cicerique favet: spinachia longam
Non passura sitim, caulesque, et olentia latè
Allia felicis gaudent uligine terræ.
Sunt quibus et prosint umbræ; murosque vel ipsos
Occupat effusis anguina cucurbita ramis;
Et testudineo prope murum vinea dorso
Flectitur, arcendos circumsita solis ad æstus.
Nudus erit tepidos paries conversus ad austros,
Optima seminibus statio; si mollior altâ
Instruitur pulvinus humo, qui vere reducto
Sufficiat pangenda novis plantaria sulcis:
Murus enim franget boream, solisque reflexi
Quæsitus favor algentes solabitur herbas.

Quantùm oleri prodest ager opportunus alendo
Vidit, et obstupuit, nostro qui primus ab orbe
Cantaber australes Americæ semen ad oras
Transtulerat : raphanus tener egregiique saporis
Corporis humani molem superabat; et Indus
Grandior arboreo poterat vix carpere summas
Caule fabas: onus uva viri pendebat ab ulmo;
Nec tumidum cervix peponem nervosa tulisset.

Longa nivalis hiems et inertibus otia terris,
Et pigro facit agricolæ: silet herbula primis
Frigoribus contracta; gelu vel terra rigenti
Clauditur, aut longo madet intractabilis imbre.
Jam neque fundit opes; olitor nisi frigora flammis
Vicerit occultis, multo vel stercore molles
Evocet asparagos; et quas natura negabit,
Præcoce lactucas emergere jusserit ortu.

Hunc olim prior induxit Quintinius usum :
Quippe hiemes inter medias felicibus armis
Oppida quum Galli quaterent inimica, nec anni
Tempestas esset non fertilis ulla triumphis;
Ille, suâ ne non brumam quoque vinceret arte,
Nullo hiemis verisque satas discrimine plantas
Versaliæ riguis educere cœpit in hortis.
Nam quid humus regi non deferat, excita tanti
Principis adspectu, posito qui pondere rerum,
Quos oculos aperit populis, orbique regendo,
In tenues amat interdum demittere plantas?

Si, loca jam toties mihi decantata, beatos
Versaliæ colles videam; non ipsa tenebunt
Augustæ me tecta domûs, non lympha per altos
Obsequiosa fluens montes, non totius orbis
Dives opum variarum hortus, non denique nostrum,
Quanquam non pigeat tantos olus inter honores
Adspicere: at molles lætis quum perleget herbas
Luminibus Lodoix; ero principe totus in uno,
Quem procul attonitus stupet orbis, et ultima retro
Venturi post sæcla velint vidisse nepotes.

Quum venti posuere truces, et oluscula leni
Jam zephyrus fovet adflatu, non sole cadenti,
Non oriente, recèns haustos diffunde liquores;
Humor inexpertam ne frigidus occupet herbam.
Quum medium cœli Titan conscenderit orbem,
Tunc bibet irriguos tellus lætissima rivos.
Dein anno mutante vices, tu tempora muta:
Namque superfusis plantas à sole calentes
Ureret imber aquis: æstivo tempore pronos
Hesperio Phœbus seu mergat in æquore currus,
Eois redeat seu matutinus ab undis,
Eductas puteis querulâ compage rotarum
Tempus erit toto lymphas dispergere campo.

Vere novo lactens viridem quum messis in herbam
Tollitur; et zephyris hiscens rosa mollibus auras
Implet odore novo, floresque induta recentes
Ipsa suis arbos inhiat pulcherrima ramis;

Venturæ recreat segetis spes una colonos:
Ast olitor jam nunc operum mercede diurnâ
Dives erit: breve chærephylon, et amaracus umbrâ
Lætior in messem crescunt; et olentia fragis
Arva rubent, uvisque rubes, arbuscula, crispis.
Jamque caput plexis involvere brassica ramis
Cogitat, et tardi surgunt buglossa saporis.
Occultas per saxa vias alimentaque cappar
Inveniens, scabris tegit obsita rudera baccis.
Cæsa semel lapathi brevis herba virentibus usque
Luxuriat rediviva comis: crispantur olentis
Flexibiles apii frondes, et acumine mollem
Cepula findit humum, tonsisque repullulat oxis
Frondibus, et dulces spargit melilotus odores.
Feniculum, raphanusque tener, mordaxque sinapi,
Lætaque nascuntur puleïa, quæque domorum
Ocyma sublimes decorant palpanda fenestras.
Eruitur staphilinus humo, sisaronque, brevesque
Buniades, et quæ fruticat spatiosior hirci
Barbula, et hiberno gaudentia frigore rapa.
Silvescunt cinaræ, pomoque virente superbas
Mille modis variant cœnas; torpensque palatum
Exacuunt dulci cicer, asparagusque sapore.

Quas epulas tantùm, lectos et ab arbore fructus,
Prisca patrum nòrat virtus atque aurea frugi
Simplicitas: hinc illa virûm felicior ætas
Usque valens tenui superabat sæcula victu.

Nunc spatio vitam finit breviore ciborum
Implacata fames: neque enim in convivia tantùm
Jam veniunt agris animalia nata colendis;
Itur et in medias, pretium faciente periclo,
Oceani syrtes; educitur æquore piscis;
Nec medium tutis ales secat aëra pennis;
Totus et est jam pœne gulæ contractior orbis.
Dum viget hiberno tellus animosior imbre,
Ne sterili vernas in alendo gramine vires
Insumat; properemus humo dare semina tymbræ,
Atque apii, betæque rubræ, pisique virentis:
Tunc quoque cervinum cornu, coriandra, blitumque,
Et seris, et dulci borrago flore seruntur,
Et coctu faba difficilis, vilisque faselus;
Aureaque andrachne, atque humilis saliunca, suumque
A longo quæ nomen habet lactuca cucullo;
Mutatumque solo, radicibus antè recisis,
Detonsâque comâ, cantoribus utile porrum
Pangitur, et cepe lacrymas factura secanti.
Vos etiam, lupuli, brevibusque cicerbita ramis,
Et prima pepo difficilis quum pubet in herba,
Teque, palustre apium, te, semen olentis anethi,
Accipient sulci, crithmumque, et amica Lyæo
Hormina, quæque manus inodorat ruta legentes.
Quid jubeat, quid luna vetet, plebs nescia rerum
Inspiciat, lunasque meras, atque arbitra ruris
Astra crepet: tu, sole tuos metire labores.

Si qua fides oculo, plantas sol adjuvat unus;
Et quod in humanas possunt vaga sidera mentes,
In teneras id juris habent non ampliùs herbas.

Seminibus positis inimicam avertite talpam;
Ne deformet agros, et iniquo dente sativum
Depopuletur olus. Longos telluris acervos
Si quando adspicias sensim consurgere, gressus
Fer tacitos, crassamque togam super injice: summum
Talpa solum sulcans, positis caput inscia pannis
Inseret, et meritas tenebris dabit eruta pœnas.

Agricolæ, contra mures aviumque minorum
Insidias et furta, solent defigere vepres,
Et teneras rigidis defendere sentibus herbas.
Non equidem per dura petit mus vulnera prædam,
Occultum sed quærit iter tellure sub ima;
Armatasque rubis sepes, et inutile vallum
Trajicit, et teneras depascitur helluo frondes.
Sint tibi fallaces foribus sata propter apertis
Muscipulæ, quibus invitet succedere furem
Pendula nux: avido malefidam credulus escam
Ore petit, clausoque vorax se latro teneri
Carcere conspiciens, jam non semesa resumit
Frusta nucis, sed non cessat captivus iniquas
Tollere vel pedibus, vel dente lacessere valvas.

Vidi ego, qui talpas ricino maleolente fugaret,
Atque venenatâ cinaræ radice pararet
Muribus insidias. Si quando frondibus hærens

Infestabat olus pulex, hirsutaque campe,
Marrubii latices super injiciebat amaros.
Et formicarum flammis abolere recessus
Sueverat, ut fumo durisque exterrita pœnis
Impigra gens ultro male tutis cederet agris,
Nil fruges hiemi lectas, nil horrea curans.
Providère dii nobis meliora: Pyrenes
Nuper enim celsos peregrina ciconia montes
Dum superat, ferturque humili super arva volatu,
In casses sibi non positos cadit, atque resectis
Continuò pennis custos imponitur horto.
Oblatas captiva dapes fastidit; at anguem
Inter vidit olus, vacuamque immisit in alvum;
Quamvis ille diu luctatus, corporis imos
Implicuit nodos, et torta volumina rostro.
Quæsitura novam volucris per oluscula prædam,
Herbarum genus omne sagax scrutatur, et hortum
Muribus, et campe purgat, talpisque, nec ipsos
Dedignatur edax, veteri quos evocat imber
Pariete, limaces fractâ consumere conchâ.
Non satis est procul infestas avertere pestes,
Assiduo nisi sollicites plantaria cultu:
Nam, sine vi quæ sponte rubos et inutile gramen
Indulgens sibi terra creat; nisi victa labore
Continuo, nec olus, nec munera blanda Lyæi,
Nec segetes pariet. Sic nos ad inania fortes,
Deficimur nervis ad honesta; viâque pedestri

Qui passus vix mille, suum visurus amicum,
Conficeret, vaga post leporis vestigia totos
Itque reditque dies, faciente cupidine vires.
Radat humum rastris olitor, gramenque renascens
Eruat, et siccas riguis alat imbribus herbas.
At peponem imprimis ab iniqua vindicet aura:
Mollis enim seu primævo juveniliter ortu
Luxuriet, seu jam cœpit grandescere, cultu
Indiget æterno. Sudoribus omnia vendunt
Dî superi, et magno stant optima quæque labore.
Veris ubi reducem volucres cecinere teporem,
Lacte novo, vel aquâ medicatum fossula semen
Excipiat saturata fimo. Quâ parte nivalis
Flat boreas, olitor mixtâ cum stercore terrâ
Imbellem luteo præmuniat aggere plantam.
Si quid adhuc sævasque vices mutabilis auræ,
Et reducem medio brumam jam vere timebit,
Coniferi peponem sinat intra concava vitri
Crescere; dum ventos ferat, et jam fortior aurâ
Liberiore frui malit, nudusque relinqui.
Vitrea transmittunt tepidum specularia solem,
Et sævas arcent hiemes; at grandinis ictus
Non tolerant, nisi vimineis defensa cucullis.
Uni plura simul mandentur semina fossæ:
Nam neque vis eadem cunctis est insita granis.
Maternæ qui solus humi superaverit hæres,
Si nimius succi pepo caudice longior uno

Funditur, interdum molli caput ungue putator
Demetat, et prima luxum compescat in herba.
Tum digitis terram terat; et quæ pessima circùm
Nascitur herba, manu tollat ferroque bicorni;
Nec super effundat largos adspergine rores:
Languentem vitiant lymphæ contagia frondem.

Irriguos peponi fas est inducere fontes,
Donec in oblongum tumidus grandescere ventrem
Incipiat: dein et sitis, æstivique calores
Dant pretium; tamen exsuccam miserabere plantam,
Si coquat arentes insana canicula glebas.
Sed cave ne fluidum pepo cortice combibat imbrem:
Tegula subjicitur, solem quæ sicca reflexum
Augeat, et terræ nocuis adflatibus obstet.

Duxit ubi croceos pellis rugosa colores,
Jamque relicturus plantam dirumpere collum
Nititur ipse pepo; cultrum subpone, priusquam
Marceat, et terris putrescat inutile pondus.
Hunc legito, qui mole gravis, cute durus, et auro
Concolor est, gustuque refert et odore lyæum.
Non alia est cucumis cultura: cucurbita cœli
Difficilis patiens, minùs est obnoxia curæ.

Cætera quæ passim nascuntur oluscula, versu
Quid memorem? Si pinguis ager, si plurima lymphæ
Copia; non tempus, non disciplina serendi
Quæritur ulla: sibi tellus nil indiga nostrî
Sufficit, ut largâ ditet mercede colonum.

Fraga tamen, cinaramque juvat purgare, revulsâ
Prole, suam circum fruticat quæ plurima matrem.
In teretem lactuca comas quæ circinat orbem,
Candidior fit operta solo; prodire nec ausit
In mensas apium majus, nisi rusticus altâ
Vestierit terrâ jussas albescere frondes.
Candescit pariter crispas endivia molli
Vincta comas junco, et genitalibus obruta sulcis.
Mollior et raphanus terris innascitur, imbres
Si biberit salsos: asper salsugine gustus
Corrigitur. Durus contrà, si caudice nudo
Tellurem super emergat, folioque frequenti
Luxuriet, vel fortè sitim sit passus iniquam.
Capparis exesis quæ se circumligat ipsa
Parietibus, veteri plantis de stirpe revulsis
Conseritur; quanquam viridis quum bacca tepentes
Oscitat ad soles, fœtam det semine glandem.
Debilior tellure cicer ne repat aquosâ;
Ramosas adpone sudes, quas sponte volutis
Claviculis veluti manibus comprendit, humoque
Erigitur latè fruticans, albisque nitescit
Floribus, et folium partes diffundit in omnes.
Allia si pedibus calcas, injuria laudem
Adferet, et capiti dabit incrementa tumenti.
Quum pallent, et humi flexâ cervice recumbunt,
Vellere tempus erit; vinctis de more maniplis,
Purgatoque solo, duros tractare ligones

Incipe, ut infestum tellus exhalet odorem,
Qui teneras, si vera ferunt, interficit herbas.
Grandia quæ longo jam macrior allia partu
Terra tulit, largo reparatas stercore vires
Colligat, antè novo quàm semine fœta, labores
Instituat primos. Id in hortis dulce colendis,
Quòd messem tellus alit irrequieta perennem,
Agricolasque beant et spes et fructus avaros.
Et dubitamus adhuc tantis ditescere donis,
Atque oleri curas impendere! Buxea nobis
Silvula, non hortus colitur: procul utilis herba
Exulat, ut vani florum captentur odores,
Et totum sterili rus absumatur in horto.
Atqui nil cedunt hortenses floribus herbæ.
Una dies florem nasci videt, una caducis
Effetum languere comis: quæ mane rubentes
Explicuit frondes, lapso rosa vespere flore
Tristibus horrescit spinis: at oluscula durant
Semper; et, in sulcos rectè digesta, virenti
Nil buxo cedunt, nil coniferæ cyparisso.
Si rapidos olitor soles, si frigora brumæ
Mollit; et arte juvans naturam, præcoce partu
Cogit humum natos alieno tempore fœtus
Edere, quæsitas mensis regalibus escas;
Ad quantas emerget opes! quæ nominis ibit
Fama sui! quàm sorte suâ contentus avitum
Vertet agrum! Neque enim longi spe pendulus anni

Eventus pavet ancipites : serit usque, metitque ;
Plenaque nil ad vota deest, si sedula conjux
Obtigit, et duri proles studiosa laboris.
Fortior ipse solum palâ, duroque ligone
Sollicitat; puerique suis pro viribus adsunt
Assidui comites operum : pars frangit inertes
Malleolis glebas, pars gramen inutile rastris
Insequitur, spargitque fimum, plantisque calores
Æstivamque sitim properantibus excutit undis.

At calathis olus exportans adit oppida conjux :
Sera domum redit ære gravis, dapibusque diurnos
Nec non urbano recreat rumore labores.
Pauperibus mensis non adsidet invida cura,
Nec trepidus pavor ambiguis circumvolat alis :
Nam neque bella timent, nec jura forensia : vanos
Non horrent strepitus : non irrequieta tumultus
Excitat internos tacitæ mens conscia culpæ.
Lite carent, neque nota domi vadimonia : nunquam
Lictoris subiit facies invisa penates ;
Et nisi spem fuerit seges ementita, dolorem
Nullum corde premunt : oritur neque tristior agris
Ulla dies, nisi quam soles fecere maligni.

Nil sibi cum medicis, vanâque Machaonis arte,
Et tamen usque valent ; lecto nec plumbeus auster
Languidulos adfigit ; iners nec bruma, nec æstas
Ulla nocet ; nec membra ligant nodosa podagræ :
Non stomacho gravis esca : febrem non lethifer adflat

Autumnus; neque deliciis properata senectus
Instat, et extremam præcox denuntiat horam.
Ipse salutares herbas, quarum indiget usus,
Hortus habet, rutas, althæam, absinthia, malvas,
Et quæ concilient crispata papavera somnos.
Fert et opem medicis labor ipse potentior herbis.
Et ne fortè gravent opera indefessa colonos,
Septima quæque dies ludos, et amica Lyæi
Dona refert; meritique loco et virtutis habetur
Suspensis resides cessare ligonibus agros.
Mutua qui festum vocat in convivia pagum,
Lactucas, cinaramque, dapes adponit inemptas;
Nec cyathis parcit: post prandia ducit in hortum
Convivas, et multa docet, discitque vicissim
Re super hortensi, longo sermone secutus
Herbarum casus varios, usumque medendi;
Pallida seu vitio telluris oluscula languent,
Infestis seu vermiculis obsessa tenentur.
Nec silet herbarum vires: seu pigrior alvus,
Seu fuerit citior; tussi seu fortè frequenti
Excutiat latus illabens pulmonibus humor,
Aut intermissis furit æstibus arida febris;
Indicat hortensis si quæ ferat herba salutem.
Tum majora crepans, ridet potuisse deorum
Esse loco quondam porrum cepasque, suisque
Mortales coluisse satum sibi numen in hortis.
Et veteris famosa refert mendacia famæ,

Pluribus enarrans, ut brassica nata Lycurgi
De lacrymis, vites etiam nunc oderit almas:
Vitis ut ipsa retro tendentibus usque flagellis
Diffugiat, ferrum velut in frondosa Lycurgus
Brachia rursus agat, veteresque resuscitet iras.

Ipsa meliphyllon humili de cespite rufo
Flore micans, apis, inquit, erat, quam Flora latentem
Nescia quum premeret digitis, se vindice lædi
Cuspidis indoluit punctu : neque lenta volantem
Pœna secuta ream est; in odoras utraque crescit
Ala comas, subitâque pedes radice tenentur;
Herbaque fit, quâ non jucundior altera tristes
Curat apes, medicata vocans in tecta fugaces,
Et dulci fractas reparans spiramine vires.

Interea pueros olitor, famulumque sequentem,
Si quid displiceat, verbis castigat amaris;
Nec laudes reticet meritas : nam laude vel ipsos
Agricolas stimules. Tunc si quis ab arbore fructus
Decidit ante diem, legit ipse, domumque reportat.
Si qua solo jacet herba, gravi si pondere ramus
Flectitur; è terra relevat, furcâque bicorni
Sustinet, inque dies opera instituenda sequentes
Designat, licito adponens etiam otia lucro.

Felices hominum curas! quas inter iniquo
Non sceleri, non invidiæ locus; unus et horto
Et desideriis est terminus; una ferarum
Furta timent : vicinus amans virtutis et æqui

Incustoditum formidine liberat agrum.
At neque tranquillos amor insatiabilis auri
Sollicitat: lucrantur opes, partisque fruuntur;
Sola relinquentes pueris hæredia, rastros,
Jugera pauca, domum luteam, cultumque supremi
Numinis, et sanctos mores, studiumque laboris.

ARGUMENTUM

LIBRI X.

OPPORTUNA *viti plaga. Ager viti commodus. Triplex vitis : arbuscula ; jugata ; arbustiva : subnectitur metamorphosis Enceladi in ulmum , et Briarei in vitem. Quæ vitis optimum vinum ferat. Vitis pergulana. Vitiginei surculi delectus. Vitis satio , et cultura , ubi de plantarum nutritu et auctu. Vitis putatio , ubi de falce vineatica. Vitis fossio. Vitis lacrymæ. Repastinatio. Pampinatio. Viti nocent gelu , grando , erucæ , formicæ , capræ , lepores , senium. Vitis propagatio. Vindemiæ apparatus. Vindemia , ubi de variis uvarum speciebus.*

LIBER DECIMUS.

Vites.

VITIS ament alii succum : cultura poëtam
Me juvat; effossis seu vinitor ordine longo
Semina depónat scrobibus, cultuque frequenti
Hortetur teneras fœtu turgescere plantas ;
Sive laborantes ulmos pendentibus uvis
Exoneret, condatque cadis spumantia vina.
  Observata sequar Latii vestigia vatis,
Pampineos peragrans colles; atque unde Maroni
Jam prærepta fuit vindemia dives, eadem
Neglectas sectabor inops in vite labruscas.
  Felici meditatus agros vestire lyæo,
Antè rudis ferro tentes quàm viscera terræ,
Quære priùs viti faveat quæ commoda tellus,
Quo melior veniat sub sidere : vitibus omne
Dat pretium cœlo tellus subjecta salubri.
  Qui populi septem patiuntur acuta Trionum
Frigora, Bacchæum redimant halece liquorem,
Pocula vel pressis imitentur vitea pomis :
Vitiferos neque enim sperent adsurgere colles,
Quâ regione minas aquilonis, et horrida cauri

Flamina vix pinus rigidis adsueta procellis
Ferre potest, niviumque riget sub pondere tellus.
At neque Phœbæo quæ semper aduritur igne
Barbara gens, curas uvis impendat inanes,
Nec Bacchum steriles invitum accersat in agros.

Inter utramque plagam, Scythicum quà mundus ad axe
Consurgit, melior jacet arcto limite tellus,
Frigoribus nec fœda, siti nec hiulca perenni;
Sed boreæ alternis vicibus zephyrique tepentis,
Et pluviâ, et leni mollita salubriter æstu:
Hic Baccho locus; his ultro bonus imperat arvis;
Nec regni ulteriùs curat protendere fines.

Non interjectas uno tamen ordine gentes
Bacchus habet. Belli studiis clarissima quondam,
Marte meroque parem fecit sibi Græcia famam.
Romanos rerum dominos deus inde sequutus,
Vina Falerna dedit: lapsâ tum mole potentis
Imperii, musto sordentia plaustra per Alpes
Egit, et optatis Gallorum constitit oris,
Despiciens populos boreæ de parte vocantes.
Scilicet invictis quæ gens effloruit armis,
Visa placere deo est. Tantum ne, Gallia, munus
Sperne: latet cæcis argenti copia venis,
Ærisque, chalybisque latent, aurique metalla:
Parcite sed Baccho loca commoda, parcite, cives,
Destruere, et tectas, irritamenta malorum,
Divitias ferro sub eisdem quærere terris,

Quis auro melior, vitæ solamen amaræ,
Exoritur contra curas et tædia vitis.

Opportunus ager, tepidos qui vergit ad austros,
Et sabulo levis est; hic pessimus, unde furenti
Eruta silva manu regnis excessit avitis,
Invisura focos: infamem strage recenti
Odit humum Bacchus; nec sponte hinc pabula carpens,
Tristior ingratum degit sine viribus ævum.
Vivit enim truncos radix ultura recisos;
Et quamvis caput in tenues non efferat auras,
Interiora tamen dominatur, agrumque per omnem
Serpit, et immeritos ad se rapit improba succos.
Æquior est, Cereris multos quæ terra per annos
Paruit imperio, et pingues nutrivit aristas.
Nam spicis redimita Ceres, et vite nitentem
Pampineâ Bacchus frontem præcinctus, amicis
Conspirant animis, ut vitæ gaudia mensis
Hæc segetes, alter lenis det pocula vini.

Optima jejuni colles, largissima campi
Vina dabunt; et in arbitrio est vineta serentis,
Uberius cellis vinum, meliusve reponat.

Pendenti male firmat humo vestigia Bacchus,
Ni paries humilis toto discrimina clivo
Crebra facit, limum retinens; ne defluus imber
Auferat, et vallem secum deducat ad imam.
Quin et vitiferis juga per devexa theatris
Læta repercusso coquitur vindemia sole,

Uvaque vicinis Phœbum non invidet uvis.
Tales, dum rapido Rhodanus petit æquora cursu,
Miratur passim ripis adsurgere colles,
Et fugiens nutu dextrâ lævâque salutat.

Tres facies, totidem vulgò sunt nomina viti.
Prima Tolosanis latè celeberrima campis
Colligit ingentes non longo in stipite vires;
Brachiaque huc illuc tendens, media ipsa tenet se,
Adspernata trucem boream cœlique furores.

Altera, quæ trunco gracilis caput altius effert,
Pondere victa suo jaceat delumbis, arundo
Ni doceat stantem rabidos contemnere ventos.

Tertia frondenti vitis requiescit in ulmo,
Quam tenet amplexu; ramosque effrena per omnes
Serpit, et elatum caput inter nubila condens,
Ostentat curvos pretioso pondere ramos:
Unde Gigantæâ vitem de stirpe creatam
Græciaque et vani quondam cecinere poëtæ.

Jupiter anguipedum postquam temeraria fratrum
Consilia, et structos disjecit fulmine montes;
Phlegræis resupinus agris per quinque jacebat
Jugera centimanus Briareus; qui, conscius ausi,
Subponens humeros nitentem ad sidera fratrem
Juverat Enceladus, repetito fulminis ictu
Stratus humi, nigro quoque tinxerat arva cruore.

Terra, suæ prolis sortem miserata, Tonantem
Orat, ut arborea sub imagine rursus alendam

Accipiat gremio sobolem, quæ reddita vitæ
Serviat humano generi, nec rursus in altum
Possit, humo defixa pedes, se tollere cœlum.
Protinus Enceladi de corpore nascitur ulmus :
Figit agro plantas Briareus : rugosior artus
Contegit elumbos cortex : quot brachia bellum
Intulerant, totidem repunt sarmenta; jugalem
Quîs veluti manibus stringens amplectitur ulmum,
Erigiturque solo; ramosaque brachia jactans,
Nunc quoque sidereas adfectat vinea sedes,
Atque Gigantæo de sanguine nata, liquorem
Sanguineum fundit; motoque lacessere bello
Si nequeat Superos, cyathis mortalia plenis
Corpora sternit humi : quas foverat, addit inanes
Spes animis, ipsosque docet contemnere divos.
Quum tonat, expertum media inter dolia fulmen
Horret adhuc, mutatque metu pallente colorem.
Qui tali potuere satas ab origine plantas
Fingere, quid mirum nova per mendacia Græcos
A Superis duxisse suæ primordia gentis?
Vitibus una licèt species, non unius omnes
Vina dabunt pretii : melior de vite pedata,
Quò propiore solo fruitur, vindemia pendet :
Caudice quæ brevior, terræ vicina, reflexi
Auxilio solis feliciùs excoquit uvas.
Quæ nubunt ulmis, Baccho cellaria vincent
Ubere, sed tristi qui torqueat ora sapore :

Arbor enim solem sub fronde latentibus uvis
Eripit, et dulci prohibet mitescere succo.
Si tamen est ulmo vitis conjuncta maritæ;
Ne muta patrios mores, habitumque locorum:
Sunt et inexperti metuenda pericula cultûs.
Atque aliis aliam in faciem feliciùs arvis
Nascuntur vites: longo Burgundia tractu
Sustinet elatas sudibus furcâque salignâ;
Ne vitiet putres agri vapor humidus uvas.
Allobrogum verò cæcis in vallibus, uva
Vix fruitur viso, nisi summa ex arbore, Phœbo.
  Itala gens, seris usus quia venit ab annis,
Non vitio terræ, vites socialibus ulmis
Jungit, et æquali geminas ætate maritat:
Consita namque locum fusis ubi stirpibus arbor
Anticipat, succum nascenti præripit uvæ;
Atque ulmus, cum vite, pari nisi pubeat ævo,
Non tolerat sponsæ ramos et pondus iniquum.
Si morbo gravis arbor obit, vel segnior annis,
Connubio tu parce novo, furcâque bicorni
Et fixo viduam solare pedamine vitem.
  Horto etiam vitis decori est, quum proxima tectis
Nascitur, et scitè muros hinc inde per omnes
Flectitur, atque jugo primis adsuescit ab annis:
Tum latè intendunt contos, ramoque sequenti
Vitem ad vincla vocant: mordacibus illa salignas
Claviculis stringit crates, latèque virenti

Palmitis obtentu muros, et limina vestit.
Sæpe per irriguos olitor non inscius hortos,
Dum flecti dociles virgæ, dum mollior ætas,
In testudineum sarmenta sequacia dorsum
Ire jubet, contra æstivos umbracula soles.

In quamcumque velis faciem se tollere vites,
Optima quæ culto figas plantaria colle
Eligito : si quid vitii delectus habebit,
Arte dehinc nullâ generis reparabile damnum est.
Non habet empta fidem vitis, fallitque coloni
Spes avidas, alio sibi quæ transmittitur orbe :
Nescit enim peregrina novis adsuescere terris,
Amittitque suam mutato sidere famam.

Quum rubet, ac torto mitis vindemia collo
Extremis fruitur jam solibus; elige vitem
Quæ peperit plures, modò sit sapor optimus, uvas.
Inde petes sarmenta tuos pangenda per agros :
Atque ut nosse queas, jam tum vel summa flagella
Demete, vel trunco rubeos inscribe colores.

Quæ verò potior satio, quæ forma serendi,
Omnia divino dudum vulgata Maroni,
Dicere nil opus est : at quâ ratione recentem
A teneris vitem informes, doceasque labori
Respondere tuo; paucis hæc omnia vates
Perstrinxit, rerum fastigia summa sequutus.
Ac velut egregia pingendi quisquis in arte
Nomen habet, primis habitumque situmque figuris,

Et quæcumque operi seu vis, seu gratia, postquam
Indidit ipse, rudi permittit cætera dextræ:
Sic majora movens animo, quæ multa parabat
Præterit, atque aliis Maro commemoranda relinquit.

Ergo rudes huc, Musa, manus. Jam pullulat agris,
Jam nova primævo vestit se vinea ramo:
Eia agite, agricolæ, rastris duroque ligone
Prima juvate novi partûs conamina, terram
Vertite, et obliquas effossis altiùs agris,
Cogite radices meliorem accersere succum.

Plura simul primos crescant impunè per annos
Germina; nec vitis spes tota recumbat in uno
Palmite. Post ternas hiemes manifesta vigoris
Signa patent; fluxas molli tunc denique frondes
Decuties digito: neque enim quos parturit, omnes
Educat, et succo fœtus alit ubere vitis.

Quæ ratio, quæ causa rei, quâ lege per omnes
It succus ramos, et frondes explicat arbor;
Imò age, nutricis quæ tanta potentia terræ
Auget in immensos silvestria semina truncos,
Expediam, et causas iterum tentabo latentes.

Tota recèns nati sub cortice germinis arbor,
Ut perhibent, latet in tenuem contracta figuram:
Ipsum adeo vinclis si vis humana solutis
Possit in exiles germen diducere fibras,
Continuò teneris ramos miretur et uvas
Involvi tunicis; atque ut puerilia membra

Explicat humano decurrens corpore sanguis;
Non aliter pinguis terræ nutritius humor
Paulatim insinuat sese radicibus imis,
Et sole eductus tepido, venasque per omnes
Diffusus, ramis animos vegetumque vigorem
Sufficit: at Phœbi quum se vis blanda remittit,
Decceditque hiemi; tum nec se porrigit ultrà,
Nec tumet in florem, nec partus educat arbor:
Languet iners, cecidere comæ, silvasque per omnes
Horrent indecores nudato vertice trunci.
Quippe pigrum toto fundit se cortice frigus;
Nec via per ramos nativo libera succo.
Mota autem tellus, et crebro exercita cultu
Arboreosque juvat frutices, et graminis herbam:
Molliti seu cæca soli spiramina laxet
Assidui labor agricolæ, terrâque solutâ
Uberior veniat nascentes humor in herbas;
Seu quæ terra diu tergo vim pertulit æstûs,
Versa manu, nova det fibris alimenta, supinas
Plurimus imprimis glebas si diluat imber.

Ergo vocet pluviam votis, durataque fossor
Assiduis discat renovare bidentibus arva;
Atque putans vitem duræ post frigora brumæ,
Provideat, matrem ne germina plura fatigent.

Si quem digna manet Lenæi gloria, lunam
Consulat; agrestes moderatur luna labores,
Illius et vario pendet res rustica vultu.

Viribus exultans quæ vitis inutile lignum
Et steriles fundit succoso caudice gemmas,
Cæditur, amissos Phœbe quum colligit ignes.
Informi contrà macie confecta putatur,
Cynthia quum lucet juncto plenissima cornu.

Ancipiti mecum dubitat qui credere lunæ,
Et terram spectare, poli quàm sidera, mavult;
Effetas reparat vites, breviora recidens
Sarmenti capita, et pingui de vite racemos
Elicit, in largum submittens brachia fructum.

Vitales æquis succos dispenset utrimque
Muneribus, neutrâ vitis neque parte laboret;
Sed quatuor pansum caput in duramina truncus
Explicet, unde novâ reparetur fronde quotannis.

Ne laceros hebes immiti falx vulnere ramos
Sauciet, et nisu penetrans majore moretur
Delassetque manus, scabrâ rubigine nigram
Cote novet; viti nec rusticus arma requirat
Altera fingendæ. Capulo vicina saligno
Pars acies cui recta, sinu falcata recurvo
Flectitur; ut ductu frondator simplice vitem
Amputet obliquis eadem in vestigia plagis.
A flexu sinus in rostrum procurrit aduncum,
Si quid in angusto purgandum; putria truncis
Si qua cavis adimenda: minax in terga securis
Prominet, ut cæsim feriat; ductimque putator
Vincere si qua nequit duramina, desecet ictu.

Plaga solo sit prona, gravem ne combibat imbrem,
Vel gelidam accipiat cœlo resupina pruinam.
Ni procul à gravidis media internodia gemmis
Sedulus obliquâ rescindat falce colonus;
Interimet super illacrymans nova germina vitis.
Æthereas quum palmes agens se lætus in auras,
Occupat angustas inter duo brachia fauces,
Vinitor hunc ferro metat; et quodcumque feraci
Prosilit è trunco, pedibusque innascitur imis,
Mollibus exturbet digitis, nisi vertice cæso
Cogitat enatis vitem reparare flagellis.
Sed quoniam vel sole, gelu vel adusta rigenti
Latiùs emoritur; truncum succîdere malim,
Atque superjectis stirpem defendere glebis.
Vinea transmittit caules, palumque vacantem
Contegit, et pingues fructu gravat ubere ramos.
Iliceas qui vere sudes mediove retractat
Vinitor autumno; sincera pedamina vertat,
Submoveat cariosa, solo pendentia figat
Altiùs; et vitem nodis ne strangulet arctis,
Sæpe locum mutet stringens; vinetaque purgans,
In tenues collecta liget sarmenta maniplos.
Nec mora, post vitem Saturni falce putatam,
Antè novas gravido trudat quàm cortice gemmas,
Fossor adest, durosque opera ad majora lacertos
Exerit. Umbroso fagi sub tegmine vestis,
Doliolumque, et nigra ceres, vilisque supellex

Abjicitur; fidus servat canis omnia: primus
It senior, glebasque movet: subit ordine longo
Indistincta cohors, et passibus æquat euntem.
Ille animos regit, atque interdum lumina flectens
Admonet herbarum versas ostendere cœlo
Radices, urgere operam, dum nubila pendent,
Altiùs et ferro penetrare in viscera terræ.
Fervet opus: mora nulla viris: adlisa bidenti
Saxa sonant: levis in cumulos consurgit arena;
Nudaque, defossâ circùm tellure, Lyæi
Crura patent, Phœbo meliùs fruitura calenti.
Thestylis interea cepas, et olentia latè
Allia fert, rapasque viris: discumbitur ulmo
Sub patula: facit herba toros; nec lignea cessat
Amphora perque manus, per et ora calentia, ferri,
Purpureos fundens resupina in guttura fluctus.
Cœna brevis: revocant fixi tellure ligones:
Surgitur; et vires, quas dant sibi pocula, viti
Impendunt, ac vina ferat meliora precantur.
Sunt qui laxa regant inter vineta juvencos;
Sumptibus ut parcant, et aratro parciùs agrum,
Si non utiliùs, subigant: quæ vomer omisit,
Prosequitur fossor spatia interjecta bidenti.
Vitis ubi vernos sentit rediviva calores,
Continuò lacrymis oculos subfusa tumentes
Stillanti rigat imbre solum, noctesque diesque
Collacrymat. Fluidos in vascula cogite fletus,

Agricolæ: morbos oculorum viteus humor
Sanat, et æstivo vultus fervore perustos
Restituit; potuque juvat, quos calculus, hærens
Visceribus, miserè cruciat: si largiùs olim
Hausta nocent quæ vina dabit, præsaga futuri
Providet auxilium succo lacrymosa salubri,
Vulnus opemque ferens uno de stipite vitis.

Arva licèt tepidis zephyrus laxaverit auris,
Et læto Philomela novum ver ore salutet,
Gaudiaque invitet facies pulcherrima mundi;
Parce tamen lacrymis imponere, vinea, finem;
Et longo metuens oculos corrumpere fletu,
Ne propera dubio gemmas committere soli.
Hanc laudem imprudens sibi servet amygdalus, anno
Nascenti primos, spem vanam, ostendere flores.
Ipse Aries quamvis aurato in vellere molles
Et zephyros agat, et veris præsagia portet,
Nulla tamen zephyroque fides, verique tepenti:
Namque ubi cessit hiems glaciales pulsa sub arctos,
Indignata fugam, retro vestigia torquet
Interdum; sævoque furens circùm undique flatu,
Depopulatur opes, quas fuderat inscia tellus.

Quum regnat cœlo Cancer, nascentis et uvæ
Florea lanugo divinum spirat odorem:
Arma manu rursum tractet, summumque ligone
Vinitor æquet agrum, nudis radicibus almam
Restituens terram, quam fossor ademerat, imbrem

Ut pluvium et tepidos captaret vinea soles.
Proderit et quæ multa virent injussa, nec ullam
Germina spem faciunt, digitis rescindere : viti
Majores dant plagæ animos; totumque relictæ
Partitur soboli radix uberrima succum.
At sitiens ubi torret agros Leo, tollite frondis
Luxuriem, quâ parte breves altissimus umbras
Efficit, et rubeis quâ matutinus ab undis
Aureus exoritur Titan; à sole cadenti
Densior immites defendat pampinus uvas:
Nam vespertinum si senserit uva calorem,
Æstibus arescet nimiis; tostique racemi
Vina injucundum referent austera saporem.
Præterea, gelidis hiemem revocantibus auris,
Longa licèt duros tardent sarmenta ligones,
Exercete, viri, terram; totumque per annum
Qui vineta manent, tristes avertite casus.
Sæpe ferox insurgit hiems; et in intima gliscens
Membra gelu, vites interficit. Ut quid inanes,
Vinitor, effundis lacrymas? Non fletibus istis
Tempus eget: vano mulier terat otia questu;
Cura tibi melior, medicas ad vulnera vitis
Ferre manus, culpamque omnem compescere ferro.
Semineces imo vites à caudice cædens,
Insere fissilibus sarmenta feracia truncis.
Vitis adoptivum gremio lætissima germen
Accipiet; tum post aliquot mirabitur annos

Et plures uvas, emendatumque saporem.
Sæpe sonans agris ruit aëre grandinis imber,
Lactentes nil tale timens quum vinea frondes
Explicuit: mollis repetito cæditur ictu
Pampinus, et longi melior spes concidit anni.
Tarda quidem, sed non præsentior ulla medendi
Ars erit, infensi quàm si Jovis adjuvet iras
Vinitor, et ferro tollat quæ germina tantis
Indejecta malis steterint: melioribus orta
Pampinus auspiciis tibi mox emerget ab ipso
Vulnere, maternos tamen haud oblita dolores.
Tunc etiam quum læta novis jam vinea ramis
Pubescit, plexa erucæ sub fronde latentes
Ova fovent, turpique incestant semine vitem;
Semesasque comas limax cornutus inerti
Obducit spumâ: geminam pede contere pestem.
Si teneræ viti formica illudit; avaræ
Gentis opes, parcasque domos, atque horrea verte:
Nec mora, securo fodiens granaria campo,
Farris inexhaustos aliò convectat acervos.
Capra venenatis nascentia morsibus urit
Germina, ni petulans pecus arceat horrida sepes.
Audent et timidi lepores sub luce maligna
Molliculas vitis furtim depascere frondes:
Sulphuream prætende facem, fumoque sequaci
Tetram averte luem; vel adacto in viscera plumbo
Auritam Bacchi regnis procul ejice gentem.

Annosis instat quoque vitibus ægra senectus :
Hoc ubi, languet iners effeto corpore vitis ;
Nudatumque comâ tollit caput; aspera rugis
Brachia sulcantur ; nodoso tubere tota
Prominet, et raris onerat sarmenta racemis.
Fumoso det ligna foco, quæ debita cellæ
Vina negat; propiorque novâ propagine palmes
Pressus humi, vacuis succedat sedibus hæres.

Quum jam purpureas varians trahit uva colores,
Musto dum tumeat maturior, ima Lyæi
Instruitur domus ; et vinaria vasa parantur.
Ille omnes labor unus habet: pars mundat olentis
Hospitii sordes, et torcularia tergit :
Obductas squalore lavat pars altera cupas :
Empta recèns alii medicantur vasa ; cavisque
Depromunt cellis jam dudum exercita vino
Dolia : frenando renovat pars vincula Baccho :
Molli pars stupâ rimas obducit hiantes;
Tum puras infundit aquas, intùsque catenâ
Fecem agitat: putres verso cadus ore liquores
Evomit, et ventrem repetitâ adspergine purgat.

Instantem Bacchæo operi ne fœmina sponsum
Contempletur iners, uvis sed cuncta legendis
Condictam paret ante diem: de vimine textos
Expediat calathos, vitemque perambulet omnem;
Imbribus ut nullis corruptas prælegat uvas,
Provida quas hiemi servet mensisque secundis.

Interea duplicet pia vota, Deumque precetur
Sit tranquilla dies, sudumque per aëra puras
Sol eat, et madidis aliò notus avolet alis.

Maturas pluvius quid sæviat auster in uvas
Vidimus, heu! animis necdum dolor excidit ægris.
Nuper enim dulces quum jam matura sapores
Uva daret; nigro concrescit in aëre nubes,
Quæ trepido, magis atque magis densata, colonos
Exanimat terrore: sinu quid devehat atro
Nescia plebs, cœlum gemitu, raucoque fatigat
Ære. Sed obscuros non æra sonantia nimbos,
Non gemitus, non vota fugant. Furit horrida nimbis
Tempestas: tonitru montes quatiuntur; et aër
Non intermissis micat ignibus: omnia passim
Imbribus arva natant; nec dira tonitrua, cœli
Turbida nec facies, neque plaustris invia tellus,
Venales tenuere animas. Pluvialibus uvæ
Pœne putres miscentur aquis; magnoque labore,
Sed tenui legitur sordens vindemia quæstu.

Tristis erat vino facies, ingratus in ore
Tentantûm sapor, et vires in pectore nullæ.
Si quis inest, lento elicitur nunc spiritus igne;
Stillatum sed et ipse vapor densatus in imbrem,
Frigentisque fluens sinuosa per ora lebetis,
Signa luis manifesta refert: nam nec sapit ori,
Nec stomacho calet, admotos nec suscipit ignes.

Ne properate tamen dubii formidine cœli:

Et vos, in populum quibus est permissa potestas,
Invitis etiam date pocula læta, gravesque
More patrum pœnas indicite, si quis acerbos
Præproperus legat ante diem de vite racemos.
Mox ubi tempus erit, notos det buccina cantus,
Imperet et toto Bacchæos rure labores.

Ac veluti miles, quum proximus imminet hostis,
Intentus belli signo, parat arma, nec audet
Injussas miscere manus, et vellere signa,
Antè canat quàm rauca fero tuba murmure pugnam:
Sic, ubi jam matura vocat vindemia cives,
Et Dionysiacum cecinerunt cornua bellum;
Ferrum omnes dura subigunt in cote, virique
Et matres armantur: eunt diversa manipli
Per loca: stridentes subeunt, et agrestia currus
Arma vehunt: collo cava tintinnabula jactans
It sonipes, latèque sonantibus ilia vasis
Verberat, et resono ferit aurea sidera pulsu.

Urget amor prædæ: structum procedit apertis
Agmen agris; jamque adparent Baccheïa longè
Castra, racemiferas quadro quîs ordine vites
Explicuit, viridique deus munimine sepsit.
Pampineis speciosa virent tentoria velis,
Et matutinum sudo bibit æthere rorem
Uva suâ sub fronde, mali secura futuri.

Rusticus interea propior jam vitibus instat,
Fossarumque moras superat, ferroque recurvo

Pandit iter, sepes et propugnacula rumpens
Spinea: fæciniam, rhodias, mareotides albas,
Cædit, et argites, psythiamque, brevemque lagæon.
Altera comprensas manus adtinet, altera curvo
Colla supina secat ferro: non parcitur ulli.
Non omnes tamen una manet fortuna: calenti
Demerguntur aquâ, quîs grandior intumet alvus;
Atque ut longa levent olim jejunia, soles
Ad tepidos siccantur: agris non pejor in ipsis
Pars teritur sub dente: domum pars fertur, et altâ
Vel pendet trabe, fictilibus vel conditur ollis.
Uda trahunt alias ad calcatoria: nudis
Stat pedibus, palisque manus armata juventus;
Inque chorum super insiliunt, avidoque fluentem
Jam potant animo laticem, mersisque bibaces
Delibant digitis, et in annua pocula servant.

ARGUMENTUM
LIBRI XI.

Cella *vinaria. Cellarum ornamenta in Germania. Vinum Gallicum, Græcum, Italicum, Hispanum, Germanicum. Vinum rubrum, album, apianum, ubi de Blitera urbe. Vina medicata. Vini laus, ubi de diluvio, et de Noëmo primo vitis cultore. Vitis ex Asia in Græciam, Italiamque, ac demum in Galliam propagata. De moderato vini usu. De ebrietate, ubi de cafeto. Vinum tortivum. Occludenda dolia. Dolii spiramentum, ubi de vacuo. Vinum aquâ mixtum. Vini transfusio. Vappa. Acetum. Vindemias administrare debet pater familiâs, ubi de rusticatione et amœnitate ruris.*

LIBER UNDECIMUS.

Vinum.

HACTENUS in sterili satis eluctatus arena,
Et fodere, et ferro lætas compescere vites
Edocui, falcem tractans, durosque ligones.
Nunc cratere manum armatus, nunc sordida musto
Vasa gerens, cellas et subterranea Bacchi
Hospitia ingredior. Proh quanta silentia! quantus
Horror inest! Lato pendet curvamine fornix
Luce carens, fumoque niger: stant ordine longo
Dolia, quæ culicum globus obsidet; atque bibaci,
Guttula si qua meri costis dependeat, ore
Sugit, et in varios circumvolat ebrius orbes.
Bacche, soporiferos qui languida membra per utres
Projectus, strepitu procul otia ducis, inertem
Excute, quem proflas alto de pectore, somnum.
Fare age, dic iterum, quæ sensibus hauserat imis,
Quum te seposita quondam de rupe docentem
Audiit Aoniæ contemptor Horatius undæ.
Tu quoque, Phœbe pater, mecum per opaca locorum
Ingredere, ignotos audax recludere fontes:
Non te Bacchæis Pindi sacra culmina cellis,

Intervalla manum, subitis quæ casibus adsit,
Inserat ut rimis stupam; quum plena lyæo
Dolia laxatâ laterum compage dehiscunt.

Cæsareis, si vera fides, data meta triumphis,
Urbs claro quæ nomen habet de monte, sub ipsa
Digna mero meliore cavat cellaria rupe.
Non opus hìc gelidis restinguere pocula lymphis:
Ipsa suo stupidos exsurdant frigore dentes
Vina recèns deprompta cadis. Devota Lyæo
Explicat in cellis totos Germania luxus.
Est ubi Tenario fulgentia marmore Bacchi
Tecta micant, auroque nitet vestita supellex.
Læta procul pictus præbet spectacula fornix:
Hinc tremula ebrietas, et inertia mollis, edaces
Sub pedibus curas, regumque negotia calcant.
Hinc furor in montes Bacchas agit; inde biformes
Centauri Lapithis vacuo cratere minantur.

Hinc acino spretæ pœnas dat Anacreon uvæ:
Faucibus hærentem multo conamine pestem
Extrahere incassum tentat: Lenæus amori
Posthabitos passâ cyathos ulciscitur uvâ.

Parte aliâ, flexâ in cubitum cervice recumbit
Ennius, et secum dicenda recogitat arma:
Stat scyphus ante oculos; et turgida vena lyæo
Carminibus fluit. Ipse adeo cratera rubentem
Democritus media retinens in morte, cadentis
Supremos animi quærit mollire labores.

At Bacchus positis medio sub fornice mensis
Adsidet, ornatus frontem pendentibus uvis:
Olli venter obesus iners abdomine turget;
Et micat os, qualis vento rubet aurea Phœbe.
Hinc positi calices, hinc cantharus: ebria circûm
Turba sedet, nudata sinus, similisque canenti.
Pars crinali hederâ, vernis pars floribus udum
Implicuere caput: rubeis baccata renidet
Frons papulis, oculi languent, it gutture flatus
Crassior, et læto color enitet igneus ore.

Vana loquor: cellis alias impendite curas,
Agricolæ; neque enim auratis meliora diotis
Vina fluunt: decora ipsa loci sint dolia leni
Plena mero, non argento perfusa, nec auro.

Nosse juvat quo nata solo, quos sordida tinxit
Uva pedes; aliis aliam dat Gallia terris.
Cociacis oritur Liber generosus in agris,
Firmus Burdigalæ, Bliteræ mitissimus, asper
Lutetiæ: rupes ab eremo dicta soporem
Conciliat, viresque facit: Campania mollem
Educat, austerum Burgundia, Belna severum.
Lene merum, ripis nomen quod ducit ab altis,
Cruda coquit nimiùm pransis alimenta: Cadurci
Vina probant succosa, quibus tabentia pallor
Ora notat: si cui placeant Velauna, Neracum
Oderit, atque tuos amet idem, Arvernia, colles.

Græcia floret adhuc, quamvis abstemia, Bacchi

Muneribus; si cura virûm telluris avitam
Excierit cultu laudem. Creat Itala tellus
Ut molles animos, sic mollia vina; feroces
Et Baccho, et populis inspirat Iberia mores.
Robur utrisque facit Germania; corpora bello,
Vinaque progenerat mensis generosa, senectam
Quæ servatâ ferunt, laudemque ætate merentur.
Altera vina rubent, albescunt altera: multus
Inter rubra color distinguitur: optima sunto,
Quæ, carbunculeos ignes imitantia, plenis
Scintillant pateris, et lætam suaviter acri
Adficiunt sensu linguam. Vehementia tristis
Calculus, et querulæ imprimis odere podagræ.
Vatibus, et placidæ sectantibus otia vitæ
Mollia vina placent, stomachoque facillima vinci;
Mustea continuò tentant caput; aspera fraudem
Dissimulant, et ubi linguam vinxere pedesque,
Vix redit exactâ libertas nocte. Palatum
Tenuia delectant, sed habent mutabile semper
Ingenium: via longa mari terrisque colorem
Fuscat, et imminuit robur: vectura severo
Dat vires, pretiumque mero. Sic debile corpus
Obruit, et validos labor idem roborat artus.
Æquoreos hinc per cursus, exercitus æstu,
Ad sua nobilior peregrè redit horrea Bacchus.
Dulcia languentes morbo, generosa valentes
Vina beant, violenta viros, mollissima matres:

Candida non tolerant longos æstate calores;
Frigoribus, positâ vix fæce, bibuntur: ab albis
Optima sunt quæ vina fluunt apiana racemis:
Dulcis in ore sapor, vivaxque in pectore virtus.
Non humus hanc omnis feliciter educat uvam,
Quæ genus et nomen servet: frigentibus agris
Humentique solo, mellitum oblita saporem
Exoritur: favet huic regio Bliterensis, et orbis
Jam canit extremus, quos Frontiniana racemos
Prela domant. Miti Baccho mitissimus aër
Dulciaque arva placent: atqui Bliterensibus oris,
Cœli seu faciem spectes terræque, virûmque
Ingenium, nihil est toto clementius orbe.
Hinc vetus est vulgi dictum, si rursus olympi
Adfectet superas humana superbia sedes,
Providisse deos Bliteram, donisque vicissim
Ornavisse suis. Dat Jupiter aëra purum,
Sol lætas sine nube dies; nascentibus ultro
Terra parens toto se floribus induit anno.
Non satis est oleis campos vestîsse Minervam;
Jussit inexhaustos oleum quoque currere fontes:
Ipse suas animos hominum formavit ad artes
Delius; et, si quid sapiunt mea carmina vatem,
Hanc mihi cara dedit cum sanguine patria laudem.
Littore Neptunus medios ab utroque per agros
Ad Bliteram sibi fecit iter, mirante colono
Ire novos campis fluctus, montesque per ipsos

Eois gravidas opibus transnare carinas.
Laudatum mihi nuper opus: nec gratia laudum
Nulla fuit: visus sibi carmine clarior alveus
Respondet meritis; vectigalesque poëtæ
Sternit aquas, et vina vehens apiana, tributi
Libera, divino gravidam mihi nectare navem
Accelerat; quanquam zephyrus, spirantis amœno
Captus odore meri, positis flat segnior alis.
Quàm varios discant mentiri vina sapores,
Quis referat? sunt qui cupis uvamque, pirumque,
Et pomum, jubeant mixtos confundere succos.
Sunt qui prævalidum saccis mollire lyæum
Non dubitent: alii contrà languentia calce
Vina movent; viresque, et dulce saporis acumen
Idæâ stimulant pice, mordacique sinapi.
Ille cadis Arabum messes infundit odoras,
Atque novum casiâ medicatur et iride vinum.
Pelliculis alius citreis, moroque rubenti,
Quem Baccho natura negat, facit arte colorem.
Fagineis matres vittis, acinisque racemi
Austeros didicere meri compescere gustus.
Divitibus, quicumque volet, fucata venenis
Dolia corrumpat: tu purum à vite lyæum
Semper ama: medicata placent; sincera ruentem
Vina fovent stomachum: pallentes corpore morbos,
Et fraudes animis, et edaces pectore curas,
Fœdaque vaniloquis abigunt mendacia linguis,

Et retegunt mentes dubia sub fronte latentes;
Illimi velut ora refert fons vitreus undâ.
Humanas scelerum labes ultricibus undis
Eluerat quondam legum non irritus auctor;
Cujus adhuc monumenta manent insignia cladis:
Monspelii nam saxa solo qui ducit ab alto,
Æquoreis mixtam conchis agnoscit arenam
In lapidem riguisse: alvei regalis ad oras,
Amnis ubi fluit effosso sub monte, patescunt
Hæc quoque cedentis retro vestigia ponti,
Signaque diluvii: neque enim conchisque marinis,
Et sabulo, quod utrimque vides, superaddita tellus
Huc aliunde vehi potuit. Quum naufragus olim
Orbis aquâ latuit; nostris desedit in agris,
Qui tunc pontus erant, de montibus undique limus
Debacchante mari raptus; congestaque Gallis
Terra plagis, humiles pelagum inclinavit ad Afros.
Omnia vastatis ergo quum cerneret arvis
Desolata Deus, nobis felicia vini
Dona dedit; tristes hominum quo munere fovit
Relliquias, mundi solatus vite ruinam.
Illius edocuit cultus, usumque Noëmus;
Quem superis male grata deis adscivit, Iacchi
Nomine, posteritas. Primus de vite recisas
Fixit humo plantas; sarmenta fluentia ferro
Abscidit, et largo jussit pubescere fœtu,
Calcatisque pedes hominum sordere racemis.

Felices Asiæ primùm sata vinea colles
Vestiit: Argolicos illinc propagine faustâ,
Mox Italos ditavit agros. Baccheïa nondum
Munera noscebant Galli, quum prima tulerunt
Bella per Ausonias, superatis Alpibus, oras:
Qui primi venêre, suos spe divite cives
Ut patriâ procul elicerent tellure, nec aurum,
Nec reliquas telluris opes, sed nobile vinum
Devexere: scyphis, rauco non ære, vocârunt
Magnanimos ad bella viros, non signa ferentes
Altera, quàm calices: illâ mercede placebat
Ire nives inter medias, et sanguine fuso,
Præmia militiæ, generosum quærere vinum:
Tanta scyphis inerat vis et facundia plenis!
Infido tamen, ah! nimiùm ne crede liquori!
Vina repertori nocuere, suoque Noëmus
Exemplo docuit donis cœlestibus uti
Parciùs, in cyathos ipsam neque mergere mentem.
Africa gens capit immites dulcedine vini,
Quas neque fraude feras potuit, nec retibus ullis
Fallere: non alias Amor insidiosus ad artes
Vertitur, ut captos in vincula ducat amantes.
Tu, puer, imprimis moderatiùs utere vino;
Nec mala pallentum juvenilibus insere nervis
Semina morborum, quibus adflictabere quondam.
Pocula mixta seni fas est odisse, meroque
Corporis effeti vires retinere fugaces;
Adfusis sed ament pueri frigentia lymphis

Vina, nec adjectis irritent ignibus ignes.
Qui diras acies et Martia bella sequuntur,
Musarum qui castra colunt, fallacia vina
Formident: nugas vates effutit aniles
Ebrius; at contrà, parcè quum potus ad arma
Prosiluit dicenda, sacro ceu numine plenus
Nil mortale sonat; grandi sermone sed altos
Eloquitur sensus animi, secumque quietâ
Pace fruens, ciet audentes in prælia dextras.
Projicit et vitam fortis post sobria miles
Pocula, confertosque ruit metuendus in hostes;
Atque idem, nimio venas inflatus iaccho,
Vix gladium manibus tenet: intra viscera pestis
Indigesta furit, fumosque obducit inertes.
Fluctuat in varias sibi mens male conscia partes;
Stantque, labantque pedes: humeris languentia pendent
Brachia; deformique graves sub fronte tumescunt,
Et geminos oculi mirantur in aëre soles.
Vulgus ad hæc stupeat rerum portenta: latentes,
Musa, doce causas; et, si licet, erue verum.
Quâ se vi moveat, quâ stet compagine corpus,
Dissipet humanos ut se cibus omnis in artus,
Omnia jam vulgata: dapes à fæce solutas
Sanguinis hospitium vehit in commune canali
Lactea vena brevi; cor dein cum sanguine vitam
Diffundit, totique facit commercia moli.
Tum veluti lentis Bacchi dum Massicus humor
Decoquitur flammis, lateri frigentis aheni

Hæret, et in tenuem se colligit halitus imbrem:
Non aliter toto fertur dum corpore sanguis,
Atque per anfractus et tenuia cola meando
Perficitur, levior cerebro pars hæret, et illinc
Mentis ad arbitrium nervos effusa per omnes,
Corporeos artus movet, et fidissima rerum
Nuntia, supremam resilit quasi mentis ad arcem;
Ut vario doceat pulsu, quo molle cerebrum
Concutitur, quæ res adfecerit extera sensus.
  Scilicet has animis æterno fœdere numen
Imposuit leges; aures et lumina, vitæ
Sic dedit esse duces: at munera si quis Iacchi
Transiliat, nimius vino qui spiritus hausto
Elicitur, nervos præceps irrumpit in omnes,
Itque reditque frequens, turbataque fœdera rerum
Miscet agens; et dum nullis per membra recurrit
Imperiis, cerebrum sine lege, sine ordine pulsat,
Fallacique vagam deludit imagine mentem:
Hinc animos post vina brevis dementia mutat;
Atque incompositos dant ebria corpora motus.
  Ingeniis etiam tormentum lene Lyæus
Admovet, et mores hominum recludit opertos:
Nam facili bilis quibus intumet acrior irâ,
In furias, et in arma ruunt: qui siccus inanes
Mente jocos agitat, tremulo quatit ilia risu
Ebrius, et lacrymis oculos humectat obortis.
Balbutit sine fine loquax, et inebriat aures.
Quippe suas sequitur leges natura; viasque

Quas solet ire, novo sanguis violentior auctu
Ingreditur nervos; neque mens obsistere contrà
Jam valet: ut quando tumet imperiosius æquor,
Remigis officium cessat; nec vela magister
Arte regit: ventis discordibus acta phaselus,
Ludibrium maris, incerto vaga fluctuat æstu.

Uda rosis veteres Danai per tempora nexis,
Corycium vel dente crocum, raphanumque terentes,
Quæsierunt riguos solamen inane per hortos:
Tu, si quando mades vino, numerumque lucernis
Accessisse vides, et tecta trementia volvi;
Dum stomacho Bacchi tacitus deferveat ardor,
Et membris mens sana tuis commercia vitæ
Libera restituat, si quid sapis, occule cæcâ
Nocte probrum, facili dans languida membra sopori.
Pœna tamen manet usque: vigil flaccessere nervos,
Et torpere gravi caput experiere dolore.

Ut medeare malo, non est præsentius ullum
Auxilium, quàm si terris faba missa Sabæis
Intumuit nitidos sartagine tosta per ignes,
Tritaque mox validis intra mortaria pilis,
Diluitur lymphâ, facilique parabilis arte
Vulcano coquitur; donec vas pulvis ad imum
Venerit, et posito mansueverit ollula motu.
Fictilibus rufos pateris defunde liquores:
Adde peregrina dulces ab arundine succos;
Ora sapore calix ne tristia lædat amaro.

Divinos alium latices adhibebis in usum:

Seu longas opus est studiis traducere noctes;
Sive graves capiti tenebras induxerit auster;
Seu nocuere dapes: illo medicamine vates
Ingenium emendet, lætusque infecta resumat
Carmina; nec fontes alios, quibus ora poëtæ
Proluerint, fluxisse solo male credat Achivo.
Græcia, felices Arabum dominata per oras,
Castalium nobis non invidiosa liquorem
Huc dedit usque: lucri nunc dira cupido repressit
Aonios fontes, quorum vice currere jussit
Ingratos sine vi latices; quæ pocula terris
Barbariora suis America remittit, ademptas
Occultis, ni fallor, opes ultura venenis.
Quum dederit fluidos ultro vindemia succos;
Injectâ ne rursus aquâ turgere racemis
Folliculos jubeas: lucrum non artibus illis
Grande paras; male potus obit male munia servus.
Antiquos imitare modos, preloque madentem
Subde racemorum fæcem: quæ vina supersunt,
Crassa quidem, duro sed non ingrata colono,
Purpureis ibunt per torcularia rivis.
Non longum post tempus, ubi diffusa lacessent
Musta cados, levibus stupis, et subere summum
Os operi, si vincla tenent fortissima Bacchum;
In tenues levior ne spiritus avolet auras,
Depereatque mero robur. Quum vina quierunt,
Ne spatium sit inane cadis, supplere recentem

Non pudeat lympham; fundum quæ trudat ad imum
Quidquid inest fæcis, nimiosque adtemperet æstus.
Robur et ambrosium dabit ætas una saporem:
Ac veluti puer, in primis quasi musteus annis
Nil sapit; at veros ævi maturus honores
Consequitur, calidus postquam deferbuit ardor:
Sic, nisi desierint bullire, vel aspera promes
Vina cadis, dulcive rues præcordia mulso.
Hausurus rubeos latices, ubi dolia ferro
Quis terebrat, superis aperit spiracula costis;
Circuitu quà se facili circumfluus aër
Insinuet: nam quum solido plenissima cœlo
Omnia clauduntur, spatiis nisi prompta relictis
Aura subest, stant vina cadis suspensa foratis:
Usque adeo natura locis ab inanibus horret!
Ut cecinere sophi veteres, ænigmata rerum
Qui tacitis odiis et amoribus omnia solvunt.
Sed quia transmisso corrumpitur aëre vinum,
Spiramenta cadi crasso salis obstrue grumo:
Ut, si quid labis cœlo collegerit, omnem
Exuat aura, salis per acerbos torta meatus.
Perfidus an mixtâ caupo jugulaverit undâ
Lene merum, si nosse velis; lita prodet olivo
Canna tenax hærentis aquæ, juncusque palustris,
Qui cyatho mersus lymphâ se proluit unâ,
Vivaque calx, mixtis ignem quæ concipit undis.
Vere novo, quum terra sinus tepefacta renatas
Arboribus frondes, animamque virentibus herbis

Suscitat; excitâ turbatur fæce lyæus,
Mutatis nisi cura fuit transfundere testis.
Hanc etiam cellis inimica Canicula pestem
Adflat, ubi tepido tenebrosa volumina cœlo
Torquet ab australi spirans Notus humidus axe.
Continuò facies adparet lurida, tristis
Fragrat odor, neque scintillans volat ignea sursum
Flammula; sed pateris languet sine robore vinum.
Humida fæce gravem purgant vinacea Bacchum;
Sed non longa salus : furit immedicabile morbi
Semen, et in tetros recidit mala vappa sapores.
Si medicas adhibere manus contemnis; acere
Sponte sines: acidi nonnulla est gratia vini.
Quos curare nequit, potuit prævertere morbos
Vinitor, ad solem nudas, exsudet ut humor
Noxius, ostendens uvas, collove retorto
Materna pendere sinens de vite racemos.
Æquoreis prodest cupas detergere lymphis,
Defæcare merum saccis; accendere sulphur,
Et suffire cados, et fundere vina, priusquam
Sulphureos cœlo spargant nova dolia fumos.
Tempestiva tamen nisi carpitur uva, medendo
Non tolles, quos cruda feret vindemia, morbos:
Hinc laudem sperate, viri. Quum semina sulcis
Credere tempus erit, lætas vel in horrea fruges
Condere, rem totam liceat permittere servis:
Dulcia sed rauco spumant quum musta susurro
Tunc domini vigiles rus et vinaria cella

Deposcunt oculos. Toto labor utilis anno
Paucorum minuat, si quæ sunt rure, dierum
Tædia : non aliâ rus tempestate voluptas
Purior exhilarat : nunquam vel ditior annus,
Mitior aut cœli tempestas : frigore corpus
Nec riget ignavo, nec inerti solvitur æstu;
Urbanisque gravem curis lætissima mentem
Exonerat ruris facies : non divite cultu
Villa nitet ; sed divitior natura per agros
Explicuit passim, multo quod in urbibus emptum
Ære, coloratis ars deterit æmula tectis.

Rure vides, quæ picta placent; audisque canentes
Quas urbanus hians volucres in imagine mutas
Adspicit : ille rudi silvarum imitamine pascit
Lumina ; tu nemorum gaudes viridantibus umbris;
Vel cœlum terrasque oculis emensus, et aurâ
Liberiore fruens, soles aut frigora captas ;
Fumosa nec in urbe latens, et totius orbis
Exsul agis tristem, clausus quasi carcere, vitam.

Turba salutantum resonans non obsidet ædes:
Sed neque tranquillos subit anxia cura penates.
Nullus ades, teneros recitet qui mollis amores
Musicus ; alituum sed vocibus omnia latè
Arva sonant, animis non insidiosa voluptas.
Nulla tibi festis pendent aulæa theatris;
Sed nemus in scenæ faciem cum monte virenti
Descendens, et rivus agens cum murmure lymphas;
Flumina silvosas vel decurrentia valles

Blandiùs oblectant oculos animumque vacantem.
Vos, animæ mundo natæ, quos juris et æqui
Publica cura tenet, vestri quæ furta licebunt
Temporis, hæc vobis patrioque impendite fundo.
Quum primùm rubet uva mero, mutate silenti
Rure fori rixas, implacatosque tumultus;
Otia permittit Themis autumnalia, vestræ
Quò liceat viti cellisque imponere leges.
Præsidium, Caulete, fori, sacrique senatûs
Laus et amor, quàm specto libens te rure quotannis,
Pondere quum rerum posito, nec murice tinctâ
Veste nitens, oris sed majestate verendus,
Bacchæum moderaris opus; vinaria legum
Te neque tutorem pudet inter labra videri,
Palladis et plenum studiis, Themidisque, Lyæi
Patris ad agrestes animum demittere curas!
Deliciæ populi, circumstat sordida musto,
Sed formosa tamen soboles; patriæque docetur
Invigilare rei, discat dum grandior olim
Edictis vitâque magis defendere leges.
Tu quoque, Musarum sequeris qui castra, relictis
Dolia pro libris agita: quæ vina parabis
Ingenium facient; et perdita tempora, chartas
Quum repetes, urbemque, tibi cum fœnore reddent.
Forsitan et ruris dulcedine captus, amabis
Lene viri studium, quem fortunata colendis
Sors addixit agris, et qui, sibi cognitus uni,
Obscurus numerat riguis in vallibus annos,

Permittitque suis humana negotia fatis.
Purpureas musto madidus dum vinitor uvas
Colligit, et validi sordentia plaustra juvenci
Contentâ cervice trahunt, strepituque resultant
Fœmineo colles; hinc atque hinc lumina volvens,
Urget opus; curis vel fessus agrestibus altam
Ingreditur silvam, viridique recumbit in herba;
Vel legit obnixus trunco; vel, carmina condens,
Miratur faciles secura per otia Musas.
Vespere si turdus, si se ferat obvia perdix,
Occurratve lepus canibus; quàm gaudet inemptas
Ferre dapes, leporisque dolos narrare; per orbes
Implicitos seu signa pedum turbavit, anhelum
In sua sive redux vestigia lusit Amilcham!
Cætera quid referam nostro male cognita sæclo
Gaudia? semotis uni sibi vivere curis,
Dicere nil quod pœniteat dixisse, maligno
Non carpi sermone, metu pallescere nullo,
Spes nullas agitare, graves nec volvere curas,
Nec steriles hominum laudes, nec vana morari
Præmia; secretos ruri sed degere cœlo
Teste dies, atque ipsa inter spelæa ferarum
Et sapere, et pravos urbis dediscere mores.
O! mihi si placido solari rure senectam,
Si liceat blandas, doceo quas versibus, artes
Exercere manu, nec in urbe superba potentum
Regna pati, neque jactari civilibus undis!
Quàm pia vivendi capiam præcepta, caducas

Res hominum breviore legens in flore; Deique
Admiratus opes, reduci seu vere per hortos
Floribus in pictis rerum natura creatrix
Ludat amabiliter variorum errore colorum;
Seu viridi in luco, vel culta per arva, laborans
Utiliùs, tenui magnos de germine truncos
Erigat; aut uno plures è semine culmos
Expediens, flavos tegat albis messibus agros.
Quid si, naturæ fas explorare sagaci
Mente vias, alios et conciliare sapores
Fructibus, aut alium dare floribus arte colorem,
Arboreos fœtus vel maturare, vel atræ
Frigoribus brumæ vernos transmittere flores!
Hæc ego quàm lætos opera inter agrestia condam
Rure dies, quò nondum auri sitis improba secum
Et scelus, et fraudes, inimicaque jurgia duxit;
Ales ubi timet una dolos; ubi turbida soli
Bella movent toto discordes æthere venti;
Martia nec somnos abrumpunt æra; nec alter
Auditur gemitus quàm turturis; alter ad aures
Nec strepitus venit, æquorei quàm sibilus austri,
Somniferum vel aquæ murmur per saxa fluentis!
O! nullo turbata metu pax hospita ruris!
Quando dies erit illa, volans quâ liber ab urbe,
Carcere ut ex longo, puras sectabor agrorum
Delicias; et in obscuro tranquilla recessu,
Omnibus ignotus, nulli gravis, otia ducam;
Meque fruar, nec fata timens suprema, nec optans

ARGUMENTUM

LIBRI XII.

EXACTA *primâ Prædii rustici parte, ad alteram properat poëta. Aves chortales. Pavus. Pavæ incubatus. Pavonini pulli. Gallinæ incubatus. Pulli generatio et conformatio. Pulli gallinacei. Gallinæ in pullos amor. Pituita. Capus. Pullorum ductor. Anserinis et anatinis ovis incubat gallina. Anas et anser. Gallorum prælia. Galli gallinacei habitus. Gallus Indicus. Cycnus. Avium chortalium utilitas. De pascendis altilibus. Gallinarium, ubi de amovenda vulpe. Masseraca villa.*

LIBER DUODECIMUS.

Aves Chortales.

EXEGI quæ ruris erant: stat villa salubri
Ædificata loco; suus est cerealibus arvis
Cultor, et agrestum pecus auxiliare laborum:
Arboreis jam poma rubent pendentia ramis;
Emicat irriguis olus hortis; florea rivos
Prata bibunt; nitet alma Ceres; socialibus uvis
Exsultat gravis ulmus. Habes jam, rustice, plenis
Condita vina cadis, missas et in horrea fruges.
Nunc, ut inempta parem festis opsonia mensis,
Chortis aves, et apum cellas, ac lustra ferarum,
Atque columbarum turres, piscosaque versu
Stagna sequar. Mihi, proh! volucrum, proh! quanta ferarum
Obvia fert se turba! Sua de turre columbæ
Dulcia certatim lætis dant murmura rostris:
Binus apum rutilis exercitus obstrepit alis,
Bella ciens, iterumque cani sua prælia gaudens.
Piscis ad extremas pinnis adremigat oras:
Erigitur, tensasque lepus mihi subrigit aures:
Plurimaque abjecto fera libertatis amore

Mitis adest, placitoque volens se carcere claudit.
Se pictæ cervicis anas, et garrulus anser,
Tardâ mole movent; habitu gallina modesto
Progreditur; collum gallus cristasque rubentes
Erigit, et motis plaudit sibi lætior alis.
Sed primos opere in tanto sibi pavus honores
Postulat: en pictas ut in orbem gemmeus alas
Explicat; et caudæ longo quasi syrmate verrens
Atria, gallinas inter gallumque minorem,
Atque humiles inter capos, anatumque cohortem
Fluctivagam, cunctis mirantibus, altior unus
Ingreditur; plumisque tumens, cristâque superbus,
Regia fastosæ jactat diademata frontis;
Seque amat imprimis, quum per vernantia caudam
Prata rotat; variosque trahens à sole colores
Emicat, et flores rutilo fulgore lacessit.
Condecoret pavo stellantibus atria plumis,
Et vigiles agat excubias, suprema domorum
Culmina nocte tenens; pictæ det gemmea caudæ
Ornamenta ducum galeis; det et aurea flabra,
Quîs molles animant zephyros æstate puellæ:
Romulidumque fames licèt ambitiosa decoras
Quæsierit volucres epulis, tu, pone superbæ
Frena gulæ: neque enim propter convivia pavus
Nascitur, at blando recreet qui lumina visu.
Huic, laudum cupido mage quàm dapis, hordea tantùm

Vel milium dabis, aut vicias, aut vile cuminum:
Odit enim campos avido pede nobilis ales
Scalpere, et indigno victum sibi quærere furto.
Cætera nil cures: quid enim tibi proderit ædes
Ponere, vel matri certos adfingere nidos?
Hospita pavonem ramis frondentibus arbor
Excipit; atque alios avis ambitiosa penates
Non habitat, magnas veteri quàm robore quercus,
Aut platanos, quarum sub tegmine tuta quiescit,
Nil metuens; cæcâ nisi quum caligine terras
Nox operit: pavidè nam clamitat, excita somno;
Atque per obscuras, quem non videt ampliùs, umbras
Amissum queritur plumæ fulgentis honorem.
Pava suos silvis nidos abscondit, et ultro
Incubat, ac mediis adparet rarior agris;
Ut modicam cererem, properataque pabula raptim
Carpat, et ad caros redeat, sua gaudia, natos.
Nequicquam rutilis sese fert obvius alis,
Et rotat in varios corpus revolubile gyros
Pavus amans; pennæque levis blanditur amico
Verbere: nil formâ, querulo nil murmure, blandis
Nil agit illecebris; et inexpugnabile pectus
Conjugis haud alio quàm prolis amore tenetur.
Illius indignans curas, viduosque maritus
Impatiens sic ire dies, flagrat excitus unâ
Jam rabie. Non ore tamen, non vindice pennâ

Audet in oblitam thalami consurgere pavam;
Obstat enim pia fœminei reverentia sexûs:
Ignibus ova suis inimica requirit; et atro
Funere semianimes, et vixdum munere vitæ
Donatos perimit fœtus; natisque reclusam
Ostendens lucem, lucis pater impius usum
Eripit: effreno tantùm est in amore furoris!

Id metuens, dulcem fruticosis fœmina partum
Abscondit latebris, et longâ ambage viarum,
Circuitu longo, nemorum per inhospita veros
Dissimulat calles; oculosque per omnia circùm
Erigit, observans ne pavus et ipse vicissim
Occultâ timidos speculetur ab arbore gressus.

Mox ubi pullorum pars edita lucis in auras
Prodiit, exsultans successu pava, laborumque
Impatiens, reliquis non ampliùs incubat ovis:
Nec magis ardet iners male nata poëmata vates
Edere, quàm pullos avis ambitiosa recentes
Gestiat è latebris in apertum educere cœlum.

Continuò nemorum cæcos scrutare recessus;
Ovaque si reperis, formosa puella, teporem
Ne pudeat calidas intra supplere papillas,
Maternasque vices pulchræ conferre volucri:
Cæsareo sic ova sinu tepefacta fovebat
Livia, regales gaudens excludere pullos.

Nutricis partes etiam si fortè subire

Te pigeat, pavum reliquis adjunge novellum :
Accipiet, numeroque parens lætabitur aucto.
Adspice maternam quàm dulcia gaudia mentem
Pertentant; ut amat, sobolis stipante catervâ,
Prodire, et totâ plausum sibi quærere villâ!
Tum digressa domo per florea prata, per agros
Agmen agit, seroque redux jam vespere, tutos
Sedula componit viridi super arbore pullos;
Quò fallax nequeat vulpes adrepere noctu.
Debilibus si non valeant conscendere pennis,
Ipsa parens oneri succedit, et explicat alas,
Adtollitque humeris: ortâ jam luce volantes
Desiliunt ramis; et turbâ si quis ab omni
Hæret iners, etiamque tremens, etiam inscius alis
Possit an invalidis se credere, mater ab alto
Dejicit, et primos jubet exercere volatus.

Cristula cœpit ubi capiti succrescere, pavus,
Ut pueri, quum gingivas aperire tumentes
Denticuli nituntur, humi jacet æger, opemque
Voce petit querulâ : manibus tu, villica, blandis
Accipies; vincensque cibi fastidia, pressum
Lac dabis; et molli (neque enim fomenta dolorum
Altera) languentem victu solabere pavum.

Non furtim gallina suos villatica pullos
Sic pariet; totâ glociens sed chorte dolebit,
Et gemitu tristi nidis ablata reposcet

Ova, quibus genitrix vitam transfundat, et artus
Informes animet, blandoque calore resolvat.
  Non tamen has nullo discrimine mater in artes
Eligitur; suspecta tibi sit junior ætas :
Ingenium primo mutabile semper in ævo est;
Nescit et ipsa diu pullastra immobilis uno
Stare loco : solers, usuque exercita longo
Accipitur veterana : novem, vel plura parenti
Subjicies, si plura sinu complectitur, ova.
  Si quid te miseret glocitantum, merge salubri
Flumine : maternos vanis cum questibus ignes
Fluminis excuties ope frigidioris; inani
Nec mœrore feres, desiderioque cubandi,
Ovorum à partu matres cessare diurno.
Per rostrum quoque pluma joco trajecta, querentis
Gallinæ cohibet gemitus; et prolis aventem
Divertunt aliò dolor aut injuria mentem.
  Hibernus gelido Boreas quum spirat ab axe,
Irrita gallinæ subpones ova cubanti:
Adpositâ matri licèt auxiliabere prunâ,
Imbelles tamen intereunt à frigore pulli.
Sed neque venturæ soboli felicior æstas :
Nam tonitru molles, operum primordia, fibras
Confundit, magno quatiens aviaria motu;
Et, si fortè silent nubes, non parcet iniquî
Stella proterva Canis. Naturam imitare magistram;

Et quum vere novo per opacos pendula saltus
Tecta parant gravidæ volucres, luteoque cubili
Intexunt molli junctas cum vellere plumas;
Tu, procul à strepitu nidos compone, recenti
Substratos paleâ; largus jace pabula circùm,
Oblitasque sui matres hortare, paratis
Ut vitam dapibus tueantur, et otia longo
Immiscere velint operi, nidoque relicto
Incolumem pullis animam servare fovendis.

Ova parens pedibus rostroque invertit acuto,
Ut partes fundat sese calor æquus in omnes;
Ni faciat, tu sæpe rubro signata colore
Versabis memor ova: tuis cave, villica, natis
Tale ministerium, et tenues injungere curas.
Incautis puer imprudens, avidusque sciendi
Omnia contrectat manibus, matrique cubanti
Deformis vetulæ magis ossea dextra placebit,
Quàm pueri formosa manus. Gallina protervum,
Voce ferox oculoque, nisi deterreat, ipsos
Adsilit in vultus iratior, oraque rostro
Figit, et ungue manus notat implacata cruentas.

Dum moror, et nimio per singula versor amore,
Vitalem interea senserunt ova calorem:
Solvitur, et spatiis ab inanibus humor in auras
Avolat; inque dies magis ac magis insita rerum
Semina concrescunt, formas habitura morando:

Ac primùm varios genitabile germen in arcus
Dividitur, vivumque rudi molimine fœtum
Ædificat: geminas albo jam turgida succo
Bulla duplex oculorum acies meditatur: utrumque
Jam cerebrum emergit, mox unde medullula tractu
Continuo totos sese diffundet in artus:
Sanguinei jam rubra micant primordia cordis:
Adjacet hinc illinc compages ossea quondam,
Nunc moles informis, iners, similisque carinæ,
Quam trabibus manus artificis contexit acernis.

Nil adparet adhuc volucris; mox omnia soles
Post quatuor manifesta: pedes et mollia crura
Prosiliunt, humerisque duplex adnascitur ala.
Prorumpunt oculi; caro contegit ossa; caputque
Prodigialè tumet: cerebrum calvaria mollis
Induit; et longo facies producitur ore.
Jam rubet, et luteis differt arteria venis:
Jam rami trunco plures oriuntur ab uno,
Et toti faciunt vitæ commercia moli.

Ordine tum duplici costas natura carinæ
Adjicit; et ne quid spatio claudatur iniquo,
Tegminibus nullis opera imperfecta coarctat;
Corda micant adaperta; suos hinc pulmo recludit
Folliculos, hinc cola jecur; dapibusque coquendis
Ardet inextinctis mediâ focus ignibus alvo:
Nam croceum pullus molli bibit ore vitellum;

Hinc alitur, rupto donec se carcere solvat.
Longa cibum plexo defecant ilia tortu;
Primaque lacteolum trudunt in vascula succum,
Unde novos iterum vitæ purgatur in usus.
 Hæc ubi jam confecta, suis accommoda membris
Pellis adest: stomacho cordis numerosa supellex
Contegitur: cæco velans abdomine venter
Intestina capit. Teneram dum pluma volucrem
Vestierit, gelidis nondum committitur auris,
Sed jacet in ventrem, medioque liquamine pullus
Innatat: huic caput et truncus flectuntur in arcum,
Atque fatiscentes pendent cum cruribus alæ;
Claustraque jam rostro rupturus iniqua, putamen
Adgreditur, fractoque emergit lætus ab ovo:
Miratur lucem insolitam, linguâque solutâ
Pipilat, et teneram cognoscit voce parentem;
Inque sinus refugit tepidos, alimentaque gustat
Mollia, vel matris rostro confracta molari.
 Ah! ne se nimiis ingurgitet helluo granis:
Indigestus obest cibus; et tu, villica, molli
Sæpe manu pressans, duram palpabis edacis
Ingluviem pulli: si plenior intumet escâ,
Frenabis per longa gulam jejunia; donec
Confectus cibus in totos se dissipet artus.
 Ipsam autem caveæ clathris include parentem,
Ne procul abscedat villâ, prolemque tenellam

Longiùs herbosos agat errabunda per agros.
Non feret impatiens arcto gallina teneri
Carcere: ludit enim circùm, gremioque fovetur
Progenies; humerosque super lasciva juventus
Adsilit, et rostro maternas vellicat alas;
Bellaque si qua vigent, fratrum certamine gaudet,
Auxilii genitrix jam tum præsaga futuri,
Regnandam accipiant galli si quando cohortem.
Exacto dein mense parens cum prole sequaci
Libera vicinis circùm spatiatur in agris,
Rimaturque dapes, quas eruit ungue; famisque
Immemor ipsa suæ, natos partitur in omnes.
Interea vigiles, prolis studiosa tenellæ,
Circumfert oculos; et ubi super evolat, alto
Pullorum exitium meditatus ab æthere, milvus,
Continuò sparsum clamosa recolligit agmen;
Inque suis excors, bellique ignara, periclis,
Pro sobole adsurgens animis, et prodiga vitæ,
Demissis ad humum pennis, quo tegmine pulli
Securi lateant, horrentibus hispida plumis
Colla caputque ferox levat in sublime; duellum
Nec refugit; sed voce minax, interrita lentum
Provocat et diris abigit clangoribus hostem.
Improvisa novo redeant si frigora vere,
Villica flexibili calathos è vimine textos
Mollibus insternat plumis; quìs sedula mater

Progeniem foveat pennis amplexa rigentem.
At non ulla magis teneræ metuenda volucri
Pestis erit, quàm si fauces pituita rigentes
Obsidet, et linguam crustâ vestivit inerti.
Rumpe moras, pullum manibus cape; molliter ægrum
Os aperi, facilemque sequi radicitus aude
Pelliculam summâ tractim divellere linguâ.
Mox ubi jam teneros nutrit pullaster amores,
Bellaque discordes surgunt in mutua fratres;
Jurgia componens, ferro se villicus armet;
Spemque maritalis thalami, blandumque parentis
Nomen et officium tollat; mensesque saginet
Post aliquot grandem mutato nomine capum.
Hunc arctis clausum spatiis, et luce carentem
Molle super fenum statues, dilutaque lymphis
Hordea prosubigens, teretes formabis in offas,
Et largâ dabis usque manu, dum mole laboret
Ipse suâ, et flavum niteat pinguedine dorsum.
Si qua suæ capiunt gallinam tædia prolis;
Jam neque demissis riget ampliùs horrida pennis,
Nec sobolem crebris singultibus anxia mater
Compellat glociens, neque circumducere gaudet:
Ad nova seminarem formabis munia capum,
Orbatos qui matre greges nutritor adoptet.
Urticas adhibe, et plumis sub ventre revulsis
Punge cutem: tacitâ impatiens prurigine capus

Admittit molli tectos lanugine pullos,
Qui gremium de more tepens, et amica sub alis
Tecta petunt, plumisque fricant nascentibus alvum.
Pruritum stimulosque levi mitescere tactu
Sentit; et (ut volucres quoque mutas inter amorem
Utilitas parit) officii non immemor, orbam
Accipit in prolem matris cum pectore curas;
Jamque suos gaudens per prata virentia pullos
Ducit agens; et qui dominari matribus ipsis
Debuerat vir et custos, uxoria spado
Plumiger officia, et maternas excolit artes;
Mollior et vocem glociens effeminat ipsam;
Nec pudet immemorem generis, ridente colono,
Galle, tuam matres inter deducere prolem.

Anser anasque suos quamvis excludere pullos
Optârint, tales neutri committite curas:
Æquoreæ languent volucres, nisi corpora lymphis
Abluerint; et ubi pigras adiere paludes,
Vitalem reduces inimico rore calorem
Exstinguunt; ruptis exit nec pullus ab ovis,
Ast odor, infestas latè qui polluit ædes.

Incubat, et nutrix anates gallina tenellos
Pascit agris, donec turmæ piscina vaganti
Obvia nativos fluviorum invitet amores;
Protinus et gressu præceps humilique volatu
Desiliens, strepitu læto sua regna salutat,

Ingrediturque vadum : passis exterrita pennis
Clamat, et alternas volitat gallina per oras,
Audaces depressa vocans ad littora pullos.
Nil minùs æquoreis pergunt colludere lymphis,
Et mergi, et fluidos humeris infundere rores,
Remigioque pedum, rostroque agitare procaci
Flumen, et exiguis caput objectare procellis,
Diversum stupefacta genus tum denique noscit;
Et tacitum sub corde premens gallina dolorem,
Ad proprias ultro redit incomitata volucres.
Illa licèt socium jam non agat ampliùs agmen,
Arva tamen jam grandis anas herbosa gregatim
Pascitur, et cœlo milvum si fortè volantem
Suspiciat, casus habilis prævertit acerbos :
Garrulitatis enim sibi conscius, ore lapillum
Mordicus apprendens celerat, tacitusque salutem
Amne petit, quo dum fluctu suspensus oberrat,
Per resonas læto clamore tumultuat undas;
Ac milvo veniente, caput demittit in amnem,
Et procul exstat aquis, hostem frustratus ab alto
Delapsum, et madidis revolantem tardiùs alis.
Culta vagetur anas per rura; sed anser alatur
Præfecto custode : satos nam morsibus agros
Demolitur edax, et adurit stercore prata;
Atque obluctatus solidis anserculus herbis
Abrumpit miserè collum, moriensque voraci

Gramen in ore tenet nondum tellure revulsum.
Mutuus amnicolas constanti fœdere pullos
Jungit amor : simul herbiferis spatiantur in agris,
Turmatimque lacus et dulcia balnea quærunt.
Non ea pullastros pax et concordia gallos
Colligit : æternas exercent unguibus iras.
Atque ubi rivales inter majora moventur
Pro gregis imperio, dulci pro conjuge, bella;
Nec dominum, nec habere parem cristata volucris
Jam patitur; fixumque manet, vel sanguine regnum
Quærere, vel claro vitam committere fato.
Non silvas, non antra petunt secreta, sed ipsas
Inter chortis aves, quarum præsentia vires
Exstimulat, placet ancipiti contendere bello.
Colla rigent hirsuta jubis, palearia mento
Dira rubent : pugnæ præludia nulla; sed ambo,
Partibus adversis, facto simul impete, duris
Pectora pectoribus quatiunt, hostilia rostris
Rostra petunt, strictosque repulsant unguibus ungues.
Avulsæ volitant plumæ: cruor irrigat artus;
Necdum odiis, iræque datum satis, horrida necdum
Bella cadunt, domitum victor dum straverit hostem,
Ductaque pulset ovans plaudentibus ilia pennis,
Et sublime caput circumferat, atque triumphum
Occinat, et vacua solus jam regnet in aula.
Olli grande decus majestatemque verendam

Conciliant, et qui fronti supereminet altæ
Fastigatus apex, calcaria quæ simul armant
Exornantque pedes, et quæ per colla, per armos
Aurea splendescit latè juba, quæque rubentes
Barba tegit fauces, et non dejecta, sed altum
In caput, inque humeros erecta volumina caudæ.
Acer et in Libycis leo formidatus arenis
Horret ad adspectum galli; nec sistere contrà
Ausit, ubi sævas se martius ales in iras,
Et plausu laterum, cantuque hortatur acuto.
Nil sibi, sed pavidæ volucrum timet omnia turbæ;
Et vigilem dubius si quis fragor impulit aurem,
Circumfert oculos, levat ardua colla, suoque
Securas jubet auxilio consistere matres.
Ille suas etiam curas impendit alendis
Conjugibus; pedibusque solum rimatus aduncis,
Abstinet inventâ vir et pater optimus escâ,
Et teneræ victum soboli sponsisque ministrat.
Majores habitu galli, quibus Indica nomen
Fecit humus, potuere novum dediscere mundum,
Non patrios mores et libertatis amorem:
Nam dominos odere duces, odere tyrannos;
Et si fortè jocos agitans in valle reducta
Alituum custos, quasi regni insignia, chartam
Adliget ad galli collum; plebs excita circùm
Infremit, intentatque minas, et candida mordax

Colla petit; vanos rostro dum vindice fastus
Auferat, et raptis per mutua vulnera clarus
Exuviis, alto circumferat ore papyrum.
Inda sui nec amore viri gallina, nec ullis
Tangitur illecebris; cupidus licèt ille placendi
Uxorem, quæ gramen humi detondet, amanter
Circumeat, plumis visus sibi pulchrior hirtis;
Contractoque tumens collo, rubeâque superbus
Ingluvie, curvum pendente proboscide rostrum
Contegat, et partes tumidus se verset in omnes,
Dein ululans longis singultibus aëra rumpat.
Pava suum contrà sic diligit anxia pavum,
Conjuge defuncto moriatur ut ipsa; tuosque,
Phædra, tuos, Sappho, Graiis soror addita Musis,
Atque tuos æquet, Dido, vel vincat amores.
Hæc animam laqueo præclusit: in æquoris undas
Se præceps saltu dedit altera: tertia mœstum
Conscendit moritura rogum; strictoque recludens
Ense latus, vitam morti non credidit uni.
At pavam necat unus amor, violentior igne,
Durior et ferro, salsis et amarior undis.
Non ita lugubres, amisso compare, cycni
Fœmina dat fletus: canit exsequialia primùm
Justa viro; tum certa mori, per fluminis oras
Errat; et ipsa sui cantatrix funeris, horam
Provocat extremam, festivo carmine fluctus

Adtestata, comes quàm gaudeat ire marito.
Chortales inter volucres ne quærite cycnum:
Littoreas habitat ripas, loca sola; vagamque
Piscatu tolerat circum pigra flumina vitam.
Mæandri tacito sed gaudeat ille recessu,
Et liquidis tenerum modulis soletur amorem;
Tu, mensas ornare cibis, non cantibus aures
Pascere sollicitus, capis instabis alendis.
Æquoreus non deerit anas, nec garrulus anser,
Quem largo sale continges: è ventre revulsam
Ille toris plumam dabit, et scriptoribus alas,
Sæpe quibus pigrâ non altiùs alite vates
Surgit humo, cantuque novus strepit anser inepto.
Gallinas alat imprimis; hinc villica laudem,
Hinc et speret opes, lautisque obsonia mensis.
Bis det larga dapes; primùm quum mane cubili
Desiliere, priùs quàm diffundantur in agros:
Dein, ubi clamosas revocat spes certa ciborum,
Invitatque cadens placidos sol vespere somnos:
Nam cum sole, breves spatiis seu contrahit arctis
Bruma dies, nova seu demit de noctibus æstas,
It cubitum gallina. Suo quum lumine nuper
Defectus, medio Titan latuisset olympo;
Deceptas memini venientis imagine noctis
Chortis aves intrasse domum; mox deinde cubili
Decessisse, diem Phœbo referente, priusquam

Intempestivò clausissent lumina somno.
Obstupuere breves tenebras, et solis oborti
Præcipitem, gallo non compellante, recursum.
  Hordea vel milium spargat, vilesque minutim
Villica lactucas truncet, caulesque virentes;
Pennatamque vocet noto clamore cohortem:
Plumiger expansis exercitus adfluit alis.
Nec secus ac domini quum limina prima potentis
Obsedere greges inopum, sperataque prodit
Sportula; circumstat cubitis plebs sordida pressis,
Confusoque fores strepitu precibusque fatigat.
Sic, ubi vel cererem, vel oluscula trunca refertis
Villica fert calathis, circùm genus omne volantum
Irruit; ardentique licent ut plura juventæ,
Insiliunt gremio pulli, dextramque morantem
Sollicitant, plenis ut pabula larga canistris
Expediat: jacit illa dapes; nec voce querentum
Ampliùs, at legulo volucrum strepit area rostro.
  Porticus æstivos defendat frondea soles,
Aligerumque gregem pluvio tueatur ab imbre.
Hìc cineres adfunde, quibus se læta volutet
Pulvereo gallina solo: sit et obvia lympha,
Quam non prona vadis, sed tenso ad sidera collo
Haustibus absorbet crebris gallina: foratis
Alveolis hincinde bibens caput inserat, alvi
Proluvies liquidam ne fœda coinquinet undam.

Sint procul à domini tectis aviaria; pulli
Nec subeant imam nudâ nisi pelle culinam,
Membraque porcino vestiti pinguia lardo:
Pullus enim, mundosque fimo gallina penates
Sordidat; et Musis si dulcibus otia ruri
Oblectabis, anas et garrulus anser acutis
Usque lacessitas rumpent clangoribus aures.
Contiguos furno nidos, tepor unde salubris
Perveniat, compone tui prope tecta coloni;
Audiat ut vigilem gallum, qui mane canorâ
Voce diem citat, et somnos abrumpit inertes.
Tutius est crasso paleata cubilia muro
Indere, quàm calathos fixis suspendere clavis;
Præcipiti quos sæpe ruit gallina volatu.
Matribus, in sobolis spem parturientibus, ova,
Putria sint licèt, aut gypso conficta, relinques.
Sedibus in mediis crates suspende, dolatis
In quadrum baculis; ne quos sopor altus habebit,
Lubrica decipiat titubantes pertica pullos.
Ut thalamos iterum, si qui labuntur, in altos
Consur gant, muro proclivis adhæreat asser
Formatis asper gradibus: par scandula matres
Adjuvet è pastu reduces, ut ad alma quietis
Munera succedant domibus. Sed vespere sero
Adplicitas remove scalas; ne vafra subintret,
Et vertat placidos vulpecula funere somnos:

Omnia tentat enim fera pessima, sanguine siccas
Ut satiet fauces, et gallinaria, tristi
Cæde furens, miseræ funestet imagine cladis.
Tu quoque necte dolos; et, si nil retia prosint,
Infandum proscribe caput; raptisque juventus
Venandi studio properet collecta sub armis,
Exanimamque ferens læto cum murmure vulpem,
Circumeat villas; et adhuc à cæde rubentes
Matribus ostentans fauces et crimina furis,
Accipiat meritas pacto cum munere laudes.
Hæc ego Masseraco meditabar rure, quietâ
Tarnis ubi, ripis jam decrescentibus, undâ
Lambere gaudet agros, et demiratus ab alto
Gurgite nascentem villam, camposque jacentes,
Hæret iners, nectitque moras, et prædia circum
Lentis errat aquis, studiosus et ipse locorum,
Et placidi, quo nos quoque vix avellimur, otî.
Amnis ubi flexis redit in se pigrior undis,
Mollia prata jacent; adverso littore rupes
Erigitur, ramis quam multa virentibus arbor
Contegit in scenæ faciem: de culmine rupis
Fons oritur, quem dura parens enixa, rigentes
Præcipitem jacit in scopulos: dolet ille, quòd hortos
Masseraci riguis nequeat decurrere lymphis;
Vicinumque petens magno cum murmure Tarnim,
Indecores queritur volvi sine nomine fluctus.

Ad strepitum labentis aquæ quum sæpe solerem
Gramineis recubare toris; anatumque cohortem,
Pullorumque greges per florea prata viderem;
Novi, quàm faciles veniant in carmina Musæ,
Tranquillus quas urbe procul strepituque recessus
Invitat; pariterque placent et dulcia rura,
Hospitis et facies jucundo blandior agro.

ARGUMENTUM

LIBRI XIII.

COLUMBARII *situs, structura, nidi. Columbarum variæ species. Frequentandum columbarium. Columbarum victus. Purgandum columbarium. Avertendus milvus. Amovendæ seniores columbæ. Columbarum mores, hospitalitas, sobolis cura. Fides conjugalis: subnectitur metamorphosis Peristeræ natarumque in columbas, et Milvi, raptoris, in milvum.*

LIBER TERTIUS DECIMUS.

Columbæ.

Quæ juvet, et lætas faciat quæ cura columbas,
Quos præbere cibos, quæ præstet ponere tecta,
Quæ studia et mores, quæ sit clementia gentis,
Lamonide, tua jussa, canam. Dum tenuia conor,
Tu regni interea curas et pondera rerum
Indefessus obis; tu sufficis omnibus unus,
Visus et imperium, majestatemque verendam,
Atque animi magnos hausisse à principe sensus.
Tantus, ad agrestes nugas descende, tuique
Vive diu similis: votorum hæc summa meorum.
Cætera rex, æqui justissimus arbiter, ultro
Deferet, ac meritis summos æquabit honores.
  Chaoniis primùm sedes ponenda columbis,
Urbe domoque procul: volucrum ne dulcia turbet
Otia vicinus fragor; aut in septa domorum
Furtivo insinuans sese lapsu exiguus mus
Nidorum populetur opes; pastuque reversa
Incassum vacuis mater super incubet ovis.
  Præterea silvas, fluviosque odere propinquos
Idaliæ volucres: adspectum silva patentem,

Eripit, et ramis prædo defensus opacis
Subsidet accipiter; cœloque frementibus austris,
Importuna cient concussæ murmura frondes.
Obstrepit ingratum flumen, blandâque columbas
Temperie propioris aquæ, studioque lavandi
Invitat dorso puras infundere lymphas:
Unde suum repetens mater post balnea nidum
Incubat; atque sinus madefacta, tepentibus ovis
Vitalem tollit, quem foverat antè, calorem.
Quâ molli sensim tumet altior aggere tellus,
Unde patet latè liber prospectus in agros,
Seu baccho vestitur humus, seu messibus albet;
Illic pone larem: locus optimus ille columbæ.
Marmoreis domus adsurgat suffulta columnis:
Sin alios rarum marmor servetur in usus,
Impensæ parcus, communibus utere saxis,
Undique circumdans murum, modò lubrica fallat
Lamina nitentes tecta ad sublimia mures.
Ipsa autem spatiis domus haud claudatur iniquis:
Angustos odit volucris Cytherea penates.
Lux nimia invalidos pullorum lædit ocellos;
Sufficiuntque duæ, justo tamen ore, fenestræ.
Ad medium conversa diem minor altera solem
Excipit hibernum; medio patet altera tecto.
Neve subire domos milvus queat, utraque clathro
Munitur, cribrum forulis imitante rotundis.
Multi adeo muros lapidum cinxere coronâ;

Quâ piger hiberno recreari sole columbus
Possit, et exleges aptare ex ordine plumas.
Parietibus niveam sublimibus illine calcem:
Qualis enim nitidis vulgò color insidet alis,
Talem pura suis ales lætatur inesse
Mœnibus; hospitium seu candida mœnia monstrent,
Seu magis adliciat candentis gratia tecti.
Attamen et curas, primumque impende laborem
Interiora domûs nidosque parare decentes.
Quot sibi nidorum formas novus extudit usus
Quis numeret? Lento textos de vimine clavis
Suspendunt alii calathos: fabrilia multi
Ligna adhibent; truncis etiam, saxove cavato
Sæpe columbinos alii fodêre penates.
Frigidiora ferunt nodosam saxa podagram;
Lignaque vermiculos, molli importuna columbo
Monstra, fovent: quod tu pestis genus omne cavebis,
Si teretes sicco fingas ex imbrice nidos.
Cocta focis levat æstivos argilla calores,
Et teneris eadem defendit frigora pullis,
Nec lento lapidum in morem sudore madescit.
Stabit ubi perfecta domus, penetralibus hospes
Succedat, qui spe curas non fallat inani.
Namque columbarum duplex genus. Altera major
Corpore, naturâ clementior, alba colore:
Aligeros habet illa pedes, ocreataque tardè
Crura movens, imis verrit vestigia plumis;

Collectisque redux à fonte cubilia fœdat
Sordibus, et teneros inimico flumine pullos
Lædit; quodque magis miserebere, sedula mater
Dum caro fovet ova sinu, propiùsque tepenti
Admovet, offensas si quis fragor impulit aures,
Sese præcipiti fert in sublime volatu
Immemor, et geminos agit extra limina fœtus.
Hæc metuens, pedibus quas Jupiter addidit alas
Tondere, et vanum poteris rescindere luxum.

Huic non absimilem fert Cypria terra columbam,
Quæ circumpositis cristato vertice plumis
Altior ingreditur, regumque insignia jactat.

Utraque fœturæ est habilis; nam seu furit agris
Sirius, aut hiemis redit inclementia, nunquam
Cura cadit sobolis: vix nido abiere gemelli,
Quum redit ovorum primus labor. Hanc ego cunctis
Anteferam, si parcat heri curisque reique,
Et gentis de more cibum vestiget in arvis.

Altera mole minor, nec tam fœcunda, domorum
Alta petit, gaudetque locos habitare remotos.
Quum fruges tulit æstivas, vel semina rursum
Cepit humus; toto volitans rimatur inemptas
Rure dapes, parvisque parat convivia furtis.

Non illi cicur ingenium, non candida vestis,
Sed cineri color est adfinis: nulla moratur
Pluma pedes: nec celsus apex in vertice surgit.
Vere parit, pergitque novos educere fœtus,

Algida frigus iners dum bruma reducat : ab omni
Dein partu pigra cum sterili tellure quiescit.
Plumipedem hanc dicunt, saxatilis ista vocatur,
Quòd turres et saxa habitet. Si fœdera secum
Ambæ ineant, Isdemque agitent sub mœnibus ævum;
Densior, et patribus meliore simillima parte,
Mox tibi commixto surget de sanguine proles,
Quæ parcat victu, et fœtus cum mensibus æquet.
Ergo age, quas in spem statuis submittere gentis,
Elige; et ut populi selecta colonia ponat
Fundamenta novi, captivam claude paratis
Ædibus, et quamvis tristem ne carcere solvas
Imprudens, donec, primos oblita penates,
Et jussis habitet tectis, et amoribus exspes
Audeat indulgere novis: tum libera toto
Rure volet, portis uno pòst mense reclusis.
Ne tamen à domibus cœlo invitante recedat
Longiùs, atque suas sub noctem nesciat ædes
Oblità remeare vià, mittatur in auras
Quum fuerit subfusca dies, vel proximus hesper:
Excursus tunc illa breves propioribus agris
Tentabit, neque se nigranti credere cœlo
Ausa, novis discet paulatim adsuescere tectis.
Quas ne fortè domos mutatis transfuga signis
Desereret Cyprius volucris, nova castra sequutus;
Moris erat veterum foribus suspendere murem
Pennatum, cæsique caput deforme juvenci,

Nec non balsameos, storacisque incendere odores,
Ostentare lupi caput, immundosque rapacis
Ardeolæ cineres medicatis spargere tectis.
Consilio melior tu larga cibaria præbe,
Adliciatque tuas saturum præsepe columbas.
Quum trucibus fera sævit hiems aquilonibus, almam
Unguibus incassum terram rostroque fatigant:
Pasce libens, vanumque pius miserere laborem;
Et quacumque die bis mensam adpone vocatis,
Primùm ubi nona famem cœli collegerit hora,
Blandaque turre super miscentes murmura, victum
Sollicito poscunt strepitu; rursumque vocabis
Ad cœnam labente die, quum tecta volucres
Idaliæ, cœlo jam frigidiore, revisunt.
Ast ubi sol medius breviores fecerit umbras,
Parce subire domos, intempestiva daturus
Prandia: nam thalamis, curent ut corpora, sese
Componunt iterum; et, mediâ quasi nocte, siletur.
Si quæ fortè dapes magis adrisere columbo,
Ut viciæ, et milium, et pallentis grana cumini,
Vere dabis: nam vere cibis melioribus altrix
Mater eget, sobolesque: hiemi serventur avenæ,
Et cribris excreta ceres, glandesque minutæ.
Sunt mediâ gaudent qui pascere chorte columbas;
Seu pecus aligerum placeat numerare; cubantum
Seu matrum dulcem nolint turbare quietem.
Si mos ille juvat, certam doceantur ad horam

Urgentem tolerare famem; dum sibila mittas
Exspectata diu, clamosave cymbala pulses;
Aut adlisa manu repetito verbere saxa
Dent sonitum, totamque vocent ad pabula gentem.
Paret, et audito circumfluit undique signo,
Quamque potest escam rapit impigra quæque volucris.
Dum reliquæ pasci satagunt, si videris unam
Fastidire cibos, tristemque insistere tectis,
Sal adpone: cibi primum sal reddit amorem.
Ni procul et sordes, et functa cadavera mittas;
Incassum tua tecta gemes deserta columbis:
Namque placet mundæ volucri mundissima sedes.
Sæpius ergo domos purga; nec stercoris usum
Sperne columbini: generosior inde lyæus,
Lætior inde ceres: languentibus inde medentur
Pastores ovibus: parcus tamen utere, vitem
Sive foves, seu stercus humo cum semine condis:
Urit enim vites fimus igneus, urit aristas.
Quod superest, milvum imprimis averte rapacem:
Milvus edax, quo non prædo crudelior alter,
Nec qui fallendi plures exerceat artes,
Moliri insidias populo non cessat inermi.
Nunc medio sese sublimis in aëre librat,
Perniciem meditans, et idonea tempora captans:
Obscurâ nunc fronde latens, super arbore prædam
Adspectat longè venientem: sæpe per auras
In varios volitat, quasi nil male cogitet, orbes.

Heu! male tunc volucris cœlo se credidit audax,
Tectave defessis remeavit pigrior alis.
Despiciens vafer, ex alto per inane volantem
Impetit, et pedibus comprensam eviscerat uncis.
Quin etiam, si quando dies ad pascua totam
Lætior invitet plebem, cœloque feratur
Grex densus; medium ruit improvisus in agmen,
Attonitamque ferox fugat in contraria turbam.
Pars latet umbroso saltu; pars summa domorum
Tecta petit; multæ dumos subiere, nec ipsos,
Tantus amor vitæ! tantus timor hostis! apertos
Defugêre sinus hominum. Tu, crimine tanto
Offensus, cape saxa manu, cape spicula vindex,
Observansque ferum, plumbo transfige volantem:
Armaque si desunt, gestu, aut clamore minaci
Infensus terre, et diram procul ejice pestem.

Annosas etiam matres præsepibus arce:
Nam, placidum quanquam genus, exitiabilis urit
Invidiæ livor steriles ætate columbas:
Et, si vera fides, insanos mente furores
Concipiunt; juvenum nidos atque ova, benignæ
Indolis immemores, populantur, et omnia vastant.
Quod multi ut caveant, ubi vidit Cyprius ales
Quartam hiemem (nec enim est plus quatuor utilis annos)
Dant et avos, proavosque neci, nec parcitur ulli;
Totaque mutatis cum civibus oppida mutant.
Insanam ne tu præceps imitere furorem:

Parce, nec insontes uno pro crimine multos
Dede neci : tanto minor est injuria damno.
  Atque columbarum pateat quò certior ætas,
Unum, dum teneros retinent cunabula pullos,
Unguem adime, atque alium pariter rescinde quotannis;
Quis quatuor cecidere ungues, seclude; tuique
Non emptis dapibus faciant convivia vernæ.
  Nunc age, qui mores, quæ sit natura columbis
Expediam, levium spectacula grandia rerum.
Nam solæ silvis, hominum de more, relictis
Vitam agitant simul; atque ut habent communia cives
Oppida, sic illæ consortia tecta frequentant.
At nulli proceres, nulli placuere tyranni,
Qui reliquum vulgus dura sub lege tenerent.
  Sed velut in prima nascentis origine mundi,
Quum scelerata trucem nondum Discordia vultum
Extulerat, neque Mars rastros mutârat in enses,
Nec scelus ediderat Styx horrida; quisque paternos
Exercens agros, nullo livore feraces
Alterius segetes, vicinaque rura videbat:
Haud secus unanimes, in eadem turre columbæ
Innocuos sine lege dies, sine crimine ducunt.
  Omnibus una domus, quæ sola impervia rixis
Permanet, unus inest amor omnibus, una voluntas;
Et quæ sæpe fero populos Discordia motu
Exagitat, nunquam civilibus otia bellis
Turbavit Cypriæ volucris; nec dulcia pacis

Vincula, plebis agens mentem in diversa, resolvit.
  Nec modò pacatis penetralibus arma quiescunt
Civica; sed studium tot convictoribus unum est:
Turmatim longinqua volant ad pascua: fontem,
Si sitit una, petunt omnes: si tecta revisit,
Tecta placent: tum si tristes pertæsa penates
Arva petit rursus, volucrum per inania nubes
Ponè subit, totoque volat densissima cœlo,
Quà dux cumque viam monstrat: si segnior una,
Vel tecti, vel prolis amans, comes ire recuset,
Huic reliquæ nullâ nidos formidine credunt,
Non fraudem, non insidias, non furta timentes;
Annosas si cura fuit removere columbas,
Quas aliena volunt furialibus ova vel alis
Dejicere in terram, vel iniquo frangere rostro.
Sed neque corruptos etiam livore maligno
Hos cadit in mores scelus exitiale: ministra
Turpis avaritiæ cædisque calumnia damnat
Nil profecturas effetâ ætate volucres.
  Quum gravibus spicis flavos redimita capillos
Diva potens frugum faciles quærentibus escas
Suppeditat, lætæ campis tunc omnibus errant:
Donec amor sobolis, noctis vel nuntius hesper
Suaserit ire domum, dulcesque revisere natos.
At quum terra riget glacialibus usta pruinis,
Conclusæ varios tunc intra septa domorum
Exercent ludos, tempusque, et tædia fallunt.

Sævitiem si fortè suam, si frigus, et imbres
Intermittit hiems, cœlumque serenat Apollo,
Tunc avis aprico spatiari Cypria tecto,
Ungue fricare caput, rostroque lacessere plumas
Gaudet, et instabiles adverso sole colores
Fingere: nam rubris passim intermixta pyropis
Nunc roseo credas gestare monilia collo;
Nunc carbunculeum videas ardere nitorem,
Moxque sinu glauco virides miscere smaragdos.

Sæpè etiam steriles, cœlo invitante, vagantur
Per campos, et humum vanis conatibus ungue
Scalpentes, tardam Cererem, frugesque morantes
Increpitant: si quas alia de turre columbas
Abduxere, novis instructa cubilia cedunt
Hospitibus; vitamque sub îsdem degere tectis
Invitant, secumque cibis communibus uti.

Quæ semel invasit per amœnos herbida campos
Pascua, non sociat perdix; silvasque per omnes
Defendunt sua regna feræ; Cythereia contrà
Gaudet avis remeare suas comitatior ædes.

Nulla tamen patrios, nisi sollicitata, penates
Deserit; et clauso procul exportata canistro,
Reddit inoblitis ultro se libera nidis.

Utilis hinc bello volucris; quum proximus hostis
Imminet, obsessam necdum premit arctiùs urbem.
Cursores parat aërios præfectus, avesque
Idalias fert rure domum, condictaque mittit

Ad loca detractas urbana è turre columbas;
Ut dubium per tuta regat commercia bellum.
Obsessis tellure viis, it nuntia cœlo,
Sub pennis nexas ultro citroque tabellas,
Telorum secura, ferens: quæ rure penates
Urbanos remeat, spem civibus addit; ab urbe
Missa, docet clausis quæ sit fiducia turmis.
Quid referam prolis studium? quum fœmina, partu
Jam propior, nido sese non continet; ovis
Cuncta timens, gravidam sequitur mas usque columbam,
Oblitamque suî pennis et murmure blando
Increpat, et tutos hortatur amare penates.
Undecimo matura die feliciter ova
Mater ubi peperit, nunc mas, nunc fœmina curis
Incubat alternis; rupto dum carcere pullus
Exeat, et teneros lanugine vestiat artus.
Molliùs ut jaceant nati, sibi vellere plumas
Instat amans pater: at salsos ut in ora sapores
Inspuit, atque cibi primum inspiravit amorem;
Nec mora, nec requies, labor unus utrique parenti
Largas ferre dapes, et edacem pascere prolem.
Lactea principio pullis alimenta ministrant,
Quæ revomunt ipsi: mox indigesta, calenti
Sed stomacho mollita, ferunt cerealia grana.
Sponte nisi fluat alba seges, plaudentibus alis
Excutiunt gravidas, quîs horret campus, aristas.
Furta columbarum minùs ignoscenda videbam

Nuper humo viridante sedens: namque ordine longo
Grandia quum mollem rostro frumenta per herbam
Formicæ veherent, hinc mas, hinc fœmina tritas
Obsedere vias; et onustis triste ferentes
Auxilium, cererem tollunt ex ore; rapinam
Haud tamen infamant majori crimine: raptis
Indulgent vitam spoliis. It rursus, et agrum
Vestigans formica, gerit non in sua prædam
Horrea venturam: lapsæ nam turribus altis
Ad nova continuò revolabant furta columbæ.
  Grandibus ut primùm, pennâ non impare, pullis
Aërias tentare vias, et quærere victum
Vis ætasque sinunt; nidis tum mater adultos
Ejicit, atque novæ jubet incunabula proli
Cedere: demigrant tristes, et fœdere pacto
Conjugii inter se subeunt sacra vincla, novisque
Prima novæ genti ponunt fundamina nidis.
  Incorrupta sui conservant fœdera lecti;
Et nunquam, nisi conjugium mors impia solvat,
Quam nidi sociam semel admisere, relinquunt.
Si superest, sponsæque videt vir tristia fata,
Longa memor damni viduo suspiria nido
Tristis agit, lacrymis sponsam gemituque requirens.
  Pòst ubi connubii, mortisque excessit imago,
Innuptam tota quærit de gente columbam;
Atque ut certa sui det amoris signa, volantem
Assiduus sequitur: querulo tum gutture flammas

Explicat, et rostro petit oscula, datque vicissim.
Tum levibus duram, simulatâ percitus irâ,
Increpitat pennis, et amico verberat ictu.
Sæpe solum verrens alâ pendente rotatur;
Sæpe gemit, teneroque procus blanditur amore.
Quîs tandem victa illecebris si fœmina cedat,
Casta ineunt pariter stabili connubia pacto.
Quos cecini, tales alia sub imagine mores
Ingeniumque habuit, quum Cypria sceptra teneret:
Nam Cypro fama est quondam regnasse columbam.
Pristera nomen erat: primam cognoscere formam
Si juvat, atque omnes audire ab origine casus,
Accipite; et tristem mecum miserescite sortem.
Formosæ sobolis mater formosior olim
Pristera spectabat placidos è littore fluctus.
Mite fretum, sudusque dies, navesque paratæ
Invitant pelago terras mutare silenti,
Vicinumque solo metiri puppibus æquor.
Jam decrescentes silvas miratur et urbes
Ire retro, subitâ quum tempestate minaces
Insurgunt venti: demittere cornua rector
Imperat, et tutos adpellere remige portus;
Jussa sed impediunt ventusque potentior arte,
Fœmineusque pavor: refugi maris æstus in altum
Abripit, et socias agit in contraria naves.
Puppe vehebatur natis comitata duabus
Pristera; quassatam post mille pericula pinum

Excipit ignotis portus sine nomine terris.
Ut regina solum tetigit, vultuque sereno
Spem simulans, nonnulla dedit solatia natis,
Ipsa oculos sensit propiore tumescere fletu.
Ut secum gemat, et lacrymis effundat habenas,
Sepositâ fractos sub quercu projicit artus,
Multa movens animo, quas vento accesserit oras,
Quæ sibi spes vitæ, sponso quis mœror amanti.
In mediis fruticum tenebris tum fortè latebat
Milvus, inhumanâ latro feritate timendus.
Vidit, et ex facie mentem cognovit iniquam,
Accessusque viri metuens fugit ipsa, fugamque
Accelerent tristes hortatur Pristera natas.
Sed quid agant? pede nam melior jam proximus instat
Milvus, et in tantis superest spes nulla periclis.
Sollicitant votis superos, vitâque pudorem
Ut redimant, subitâ perimi vel morte precantur;
Aut, alio si fas in corpore ducere vitam,
Alite mutari, pennisque revisere Cyprum.
Non vanæ cecidere preces, non irrita vota:
Protinus in plumas crines, velamina, vittas
Ire vident; os in rostrum producitur; alis
Candescunt humeri, quîs se per inania tollunt.
Milvus ut ereptam nova per miracula prædam
Vidit inexpertis se ferre per aëra pennis:
O! si Mercurius furum pater adjuvet, inquit,
Humanisque suas humeris accommodet alas!
Adfuit interpres divûm, virgâque potenti

Tacta superfusis dat membra nigrescere plumis:
Quem manibus tentans divellere Milvus amictum,
Pro manibus pennas habet: Eheu! clamitat amens,
Eheu, quid volui misero mihi? Plura parabat
Dicere; sed verbis jam deficientibus, unco
Imperfecta lipit rostro, quâ territus ipse
Voce fugit; prædamque iterum per inane volantem
Insequitur: nec quas rabidus conceperat iras
Nunc cecidere: manet sub eodem nomine Milvus.
Sanguinis idem amor est, eadem feritatis imago;
Nec volucrum satis est, hominum quoque sanguine gaudet.
Interea cœlo volat anxia Pristera, natas
Vestigans nequicquàm oculis: jam tuta tenebant
Saxa procul. Cyprum mater cognovit, et ædes
Non procul esse suas meminit: videt atria regis,
Nec dubitat sponsi, quamvis ignota, penates
Intrare, et tangi manibus, nomenque suosque
Dicere, si possit, casus. Pro voce quot artes,
Quot scit inire vias industria? si quis obortis
Reginam absentem lacrymis gemituque requirit;
Huc volat, et dulces tristi cum murmure miscens
Blanditias, rostro prodit se penè loquenti.
Quà natos videt ire suos, plaudentibus alis
Insequitur, tangi patiens, caroque foveri
Læta sinu, et blandas iterans gemebunda querelas.
Accipiunt pueri volucrem; fatumque parentis
Dum crudele dolent, gemitus incognita mater
Temperat, et lusûs eadem est, et causa doloris.

Sponsum autem imprimis circumvolat ægra, marito
Adsidet; et, si trita manu det crustula princeps,
Aut volucri blandè palpaverit, oscula caris
Dat manibus, gemitumque imo de pectore ducit.
Nil gemitus, nil alta juvant suspiria; nulli
Noscitur, et tacitum cunctis inspirat amorem.
Quamquam ignota, tamen Cypriis vitam egit in oris:
Hinc habet à Cypro sibi nomen. Pristera Græcis
Dicta fuit, veteres Latii dixere columbam.

Illa dedit toti nomen cum sanguine genti;
Signaque regalis generis manifesta, coronam
Vertice gestat ovans; regaliter ambulat; altas,
Quîs habitat, prisco turres splendescere luxu
Gaudet, et ingenti sociarum fervere turbâ.
Et, quod fœmineum vitium est, formosa videri
Nunc quoque mutato vult corpore: namque superbam
Altiùs ire vides, et circumducere collum,
Atque recompositas sub lege reponere plumas.
Munditiæ studiosa, lutum detergct ab alis,
Si quod inest: puras gradiens adfectat ab omni
Sorde vias; et sola avium nec in arbore sidit,
Nec cæcum nemus ingreditur, non immemor olim
Silvestres quanti steterit subiisse latebras.

Servat adhuc mites animos et pacis amantes,
Et veterem non est oblita pudoris amorem:
Nam neque concubitu volucris castissima novit
Indulgere vago: nubit, sanctamque marito
Præstat sponsa fidem, nec vincla jugalia solvit.

ARGUMENTUM

LIBRI XIV.

APES *è silvis in privatas domos abductæ. Apum ingenium et labores. Earum sedes et respublica. Varii labores. Apes mel ex imo florum calice hauriunt; ceram è foliis recîdunt; ex arboribus gluten revellunt. Apum forma; vectura. Apum seniorum labores domestici. Munditiæ studium in alveari; vigilum excubiæ. Apes ægræ curantur; pigræ puniuntur. Apum fetura. Apum regina. Fuci. Reginæ apis partus. Apum pulli. Apis novella. Apum examen. Apum bella civilia. Apes civili dissidio occurrunt juniorem reginam interficientes; ejusdem interitu migraturum examen continent: reginam etiam interimunt, quoties vel magna contigit apum clades; vel quum apiarius alvear ampliavit; aut quum feræ apes alvear spoliârunt. Fuci inertes ab apibus interimuntur. Fucorum reparatio. Apum cura. Digressio de Paraguensi populo.*

APES;
AD EMINENTISSIMUM CARDINALEM DE FLEURY.

Inclyte, Romano fulges qui murice, præsul,
Nobilitasque tuis clarum virtutibus ostrum,
Si tibi fausta placent æqui moderamina regni,
Sacra fides, amor in regem, reverentia legum,
Gens operum studiosa, sagax et strenua; nostras,
Præsul, amabis apes, quas conditor orbis in usus,
Sed magis ad populi regumque exempla creavit.
  Adspice tranquillos ut certâ lege labores
Exercent, mitique dies sub principe condunt:
Illius ut vitæ plebs excubat, ille saluti
Plebis; acerba vocent seu bella; domive regenda
Sint opera, aut hiemi primo jam vere cavendum.
Felices illa Gallos in imagine, rerum
Te duce, cognosces: nullis æraria fucis
Expilanda patent: in publica commoda cedit,
Quidquid opum confert populus: nec bella lacessit,
Nec metuit gens Marte potens: qui flectit habenas
Imperii, docilem te præceptore juventam
Sic coluit princeps, ut, quo vix tempore nôrunt
Imperitare suis alii, maturior annis
Arbiter Europæ sedeat; belloque tumente,

Suadeat armatos pacem componere reges.
O! si, dum releges per florea rura vagantum
Agmen apum, subeat mentem studiosa juventus
Pervolitans libros, et mella poëtica condens;
Te nostrî miserescet, apes ut vere recenti
Si videas blandâ subitò spe messis opimæ
Destitui, floresque, sibi quos aura Favonî
Mollior ediderat, Boreæ subeuntis acerbo
Flamine vel perdi penitus, clausosve teneri.
Grex miserandus apum, quibus irreparabile messis
Tempus abit, strepitus et inania murmura miscet;
Dum sibi veris opes sol luce recludat amicâ.
Hæc eadem nos fata premunt: scis, optime præsul,
Millia Bercherius selecta volumina dono
Quot dederit: nobis hæc interdicta librorum
Copia; quos dudum clausos fatalibus arcis
Vis inimica tenet. Lodoïco judice causam
Vicimus: huic tantùm placidas fac commodet aures.
Ecce, vides, per acerba sequor vadimonia versu
Quæ facili tuleram ditissima munera vates.
Litibus implicitum Musis me redde; nec ultrà
Indigno patiare situ putrescere, rodi
Vel tineis monumenta, tui, dum vita manebat
Ultima quæ mittent in sæcula nomen amici;
Nostraque sit tandem nobis donata, novemque
Decertata nefas! jam bibliotheca per annos;
Teque favente, meæ rursum sit debita Musæ.

LIBER QUARTUS DECIMUS.

Apes.

ARTIFICES cano mellis apes, ad Tibridis oras
Quas cecinit vatum princeps. Ignoscite, Manes
Romulei, si, quod calamis agrestibus olim
Molliùs adnuerant gaudentes rure camœnæ,
Carmen adhuc moveo: priscis incognita sæclis
Eloquar; et mirâ quantùm dulcedine versûs
Virgilius, rerum tantùm novitate placebo,
Veridicæ magis historiæ quàm carminis auctor.
Principio montes apis, et deserta locorum,
Vel nemorum tacitas, uni sibi commoda, silvas
Incoluit: dabat hospitium vitiosa vel ilex,
Aut cava, et infestis rupes impervia ventis.
Dulcibus hanc herbis et odoro flore vocantes,
Suasimus antiquos ultro contemnere saltus,
Urbanas et amare domos. Mel in oppida secum,
Et ceras, et dona tulit majora, laboris
Exemplum, purumque rei communis amorem.
Melliferæ tamen haud promptum est cognoscere gentis
Ingenium, et certas in publica commoda leges;
Nesciri sese gaudent; lucemque perosæ

Flava tenebroso sub cortice mella reponunt,
Nec speculatores oculos arcana domorum
Explorare sinunt; sed in ora manusque volantes,
Visendi cupidos abigunt; monitosque tumenti
Vulnere deterrent, artes quin ampliùs ausint
Adtentare suas: atqui tamen agnita magnam
Ferret apis, tanta est operum solertia! laudem;
Una nisi moveat generandi gloria mellis.

Cætera qui nôrat rerum miracula, solers
Naturæ scrutator, apes ut disceret, ædes
Effinxit vitreas; et in interiora penatum
Luminibus subiit tutis: secreta sub auras
Quæ tulit, Ascræo mens est comprendere versu.

Non incerta laris, volucrum de more vagantum,
Errat apis, victum quærens sibi rure diurnum;
Fortuitâque levem noctu super arbore somnum
Fessa labore trahens: homines imitatur, et urbis
Consimiles eadem colit intra mœnia sedes;
Privatæque rei studio ne publica damnum
Res ut in humana patiatur gente, reponit
In commune cibos, venturæ provida brumæ,
Quos æstate legit: populum coalescit in unum,
Quo neque justitiæ, nec amantior ordinis alter.

Totius huc spectant leges et fœdera gentis,
Cerea divitiis vigeant ut regna; novâque
Auxilium sibi prole parent; maneatque nepotum
Immortale genus: studiis concordibus uni

Incumbunt operi; sed non labor omnibus idem.
Exercetur agris animosa juventa : domorum
Interiora senes moderantur, et horrea complent
Exuviis florum, quas advexere minores.
Rure domique sagax agmen cum sole diurnum
Æquat opus : molli reficit nox corpora somno.
At roseis ubi vecta rotis Aurora laborum
Admonuit; vetulæ, somni quæ parcior ætas,
Evigilant, et signa canunt plaudentibus alis;
Quo juvenum rumpant pigram stridore quietem.
Emicat, et reliquum pennâ vibrante juventus
Excutiens somnum, se prædæ adcingit agresti.
Ac veluti, quò bella vocant, canor æris inertes
Exstimulat turmas, et in horrida prælia mittit;
Non aliter, strepitu sonitus imitante tubarum,
Florigeros se turba rapax hortatur in agros.
Protinus erumpunt portis; casiamque thymumque
Omnibus ut circùm populentur latiùs arvis,
In diversa volant, acri quò nare sagaces
Invitant odor, et certæ spes blanda rapinæ.
Si cui fortè seges felix, et copia florum
Ditior occurrit, reliquas per inane volantes
In partem vocat; et numero recreante laborem,
Acriùs incumbunt, ut àb omni flore legatur
Melleus effluxit calicem qui sudor ad imum.
Nectareo quum plena tumet vesicula succo,
Quâ flavos, velut utre, ferunt in tecta liquores;

Floribus insidunt iterum, ceramque recidunt,
Quæ foliis, villi vel pulveris instar, adhæret.
Decisam subigunt pedibus, pressantque comanti
Flore super; cœlo vel turbidiore quietum
Haud procul inde locum quærunt, ubi cerea possit
Materies, raptim flores collecta per omnes,
In tenues cogi massas, loculisque reponi,
Quos pedibus natura dedit: quum plura pilosis
Cruribus amplecti nequeunt, in flore madenti
Membra volutantes hamatis hispida villis,
Quidquid inest ceræ rapiunt; tantoque gravatæ
Pondere, cœlestes carpunt non segniùs auras.
Vere magis celeratur opus, dum roscida totis
Mella comis sudant quercus tiliæque; priusquam
Nectareus radiis solaribus avolet humor.
Si neque mella dabunt sese, neque cera, tenacem
Eradunt piceis viscum; quo munere rimas
Obturare gelu contra, cerasque domorum
Ad latera et summum possint suspendere tectum.
Sunt apibus veluti duo brachia proxima collo,
Et digitata manus, quâ detondetur ab herbis
Cerea lanugo, lentum de cortice gluten
Vellitur, et struitur crates operosa favorum.
Collecto quæ melle gravis cerâque penates
Vimineos apis ingreditur, redolentia primùm
Infert mella favis; dein cerea tecta prehendit
Unguiculis, mediâque domo stat pendula, raptas

Non ut jactet opes, gravidam sed ut agmine facto
Expediant sociæ, seque in sua regna remittant.
  Involitat numerosa cohors, ceramque revellit
Ex humeris, operi cœpto quam protinus addit,
Molitura favos: neque enim, dum junior ætas
Florea rura metit, veteres ignava sequuntur
Otia: venturæ soboli cunabula ponunt,
Horreaque ædificant ita festinata, favorum
Ut nascente die si fundamenta locârint,
Vespere cellarum quatuor stent millia, quales
Dædalei manus artificis vix æmula fingat.
  Quæque suum sortitur opus: pars mœnia condit;
Pars molles subigit ceras; operumque labores
Pars imperfectos emendatura, revisit
Alveolos, ceras aptans aut ungue revellens;
Ne tenuis nimiùm paries vel crassior exstet.
Angulus aut abnormis: apem comitantur euntem
Per forulos veluti famulæ, quæ fragmina ceræ
Exportant, introve ferunt, ut postulat usus.
Sunt quibus incumbit structas solidare frequenti
Verbere pennarum crates, uteroque polire.
  Cerea non temerè surgit structura favorum:
Oppida nulla viis meliùs descripta, labores
Ut quocumque vocant, apis huc breviore feratur
Circuitu, et liber multis sit transitus: unum
Quippe iter insistunt omnes, et in horrea prædam
Una vehunt. Fervente liquor ne diffluat æstu,

Obturant aditus, hiemique cibaria condunt,
Mella relinquentes imis tamen obvia cellis
Totius ad gentis victum, mensasque diurnas.
At neque munditiæ magnas par cura per urbes
Privatasque domos: nil sordis in ædibus, alvi
Proluvies nec fœda jacet; consumptaque morte
Si qua peribit apis, multis subeuntibus ultro
Triste ministerium, tectis exsangue cadaver
Exportant; odor infestus ne polluat ædes.
Excubias vigilum fallens, impunè penates
Quum semel intrâsset limax cornutus, eosque
Turparet fluidæ crasso lentore salivæ;
Obstupuere domi-gerulum, stimulisque frequentes
Invasere fero retrahentem corpus ab ictu,
Seque suæ vallo testæ spumisque tegentem:
Irrita jam quum tela forent; apis advocat artes
Ingeniosa suas; et ceræ prodiga totam
Incrustat cochleam, monstrum fatale recondens
Hoc veluti tumulo, ne tetrum adflaret odorem.
Pestis acerba domos vix unquam invadit, apesque
Occupat incautas: neque enim, quum proximus hostis
Imminet, ac diris urbem circumsonat armis,
Fida magis tenet obsessas custodia portas,
Quàm quod apum sibi commissis alvearibus agmen
Excubat, horrificâ defendens cuspide limen.
Vermis ubi, vel papilio temerarius audet
Sese inferre domo, centum cadit ictibus ipsas

Ante fores : monstrum magis exitiale, penates
Stellio si subeat, raucum custodia murmur
Edit, et auxilium magno stridore reposcit.
Cessat ubique labor: turbatis agmina castris
Circumfusa volant; et in unum millia figunt
Spicula; præcipiti dum stellio territus iræ
Cedat, et aufugiens solvat formidine cellas.
Si qua domi consistat apis vel fessa labore,
Vel morbo tentata; volant, et odora dolenti
Mella ferunt comites; sed desidiosa severis
Otia castigant pœnis; et funere culpam,
In vulgus mala ne serpant exempla, recidunt.
Quid majora loquar tantæ miracula prolis
Virgineum genus inter apum? ter millia quinque
Missa favis aliò migrare, novamque quotannis
Coguntur sibi per silvas inquirere sedem;
Et fieri quod posse neges, tot fœmina natas
Una parit: regem veteres dixere; sed acres
Inter Amazonidum veluti regina catervas
Imperium exercet, Scythicos dominata per agros;
Plebeïas sic inter apes dux fœmina regnat,
Quam colit, et miro vulgus dignatur honore.
Ut major foret imperii reverentia, membris
Majorem natura modum dedit: albida frontem
Distinctam maculis decorant insignia regni;
Et micat in pennis color aureus: unica toto
De grege nulla gerit diro metuenda veneno

Tela, laboriferam regat ut sine sanguine gentem;
Nec terrore sibi, fido sed amore sodales
Subjectas habeat. Spes et fortuna penatum
Illius ex vita pendent: opera omnia cessant,
Reginâ languente: dolens plebs adsidet ægræ;
Et, si fata ferunt ut morbo concidat, uno
Exsequias luctu decorant, nec funera ducunt:
Exanimum circa corpus glomerantur in orbem,
Et tristes querulo gemitus dant murmure, donec
Has quoque vel tollat mœror, causamve dolorum
Auferat ex oculis manus officiosa cadaver.
Ultima reginæ post fata, juvencula princeps
Matris in imperium succedit læta; novoque
Cincta satellitio, vacua dominatur in aula.

Majestate suâ tantùm, telisque clientum
Reginam armari voluit natura; suasque
Quum procul à tectis agit in certamina turmas,
Bella regens, ducis officium, non militis implet;
Ne totam secum trahat in discrimina gentem.

Pertæsam si fortè domi sol luce serenâ
Aureus invitat cœlo colludere, nunquam
Indefensa volat: lateri se multa satelles
Adglomerat, non ad pompæ regalis honores,
Promptior auxilio sed ut adsit; humique jacentem
Adtollens dominam famularibus invehat alis.

Sat comitum regina licèt sit amore suarum
Tuta domi; numerosa tamen custodia circùm

Excubat, et vigiles agit ad prætoria noctes.
Illius et stipant latus, atque hinc inde frequentes
Involitant, quoties oculos per cerea princeps
Regna ferens, urget præsens recreatque labores.
Othomanis autem veluti non una tyrannis
Conjugio stabili sociatur fœmina; plures
Sic habet in venerem præceps regina maritos,
Quos fucos dixere: pecus spectabile mole
Corporeâ, sed iners et in otia segnia natum:
Quîs mala regnandi veniat ne fortè cupido,
Uxorique viros pudeat servire, quotannis
Invadit furibunda mares plebs omnis inermes;
Hos et Amazonio ritu vel morte peremptos
Sternit humi, trepidosve suis procul ejicit alveis.
Explorans paritura toros regina paratos,
Inserit alveolis caput, ut quæ nixibus edet
Unis ova parens deponat singula nidis.
Circumstat stipata cohors, uteroque dolentem
Reginam mulcet pennis; et murmure blando
Hortatur duros partûs tolerare labores.
Illa retro gradiens averso corpore nidos
Ingreditur: parientem abdit sexangula cera;
Turba ministra tamen pennas ad limina tensas
Explicat, obducens fœtæ quasi vela parenti:
Virginibus tantùm pudor atque modestia cordi est!
Non intermisso regina puerpera fœtu
Ova decem vel plura parit, totidemque reponit

Alveolis ; et matronas imitata potentes,
Plebeis apibus sobolem committit alendam.
Accipiunt illæ curam, quâ publica pendet
Res et gentis honor : toti carissima regno
Pignora maternis studiis et amore foventes,
Auxilium sibi grande parant operumque levamen.

Immutata dies quatuor stant ova : moveri
Partus in erucæ faciem dein incipit, artus
Nascentes glomerans : quarto nutricula sole
Candidulum defert niveo pro lacte liquorem :
Mox docet Hyblæo gentis consuescere victu,
Mella diurna ferens. Octavo sole figuram
Parvula mutat apis ; pellemque exuta, tenellum
Quæ fovet, ac, veluti puerilis fascia, corpus
Involvit, fit avis turpi de verme, pedesque
Exerit, atque humeris quatuor mox induit alas.

Naturam si frigus iners tardaverit, auras
Unà omnes agitant pennis ; quem dura negabunt
Tempora, supplentes motu fervente calorem.

Mollibus obturant nidorum limina ceris,
Invalidam ne tentet apem penetrabilis aër :
Sed priùs hanc nigro claudant quàm carcere, victus
Adponunt, bis sex alitur quibus illa diebus.

Consumpto tunc melle, fores apis ungue lacessens,
Angustum molitur iter; portisque reclusis
Egrediens, lucem insolitam numerumque sororum
Ac strepitum, et mirà suspensos arte labores

Obstupet attonitæ similis: mox fervere tectis
Cuncta videns, ne sola domi stet pigra, sodales
Consequitur: primâ nidum quâ luce reliquit,
Hortorum redit exuviis onerata, suaque
Continuò solers excellit in arte, magistrâ
Et duce naturâ; dum nos imitabile quantùm
Vel docet exemplum, vel tardior erudit usus,
Rebus in humanis scimus; longoque paratas
Tempore, vix ævi spatium breve perficit artes.
Interea nidos apis una domestica mundat;
Restituensque fores sexangula limina fingit.

Aucta novis quum jam fervent examina turmis,
Plenaque vix tantam capiunt alvearia plebem;
Sedibus emigrat patriis, aliâque juventus
Sub duce prima novo ponit fundamina regno.

Ævi flore nitens tectis regina sub îsdem
Crevit, et imperio jam sese intelligit ortam;
Regnandamque alibi meditatur cogere gentem.

Ergo multisonis civilia classica pennis
Mane dies aliquot canit; hortaturque sodales
Ut vetus hospitium fugiant, sua signa secutæ.
Reginam circumstat apum plebs tota canentem:
Hanc oculis, hanc aure bibunt, dulcedine bombi
Et rutilis captæ pennis blandâque juventâ.

Cerea confuso strepitu studiisque faventum
Tecta sonant: illis nec florea rura diebus
Pervolitant, nec mella legunt, urgentve labores

Intra tecta suos: vitæ concordia plebem
Nil antiqua movet ; privatis publica cedit
Res studiis ; trepidat domus interiore tumultu ;
Et fremit ad portas incondita turba volantum.
Ut quum bella tument civilia, fœdere necdum
Abrupto coëunt cives, et in arma feruntur ;
Sed dubias gliscens studia in contraria mentes
Sollicitat, tacitosque serit Discordia motus.
Instaurat regina sonos, iterumque sodales
Præcipitare fugam monet ; inclinataque vulgi
Pectora si videat, tum denique signa revellens,
Egreditur prior, et vocat agmina fida suarum.
Prima ruens portis fucorum turba morantes
Excitat, et rauco cogit velut ære catervas.
Stat regina domûs super ardua tecta, cohortem
Exspectans ; magno quæ protinus agmine circùm
Involitat, stridensque novâ se principe jactat.
Amplexu gens tota fidem testatur ; et arcti
Fœderis in signum, pressum glomeratur in orbem.
Haud mora, cunctando ne frigeat ardor eundi,
Dissipat amplexus regina, jubetque penates
Deserere : obscurant cœlum quæ multa sequuntur
Millia, natales ultro fugientia cellas.
Non procul hinc viridi junctæ super arbore sidunt,
Innectuntque pedes pedibus ; tumidique racemi
Agmen in effigiem lento stat pensile ramo.
Inde gravi vocat alarum stridore sodales,

Incertas animi, satiusne relinquere nidos
Et saturum præsepe, novis an fidere regnis.
Antiquis emissa favis non una juventus
Digreditur : veteres aliquot migrantibus addunt
Se comites, ut cuncta novo moderentur in alveo.
Egregio plures juvenum de flore vicissim
Blanditiis vetulæ retinent; ut olentia latè
Rura metat, ceràque domos ac melle juventus
Instruat; agrestes ætas neque fessa labores
Desuetos repetat, longæ vel condita brumæ
Ante diem victu consumat mella diurno.
Sæpe sibi non visa satis comitata, vel imbrem
Præmetuens, redit ad patrios regina penates,
Delectus factura novos; plebs omnis euntem
Subsequitur : veteres noctem non ampliùs unam
Hospitio indulgent; nisi longior ingruat imber.
Si piget incœpti reduces, nec sponte relinquunt
Orto sole domos; vi protruduntur et armis.
Si steterint illæ contrà, paribusque resistant
Viribus, et veteres neque possint pellere turmas,
Nec tectis abigi; quos agmina neutra duello
Evicere lares, simul utraque partibus æquis
Auspiciisque colunt communibus : alta domorum
Pars habitat, pars ima tenet; sed nulla laboris,
Nulla duas inter vitæ commercia gentes.
Mox eadem bini velut intra mœnia longam
Non servant populi pacem; tectoque sub uno

Vix consanguineos inter stat gratia fratres:
Haud secus aligerum studia in contraria scindit
Sese vulgus apum, factis ubi partibus ædes
Divisas habitant; privatæ publica rixæ
Bella trahunt. Sed ne cæco per opaca domorum
Marte truces ineant pugnas, quum prælia bombo
Terribili cecinere, foras pars utraque latos
Aëris in campos acies producit apertas.
Involitant hinc inde, mori vel vincere certæ,
Et rabidas acuunt diris stridoribus iras.
Agmen agunt binæ pennis fulgentibus auro
Reginæ, mediisque volant in millibus: ingens
Turba duces cingit, neque miscet prælia, donec
Ancipitis suprema vocent discrimina belli.
Antevolat, Martemque ciens utrimque juventus
Effera prorumpit; mox agmina tota sequuntur:
Immiscentur apes apibus; vibrataque figunt
Spicula, et horrendum dant accipiuntque venenum,
Lethifer inspirat fixæ quod cuspidis ictus.
Mutua cognatæ passim per vulnera turmæ
Civili pereunt acie: labuntur utrimque
Corpora læsa, nivis ritu, quæ nube solutâ
Decidit, hibernis aquilonibus acta per auras.
Necdum iras animosa phalanx et prælia ponit,
Dum medio belli cum robore fœmina princeps
Conciderit; grandi quæ stat victoria clade:
Agmina reginam promptis fortissima telis

Circumfusa tegunt; et ad unam mille venitur
Funeribus : sed ubi semel occidit illa, quiescunt
Arma recompositis animis; nec longiùs ira
Procedit, quàm Martis atrox furor : unus utrique
Terminus est; et si, positâ formidine, victæ
Indecorique fugâ sparsæ victricibus ausint
Addere se cômites, non exturbantur : eisdem
Fas dapibus, tectisque simul communibus uti.
  Exitium et tantas vulgò gens provida rerum
Antevenit clades : nam dum virguncula nullo
Septa satellitio servit regina parentis
Imperio, necdum meditatur condere regnum
Ipsa sibi, sociamque fugæ deducere turmam;
Hanc tacitâ nece clam tollunt; gentisque ruinam
Unius interitu redimunt : quo more tyrannos
Barbaricos inter manet hæres unus in aula;
Divisi ne bella gerant civilia fratres.
  Reginæ parcunt juveni, numerosior arctis
Quum populus tectis habitat; rerumque suarum est,
Laxet ut angustas emissa colonia sedes.
Publica sed poscunt ubi commoda rursus inanes
Mollibus impleri ceris ac melle penates;
Reginam perimunt juvenem : duce namque peremptâ
Natales vaga non fugiunt examina cellas.
  Melliferis ergo caveis exire juventam
Non patiuntur apes, quoties pars maxima morbo,
Aut improvisis perit imbribus : optima quanquam

Augur apis nôrit ventos et nubila cœli,
Nec procul excurrat pluviâ impendente, vel ædes
Præpetibus repetat pennis; inopina fugacem
Sæpe tamen subito tempestas occupat imbre,
Ad terram miserè adfligens; ubi naufraga vitam
Demersas inter segetes amittit in undis.
Fatalem mœret sortem domus anxia; clauso
Quum raras ad tecta videt se reddere cœlo.
Felices, quas fortè cavo vel robore quercus
Excipit, aut platanus frondentibus hospita ramis.

Sæpe migraturas apiarius ipse dolosâ
Fraude retentat apes, spatiis majoribus ædes
Amplificans: vacuas sedes stupet inscia turba,
Et subitum miratur opus, juvenumque catervam
Stare jubet duce sublatâ; gaudetque capacis
Intra septa domûs posse horrea plura, novosque
Ædificare favos, quîs larga cibaria condat:
Cura laboriferam tangit quæ maxima gentem.

Nec semel, ambrosio cellas ubi melle replerunt,
E silvis erumpit apum fera turba, domique
Congestas populatur opes, atque omnia vastat.
Nam, veluti gelido quondam fundebat ab axe
Barbara terra viros, quîs longior annuus agri
Cultus erat, facilesque sibi per furta, scelusque
Quærere malebant fruges, et vivere rapto:
Prædabunda cavis nemorum sic quercubus adsunt
Agmina, quæ gentis proprios exosa labores,

Non ceras, non mella hiemi provisa reponunt;
Horrea sed subitis vastant aliena rapinis;
Et toto quem vere cohors operosa coëgit,
Unius expediunt victum per furta diei.
  Effera gens et mole valens, et viribus audax,
Nil dubitat plenos apibus tentare recessus,
Expilare palàm distractis horrea ceris,
Atque novum, si quæ mussat, scelus addere furto,
Et raptis, opibus dulcem, quoque tollere vitam.
Mella vident impunè rapi, cerasque recîdi,
Corruere et muros, desolarique penates;
Nec cuiquam est animus furaci obsistere turmæ.
  Cogeret hæc miseræ facies tristissima cladis
Maturare fugam, nova quam regina parabat:
Illius at tantis mors luctibus additur; unamque
Interimunt vetulæ, cellis ut tota novandis
Permaneat, cerasque ferens ac mella juventus,
Acriùs incumbat, propior quò bruma, labori.
  Interea vacuas flavo dum nectare cellas
Implet apis, non pigra sequi pudet otia fucos:
Tecta fovent; vel, si qua diès invitat amicâ
Luce frui, pecus ignavum spatiatur in horto,
Nil faciens operis, sed inania murmura miscens:
Et quamvis habeat validas ad pondera vires,
Nil tamen afflictis curat succurrere rebus,
Obvia vernantes neque sugere mella per agros;
Molliter in teneris recubat sed floribus, escæ
Immemor, ad saturum donec præsepe recurrat,

Servatas hiemi gaudens consumere fruges.
  Indignantur apes; sobolis sed amore creandæ
Fervida gens iras in idonea tempora differt.
Autumno redeunte, tonans quum Jupiter imbres
Comparat, et sterilis monet annus parcere victu;
Unanimi tunc bella cient asperrima motu,
Et stabulis abigunt fucos, aut funere tollunt.
Non secus ac urbem propior quum territat hostis,
Obsidio ne longa famem ferat, oppida vulgi
Fæce levant, mittuntque foras quod inutile bello est:
Sic, ubi pulsat hiems jam proxima, frigore pigram
Obsessura domi gentem, præsepibus arcent,
Interimuntque mares; et quæ pia turba sororum
Exsequias celebrat, cæsos ad limina fucos
Projicit; extremo seu non dignatur honore
Funeris ignavum pecus, aut spectare peremptum
Vindictâque frui post fata novissima gaudet.
  Obscuris si fortè locis, turbante tumultu,
Delituere aliqui, non horrida bella resumunt,
Pacatis jam rebus, apes: trepidantibus ultro
Indulgent vitam fucis; sed ab ædibus illos
Protinus exturbant; et, junctis viribus, unum
Adtollunt tres vel quatuor, raptumque per auras
Extra limen agunt: procul effugit ille, fameque
Confectus moritur: tanti est, aliena secutum
Pabula, frugifero non adsuevisse labori!
  Exstinctos reparat fucos ver ova recludens,
Integra quæ nidis hiemem mansere per omnem:

Quanquam adeo exosum genus est, ut sæpe tenellam
Progeniem et clausos intra cunabula fucos
Adgrediantur apes, et acerbo funere mergant.
Non errant in cæde truci : cunabula fucos
Majores majora fovent ; parituraque mater
Ova suis æquo ponit discrimine nidis.
Hos foribus subeunt fractis, formataque nondum
Membra trahunt cellis, et humi morientia fundunt.

Altera pars superesset apes curare; sed inter
Et volucres, et nostra feras in tecta receptas,
Utilis est apis una, virûm nil indiga curæ :
Depopulatur enim florentia rura, favosque
Sponte replet : ceras direptaque mella labore
Indefessa novo reparat; rerumque suarum
Ut status est, auctam pellit retinetve juventam.
Emissis nova tecta para ; casiamque, thymumque,
Et flores prope castra serens, occurre labori,
Ne faciat via longa moram, lassetque vagantes.
Præterea solare famem, brumæque nivalis
Acre gelu. Vigili permittens cætera genti,
Et magis exemplo gaudens, quàm melle potiri,
Pacificum pecus observa : miserabere sortem
Degeneresque animos humanæ gentis, amicâ
Demiratus apes tectis in pace sub îsdem
Vivere concordes, et nos, in mutua natos
Commoda, flebilibus miserè contendere bellis.

Antiquæ mentem subeat pietatis imago,
Quum sua Christiadæ sic in commune ferentes

Omnia, condebant placidos sine crimine soles;
Et, veteris ne vana putes præconia famæ,
Nunc etiam mare trans altum jacet angulus orbis,
Quem qui nôrit, apum credat me nomine gentis
Illius ingenium, et varios celebrâsse labores.

Non certis armenta notis, non limite signant
Arva; sed in medium quærentes omnia, fruges
Horreà convectant in publica: nulla politos
Disciplina viros latet opportuna tuendis
Imperii rebus: terram pars scindit aratro;
Pars niveos fœcunda greges ad pascua ducit;
Pars frumenta terit saxis, aut excoquit igne;
Atque alii falces, alii fabrilia tractant
Arma; domique suæ timuit qui mane labanti,
Sole cadente redux ab aratro, cuncta colonus
Sarta videt, tectisque nihil formidat apertis.

Consilio, non jure senes dominantur: ab annis
Una potestatem facit experientia rerum;
Unaque lex est juris amans sua cuique voluntas.
Non homines, proprium qui nil potiuntur, et usu
Cuncta tenent, auri fulgor capit: una per illos
In pretio est pietas; alii nec pectora torquent
Invidiæ stimuli, quàm quos movet æmula virtus.

Erudiant quanquam pueros exempla parentum,
Formandæ tamen haud desunt præcepta juventæ:
In commune placet fingi communia gentis
Pignora; ne patrum privatæ publica curæ
Totius incumbat spes et fiducia regni.

Quos populi legère duces, rerumque magistros,
Ille manet labor, ut juvenum quam quisquis ad artem
Aptior est, primis hanc edoceatur ab annis.
Æqua pares inter sunt omnia; nullaque primas
Obtinet, aut aliam gravat ars insignior artem:
Cuique decora sua est, si rectè factitet: agris
Rustica vertendis, bello vel sumpta gerendo
Arma parem faciunt, si par industria, laudem.

Quanquam habitet pax alta locis, nec bella lacessat
Gens æqui justique tenax; tentare nec ausint
Finitimi populi terras, quas fama tuetur
Roboris invicti; tamen arma ducesque paratos
Semper habent, Martisque truces formantur in usus,
Non belli studio, longæ sed pacis amore.

Hæc operum requies, sacris jam ritè peractis,
Tympanaque et lituos festis audire diebus,
Et peditum turmas, equitumque, videre sub armis
Innocuæ inter se pugnæ simulacra cientes.
Sic juvenes ensem pariter, durumque ligonem
Adsueti tractare manu, nec corpora castris
Flaxa ferunt, nec cæca rudes in prælia dextras.

Felicem ditione tenens Hispania gentem,
Ad subitum novit bellum quàm prompta juventus:
Nuper enim, magno rerum discrimine, jussi
Regis in auxilium socias adjungere vires,
Nobile continuò juvenum coit agmen ad arma;
Et totis acies veluti Cadmeïa terris
Exstitit: egregias miratur Iberia turmas;

Obstupuitque magis, medium quum vidit in hostem
Fortiter ire viros, celeremque referre triumphum,
Altera nec, præter laudem, sibi præmia velle:
Compositis redeunt armis ad aratra; senumque
Imperio læti parent qui bella regebant.

Fortunata minùs veteris quæ sæcula Romæ
Carminibus celebrant vates. Hic fortis arator
Castra sciens agrosque pari disponere curâ,
Vomere permutat fasces, plaustrumque curuli:
Pauca relinquebat patrii quæ jugera fundi
Victrix Roma colit, bellatorique senatus
Villicat, et reduci, victorum præmia, cultos
Reddit agros: quantò satiùs communibus arva
Publica bobus arat pinguis novus incola terræ!

Omnibus unus enim vel servit miles, agrestem
Rusticus aut operam confert; unique vicissim
Rure suum impendunt omnes et in urbe laborem.
Alterius sic messe fruens et sorte locorum,
Cui segetes periere suæ, nec ditior amplas
Inter opes, nec egens in paupertate, secundis
Non rebus tumet, adversis neque frangitur; æquam
Fortuna mentem servans in utraque, minùsque
Damna dolens sibi cum toto communia regno.

Nescia gens nostrî vivit; nec ab hoste tuetur,
Sed magis externis à relligionibus oras:
Adpositas struxere domos ad littora; portus
Ut peregrina suos intret si navis, amicè
Hospitio excipiant, sed ad interiora venire

Regna vetent homines cupidos audita videndi.
  Inde Caledonias vulgavit fama per urbes
Loïolidas dare jura viris, sceptrisque potiri,
Qualia fortè dolent dites orientis ad oras
Sacrilegis erepta dolis sibi regna : verendam
Hæresis ausa crucem pedibus calcare, patentes
Una subit Japonum portus : nil quippe profanis
Vana deûm simulacra timent hac hospite templis.
  Non gentem imperio, sed relligione tenemus :
Consiliis hominum parent, hanc vivere vitam
Qui docuere; deum sanctè venerantur, amantque
Christi dulce jugum; cui gens sanctissima subdi
Tum magis atque magis gaudet, quum cogitat olim
Ut nemorum per opaca vagi vixere parentes,
Relligio quis nulla fuit; rituque ferarum
Contiguis ut vivit adhuc gens impia silvis;
Fausta sibi dum sæcla fluunt, regnantque per illos
Alma fides, pax et pietas, et copia rerum;
Semina nos colimus, faustis quæ jecimus agris;
Atque per immensos Christo nova regna labores
Quærimus, hac operum solâ mercede, quòd emptam
Sanguine divino ge[illegible]m cœlestibus oris
Adserere, et rigid æ plceat virtutis alumnos
Reddere, quos homines fieri vix posse putares.
  Fortunata nimis gens, in commune beatos
Si pergant agitare dies; apibusque magistris,
Commoda magna sibi pariant, dum publica quærunt!

ARGUMENTUM

LIBRI XV.

VARIÆ *stagnorum species. Stagni agger dirutus. Stagni latibula; umbracula. Castellorum fossæ piscibus opportunæ. Frequentanda piscibus stagna, ubi de piscatu. Pisces qui in aquis torpentibus aluntur, ubi de anguillis: metamorphosis Carpi et sociorum in pisces. Cyprinus; lucius; truta: subnectitur metamorphosis Trutæ, virginis, in trutam, et Lucii, raptoris, in lucium. Mutua piscium cædes. Variæ stagnorum pestes: lutra, ubi de prædio D. de Resseguier; mures aquatici; fiber seu castor; arundines; junci; fames, ubi de cibo piscium. Pisciculi, ubi de metamorphosi juvenum in pisciculos. Pisces à furibus tuendi. Calx et dapes venenatæ injectæ piscibus. Stagna exhaurienda. Piscatus in stagno nondum frequenti. Linea piscatoria: metamorphosis Barbi, piscatoris, in barbum.*

LIBER QUINTUS DECIMUS.

Stagna.

Fert animus mea stagnicolas ad prædia pisces
Addere, quos olim teneris meditabar in annis.
Accipe, Lamoni, paucis meliora lituris
Carmina, quæ nomen quondam fecere poëtæ,
Quîs sine nec vites, nec haberes fortè columbas,
Nec quæcumque tibi maturior extudit ætas.
Quas ego fabellas, mutataque numine divûm
Corpora, gaudebam puerili ludere versu,
Forsan et his animum poterit recreare nepotum
Nobile par, faustis qui sub penetralibus altæ
Semina mentis alunt, nondum exemplaria Græca,
Vel Romana manu versantes, teque tuosque
Sed propiùs mores, atque aurea dicta legentes,
Dulce rudimentum virtutis, et optima quondam
Fratribus ingenuis ad avitam hortamina laudem.
Officia et regni partes implere secundas
Cursonium postquam docuisti, longiùs olim
Ut patriæ prosis etiam post fata, colendam
Adsumis nati sobolem; longamque nepotum
Dum seriem Lodoix orbi parat, ipse vicissim

Regibus æquævos gaudes formare ministros,
Exemplis monitisque tuis qui pondera rerum
Sustineant, patriumque ferant in sæcula nomen.
Stagna gregi qui rure paras habitanda natanti,
Irriguis præcincta tibi seu montibus arva
Absorbent resides immenso gurgite lymphas,
Naturæ, non artis opus; seu vallis in arctum
Sic coit, ut facili frenentur pariete rivi:
Utere fortunæ donis, et sorte locorum.
Camporum qui plana colit, licèt aggere multo
Vix bene contineat graviorum pondus aquarum,
Nil desperet: opum vis et labor omnia vincunt.
Flumineos ubi terra jacens imitabitur alveos,
Sit segeti quamvis ager ingeniosus alendæ,
Stagnet aquis; sulcentque rates, quod vomer arabat
Æquor; et amnicolæ depascant humida pisces
Gramina, quæ simæ tondebant antè capellæ.
Pòst ubi squamigero lustrum non ampliùs unum
Servierint pecori, lymphis exhausta, vicesque
Stagna per alternas annorum quinque colono
Reddita, majori parient cum fenore fruges.
Triticeam sic vallis opum ditissima messem
Educat, et pisces; et in æquore fluctuat uno
Lympha, segesque notis undans; eademque vicissim
Regna tenent et flava Ceres, et candida Naïs.
Hospitium rivis alii, piscique futurum,
Stagna parant mediis in collibus; unde virentes

Desiliens prono pede lympha perambulat hortos,
Arboribus vel clausa cavis tellure sub ima
Clam fluit; et subito tollens se ludicra jactu,
In pluvios recidit latè resonabilis imbres.
Sæpe manu factas aqua vincit pondere moles
Eluctata viam; et magno cum murmure secum
Squamosam per culta trahit cerealia gentem.
Undisonos rivo cum desertore secutus
Transfuga piscis agros, latè spatiatur, et almas
Nunc segetes, nunc prata tenet; nunc æquore mersas
Carpit ruris opes, et liberiore vagari
Flumine gestit ovans; sed, aquâ fugiente, lutosis
Immoritur sulcis, et vota miserrima damnat.
Qualis ubi raptus juvenis popularibus undis
In vetitum ruit, et fines perrumpit honesti;
Jamque per omne scelus fertur, quocumquè furentem
Dulcibus illecebris trahit imperiosa voluptas:
Illius at postquam, torrentis more, fugaces
Effluxere dies, et gaudia vana; relictus
Jam sibi, nec cœno, primos quo polluit annos,
Avelli potis, hæret iners; mortemque sub ipsam
Irrita vota facit vitæ melioris amore.
Piscis amat tacitos alta sub rupe recessus,
Quîs lateat timidus, vel frigus amabile captet.
Tu, gentis studio indulgens, imitare cavatos
Quos natura sinus scopulis informat adesis.
Sed quia, contortis latebrarum anfractibus, intrà

Torpet iners, pigroque situ corrumpitur humor;
Arboribus circùm positis umbracula pisci
Tendere maluerim, secum modò larga caducas
Devehat unda comas nemorum; ne tabida putri
Subsidat cum fronde lues, et flumina fœdet.

Ergo peregrinos juga per declivia rivos
Duc age; stagnantes ut aquas nova lympha perenni
Submoveat cursu. Ripis quæ labitur altis
Æquoreum ciet unda pecus, strepituque sonoro
Invitat lacubus sese subducere clausis.
Tu crates oppone fugæ, quibus altior amnis
Effluat, et nisu quibus obluctentur inani
Squamigeri cives, indignantesque teneri
Præcipites oculis fluctus post claustra sequantur.

Nulla gregi statio magis opportuna natanti,
Quàm quæ lympha fluet villarum mœnia circum,
Defensura tuos atque ornatura penates.
Piscis enim sinuosa vagos per flumina cursus
Exercens, hiemis soles nunc captat amicos;
Nunc iterum nigram tecti spatiatur ad umbram,
Dum calet, et fluvio violentior incubat æstas.
Te neque jejunæ capient oblivia gentis:
Quippe suî piscis meminisse jubebit, ab undis
Rectior emergens, et hiante voracia pandens
Ora fame: patulis cerealia dona fenestris
Mellitasque puer, quibus abstinet ipse, placentas
Projicit, et spectat gaudens hinc inde natantes,

Una trahunt plures avido qui crustula morsu.
Relliquias cœnæ mensis dat verna remotis:
Intestina coquus leporum, piscesque vorandos
Piscibus, et patrum quoque projicit ilia natis.

Tu quoque, certa docens ad signa venire vocatos,
Triticeam sparges segetem, ludosque natantum
Bellaque despiciens; vel adacto in viscera plumbo,
Vel sub aqua missis, nervo pulsante, sagittis,
Venandi studio, solis securus et imbris,
Indulgere domi poteris; seu flumina piscis
Summa secat, sive in vacuum micat aëra saltu.

Stagna pares ubicumque, novos accersere cives
Tempus erit, primos quum vere cupidinis ignes
Sensit amans, ipsaque calens quoque piscis in unda
Mutatas vix sentit aquas; prægnansque tumenti
Fert utero secum numerosam fœmina prolem.

Quare age, vicinos humentia lina per amnes
Tende, dolis instructa: rubros innecte colores,
Vitrea quos cupidus sequitur per flumina piscis.
Præterea captâ velut alite callidus auceps
Utitur, ut plures vocet unius ore volucres,
Quas positis fallat laqueis, viscoque tenaci:
Retibus implicitus sua sic in vincula pisces
Piscis agit: tantùm possunt exempla, timorem
Ut minuant. Non sponte tamen, studioque nocendi
Cives ille suos, nostrâ sed perfidus arte,
Decipit; et mutæ scelus excusabile gentis,

Agmen ab insidiis si non absterret amicum.
Unus homo est, proprii generis qui proditor, ultro
Illaqueat, sibi quos similes natura creavit.
Si qua jacet medio rupes in flumine, multus
Piscis inest: quod nosse potes, quum gurgite ab imo
Tollitur in bullas efflata natantibus aura.
Quos non saxa dabunt, imitaberis arte recessus,
Demergens cæsa vinctas ex ilice frondes.
Piscis ubi dape pellectus consueverit uti
Ramorum hospitio; suspendes retia circùm;
Iliceasque trahes alto de flumine virgas,
Humida squamigeros agitans ad lina natantes.
Rursus aquis fasces et frondea tecta repones;
Insidiisque novam structis sectabere prædam.
Captivos ad stagna ferunt quæ dolia pisces,
Accipiant superis lumen spirabile costis;
Et tibi si fluvius, si fons occurrat eunti,
Amnicolam bonus amne gregem solare recenti.
Omnia non omnis nullo discrimine piscis
Stagna colit: nam lympha situ vel torpet inerti,
Vel graciles fundo tellus imitatur arenas,
Egeriturque novo fluctu mutabilis humor.
Si stagnis jacet unda pigris immota, palustrem
Immittes album, et percam, timidosque sarachos,
Qui totidem referunt, dorso variante, colores,
Adverso quot sole trahit Thaumantias Iris.
Sequanicos addes epelanos, atque minorem

Chalcidem, et elingues, vulgi solatia, tincas,
Anguillasque capi faciles, quum flumine ab alto
In mare descendunt: ut enim peregrina quotannis
Australes sequitur Progne trans æquora soles;
Sic ubi tristis hiems aquilonibus asperat undas,
Frigoris impatiens fluvios anguilla rigentes
Deserit, et pelagi tepidis hibernat in oris,
Æstivosque redux gelido levat amne calores,
Littoreas captans umbras et frigus aquarum.
Ergo locum fraudi capies, ubi saxea moles
Fluminis angustat fauces; per iniqua viarum
Influat ut cereri violentior unda terendæ,
Versandisque molis: medio quas aggere pandunt
Crescenti portas fluvio, coëuntibus arctum
In spatium cannis sternes: declivis arundo
Præcipites rimis effundet hiantibus undas,
Vimineoque cadens ultro se carcere claudet
Quæ sequitur pronos anguilla volubilis amnes.
Opportuna fugæ captabit tempora, tutum,
Quum dabit amnis iter brumali turbidus imbre.
Sed, velut armigeras si quis devolvere turmas
Nocte parat; tenebris quoque callidus utitur hostis,
Ut ruat incautas inopino Marte cohortes:
Retia piscator sic indeprensa lutosis
Fluminibus tendens, fugitivum intercipit agmen,
Versutosque dolis vincit fallacibus astus.
Torpenti quoque gaudet aquâ ballerus oberrans

Littoribus, nec non Itali pigus incola Larî;
Alburnusque vorax, veterique simillima trutæ
Umbla, minax rostro, sed iners ad prælia piscis:
Nam licèt armatas triplici dens ordine fauces
Muniat, innumeras tamen irruit unus in umblas
Lucius, et passim fluctus impune cruentat
Cæde ferox: adeo est animus præstantior armis!
Ausoniis etiam veniet peregrinus ab undis
Carpio; ramentis fulvi qui vescitur auri,
Atque alio priscos in corpore servat amores.
Exsul enim Latiis olim Saturnus in oris
Quum fugeret Jovis arma, ratem conscenderat, ultra
Benacum facturus iter; pretiumque vehendi
Solverat, atque dato scelus irritaverat auro.
Jamque gubernator navis, cognomine Carpus,
Omnia furaci quòd carperet ungue, parabat
Vincla deo: mentem ex vultu præsensit iniquam,
Ulturusque nefas puppi Saturnus ab alta
Rectorem nautasque maris dejecit in undas;
Naufragaque in pisces mutavit corpora, naves
Qui sectantur adhuc, aurique cupidine flagrant,
Seque adeo humanâ testantur origine cretos.
Dives aquæ si fortè lacus interfluit amnis,
Provenient meliùs maculoso tergore barbus,
Et leuciscus, aquam scindens quo more per auras
Excussum nervo jaculum volat; unde sagittæ
Nomen habet. Vivo gaudent quoque flumine mullus,

Perpetuisque tumet venter cui fertilis ovis
Phoxinus, et rostro fodicat quæ barbota limum,
Lotaque setoso pendet cui barbula mento,
Et squalus, et ranæ rictu mustella supernè
Turpis, in anguillam quæ desinit, atque thymallus
Fontis amans, referensque thymi fragrantis odorem,
Et graciles avidus qui gobio sorbet arenas,
Percaque duritie carnis gratoque sapore
Æquoreos referens mullos, capitoque minutis
Fartus aculeolis, rictuque silurus hianti,
Et quæ truta foret, nisi rostro obtusior, umbra.

Utraque stagna volens habitat, mensesque per omnes
Ubere cyprinus torrentia flumina partu
Torpentesque lacus opulentat: Cypria nomen
Quo Venus ipsa suum pro fertilitatis honore
Imposui: : carpam Galli vertêre vocantes.
Æquoreos inter non cautior altera pisces,
Obsessas ubi sensit aquas, mediamque teneri,
Nunc scopulis latet exesis, nunc flumine summo
Enatat, atque levi transmittit rêtia saltu;
Nunc sub aquis immota manens, vel mordicùs herbam
Ore tenet, mersumve luto caput inserit altè,
Invitam ne lina trahant; et sæpe sub ipsis
Cassibus effodiens, res observata, saluti
Non tantùm cavet ipsa suæ; sed retia dorso
Sustinet, et captum vulgus miserata, patentes
Officiosa vias aperit, quîs turba natantum

Diffugiat minor, et casses frustretur inanes.
Non alius qui durando tot sæcula vincat
Piscis erit : cyprinus enim vetus incola fontis
Bellaquei, vidit qui Gallica sceptra tenentes
Valesios, vitreis idem miratur ab undis
Borbonios rerum dominos; patribusque nepotes
Adspicit absimiles habitu : proh! tempora quantùm
Obstupeat mutata magis, si gentis honores
Noverit, et toto partos sciat orbe triumphos!
Jamque licèt senio squamis canentibus albent,
Regia longævæ sulcant quæ flumina carpæ;
Non sterilis, non fracta tamen, nec inertior ætas :
Nam vetulæ ludis agitant juvenilibus undas;
Præsidioque loci tutæ, non gurgitis alti
Ima tenent; vastâ littus sed mole legentes,
E manibus carpunt escas, et cætera sese
Bellaquei produnt inter miracula ruris;
Exsultantque magis, Lodoix quum magnus ad amnem
Ambulat, et quales habuit florente juventâ,
Haud alias animi vires et corporis effert.
Imperii non lustra putes ter quinque peracta,
Ni partos numeres terrâque marique triumphos,
Vel grandes atavo videas adstare nepotes.
Gloria divitibus quanquam non ultima mensis
Accedat, ne quære tamen quos lucius amnes
Incolat : hunc stagno si quis concluserit, idem
Et milvo placidas in eadem turre columbas,

Gallinisque potest socias adjungere vulpes,
Atque trucem stabulare lupum cum mollibus agnis.
Sævit enim in pisces dirus regnator aquarum,
Nec proprio parcit generi; nisi fortè paludes
Obscœnas habitans, clamosis expleat atram
Ingluviem ranis; cœno quas eruit alto
Multa coaxantes nequicquam, obitumque sub ipsum
Irrita jactantes patulo convicia rictu.
Quin et cæruleis ubi garrulus anser in undis
Ludit, et instantis pluviæ certissimus augur,
Mergit aquis retrahitque caput, fluidumque supinis
Infundens humeris rorem, se proluit amne;
Lucius incautam rabido trahit ore volucrem
Improbus, et fluvii deducit ad ima vorandam:
Audet et in pueros, vitreis quum fortè fluentis
Mollia membra lavant, sceleratos stringere dentes.
Truta vagos amat obscuris in vallibus amnes,
Et pigris injecta vadis, oblita decorem
Ipsa suum, partûs et amorum nescia, vitam
Tristis agit, tardumque refert in carne saporem.
Tædia tanta levat, fessas errore viarum
Qui stagnis adfundit aquas; trutæque vaganti
Providet hospitium labentis ad ostia rivi,
Et mollem meminit ripam vestire perenni
Gramine, fulgenti sabulo conspergere fundum,
Saxorumque morâ lympham irritare loquacem.
Talibus auxiliis vix truta carebit: aquarum

Gaudet enim strepitu; nec, quîs inclaruit olim,
Quum tacitos coleret virgo procul urbe recessus,
Dedidicit priscos, mutato corpore, mores.

Purpureos inter flores quercusque virentes
Ibat, et ingenti labens cum murmure pronas
Rivus agebat aquas, nemorisque silentia rauco
Turbabat strepitu. Sub opacis frigora captans
Ilicibus, vitreique sedens in margine rivi
Truta verecundos gaudebat fingere vultus,
Aureolosque levi crines innectere nodo.

Illa sibi dum sola placet, faciemque venenis
Inficiens, maculis variat nigrantibus ora;
Haud procul hinc per densa latens fur lustra ferarum
Lucius è latebris oculos in virgine figit,
Incertum est opibus captos, an amore: decora
Nam facies, vestisque pari fulgore nitebant.
Proxima sensit ubi nemoris virgulta moveri,
Pavit ad adspectus hominis perterrita virgo;
Et toto fugiens hinc illinc littore, divos
Clamat, et in tantis duplicat pia vota periclis.

Præruptæ suberat rupi nitidissimus altæ
Gurges aquæ: cursu virgo conscendit anhelo
Saxosum moritura jugum; vitâque pudorem
Servatum bene credit emi, si vertice prono
In medias se mittat aquas: pede fervidus instat
Lucius; et tristi perituram funere Trutam
Adprensâ dum veste tenet, communibus ambo

Præcipites obeunt fatis, vitamque resumunt
Consimilem; piscisque nova sub imagine servant,
Lucius audaces animos et cædis amantes,
Trutaque, fœmineos trepido sub corde pavores.
Purpureis remanet guttis stellata; decorus
Virgineo sedet ore pudor; stat gratia vultûs:
Quæque fuit socias inter pulcherrima nymphas,
Nunc inter reliquos est formosissima pisces.
  Cæde furens non unus erit qui stagna cruentet
Lucius; amnicolas agitat discordia fratres:
Alter in alterius meditatur fata perennes
Insidias: premit imbellem qui viribus audax;
Majoresque, virûm de more, minoribus instant
Terribiles; et quæ saltus infamat et urbes,
Vis eadem, Martisque furor dominantur in undis;
Nec potuit bona Pax, terris ejecta, sub ipsis
Fluminibus, placidos inter remanere natantes.
Mutua sed quoniam piscis per funera vitam
Sustinet, alternæ nonnulla est gratia cædis.
  Quid memorem clades alias, quibus effera lutra
Depopulatur aquas? Inter saliceta penates
Ædificat cæcos; et littore spectat ab alto
Æquorei pecoris ludos et prælia, tristi
Quæ dirimit nece bellantum: nam sævior hostes
In medios celeri ruit improvisa natatu.
Pauca fami, sed non odiis cæcoque furori
Corpora sufficiunt: pisces eviscerat; atro

Sanguine tinguntur fluctus ; semesaque passim
Turbatis fluitant resupina cadavera lymphis.
Exsultans animis, et cædis imagine gaudens,
Lutra cavis laceros pisces taboque fluentes
Congerit, ac tetros inter pernoctat odores.

Fallaces alii pedicas et retia tendant ;
Vel saturis lutram invitent succedere nassis :
Tu, cape tela manu ; densisque absconditus umbris,
Dum tacito struet ipsa suas è littore fraudes,
Cæde fatigatas referet vel ab æquore fauces,
Sterne solo ; dulcesque tuis da piscibus escas,
Vulnere confossam mittens in flumina lutram.
Ne faciat quoque cæsa metus, huic detrahe pellem,
Quam matrona potens multo mercabitur ære.

Si nidum, tenerosque feræ deprendere pullos
Contigit ; absenti sobolem furabere matri,
Et, dum mollis adhuc ætas facilisque doceri,
Piscandi cicurem lutram formabis ad artes ;
Atque, ubi transverso steterint suspensa fluento
Lina, cavernosos rimabitur illa recessus,
Ejectos specubus pisces in retia trudens :
Ut canis excitos agit in venabula cervos,
Et tacito sequitur leporum vestigia rostro.

Hoc ego piscatu tecum autumnalia nuper
Tempora fallebam, rerum ô suavissime ! fessum
A studiis et ab urbe, tuo qui rure, disertis
Sed salibus recreas magis, ingenuoque lepore :

Namque suum à rivo nomen sortita propinquo
Villa licèt mihi præ reliquis tua rideat agris;
Si tamen abfueris, jam me non floribus hortus,
Aurigerâ non amnis aquâ, non mollia verno
Prata colore juvant, non rauco murmure mecum
Visus et ipse queri nemora inter frondea rivus.
Ipsa etiam studii hortatrix, eademque levamen,
Laurea silva vagam tua post vestigia mentem
Vix revocare potest, et amicis reddere Musis.
Sæpius ergo tuo quum, te veniente, redibant
Deliciæ ruri, placuit, piscosa secundùm
Flumina, nunc timidos lutrâ famulante natantum
Exagitare greges; nunc ad vivaria, sumptu
Quæ tibi regali patres constructa parârunt,
Stare simul, docilemque vadis immittere lutram,
Illius et pisces educere fauce trementes.
  Æquoreos etiam mures, fibrumque voracem,
Qui desolatas populantur cædibus undas,
Aggrediere dolo: subeuntem in flumina fibrum
Si quando procul adspicias è littore, telum
Nequicquam expedies pharetrâ, mortemque parabis:
Gnarus enim fraudum, fur enatat usque sub amni;
Nec, quibus ingreditur, ripis emergit ab ìsdem.
  Jam si canna virens et juncea silva palustres
Obsedere lacus, medios ne cædite culmos:
Qui remanet, vitiabit aquas putredine truncus;

Et nova vivaci seges abs radice resurget.
Commoda vellendis adhibetur cymbula cannis :
Pellitis alii manibus capita alta tenebunt ;
Atque alii remis lembum, contoque saligno
Adversum impellent, contentaque brachia ducent,
Donec arundineam moveant ad littora silvam.
  Piscosæ sed nulla magis metuenda paludi
Pestis erit, quàm dira fames : cerealia lymphis
Spargite dona, viri : morbo sublata latenti
Si qua peribit ovis; si quis bos inter arandum
Conciderit, subitâ prostratus morte ; vorandum
Mittite squamigeræ, convivia grandia, genti :
Projicite et tritas glandes, vilemque faselum,
Et ficus longo corruptas imbre, suisque
Poma sub arboribus passim quæ strata jacebunt.
Piscis enim stimulante fame crudasque, ferarum
More, vorat carnes ; ovis instar, gramina tondet ;
Et, ritu volucrum, depascitur helluo fruges ;
Nec jejuna suis à civibus abstinet ora.
  Nequicquam cobites, cottusque, et gobio tutum
Littus amant : anguilla vorax vada tranat, et atram
Pisciculis replet ingluviem. Quum turba natantum
Cætera grandescat ; nullis cur phoxinus annis,
Et cottus minor, et cobites, ac gobio crescant,
Dicite, Pierides, nanæ primordia gentis.
  Oceano propior pigris ubi tardiùs undis

Volvitur Eridanus, juvenum manus inclyta quondam
Dum recreant animos ludo, placidumque per amnem
Conjiciunt lapides, qui summa per æquora crebro
Subsiliant saltu, metuentes flumine mergi;
His tum fortè locis alto sub gurgite Clio
Naïades æquoreas dulci sermone tenebat,
Deceptos narrans Ephyres absentis amores.
Turbari vitreas saxorum grandine lymphas
Audiit, et mediis Ægle caput extulit undis;
Jussit et hinc pueros procul esse; minasque severas
Intonuit, nisi paruerint: risere minantem,
Saxaque mutato jaculantes impia ludo,
Digna tuis refer hæc, aiunt, responsa querelis.
  Exanimi perculsa metu se protinus Ægle
Reddit aquis; totumque replens ululatibus amnem:
Proh scelus! et nobis illuditur! ausaque sacrum
Hoc caput et dictis saxisque lacessere, vivet
Turba procax! Est quod teneris ignoscitur annis;
Nulla sed in divos ætas sine crimine peccat.
Eia agite, et nostræ monstrum quod serviat iræ,
Monstrum immane, ferox, vicino accersite ponto.
Dixit, et Oceano votis famulante sororum,
Terribilis visu facies emergit ab undis.
Prospexere simul; simul intremuere, fugamque
Tentârunt pueri; sed iners fugientibus instat
Membra ligans timor: exanimes sternuntur; humique

Prostratos laniat, seseque in flumina monstrum
Projicit; ac tristi rorantes sanguine fauces,
Quassans turpe caput, fluvialibus abluit undis.
 Horrendam nymphæ cladem, gemitusque cadentum
Audierant; irasque placet satiare videndo.
Fœmineo quid non possunt in corde juventus,
Et decor, in pueris etiam post fata superstes,
Qualis inest flori, qui quum succisus aratro est,
Pulcher adhuc, languente licèt cervice, recumbit?
 Credula res amor est: spectant hinc inde cruorem
Effusum, ac juvenes sparsim tellure jacentes,
Et dubitant metus an mors straverit: altera molli
Tentat corda manu, digitisque recludit ocellos;
Altera, in extremis quærens num fortè labellis
Halitus erret adhuc, os molliter adplicat ori,
Oscula prætexens pietate: sed irrita seram
Cura requirit opem: nam quos in littore versant
Impia mors animâ gelidos spoliaverat artus;
Jamque tenebrosas fauces inamabilis orci
Flebilis umbra tenens, trucis implacata Charontis
Pectora pæne movet precibus, fletuque decoro.
 Tristia Naïades miseratæ fata jacentum
Oravere deos, ut vivus in ima rediret
Ossa calor: nullis sed flectunt numina votis;
Et precibus plus in pœnam valuisse dolentes,
Frigida membra trahunt alto tumulanda sub amne.

Pòst ubi cæruleos tetigere cadavera fluctus,
Fit puerûm nova forma: brevi manus utraque pinnâ
Contrahitur: squamis riget aspera pellis: in unam
Crura pedesque simul caudam falcantur; et undas
Jam secat adversas fluvii novus incola, priscam
Ingenio referens, membrorum et mole juventam:
Nam genus hoc nullâ crescunt ætate, perennes
Exercent ludos, rixantur, amantque vicissim,
Et nequeunt, prisco puerûm de more, nec unâ
Vivere, nec sociâ sese divellere turbâ.

Nocturno superest pisces à fure tueri,
Armatasque trabes imo demergere fundo,
Retia quæ teneant unco furacia morsu.

Damna ferunt graviora, malis qui mixta venenis
Pabula, vel vivam jaciunt in flumina calcem.
Hausit ubi pestem, violentior enatat undas
Piscis; et in varios amnem secat ebrius orbes,
Æquora summa tenens, cœlestis ut aëris haustu
Compescat furiale malum, quod viscera torret:
Sed stomacho magis usque furit teterrima labes;
Et jam deficiunt vires animique natantem:
Jam trahit extremas ægris pulmonibus auras;
Et fluitat resupinus aquis: dolet ipse malorum
Auctor, et exigui vastata cupidine lucri
Stagna videns, diras sceleris reus improbat artes.

Ut pingues facilesque capi vivaria mensis

Sufficiant pisces, angustum pariete ducto
Claude locum; pleno quà defluit amnis ab alveo:
Murmur enim labentis aquæ, vel odora natantes
Esca trahens, dulci coget succumbere fraudi.
Vimineæ pandent iter irremeabile nassæ;
Captivumque gregem largo solabere victu,
Ut pinguem clauso ducas è carcere prædam.

Post aliquot messes, verno quum tempore longa
Christicolæ pascunt uno jejunia pisce;
Tempus erit stagnis emittere flumen apertis,
Squamigerumque pecus plenis efferre canistris.
Laxatis infrà portis erumpit aquæ vis,
Per valles, per saxa sonans, viresque ministrans
Fluminibus, nullo mirantibus imbre tumentes
Ad pelagus solito ferri violentiùs undas.

Interea turbatur aquis: vagus undique piscis
Cursitat, et, lymphâ jam deficiente, supremos
Consequitur fluctus; stagnis sed lapsus ab altis,
Vimineos cadit in corbes; vitamque relinquens
Cum fluvio, tenues animam diffundit in auras.

Ne pereat gens tota, vagæ miserere juventæ,
Pisciculumque vadis hærentem tolle, futuræ
Spem sobolis; vivumque novæ demitte paludi:
Enatat; et rerum trepidus, latèque vacantes
Admiratus aquas, lacubus dominatur avitis.

Exhaustis remanet stagnis anguilla, palustri

Mersa luto caput ; et sinuosa volumina torquens :
Repentem per stagna manu comprende tenaci,
Ne fluat, et vacuam, quum jam cepisse putabis,
Fortunæ similis, frustretur lubrica dextram.
  Fertilibus dites scateant dum piscibus undæ,
Retia nulla trahes ; primâ tibi messis in herbâ
Ne pereat : nassis poteris fallacibus uti,
Littoreumque nigris accendere noctibus ignem :
Piscis enim novitate rei perculsus, ad oras
Proximus accedit rutilas ; avidusque sciendi
Dum stupet, et flammam crepitantem concipit aure,
Retibus incautum supera, vel fige tridenti.
  Curarum vacuas aliis fas artibus horas
Fallere, piscosum quibus haud populaberis amnem :
Imprimis viridante sedens in margine ripæ,
Fatalique vagos invitans munere pisces,
Objicies dapibus tectum lethalibus hamum.
  Gramineam nuper, memini, puer amnis ad oram
Sederat, ingenti juvenum spectante catervâ.
Tortile procerâ pendebat arundine linum,
Æquoreæ objiciens genti celata dolosis
Æra cibis : tacito puer alta silentia nutu
Imperat, infidum jaciens in flumina ferrum.
Conspicuus barbâ vitreas tum fortè per undas
Grandior errabat mullus : vidère volentem
Nolentemque dapes morsu contingere, prono

Nunc labi fluvio, caudâ nunc remige fluctus
Ire per adversos; et quò revocabat edacem
Notus odor, flexis iterum se reddere gyris.
Qualis ubi tædam pictis circumvolat alis
Papilio, gaudens quo mox periturus ab igne est.
Interea presso pueris vix spiritus ore
Ducitur: alternâ fluitat spe mobile pectus,
Ambiguoque metu: prædâ lætantur opimâ,
Amissamque dolent; et in uno pisce sub undis
Defixis hærent oculis, ardentque tuendo.
Imperiosa metum vincit gula: credulus escam
Corripit, et fuso sorbens cum sanguine barbus
Sentit inesse dolos: sed quo magis ore venenum
Exspuere, et ferro tentat subducere fauces,
Altiùs æra manent læso defixa palato.
Protinus elatâ piscator arundine barbum
Extrahit, et siccâ moriturum extendit arenâ.
Ille suum spectans fluvium, dat in aëra saltus
Terque quaterque leves, animisque cadentibus, udâ
Quum nequeat grave corpus humo jam tollere, pulsat
Indignante solum caudâ; mox ilia ducens,
Infestas animam moriens exspirat in auras.
Nullus erat tanto spectantum ex agmine, piscis
Qui barbam pinnasque manu contingere nollet.
Hìc tum fortè puer fabellam aggressus anilem:
Barbus, ait, carnosa dedit cui barbula nomen,

Vir quondam letho propior, fessusque senectâ,
Jam prope centenos vitæ compleverat annos;
Frons erat antiquâ rugosior ilice, pronum
In terram caput, ora cavo deformia rictu,
Excussi dentes, manus ossea; fusa comantis
Cæsaries barbæ mento demissa jacebat;
Nodosusque gradum baculus firmabat inertem.
Fluminibus teneros adsueverat ille per annos,
Humida lina trahens; atque ut provectior ætas
Debilitat veteres, sed non exstinguit, amores,
Sectabatur aquas; et quamvis obsitus ævo,
Piscibus insidians, gaudebat adunca dolosis
Æra cibis tegere, ac puerilem ducere prædam.

Quum semel extremâ senior consisteret orâ,
Percutiens baculo lambentem littora piscem,
Nec titubata tenens levi vestigia ripâ,
Pronus in undosum miserè devolvitur amnem.
Cum rapidis luctatur aquis; et flumina dudum
Ingustata bibens, languentia brachia plausis
Jactat aquis; precibusque magis, quàm viribus usus,
Vota facit, nihil hæc quoque profectura roganti.

Jamque ferebatur lymphis exsangue cadaver,
Quum senis interitum miserans regnator olympi:
Vive; sed æquoreos pisces, ait, inter, aquarum
Incola vive novus: neque enim quæ vita manebat
Est tanti, primos cures redivivus ut artus,

Effœtique brevem malis tibi corporis usum.
Dixit; et in tenues panduntur brachia pinnas,
Contractique pedes caudam junguntur in unam:
In squamam toga panniculis consuta rigescit;
Et prope qualis erat, spinæ manet arida crates;
Barbaque pendet adhuc mento concreta senili:
Exciderant dentes; gingiva remansit inermis:
Omnia quæ priscam referunt in pisce senectam.
Ipsaque maturos ævi provectior ætas
Nobilitat barbos; et quîs mortalia passim
Cætera depereunt, sibi laus accedit ab annis.
Præbueram vanis pueri sermonibus aures,
Incipio quîs pauca super; variasque secutus
Piscatorum artes, et tristia fata natantum:
Sors eadem, dixi, vos, ô lectissima turba,
Insidiæque manent similes: nam piscibus unis
Extuderat quos prisca dolos industria, pejor
Fallendis adhibet jam nunc mortalibus ætas;
Virque virum capit, infidi vel muneris hamos
Objiciens avidis nimiùm, vel retia tendens
Indeprensa parum cautis, aut oppida miscens,
Turbidiora suis prosint ut tempora rebus.
Hac ætate capit vos insidiosa voluptas,
Melle linens sua dona, gravi quæ tristia quondam
Pectora torquebunt sensu. Vidistis ut escam,
Deliciasque breves vitâ mercatus ademptâ,

Interiit piscis, dulci malè credulus hamo:
Non aliter fraudem blandis inimica voluptas
Occulit illecebris; quibus inconsulta juventus
Si capitur, jam non magis hausta venena tenaci
Egerit ex animo, captus quàm piscis aduncum
Sanguineis potuit divellere faucibus hamum;
Sed longo mœrore brevem dulcedinis usum,
Æternisque luet vix cognita gaudia pœnis.

ARGUMENTUM

LIBRI XVI.

LEPORARIUM. *Cuniculorum fœcunditas, claustra, victus, proles. Cuniculus mas armillatus. Cuniculi claudendi vespere. Vivarium, ubi de Lamonio, de priorum* XV. *librorum argumento, et de Launæa silva. Quo loco claudendæ feræ. Feræ muris claudendæ: cervus; hinnuli; aper; rupicapra; capreolus; bubalus; pygargus; ibex; dama; bos ferus et silvestris, ubi de ludicro cum feris tauris certamine; lupus; vulpes. De venatione, ubi de juvenum luxu, de Ludovico XV, de Ravasini, poeta Italo, et de variis illius poematibus. Cervi venandi inquisitio et delectus, ubi de prandio venatorio. Venationis apparatus. Cervus è latebris ejectus: cervi astutiæ, ubi de canum sagacitate: cervi mors. Conclusio totius operis, ubi de Ludovico magno.*

LIBER SEXTUS DECIMUS.

Vivarium.

Lamonius, peragrata prius quàm rura relinquam,
Silvestres agitare feras jubet: ardua quanquam,
Jussa facescentes, ponamus tenuia primùm
Claustra domosque tibi, villæ lepus hospes agrestis;
Septa paraturi silvas majora per altas
Et capreæ, et damæ timido, cervoque fugaci.
Seu parvas habitet, laxasve cuniculus ædes;
Sive domi captivus agat; seu liber apertis
Exspatietur agris; densam mirabere prolem,
Natorumque greges; quos indefessa laborum
Mater alit, partus anni cum mensibus æquans:
Pendet enim soboles nutricis ab ubere, ventrem
Quum nova prægnantis tendit fœtura tumentem.
Captivum vasto leporem juvat æquore cursus
Exercere vagos, et aprico ludere campo:
Indulge spatiis, arcti ne tædia nôrint
Carceris, et testem referant in carne saporem.
Vix poteris muro gentem cohibere fugacem;
Ni quantùm æthereas paries adsurgat in auras,
Obruta sint imis tantùm fundamina terris.

Fossor humum cavat ungue lepus, muroque sub ipso
Quærit iter; tristi quo se subducere claustro
Possit, et immensis errare licentiùs agris.
Liberioris enim vitæ spes blanda ferarum
Sollicitat genus omne: famem, pluviasque nivales,
Atque hiemem nudo tolerare sub æthere malunt,
Arctiùs amissâ quàm libertate teneri,
Et saturis lare sub certo præsepibus uti.
Sunt qui structilibus ducunt pro mœnibus undam,
Et præcincta cavis vallant leporaria fossis;
Dant et aquis pisces: ludens ut pascat uterque
Grex oculos, mensasque cibis exornet inemptis;
Littoreque ex uno jaciant et missile plumbum
In lepores, et in æquoreos cava retia pisces.
Ferrea quæ lepori subitam dat fistula mortem,
Terrificum pyrio quum pulvere fœta sonorem
Edidit, auditum trepidat grex omnis ad ictum:
Sed mox cum sonitu pavor evanescit in auras;
Strataque gaudentes ludunt per corpora, nostrî
Consimiles, quorum blandos mors dira sodales
Ex oculis in busta rapit; tristisque sepulcri
Immemorem tamen exigimus per gaudia vitam.
Si placet auritam nova claudat ut insula gentem;
Effodiens circùm, colles imitare supinos,
Aggestâ in cumulum tellure; cuniculus altâ
Gaudet humo, tutos ubi ponat ab imbre penates:
Serpit enim, pullisque nocet, qui lubricus amnis

Insinuat sese raræ per inania terræ.
Fossa autem, spatiis lepores quæ continet arctis,
Bis denos sit lata pedes; demissaque sensim
Hinc facilem det ripa viam redeuntibus, illinc
Alveus adversâ sit inexsuperabilis orâ:
Ut quum se tacitum mittet fugitivus in amnem,
Littoraque audaci petet ulteriora natatu,
Ungue lepus fluidam, prærepto margine, terram
Vellicet incassum; pedibusque adrepere tentans,
Decidat; et quoties nisu sublimis inani
Erigitur, toties altis ruat obrutus undis;
Viribus ac tandem jam deficientibus, ultro
Vertat iter, vanumque fugæ deponat amorem.
Vel molles lepori viciæ, vel avena serantur;
Plurimaque hinc illinc pomis labentibus arbor
Sufficiat dulces epulas, aquilæque ruentis
Arceat insidias, et, latè brachia tendens,
Temperet æstivos umbrosâ fronde calores.
Præterea fenum furfurque dabuntur, olusque,
Irriguis passim quod inutile vellitur hortis.
Parce tamen, quamvis gratos, adponere caules:
Caulis enim noto lepores infamat odore;
Quod faciunt et lenta salix, et populus alba,
Et quæcumque viret ripis propioribus arbor.
Conciliant dulcem contrà argutumque saporem
Nardus odora, thymûs, serpillum, et canna palustris.
Captivum solare gregem; nec parciùs herbas

Injice, ne tenuet macies ignobilis artus:
Unus enim lepores impastos inter edendi
Fervet amor; Veneris neque nôrunt præmia, blandam
Nec sobolem curant educere: tristior illos
Cura domat: terram fodiunt, avidoque latentes
Herbarum stirpes corrodunt dente, nec ipsam
In sobolem sævos horrent quoque vertere morsus:
Seu furor est, pietasve magis; lentâque putetur
Durius esse fame, quàm dente perire paterno.

Sed non una fames catulorum sanguine patrem
Ora docet temerare: novos ut fœmina partus
Cogitet, et teneros non aspernetur amores,
Mas necat ipse suam, stimulante libidine, prolem:
Tantùm audet scelerum Veneris malesuada voluptas!

Non ignara mali, quoties ad pascua mater
Progreditur, nidos stipulis fenoque relictos
Occulit, et sparsam pedibus superaddit arenam.
Tu, cave ne reseres aditus, quos illa, maritum
Formidans, herbis et pulvere contegit alto.
Si patuere fores; stupet ipso in limine mater,
Accusansque virum, retro vestigia flectit,
Ne cæsos videat, spectacula tristia, natos.

His occurre malis; et quos tellure sub alta
Excavat ungue parens, saxis imitare penates.
Angusti pateant aditus, quos vespere claudes,
Nocturnos ne vafra dolos meditetur inermem
In populum felis. Ne vir gregis ipse domorum

Interiora furens subeat, prolisque cruore
Tingat humum; ferro sint hispida colla trisulco:
Qualia torquatus vulgo gerit arma molossus.
Tristior ingreditur lepus armillatus; et arctis
Insertans foribus caput, ad penetralia matrum
Eluctatur iter; domibusque exclusus, ab ipso
Limine nequicquam blandos suspirat amores.
   Dura gerit trito quæ mas insignia collo,
Hunc equidem instituunt dominum pecorisque maritum;
Furtivo petulans audet tamen igne juventus
Debita jura tori vel aperto invadere marte.
Parce procos volucri, media inter prælia, plumbo
Figere rixantes; ne pro mare fœmina pœnam
Persolvat: nam sæpe graves muliebriter iras
Exercent, et bella gerunt asperrima matres.
Ædiculas serâ subiens de nocte, jacentes
Aggrediere mares, quos, in convivia captos,
Curabis pingui saturos laxare saginâ.
   Vesper ubi monet æstivæ decedere nocti,
Nequicquam compellis agens in tecta; receptum
Non audit lasciva cohors: hinc inde per agrum
Cursitat, et gaudet spretis incauta periclis
Æstivas jove sub nudo traducere noctes,
Nec matutinâ prohiberi graminis herbâ.
   Erudiendus erit vastâ qui voce molossus
Commoneat, morsuque pigros in tecta propellat:
Ille ubi se campo medius tulit, atque minaci

Latratu ferus insonuit, grex totus in imos
Erigiturque pedes, adrectisque auribus adstat;
Et pedibus plausos, viso cane, percutit agros.
Haud mora, securis properant succedere tectis
Imbellesque fugâ matres, mollisque juventus.
 Quæ mactare paras epulis, exercita longo
Dulciùs ut sapiant leporum corpuscula cursu,
Pernicem compelle canem; clausoque domorum
Effugio, pedibus tantùm cursuque salutem
Quærat, et effuso lepus evolet ocior euro.
Mille legit, relegitque vias; jam jamque teneri
Credit, et elusos audit concurrere dentes;
Immemor ad clausos sed dum redit usque penates,
Vincitur; et, duro tandem comprensus ab hoste,
Supremo clamore fores compellat iniquas.
 Sed jam tempus apros silvis, cervosque fugaces
Venatu meliore sequi: quæ rustica spectant
Prædia, quæ duros voluisti nosse colonos,
Omnia jam confecta. Tibi, quæ pauca supersunt,
Scribimus, ô rerum decus et tutela mearum,
Lamonide! neque enim mihi dulcior ulla laborum
Sit requies, quàm si tecum instituenda ferarum
Hospitia ingrediar; Launæaque rura peragrans,
Adjiciam fundo decus immortale, novasque
Delicias, domino dignas et sorte locorum;
Quîs tecum, non spe tantùm præsumpta nepotum
Progenies, atavo sed jam tibi nata, fruatur.

Huc ades! agrestis jam tædia nulla movebit
Rusticitas : non durus ager rumpendus aratro,
Non seges ardenti sub sole metenda, nec imbres
Inter, oliva manu nobis quatienda rigenti;
Non insectandus rastris operosior hortus,
Nec musto tingenda novo sordentia crura.
Lanigeræ procul hinc pecudes, pecudumque magistri,
Mugitusque boum : non auribus obstrepet anser;
Non altâ tibi triste gement è turre columbæ;
Iratæ nec apis morsus et tela timebis;
Nec lentus resides stabis piscator ad undas,
Hamatum tremulâ moderatus arundine linum.
Nobiliore feras studio, genus acre luporum,
Et celerem saltus intra venabere cervum.

Quare age, Launæum nemus ingrediamur : aquarum
Audio præcipites lapsus, tenebrosa locorum
Asperaque intueor, densisque rigentia dumis.
Ille feris placet horror : amant per opaca jacere
Silvarum virgulta, suos ibi condere fœtus,
Et procul à strepitu securum accersere somnum.

En ut dives aquæ rivus per gramina lætas
Itque reditque vias, silvamque perambulat omnem;
Incertus quâ parte fluat, quo tramite cæcos
Evadat saltus : quoties heu! lassus et exspes
Hac cervus vitam, atque sitim deponet in unda.

Quæ tibi mobilibus latè vernantia rivis
Prata virent, herbis nullo morientibus æstu,

Triticeis albent quæ messibus arva, relinques
Pascendis inarata feris. Uberrima quanquam
Vestiat herba solum, pingues et ab ilice glandes
Turbidus excutiat pennis stridentibus auster;
Quum nix arva teget, vel inerti frigore nudos
Terra sinus constringet: erit supplenda per altum
Siccior herba nemus; posito quò dama pavore,
Quò lepores, quò torvus aper, pictusque decoris
Capreolus maculis, et fœdis naribus urus,
Atque leves capreæ, celsique in cornua cervi
Conveniant: quam tu, specula securus ab alta,
Despicies variam circum præsepia gentem:
Ut caveis quum festa suis eduxerat olim
Roma feras, lætoque dabat spectacula circo.

Impensæ levis est quodcumque paravimus: agros
Immensos vallare, feras inhibere fugaces;
Hoc opus, hæc longi moles operosa laboris.
Non placet humentem formis componere terram,
Fronde superpositâ, tecti vice; qualibus hortos
Parietibus, gravidasque solent circumdare vites.
Terreus hiberno sensim corrumpitur imbre,
Et lepores claudit malè tuto carcere murus.

Nec tua præcinges ductis vivaria lymphis:
Scilicet oppositus cervos remorabitur amnis,
Horrida qui, timidum quanquam pecus, æquora tranant,
Læta petant Cypriis ut trans mare pascua terris.
Alter in alterius tergo capita alta reponunt,

Alternantque vices : et qui prior agmen agebat,
Postremus subit, et dorso fulcitur amico.
Non oculis terram, noto sed odore sequuntur;
Ardua pro levibus cœlo stant cornua velis,
Remorumque loco pedibus vada salsa propulsant.

Æquales opibusque tuis animisque labores
Aggredere, et solido circùm duc mœnia saxo;
Quæ, si fata sinant, quot honos et fama manebunt
Lamonidûm, totidem stent incorrupta per annos.

Roboribus terrâ fixis extrema viarum
Claudere nil prohibet; vacuos ut liber in agros
Captivis pateat gregibus prospectus; et ursos,
Atque lupos avidis possit spectare viator
Luminibus, dentes nec formidare minaces.
Saxea circuitu surgent dum mœnia longo,
Accipe quis melior succedere debeat hospes.

Ante alios aderit cervus, quem pulcher adornet
Frontis honos, oculi grandes, exilia crura,
Cornuaque in plures ramos diffusa, pedumque
Mobilitas, celeres vincat quæ fulminis alas.

Quum reliquas natura feras vel dente, vel astu,
Cornibus aut sævis, vel adunco armaverit ungue,
Aligeris cervum pedibus donavit inermem;
Plana quibus fugiens rapit æquora, seque periclis
Expedit; et lucos inter ne cornua densis
Implicet arboribus, collum resupinat; iterque
Tendit ab obscuris in aperta novalia silvis.

Ignavâ quum torpet iners pinguedine, campos
Rarus adit, silvisque latet, viridantia furtim
Pascua vix ausus clauso decerpere cœlo;
Dum redimat per longa citos jejunia cursus.
Si qua fides, cervus primo quum vere quotannis
Nobile frondosi capitis decus exuit, imis
Se nemorum latebris recipit, metuitque videri.
Sic cultûs studiosa, domi se continet ultro
Fœmina, turritæ linum nisi textile fronti
Altiùs insurgat, veteri quàm cornua cervo.
Arboreo quum dein capiti succrescere pulchrum
Cœpit onus, silvas iterum, camposque patentes
Ambitiosus adit: vitrei quoque fontis ad oras
Cernit inexpletùm liquidis ramosa sub undis
Cornua: nec tantùm correptus imagine formæ
Gaudet hians; habitum sed venatoris, et arcum,
Et, quibus est periturus, amat spectare sagittas,
Ac levium vecors stupet ad miracula rerum.
Hinc stolidos speculis ad retia trudere cervos
Non labor est, captósque novis includere septis.
Finibus at quoniam patriis ejectus, avitas
Cervus inoblito revocat sub pectore silvas,
Æternumque dolet spatiis detentus iniquis;
Materno teneros furemur ab ubere fœtus,
Hinnulus ut claustro primis adsuescat ab annis,
Tædia nec subeant, desideriumque locorum,
Quæ fuerint vix nota sibi; sed finibus isdem

Esse putet clausum, sua quîs vivaria, mundum.
Optimus hic vitæ modus et mensura beatæ est,
Nil vidisse, suis melius nil noscere regnis.
At neque difficilis quærentibus hinnulus: oras
Namque per extremas nemorum solet edere fœtus
Cerva suos, ubi nulla lupi vestigia cernit,
Quem pavet imprimis furem per opaca vagantem.
Ergo latens alta venator ab ilice cervam
Despiciat, quum læta suos ad pascua natos
Producit; saturosque docet saxa obvia cursim,
Et frutices, foveasque levi transmittere saltu.
Natales repetit cunas exercita cursu
Progenies, nigrante parens quam contegit umbrâ:
Sed vitium est juvenile, diu non posse quieto
Stare loco. Celebres saltus, pertæsa penatum,
Cum paribus gaudens colludere, cerva frequentat;
Atque suos, matrum confidentissima, pullos
Se procul hinc absente putat, vel longa morarum
Tædia posse pati, vel inertes ducere somnos.
Prosiliens latebris improvida turba, paratos
Incidit in casses; lacrymisque miserrima seris
Flet genitrix raptos, carissima pignora, fœtus.
Sæcula, Lamonide, vivant quum plurima cervi,
Ne lateat seros ætas diuturna nepotes,
Si placet hinnuleo torquem circumdare collo,
Hæc paucis super inscribam: *Tum vivere cœpi,*
Quum pia Lamonius properans vir ad arma togatus

Edomuit fera monstra, jugis enata Gebennis;
Exstinxitque facem, quam montibus Hæresis altis
Protulerat, toti laturam incendia regno.

Setigeri sobolem tutantur amantiùs apri:
Dulcibus invigilant nidis; et uterque vicissim
Excubitor, teneræ nunc mas, nunc fœmina proli
Adsidet, educens strictos in prælia dentes.
Quis tacitâ clam fraude, palam vel Marte lacesset,
Quos vigili defensor aper statione tuetur?
Quum soli timet ille sibi, non provocat hostes,
Ni priùs emisso cogant in prælia telo:
Ast ubi porcellis, nemora inter opaca, fovendis
Adcubat, eductos ultro prorumpit in enses,
Atque viatorem transverso eviscerat ictu;
Ni cadit in vultum præceps, tacitusque tenet se
Fusus humi, vitamque tuens imitamine mortis.

Sævior errat aper stimulante libidinis æstu;
Effera rivalem vocat in certamina verrem,
Tundit humum pedibus, revolutos naribus ignes
Colligit; et dentes mordaci cote recurvos
Exacuit; costasque luto loricat, et armos
Arboris adfrictu durans in vulnera, setis
Asperat hirsutis, spumásque agit ore minaces.
Imbelles procul et capreæ, cervique paventes
Diffugiunt, neque stat contrà genus acre luporum.

At non ille suos silvis et rure furores
Continet: ingreditur pagos, unàque ululatus,

Et timor, et luctus subeunt, et mortis imago.
Conclamant pueri matrem; puerosque requirit
Exanimata parens: concurrit ad arma juventus,
Arma viri capiunt: sed inulto sanguine tinctum
Carpit iter fugiens; lucosque ingressus, in ipsas
Sævit aper quercus, ac dentibus obvia quæque
Dissecat, et laceris signat vestigia ramis.
  Quis putet auditis mitescere cantibus aprum,
Horribilemque feram modulis in retia duci?
Opportuna dolo capies angusta viarum;
Adpositisque plagis nemus ingrediere, canoris
Armatus fidibus, dulcique instructus avenâ.
Ad citharæ sonitum fœdas aper adrigit aures,
Et sequitur quocumquè trahit vis blanda canentum;
Nec meminit tensos, victus dulcedine, casses.
  Avulsum nemore ex alto dum fœmina totis
Quærit agris gemebunda virum; tu, nota ferarum
Antra petens, nullo sobolem custode relictam
Arboreis educ latebris: grunnitibus auras
Porcelli querulis implent; miseramque vocantes
Auxilio, nodosa vocant ad retia matrem.
  Rupicapræ teneros contrà venabere pullos,
Si matrem teneas: adeo est studiosa parentis
Progenies, ut si deduci fune ligatam
Viderit, adjungens sese, latus adplicet ultro
Captivo matris lateri, consorsque malorum
Illius irritet consoleturque dolores.

Capreolum noto perdix in retia cantu
Pelliciet : nam mirus amor conjungit utrumque.
Pascuntur per prata simul ; simul oscula gaudent
Jungere, et herbosis unà colludere campis.
Formosæ dorso pecudis formosior ales
Insilit ; aut celsis se cornibus altior effert.
Dum potuit fugisse virûm consortia perdix,
Novit amicitiæ leges et sacra tueri
Fœdera : sed nostros, cicur atque domestica, mores
Induit ac fraudes ; et amico perfida cantu
Adpositos vocat in casses, et fallit amantem.
Ille ubi captus erit, plures in retia mittes
Capreolos, silvam reperis si fortè per altam
Lustra, quibus viduas traducit fœmina noctes :
Namque alios post fata viri meditatur amores,
Nec sequitur desponsa procum ; sed prævia blandis
Illecebris ad opaca vocat spelæa, suosque
In thalamos trahit ; et quamvis sperata dolosi
Gaudia præripiant casses, tamen usque volentes
Capreolos agit ex altis in retia silvis.
Non Danai domus immaduit crudeliùs olim
Cæde virûm, capreâ quàm decipiente, peremptis
Conjugibus virgulta rubent, et pronuba tellus.
Bubalus inspectis qui venatoribus amens
Sic latitat, caput ut dumis silvestribus unum
Occultans, laceranda truci det terga molosso,
Venatu facili capietur : at omne caprarum,

Quod superest, silvestre genus, pygargus, et ibex,
Damaque, prærupti teneant si culmina montis,
Obsidione locum cinges, per et invia saxa
Durum iter ingrediens, canibus comitatus odoris,
Aspera dumosæ vinces fastigia rupis.
 Stant in præcipiti, et per prodigiosa locorum
Intervalla levem capreæ dant corpore saltum;
Collectosque ruens ibex revolutus in artus,
Se lapidum rotat in morem: miratur ab alta
Rupe canis, latransque minas intentat inanes,
Quem non dente potest, fugientem voce lacessens.
Dum stupet attonitus mirâ vertigine rerum,
Accelera; vallemque priùs quàm crura per imam
Explicet, insidias et retia tende fugaci.
 Sæpe plagas sub rupe jugo speculatus ab alto,
Desilit; atque suis, velut unco, cornibus ibex
Saxosis enata locis virgulta capessens,
Per medium curvâ stat pendulus arbore clivum.
Sed nocet ipse suæ, quâ consulit arte, saluti,
Nam medio tensis dum pendet in aëre membris,
Non adeunda quidem canibus, sed pervia plumbo
Saxa tenens, et glande latus transfixus acerbâ,
Infelix perit ante diem: si viva fuisset
Nodosis fera capta plagis; habitanda manebant,
Pro sterili tellure, feris pro montibus, arva
Graminea, et nemorum loca læta virentibus umbris.
Ignavâ sic sæpe cadit formidine lethi

Inconsultus homo ; sic spes abjecta salutis
Præcipitat mortem, fatis dubitantibus : ipsam
Nam fortuna solet post cætera tollere mentem.

Nullus erit nostros qui dignior incola saltus
Occupet, indomitâ quàm qui cervice juvencus
Altior ingreditur silvas, alterna superbo
Crura movens fastu, lucos mugitibus imos
Terrificans ; et adesse monens, cui vulgus inerme
Cedat, et obsequio veneretur supplice regem.

Saltibus è patriis quem vis humana revulsit,
Agrestis comitem vitæ, sociumque laborum,
Hospitio nemorum taurus reddatur avito,
Et placidos agitet tranquilla per otia soles ;
Immunisque operum, vacuis vel obambulet agris,
Gramina depascens pingui vernantia prato ;
Vel satur umbroso salicum sub tegmine, molli
Fultus humo, procumbat iners, et ruminet herbas.

Ille quidem jove sub nudo pernoctat ; et altis
Silvarum latebris hiemem defendit aquosam.
Non saturis habitat stabulis : sudore madentes
Nulla fricat costas manus officiosa bubulci :
Sed neque colla jugo subponere cogit, acerbis
Tergora nec stimulis urit, nec stipite querno
Membra dolat. Non plena domi fenilia ; latis
Pascua sed fundis, dulces in cespite somni,
Aurea libertas, et nescia vita laborum :
Quæ bonus indulge nemoralibus otia tauris.

Hinc epulis vitulos, fortes ad aratra juvencos
Accipies; acuensque feros in prælia tauros,
Martis inexpertam formabis ad arma juventam.
Nonne vides ut Ibera paret gens fortia bello
Pectora, taurorum cursus, instructaque festas
Prælia concelebrans, veteri de more, per urbes?
Namque ubi consedere viri, pictisque sub armis
Egregius stetit in media bellator arena,
Tela solo defixa tenens; jactata per auras
Impavido taurus petit irritamina cornu.
Demissis ad terram oculis dum pronus in hostem
Irruit, objectam contrà nec respicit hastam,
Ferri aciem petit imprudens, et vulneris auctor
Ipse sui, fracto demittit in ossa cerebro:
Præcipiti tantùm nocet acrior ira duello!
Sunt qui, bina feri bovis inter cornua, pellem
Impingunt oculis piceatam, et luminis orbum
Sanguineis urgent stimulis impunè juvencum.
Ille caput quatit, et risum tollente coronâ,
Huc illuc incertus abit, cœloque requirit
Adrectâ cervice diem; dumque irrita jactat
Cornua, et in ventum vires effundit inanes;
Usque novis foditur telis, totumque pererrat,
Purpureo signans vestigia sanguine, circum.
Nunc ab equo pugnâ qui nobiliore lacessit
Terribiles irâ tauros, nec fraude, nec ullis
Utitur insidiis: animo, viridique juventâ

Fretus, equum citat; et pugnæ præludit, in arctos
Quadrupedem flectens orbes : tum provocat hostem;
Qui quum carceribus præceps erupit, et ictum
Jam stricto propior cornu meditatur, habenam
Flectit eques celerem; gyroque elapsus, euntem
Impetit, et longâ taurum ferit impiger hastâ.
Ille dolore ferox, sequitur per aperta volantem
Æquora quadrupedem; sed idonea tempora captans
Instat eques, vulnusque ferens lethale, juvencum
Sternit humi; victorque virûm conversus in ora,
Laude suâ fruitur tacitus, plausuque faventum.

Venandi studio superest includere silvis
Horribilem feritate lupum, vulpemque dolosam.
Proh quantum exsolvat pretium mihi villica, quanti
Pastor emat, merito damnem si carcere fures!
Non ita difficile est vivam deprendere vulpem:
Pòst ubi compertum quo se, nocturnaque condat
Furta cavo; tetros accendant intus odores,
Et positos primo tendant in limine casses.
Impatiens fumi subit ultro retia vulpes:
Vincit enim versuta dolor quoque pectora, præsens
Exitii neque pœna sinit meminisse futuri.

Mirâ fraude lupum capies, piscaria celans
Æra cibis: carnes et inextricabile ferrum
Hausit ubi, vis nulla potest exsolvere rubras,
Non ovium jam cæde, suo sed sanguine fauces.

Præcipites etiam in foveas gula trudit edacem

Imperiosa lupum. Cæcos telluris hiatus
Contege fronde levi : vinclis stet mollibus agnus
Desuper evinctus, querulâ qui voce parentem
Evocet : audito properat lupus acrior agno,
Et, prædâ stimulante, ruit; secumque fragosam,
Subsidente solo, deducit ad ima ruinam.
Dum pavet, et tantis quâ se ratione periclis
Expediat, secum fossa meditatur in ima,
Et trepidum lacerat, nec edit famis immemor agnum;
Demittes valido suspensam fune, gravemque
Roboreis caveam clathris, quam porta recludat
Pensilis : emisso lapidum perterritus imbre,
Sponte suâ lupus iligno se carcere claudit;
Cœloque eductus, revolubile corpus in orbem
Circumagit, lucem fugiens, oculosque videntum.
Illudunt capto pueri, vanâque tumentem
Jam rabie, et stricto nequicquam dente minacem,
Ingenti vicina trahunt per compita plausu.

Venantum locus ingenuas hìc ire per artes,
Et canibus telisque sequi genus omne ferarum.
Nobilium labor ille virûm est, bellique cruenti
Dulce rudimentum : juvenes exercita cursu
Corpora venando durant ad frigus, et æstum,
Corda sibi generosa parant, animamque capacem
Mortis, et expertem media inter tela pavoris :
Exercent et ad arma manus; astuque ferarum,
Ac nemorum insidiis, et bellica furta docentur,

Hostilesque dolos : domitorum strage luporum
Nobile Martis opus discunt, et ab hoste tuentur
Defensos apris à vastatoribus agros.
Fluxit in hos juvenum nunc mollis inertia mores,
Ut, nisi venandi studium firmaverit artus,
Torpeat enervi cum corpore bellicus ardor :
Deseruere pilam, simulacraque ludicra pugnæ,
Et celeres in equo cursus : non flumina nando
Trajicere, et duris juvenilia membra palæstris
Exercere juvat ; pictis sed ludere chartis,
Concertare scyphis, mimoque obscœna jocanti
Plaudere, vel Satyri risus captare dicacis,
Proque tuba mollem chelyn, et peccare docentes
Historias, vel quos moriendo cycnea cantant
Ora tragœdorum querulos audire dolores.
Vestitu indulgent muliebriter, oraque fuco
Dedecorant, speculumque magis quàm ferrea tractant
Tela manu : dant vel choreis, vel amoribus unum,
Dulcibus aut epulis ludum ; resolutaque luxu
Corpora militiæ tradunt : nisi fortè Dianæ
Quàm Veneri servire, ferisque nivosa sequendis
Per loca maluerint acri præludere bello.
Cautior exemplo mores, et tempora princeps
Emendare volens, ubi magna negotia regni
Explicuit, vacuas rerum venatibus horas
Dans Lodoix, bellum Gallos desuescere longâ
Pace vetat ; juvenum florem per acerba locorum

Indefessus agit vaga post vestigia cervi;
Et soles hiememque pati, Martisque labores
Ferre docet, præsensque levat: duce principe, sudor
Erroresque placent; neque jam palatia curant,
Quum populi Lodoix amor inde recedit, et aulæ
Delicias secum montes transmutat in altos.

Italidum, Ravasine, decus, qui clarus avito
Nomine, gentilem post sæcula multa redonas
Virgilium patriæ, nobis quas ille reliquit
Ruris opes, tu, perge sequi: jam prata, measque
Falce retractâsti vites meliore; suisque
Prædia donâsti lymphis: venatibus aptos
Ingrediens lucos, quas, ô clarissime vatum!
Exercere tuum est, amplectere versibus artes.
Me satis est potuisse vias aperire poëtis,
Certatim studiis qui se communibus uno
Mecum curriculo nunc effudere; monetque
Solvere tempus equos, et aperto cedere campo.

Unum ergo canibus cervum cursuque lacessam,
Præteriens leporesque vagos, vulpemque rapacem,
Et capream, et lætis inimicum messibus aprum.

Ne tamen incerti nemorum per densa vagemur,
Vestiganda feræ nobis spelæa, priusquam
Bellantum campis acies procedat apertis:
Fortuitis neque enim lustris, vagus hospes, opacos
Per saltus habitat cervus; sed pascua propter
Stat sua cuique domus, frondentibus abdita ramis:

Atque illum stabulis nisi deturbârit avitis
Vis infesta canum, venatorumque tumultus,
Non aliâ veteres permutat sede penates.
  Si quem nactus eris, primo qui flore juventæ
Fervidus antevolet zephyros, hunc respue, cursu
Ne catulos ipsasque vago clamore fatiges
Incassum silvas, et spe ludaris inani.
Anteferes cervum, qui jam gravitate senili
Tardior est, astuque magis quàm robore pugnat;
Certaque signa pedum, notosque relinquit odores,
Inscriptis graviora premens vestigia terris.
  Non dubiis autem indiciis agnoscitur ætas:
Ipsa pedum, molles remanet quæ sculpta per agros,
Forma docet: namque in senium vergentibus annis,
Contrahitur, neque jam partes divisus in ambas
Pes adparet humi; longo sed tritus ab usu
Cernitur, et luteis infigitur altiùs arvis.
Stercora si qua cavis occurrunt aspera rugis
Pinguiaque; annosæ sunt hæc quoque signa senectæ.
Præterea cervus, rerum inscius, hospita recto
Tramite lustra petit: longo sed cautior ævo,
Dissimulans iter, implexos per mille viarum
Circuitus, stabulis sese frondentibus abdit,
Adsuetos repetens, orto jam sole, penates.
It quoque jam senior passu breviore; nec annos
Post aliquot, plantis cum posterioribus uno
Anteriora pedum coëunt vestigia signo.

Talibus instructus monitis venator, opacos
Mane petit, tellus albet dum roscida, saltus.
Prævius it loro catulus devinctus, odorâ
Rimetur qui nare feram; et vestigia nactus
Certa pedum, læto gressu, caudâque trementi
Admoneat dominum, neque jam dubitanter oberret,
Compressâ sed voce petat ramosa latentis
Tecta feræ. Stricto reprimes tunc fune molossum,
Ulteriùs ne tendat iter; cervumque fugacem
Excutiat latebris, vastumque effundat in æquor.
Namque levem pavet ad strepitum; gnarusque pericli
Membra toro levat; atque oculos è limine circùm
Conjicit; adrectâque sonos examinat aure.

Ancipitem si fortè vides, nec vana timentem,
Falle dolo; tacitumque jubens per densa latere
Silvarum virgulta canem, pastoria mitte
Sibila; vel resonâ quercus invade securi,
Et frondatorum modulos imitare canendo;
Depositâ donec jaceat formidine cervus,
Et teneram qui nocte vagus depascitur herbam,
Stratus humi, somno det languida membra diurno.

Ne prædâ tamen incassum lætere repertâ,
Haud procul ad dextram deflecte; feramque relinquens
In medio, spatiis circùm procede recurvis;
Cautiùs observans, spreto num fortè cubili
Fugerit hinc aliò, pulsus formidine, cervus.
Quod dum nare canis scrutabitur, inter eundum

Æsculeos ferro passim tu dejice ramos.
Semiputata suis pendent quæ brachia truncis,
Signabunt iter ambiguum: canis orbe peracto
Prima quiescentis releget vestigia cervi.
Tunc iterum silvis cedens, virgulta refringes
Monstratura vias; ut quum lux crastina mundo
Fulserit, indiciis certis, et tramite noto
Hesternos iterans cursus, ad pristina nôris
Lustra feram rediisse: pedum tum denique formam
Avelles humente solo; nec ferre pudebit
Stercus humo, cervi propter spelæa, repertum:
Ut loca mox condicta petens, quam vincere verbo
Non poteris, magnâ venantum adstante coronâ,
Hoc utroque tuam defendas indice causam.
Jam positâ prope fontis aquas in cespite mensâ,
Consedere viri; fraudataque corpora somno
Simplicibus curant epulis, hilarique lyæo:
Jamque canum clamosa cohors epulatur et ipsa
Parciùs; ut vacui rabies quoque ventris edaces
Acriùs in cervum stimulet: sibi namque, suisque
Venantur catuli mensis; hominesque, ferasque
Publica communi dudum lex colligat usu,
Ut, quantùm sperant, tantùm sibi mutua prosint.
Interea missi variis è partibus adsunt
Exploratores nemorum; prædæque repertæ
Demonstrant per signa pedum manifesta senectam.
Omnibus ut primùm fandi data copia, cervus

Eligitur senior, quem plana per æquora cœlo
Cornua tollentem, præstet spectare sequaces
Ante canes; qui fraude vafer quâ lassat, eâdem
Venantum stimulet curas; et tardior ævo
Post aliquot cedat, defectus viribus, horas.
Æquævos inter cervos placet ille, nigranti
Exterior nemorum quem contegit angulus umbrâ:
Nempe per immensos illinc protruditur agros,
Notior ut canibus fiat, nulloque trahantur
Dein errore, nemus refugit quum cervus in altum.
Hunc ubi frondoso stat proturbare cubili,
Surgitur: optatum pugnæ dat buccina signum;
Quo fremit audito quadrupes, et sessile tergum
Subjiciens equiti, campo sese arduus infert.
Exsiliunt, nemorumque canes testantur amorem,
Et querulis demi sibi vincula vocibus instant.
Non temerè tamen, et sine lege feruntur in hostem;
In varios partita globos it odora canum vis:
Præficitur dux cuique suus: generosior altis
Militat in silvis acies, cervumque lacessit;
Et procul hinc variâ reliqui statione locantur,
Post emensa vagis qui cursibus æquora, fessam
Excipiant, firmentque novo dein robore turmam.
Præsidia hæc immota manent, nec prælia tentant
Antè ducis quàm jussa vocent: levis ala jubetur
Ponè sequi per nota viæ compendia, præsens
Ut canibus ferat auxilium, quum postulat usus.

Compositâ belli facie, proceditur altum
In nemus; et fruticum denso munimine septam
Obsidione feram cingunt, lustroque propinquant.
Stant equites circùm dextrâ lævâque; canumque
Turba sagax hinc inde feram rimata, canoro
Latratu pavidam exagitat. Ne protinus erres,
Sedulus observa jam tum vestigia cervi,
Quum celer è latebris in apertos prosilit agros:
Semper enim lateri comes indivisus amico
Junior adcumbit cervus, qui fœdere miro
Auxilium vetulo ferat, accipiatque vicissim.
Callidior, longoque senex exercitus usu
Pascua tuta docet, juvenemque tuetur inermem:
Ast ubi res agitur pedibus cursuque, periclum
Sponte subit; sociumque jubens consistere silvis,
Junior audacis tentat certamina cursûs.

Ergo fugax impunè nemus transmittat et agros:
Tu, catulos, qui ponè vagis latratibus instant,
Voce tubâque voca, primas hortatus odorâ
Quærere nare vias, primosque iterare labores.
Imperio parent ægrè, reducesque latentem,
Atque tenebroso dubitantem exire cubili
Excutiunt cervum: fugit ocior ille, morasque
Corrigit; et flexis retro per colla, per armos
Cornibus, evadit lucum: tum vertice recto
Arva volans per aperta, notos post terga relinquit.
Silva virûm strepitu sonat, et clangore tubarum,

Latratuque canum : quamvis intelligat unum
Se tanto clamore peti, nec vanus oberret
Ima per ossa tremor; primo tamen impete cervus
Mobilitate pedum viget, et juveniliter agris
Exsultans, ævi florem mentitur, et annos
(Astutæ fraus prima feræ) tegit alite cursu;
Conceptas ut spes adimens, animumque sequendi,
Suadeat alterius latebras inquirere cervi.
Mox ubi venantum, juga post frondentia, sese
Abstulit ex oculis, pedibus diffisus, ad astus
Vertit se solitos; recto nec tramite fertur,
Sed per itus reditusque, pedum vestigia turbat;
Vel curvis magnos spatiis vagus errat in orbes:
Tum leve corpus humi mittit procul alite saltu,
Indeprensa canes fallant ut signa sequentes.
Pinguia si taurum reperit per pascua, dorso
Insilit; et costis hærens, uterumque rigenti
Calce premens, celerare gradum jubet: ilia risu
Concutiunt circùm, qui quadrupedante coloni
In bove prospectant equitantem, et grandia cœlo
Cornua tollentem cervum. Novus herbida cursor
Emensus sic arva, canes ubi lusit odoros,
Desiliens fluit ad terram; tauroque relicto
Vepre latet, reputans secum quâ fraude tenacem
Consilii, quibus aut ludat vafer artibus hostem.
Ambiguis ne cede dolis; oculoque fugacem
Camporum per plana feram licèt usque secutus,

Ne breviora tamen compendia quære viarum :
Observata canes retro vestigia cervi
Circuitus per mille legant ; ut deinde sequaces
Signa pedum teneant, longo jam cognita cursu.
Lassus enim silvis iterum succedit opacis;
Seque viæ comitem cervis errantibus addens,
Immiscet pacata suis armenta periclis;
Alteriusve petens ramosa cubilia cervi,
Excutit hunc thalamis, qui viribus integer hosti
Concurrat, pedibus fretus, Phœboque cadenti.
Hic dubios et voce canes hortare tubâque;
Et quorum tibi nota fides, Labrona, Melampum,
Ichnobaten, Leucon, et Hylactora sæpe vocatos
Nomine compella proprio; quæ gloria tangit,
Exstimulatque canes, dominorum et laudis amantes;
Tuque laborantes variarum errore viarum
Confirma monitis catulos, si fortè revisens
Signa pedum, mutata feræ vestigia nôris.
Ast ubi consimilis venit in certamina cursor
Par ætate, pares signans in pulvere plantas;
Arbitrio dirimenda canum est res tota sequentum.
Nare recognoscunt illi sudore madentem,
Jamque viâ, longoque pedum certamine lassum.
Cervus enim longos quum vasta per æquora sudans
Explicuit cursus, graviorem exspirat odorem,
Quàm quum mane recèns silvis egressus ab altis,
Præpetibus summam plantis vix libat arenam.

Ergo vias hinc inde canes rimantur odoras;
Atque ubi de numero quis fortunatior omni
Nare fatigati relegit vestigia cervi,
Continuò socios latrans compellat; at illi
Altiùs erectâ spectant cervice monentem;
Despiciuntque, canes inter si nullius ille
Nominis est, meritique: fidem sed si quis anili
Voce facit, longo miles veteranus ab usu
Cognitus, adcurrunt omnes, junctoque feruntur
Agmine, dum resonis tandem latratibus actam
Effundant iterum spatiosa per æquora prædam.
Cervus ab antiquo silvæ frondentis abactus
Hospitio, quamvis jam fractus, et ilia pulsans,
Spem tamen et cursu vires adfectat anhelo;
Donec ab adspectu longè semotus, onustum
Ad dextram lævamque caput demittit, et ægros
Molitur titubans, exhausto robore, passus.

Prælia si post longa canes videantur et ipsi
Segniùs ire; recens atque integra turma labantes
Sustineat, socioque novas ferat agmine vires;
Jamque fatigatam suspiriaque ægra trahentem
Exagitans majore feram clamore, paverem
Augeat, et solâ fractam formidine vincat.

In celeri quum nulla super fiducia cursu,
Nulla fugæ, spes nulla doli; quæ sola salutis
Occurrit via, præcipitem se cervus in altum
Flumen agit: prono nantem rapit alveus amni;

Et quum jam pedibus gradiens contingit arenam,
Ne qua fugam liquidum per iter vestigia prodant,
Per vada longa viam secat; egressusque fluento,
Vix movet ignavo torpentia frigore crura.
 Instabunt tepido catuli sudore madentes,
Oraque projectis pandentes arida linguis.
Igneus ardor aget nando per flumina cervum
Velle sequi: cohibe audaces, et nave paratâ
Transvehe, ne tepidos penetrabile frigus in artus
Gliscat, et enervi solvat torpedine vires.
Agmine partito, ripas hinc inde sagaci
Nare legant; nactique feræ vestigia, lætis
Devia continuò latratibus agmina cogant.
 Haud procul inde metu cervus perculsus inerti,
Sollicitâ capit aure sonos hominumque, canumque;
Feralemque tubam, præsagia tristia mortis,
Audit; et exanimis quanquam trepidusque, pavorem
Comprimit ignavum, tumidasque recolligit iras,
Sive suos etiam moriens non exuat astus,
Sive novas addant suprema pericula vires.
 Ima sedens in terga, caput sublimis et armos
Erigit; ac furiis accensus, turbida diris
Asperat ora minis; ut, qui pavet ipse, timorem
Incutiat, retroque canes avertat, inulto
Vel non indecorem timidus det sanguine vitam.
Ergo lacessentes confusis vocibus hostes
Provocat intrepido similis; frontemque minacem

Arduus ostentans, parat horrida vulnera cornu.
Circumstant magno catuli clamore; nec audent
Ancipitis propiùs tentare pericula belli.
Si quis erit rudis incauto qui cominus hostem
Dente petat; subitâ prostratus morte, cohortem
Admonet arguto procul ore lacessere cervum,
Atque obstare fugæ; noto dum buccina cantu
Optatos sonet interitus, sparsamque per agros
Tristia venantum vocet ad spectacula turmam.
  En vitæ mortalis habent quem gaudia finem!
Non tacita sine tristitia, morsuque doloris,
Percipitur multo quæsita labore voluptas.
Æger enim, vitæ positâ spe, cervus inertes
Confugit ad lacrymas; et flexo poplite, frontem
Arboream demittit humi, vitamque precatus
Suppliciter, tristes immurmurat ore querelas:
Quo gemitu concussi animi miserantur, et orant
Unanimes tanto vitam indulgere dolori.
Sed neque venator lacrymis, nec voce movetur
Supplice; crudeli latus immiserabilis ense
Transadigit: revolutus humi pede cervus iniquam
Tundit humum; vitamque nigro cum sanguine fundit.
Ah! duplici saltem morti ne trade jacentem;
Et stricto sit cura canes removere flagello,
Intima ne lacerent avido præcordia morsu.
Ætati tamen indulge; catulusque laborum
Inscius, et duras rudis instituendus ad artes,

Discat inexpertâ dulcedine sanguinis æstum
Ferre gravem, longo nec deinde fatiscere cursu.
Exanimis postquam fera concidit, ense recisum
Tolle pedem; quæ dona manent insignia regem,
Aut alium, qui de numero præstantior omni
Adfuerit: servata sibi convivia, plaustro
Impositum catuli cervum comitantur ovantes;
Quem magno serâ comedant sub nocte paratu.
Ante fores cœlo mensam venator aperto
Instruit: incensis ardent cœnacula lychnis;
Atque ubi jam structor manibus versata cruentis
Iliaque, et carnes adspergine sanguinis atri
Condiit, et tostis exosses frugibus escas
Intrivit; domibus fluit ingens turba relictis,
Ut canibus jove sub nudo cœnantibus adstent.
Ipsæ adeo decorant epulum, studioque videndi
Stant cupidæ, sero metuunt nec ab æthere matres.
Mox ubi dulce sonans vocat ad convivia cornu,
Audito clangore ruunt; nec pabula morsu
Protinus invadunt, sueti parere regentum
Imperio catuli: stat turba famelica circùm;
Et longum jussis stationibus hæret in orbem,
Ora tenens defixa cibis, oculosque voraces
Intuitu pascens; læto dum buccina signo
Exspectata canat genialis tempora cœnæ.
Erumpunt, agilemque levi dant corpore saltum
Unà omnes; uno velut impete miles in hostem

Irruit, ut primùm tubicen feralia cornu
Bella canens, movet effusas in prælia turmas.
Incumbens epulis avidus conviva, palato
Fercula moroso non seligit optima, parcus
Temporis; objectas nec dentibus adterit escas:
Sed pleno simul ore trahit, simul ingerit alvo.
Nec requies, donec mensas nudârit acernas,
Atque hilares mixto vocum det murmure saltus.
Hinc nemorum tanto satur exardescit amore,
Ut quum deinde toro cœnatus membra reponit,
Silvestres repetat canis inter somnia lucos;
Vanaque venandi studio simulacra secutus,
Adlatretque feras, cursusque extendat inanes.

Hæc quæ rure super cecini, florentibus olim
Imperii rebus mihi cœpta, jacentibus îsdem
Interrupta diu steterant, quum totus in unum
Irrueret regnum bellis socialibus orbis;
Itala gens illinc consurgeret, inde rebellis
Hesperiæ pars magna, ferox hinc Marte Britannus,
Hinc Batavus, junctisque potens Germania turmis.

Mille locis acies distraximus: obruta necdum
Cessisset numero virtus, nisi pestifer annus
Arma juvans inimica, famem morbosque tulisset;
Et quos non poterat ferro mors vincere, Gallos
Corrupto cœli tractu tentâsset, in unam
Armâssetque polum, terrasque, et tartara gentem.

Quæ siluere diu Musæ inter bella, resumunt

Nunc animum et calamos, salvis quum denique rebus
Major ab immensis emersit Gallia damnis;
Et quum fortunam Lodoix qui nuper acerbam
Infractus tulerat, dulci non ebrius, orbem
Vincere quem poterat, fatis felicibus usus,
Maluit optatâ rursum componere pace;
Urbibus haud multis redimens ditissima regna
Hesperiæ, et terras Phœbo sub utroque jacentes:
Bellorum quæ finis erat, quæ meta laborum.
  Nunc verò regni lustris ter quinque peractis,
Pluribus insignem lauris, pietate senectam
Nobilitat, veræque docet virtutis amorem,
Quem puer à natis natorum ad sceptra relictus
Ex atavo discit, patremque redonat ademptum.
  Nos autem, domito quos sæpius orbe fideles
Bellorum socios habuit, quum fata benignis
Ampliùs haud obstant animis; et in alta quietos
Otia Francigenas transmittit, et ubere rerum
Pace beat, quos ad summum decus extulit armis.

FINIS.

INDEX RERUM
ET VERBORUM
MEMORABILIUM,
EX VARIIS PRÆDII RUSTICI
EDITIONIBUS EXCERPTUS.

A

B

C

D

E

F

G

H

L

M

O

Q

R

S

T

V

P. S. *Quæ in prioribus Prædii Rustici editionibus imas paginarum partes tenebant, in hunc Indicem inseruimus adnotationes, ut in posterum auctoris nostri textum inoffenso pede liceret percurrere. Hasce lector facilè sentiet esse adnotationes, quas asteriscis * præsignavimus. Versum quoque, ubi res poposcit, et paginam, quibus istæ conveniunt adnotationes, subnectere curavimus.*

INDEX

LIBRORUM PRÆDII RUSTICI,

EDITIONS

Des Auteurs Latins, Poètes, Historiens Orateurs, Philosophes, etc., avec figures, formant la belle Collection des BARBOU.

(Les prix sont en raison du nombre d'exemplaires qui restent.)

La collection entière, exemplaire de choix, formant 77 vol. *in*-12, rel. v. fil. d. s. tr. 800 f.

(*Il ne reste qu'un très-petit nombre de collections complètes.*)

Plusieurs volumes de cette riche collection étant sur le point de manquer, les amateurs jaloux de compléter la leur, sont invités à ne plus tarder à retirer les volumes qui leur manquent.

POÆTÆ ANTIQUI.

Catullus, *Tibullus*, *Propertius*, etc. 1 vol. *in*-12, 1792, rel. v. fil. d. s. tr. 10 fr.

Q. Horatius, 1 vol. *in*-12, 1775, rel. v. fil. d. s. tr. 10 fr.

Juvenalis et *Persius*, 1 vol. *in*-12, 1776, rel. v. fil. d. s. tr. 10 f.

M. A. Lucani Pharsalia, recognovit, et ad Burmanniani textûs fidem revocavit, Joan. Aug. Amar. Du Rivier; unus è Præfectis Biblioth. Mazarinææ, nec non human. litter. Prof. in Regio Henrici Quarti colleg. Professor. Addidit et Supplementum, auct. Thoma Maio anglo; et Tit. Petronii arbitr. Specimen Belli civilis, non curâ minori recognita, 1 vol. in-12, 1816, rel. v. fil. d. s. tr. 10 fr.

Lucretius, 1 vol. *in*-12, 1754, rel. v. fil. d. s. tr. 10 f.

Martialis epigrammata, 2 vol. *in*-12, 1754, rel. v. fil. d. s. tr. 20 fr.

P. Ovidius Naso, 3 vol. *in*-12, 1793, rel. v. fil. d. s. tr. 30 fr.

Phædri fabulæ, cum notis et suppl. Gabr. Brotier, 1 vol. *in*-12, 1783, rel. v. fil. d. s. tr. 10 fr.

Plauti comœdiæ, 3 vol. *in*-12, 1759, rel. v. fil. d. s. tr. 30 fr.

P. Terentii comœdiæ, 2 vol. *in*-12, 1753, rel. v. fil. d. s. tr. 20 fr.

P. Virgilius, 2 vol. *in*-12, 1790, rel. v. fil. d. s. tr. 20 fr.

HISTORICI.

Cornelius Celsus, Valart, 1 vol. *in*-12, 1772, rel. v. fil. d. s. tr. (sous presse.)

Cornelius Nepos, 1 vol. *in*-12, 1767, rel. v. fil. d. s. tr. 10 fr.

C. Cornelius Tacitus, 3 vol. *in*-12, 1793. (J. N. Lallemand.) rel. v. fil. d. s. tr. 30 fr.

Eutropius, Aurelius Victor et Rufus, 1 vol. *in*-12, 1793, rel. v. fil. d. s. tr. 10 fr.

C. Julii Cæsaris commentaria, 2 vol. *in*-12, 1755, rel. v. fil. d. s. tr. 20 fr.

Justinus, 1 vol. *in*-12, 1770, rel. v. fil. d. s. tr. 10 f.

C. Plinii historia naturalis, 6 vol. *in*-12, 1779, (Brotier.) rel. v. fil. d. s. tr. 75 fr.

Quintus Curtius, 1 vol. *in*-12, 1757, rel. v. fil. d. s. tr. 10 fr.

C. Sallustius Crispus, 1 vol. *in*-12, 1801, rel. v. fil. d. s. tr. 10 fr.

Titus Livius, 7 vol. *in*-12, 1765, (J. N. Lallemand.) rel. v. fil. d. s. tr. 90 fr.

Velleius Paterculus et Florus, 1 vol. *in*-12, 1777, rel. v. fil. d. s. tr. 10 fr.

PHILOSOPHI ET ORATORES.

M. T. Ciceronis opera omnia, *recensuit* J. N. Lallemand, 14 vol. *in*-12, 1768, rel. v. fil. d. s. tr. 180 fr.

D. Erasmi Encomium Moriæ, *et Mori Utopia*, 1 vol. *in*-12, 1777, (très-rare), rel. v. fil. d. s. tr. 16 fr.

J. Juvencii ratio discendi et docendi, *nova editio*, 1 vol. *in*-12, 1809, rel. v. fil. d. s. tr. 7 fr.

Plinii epistolæ et panegyricus Trajano dictus, 1 vol. *in*-12, 1788, (J. N. Lallemand), rel. v. fil. d. s. tr. 10 fr.

Senecæ philosophi Selecta opera, *latinè et gallicè*; *operâ et studio P. F. X. D. edita*, 1 vol. *in*-12, 1790, rel. v. fil. d. s. tr. 10 fr.

Quintiliani (*M. Fabii*) *de Institutione Oratoriâ libros duodecim*, *ex optimis Editionibus et ex fide codicum recensuit F. G. Pottier*, *humaniorum litterarum Professor in Academiâ Parisiensi*, *nova editio*, 3 vol. *in*-12, 1812, rel. v. fil. d. s. tr. 24 fr.

POETÆ RECENTIORES.

Amœnitates poeticæ, 1 vol. *in*-12, 1779, rel. v. fil. d. s. tr. (sous presse.)

F. J. Desbillons *Fabulæ Æsopiæ*, 1 vol. *in*-12, 1778, rel. v. fil. d. s. tr. 10 fr.

Musæ Rhetorices, 1 vol. *in*-12, 1809, rel. v. fil. d. s. tr. 8 fr.

Ren. Rapini hortorum libri quatuor, *et Cultura hortensis*: *Hortorum Historiam addidit G. Brotier*, 1 vol. *in*-12, 1780, rel. v. fil. d. s. tr. 10 fr.

Sarbievii (*Mathiæ Casimiri*) *Carmina*, 1 vol. *in*-12, 1791, rel. v. fil. d. s. tr. 10 fr.

Sarcotis, *et Caroli V. Imp. Panegyris*, *Carmina*; *tum de Heroicâ Poësi tractatus*, *Auctore Masenio. Adjecta est Lamentationum Jeremiæ Paraphrasis*, *Auctore D. Grenan*, 1 vol. *in*-12, 1771, rel. v. fil. d. s. tr. 10 fr.

J. Vanierii Prædium Rusticum, 1 vol. *in*-12, 1817, rel. v. fil. d. s. tr. 10 fr.

Poemata didascalica, primùm vel edita, vel collecta studiis Fr. Oudin, in ordinem digesta et emendata à Josepho Oliveto. Secunda editio, cui accessère plurima ejusdem generis poemata, quæ tertio operis volumine continentur, 3 gros volumes *in*-12, 1813, pap. superfin, rel. v. fil. d. s. tr. 27 f.

Le troisième volume se vend séparément pour les personnes qui ont la première édition. *br*. 8 fr.

(Les deux premiers volumes contiennent ce que contenaient les trois volumes de la première édition.)

Telemachiada è gallico sermone Franc. de Salignac de la Mothe Fénélon, *Cameracensis archiepiscopi, in latinum carmen transtulit Stephanus-Bernardus Viel. Secunda editio emendata et accurata*, 1 vol. *in*-12, orné de 24 gravures et du portrait de Fénélon, 1814, pap. v. sup. rel. v. fil. d. s. tr. 12 f.

SCRIPTORES SACRI.

De Imitatione Christi libri quatuor edidit Nic. Beauzée, 1 vol. *in*-12, 1789, rel. v. fil. d. s. tr. 10 fr.

Novum Jesu-Christi testamentum, ad Exemplar Vaticanum, accuratè revisum, 1 vol. *in*-12, 1765, rel. v. fil. d. s. tr. 12 fr.

(Les volumes en papier superfin de Hollande se vendent le double.)